

เครื่องหอมไทย : กรณีศึกษาศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก นครปฐม

นิติรัตน์ บุญเรือง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (วัฒนธรรมศึกษา)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

พ.ศ. 2551

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหิดล

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

เครื่องหอมไทย: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก นครปฐม

.....

นางสาวนิติรัตน์ บุญเรือง

ผู้วิจัย

.....

ผู้ช่วยศาสตราจารย์พรทิพย์ อุดมรัตน์,ศศ.บ.,ศศ.ม.

ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

.....

ผู้ช่วยศาสตราจารย์อภิญญา บัวสว่าง,

ศศ.บ.,M.A.

กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

.....

อาจารย์ลักขณา คาวรัตน์หงษ์

อ.บ., ศศ.ม., Doctorat de l'EHESS

กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

.....

ศาสตราจารย์บรรจง มไหสวริยะ

พ.บ.

คณบดี

บัณฑิตวิทยาลัย

.....

รองศาสตราจารย์เสาวภา พรศิริพงษ์

ศศ.บ., ศศ.ม., ศศ.ด.

ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศึกษา

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

เครื่องหอมไทย : กรณีศึกษาศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก นครปฐม

ได้รับการพิจารณาให้นับเป็นส่วนหนึ่ง ของการศึกษาตามหลักสูตร

ปรัชญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา

วันที่ 29 กันยายน 2551

นางสาวนิตรีรัตน์ บุญเรือง

ผู้วิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์พรทิพย์ อุดมรัตน์

ศศ.บ.,ศศ.ม.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์เรืองเดช ปิ่นเชื้อนชัย

พร.บ., M.A., Ph.D.

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์อภิญญา บัวสรวง

ศศ.บ.,M.A.

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

อาจารย์ลักขณา ดาวรัตนหงษ์

อ.บ., ศศ.ม., Doctorat de l'EHESS

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ศาสตราจารย์บรรจง มไหสวริยะ

พ.บ.

คณบดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

รองศาสตราจารย์ โสภนา ศรีจำปา, Ph.D.

ผู้อำนวยการ

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท

มหาวิทยาลัยมหิดล

กิตติกรรมประกาศ

ขอน้อมรำลึกถึงพระคุณของคุณพระรัตนตรัย ธรรมะขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นสิ่งประเสริฐสูงสุด ที่ทำให้ข้าพเจ้าได้เรียนรู้ ซาบซึ้ง และเข้าใจความหมายของชีวิตมากขึ้น

ขอน้อมรำลึกและกราบขอบพระคุณ แม่และพ่อ ผู้เป็นพระผู้ให้ที่ยิ่งใหญ่เสมอมา อีกทั้งยายและแม่ๆ ทุกคน พี่ๆ น้องๆ หลานๆ และญาติๆ ที่อดทนรอคอย ให้กำลังใจยามไถ่และคอยโอบอุ้ม ในยามที่รู้สึกท้อแท้ที่สุด ให้ผ่านพ้นช่วงเวลาต่างๆ มาได้อย่างงดงาม

ขอบพระคุณเหล่าคณาจารย์ทุกๆ ท่าน ที่เมตตาประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ด้วยความเต็มใจและเชื่อมั่นในความสามารถและศักยภาพของลูกศิษย์เสมอ ไม่ว่าจะเป็นอ.อ้อย อ.ดร.ลักขณา ที่กรุณาข้าพเจ้ามาก โดยเฉพาะอ.อ้อย และ อ.ป๋วย ที่อดทนรอข้าพเจ้าส่งงานและมีความหวังกับข้าพเจ้าเสมอ

ขอขอบคุณครอบครัวผู้ให้ข้อมูล คือ ครอบครัวของคุณแม่สมยศ, พี่นุ, จิง ที่ตลอดเวลาคอยตอบคำถามของข้าพเจ้าด้วยความอดทน อีกทั้งยังหยิบยื่นมิตรภาพ ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อข้อมูลและต้อนรับข้าพเจ้าด้วยความอบอุ่นและเต็มใจเสมอเวลาที่ไปเก็บข้อมูล

ขอบคุณเหล่าผองเพื่อน ม.ศิลปากร ; อ้วน อีบ ไอ้ ฯลฯ, เพื่อนป.โท ; ปู่ ตู พี่เอก พี่ต๋อง ฯลฯ , โทษ วัชชี ธนวัฒน์ หนู-อนิราข ที่คอยสนับสนุนข้อมูลมุมมอง ตอบคำถามความสงสัยของข้าพเจ้า คอยปลุกดัน เป็นกำลังใจ ไถ่ถาม ช่วยแก้ปัญหาทั้งเรื่องเรียน เรื่องส่วนตัวและเรื่องงานตลอดมา

ขอบคุณไทย และบริษัท ISET , IVT เจ้านายทุกท่าน ที่เอื้อเฟื้อเวลาให้ข้าพเจ้าได้ทำวิทยานิพนธ์ได้เสร็จทันเวลา พี่เลอศักดิ์ และEspecially ไทย You're Superb!!! and you got two thumbs up.

สุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าขอขอบคุณทุกๆ กำลังใจและทุกๆ ความกรุณาที่อาจจะไม่ได้กล่าวไว้ ณ ที่นี้ ขอบขอบคุณทุกๆ ปัญหา ทุกๆ ความสุขและความทุกข์ ที่เข้ามาเป็นแบบฝึกหัดให้ข้าพเจ้าได้เรียนรู้

นางสาวนิติรัตน์ บุญเรือง

เครื่องหอมไทย : กรณีศึกษาศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก นครปฐม

(THAI FRAGRANCES : A CASE STUDY OF PIYACHANOK THAI WISDOM INFORMATION CENTER IN NAKHON PATHOM)

นิติรัตน์ บุญเรือง 4636675 LCCS/M

ศศ.ม. (วัฒนธรรมศึกษา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ : พรทิพย์ อุศุภรัตน์ ศศ.บ., ศศ.ม. อภิญา บัวสรวง ศศ.บ., M.A.,
ลักขณา คาวรัตน์หษ์ อบ., ศศ.ม., Doctorat de l'EHESS, เรืองเดช ปิ่นเจื้อนชัย พธ.บ., M.A.,
Ph.D.

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ศึกษาถึงเครื่องหอม ซึ่งเป็นสิ่งที่เรียนรู้สืบทอดกัน
เรื่อยมาจนผสมผสานกลมกลืนอยู่ในวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของแต่ละชนชาติ คนไทยเองรู้จักการนำพรรณ
ไม้หอมมาใช้อย่างยาวนาน โดยนำพรรณไม้หอมมาใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ จนเกิดเป็นภูมิปัญญา
การทำเครื่องหอมไทย แต่ด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้บทบาทและความสำคัญของเครื่องหอม
เปลี่ยนแปลงไป การศึกษาเครื่องหอม: ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก นครปฐม เป็นการศึกษาถึง
ประวัติความเป็นมาและวิธีการผลิตเครื่องหอมไทยของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก ตลอดจนศึกษา
ถึงกระบวนการถ่ายทอด และการนำภูมิปัญญาในการผลิตเครื่องหอมเพื่อให้ดำรงอยู่ได้ในยุคสมัยที่
สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงตามแบบสมัยใหม่อย่าง
รวดเร็ว

ผลการศึกษาพบว่า ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก ได้ก่อตั้งขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการ
อนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวไทยดำ มิให้สูญหายไป และเผยแพร่ความรู้ภูมิปัญญาให้คงอยู่กับ
สังคมไทยต่อไป อีกทั้งยังส่งเสริมสนับสนุนกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นสร้างชุมชนเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้
ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างงานสร้างรายได้ด้วยการนำเอาทรัพยากรในท้องถิ่นรวมถึงภูมิปัญญา
ดั้งเดิมที่มีมาพัฒนาเพิ่มพูนมูลค่า จึงเปิดชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญา
ไทยปิยะชนกได้เป็นแบบอย่างในการเอาภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษมาต่อยอด เพื่อพัฒนาเป็นสินค้า
เพื่อการสร้างอาชีพ สร้างรายได้ จากการเปิดให้ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวส่งผลให้เกิด เครื่องหอมไทย
ปิยะชนก ได้แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของผู้ผลิต ซึ่งส่งผลให้บทบาทหน้าที่ของเครื่องหอมจำต้อง
เปลี่ยนแปลงไป ตามเหตุและปัจจัยต่างๆ ตามยุคสมัย

คำสำคัญ : เครื่องหอม / ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก / ภูมิปัญญาไทย

THAI FRAGRANCES : A CASE STUDY OF PIYACHANOK THAI WISDOM
INFORMATION CENTER IN NAKHON PATHOM

NITIRAT BOONRUANG 4636675 LCCS/M

M.A. (CULTURAL STUDIES)

THESIS ADVISORS : PORNTHIP USUPARAT B.A.,M.A.,
APINYA BUASUANG B.A.,M.A., LAKANA DAORATANAHONG B.A., M.A.,
Doctorat de l'EHESS, RUENGDET PANKHUENKHAT B.B. (Bachelor of
Buddhism) B.A.,M.A.,Ph.D.

ABSTRACT

This qualitative research aims to study the history of Thai fragrance and its production process, as well as how old wisdom is passed from generation to generation and stays alive in the now fast-changing world. With the Piyachanok Thai Wisdom Information Center as a case study, the research uses participant observation to collect the data.

Thais have long turned fragrant plants into fragrance. Over a long time, Thai fragrance has thus become a part of Thai culture. However, its role and importance have changed in response to different economic, social, natural and cultural contexts in each different period.

According to the research findings, the Piyachanok Thai Wisdom Information Center was established to conserve and pass on Thai-Dam old wisdom. The centre also focuses on encouraging local people to turn local natural resources and old wisdom into sellable products so that they can strengthen their community. With the support from the Piyachanok Thai Wisdom Information Center, local people now see their community transforming into a cultural attraction. Piyachanok fragrance is a product on sale there, and it shows how Thai fragrance can fit into today's world.

KEY WORDS: THAI FRAGRANCE/ PIYACHANOK THAI WISDOM
INFORMATION CENTER/ THAI WISDOM

154 pp.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ค
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
สารบัญภาพ	ณ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญและที่มาของหัวข้อที่ศึกษา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	4
1.3 ประโยชน์ของการศึกษา	4
1.4 ขอบเขตของการศึกษา	5
1.5 ข้อจำกัดในการศึกษา	5
1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ	5
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรม	6
2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา	6
2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	22
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	27
3.1 การค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร	27
3.2 การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล	30
บทที่ 4 เครื่องหอม : ประวัติความเป็นมา บทบาทและความสำคัญ	31
4.1 ตำนานเครื่องหอม	31
4.2 การใช้เครื่องหอมของชนชาติต่างๆ	32
4.3 เครื่องหอมไทย : ความหมาย	37
4.4 ประวัติความเป็นมาเครื่องหอมไทย	37
4.5 แหล่งที่มาของเครื่องหอมไทย	40
4.6 การจำแนกกลิ่นหอม	42
4.7 กรรมวิธีการทำเครื่องหอมไทย	44

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.8 ประเภทของเครื่องหอมไทย	45
4.9 คตินิยมการใช้เครื่องหอมในทางศาสนา	51
4.10 คตินิยมการใช้เครื่องหอมของคนไทยและคตินิยมความงามของหญิงไทย	54
4.11 บทบาทและความสำคัญของเครื่องหอมไทย	59
4.12 จุดเปลี่ยนของเครื่องหอมไทย	60
บทที่ 5 ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก	64
5.1 สภาพทั่วไปของชุมชน	64
5.2 ลักษณะทางกายภาพและที่ตั้งของศูนย์เรียนรู้ฯ	64
5.3 ประวัติความเป็นมาของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะ	67
5.4 ประวัติความเป็นมาของผู้ก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ฯ	69
5.5 วัตถุประสงค์ในการก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ฯ	74
5.6 การดำเนินงานและการบริหารจัดการ	75
5.6.1 การดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชน	76
5.6.2 การดำเนินงานด้านการประชาสัมพันธ์	77
5.6.3 การดำเนินงานในด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว	79
5.6.4 การดำเนินงานในการเผยแพร่ความรู้	79
5.7 ระบบเศรษฐกิจและรายได้ของศูนย์เรียนรู้ฯ	82
5.8 ความสัมพันธ์ของศูนย์เรียนรู้ฯ กับชุมชนและสังคม	82
บทที่ 6 เครื่องหอมของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก	86
6.1 วัสดุอุปกรณ์ในการทำเครื่องหอม	86
6.1.1 วัตถุดิบ ส่วนผสม และ เครื่องปรุง	89
6.1.2 กรรมวิธีการทำเครื่องหอมชนิดต่างๆ	90
1. แป้งขมิ้นสด	92
2. แป้งนอมนิ่วพรรณ	94
3. แป้งพวง	95
4. ขี้ผึ้งกะทิสด	98

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5. น้ำอบไทย	100
6. น้ำปรุง	102
7. พิมเสนน้ำ	104
8. ขาดมส้มโอ	105
9. เทียนอบ	107
10. กำยาน	109
6.2 การถ่ายทอดองค์ความรู้	111
6.3 คติความเชื่อในการผลิตเครื่องหอม	114
6.4 การพัฒนาผลิตภัณฑ์	114
6.5 การตลาดและการจำหน่าย	116
6.6 บทวิเคราะห์ : เครื่องหอมปิยะชนกกับบทบาทเครื่องหอม ที่เปลี่ยนแปลงไป	117
บทที่ 7 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	122
7.1 สรุปผลการศึกษา	122
7.2 อภิปรายผล	125
7.3 ข้อเสนอแนะ	126
บทสรุปแบบสมบูรณ์ภาษาไทย	127
บทสรุปแบบสมบูรณ์ภาษาอังกฤษ	134
บรรณานุกรม	140
ภาคผนวก	144
ประวัติผู้วิจัย	154

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 5.1 นายวิสูตร อินแหยม ขณะกำลังบรรยายให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาอบรมฟัง	71
ภาพที่ 5.2 แม่สมยศ ภูแบ่ง ผู้เป็นหลักสำคัญในการผลิตเครื่องหอมปิยะชนก	72
ภาพที่ 5.3 นายมานัฏ ภูแบ่ง บุตรชายคนโต	73
ภาพที่ 5.4 นายปิยะ ภูแบ่ง บุตรชายคนที่สอง	73
ภาพที่ 6.1 วัสดุอุปกรณ์ส่วนหนึ่งที่ใช้ในการผลิตเครื่องหอม	89
ภาพที่ 6.2 แป้งขมิ้นสด	94
ภาพที่ 6.3 แป้งถนอมผิวพรรณ	95
ภาพที่ 6.4 แป้งพวงขนาดต่างๆ ที่ยังไม่ได้ตกแต่งด้วยโบว์ริบบิ้น	98
ภาพที่ 6.5 จี๊ผึ้งกะทิสด	100
ภาพที่ 6.6 น้ำอบไทย	102
ภาพที่ 6.7 น้ำปรุง	103
ภาพที่ 6.8 พิมเสนน้ำ	105
ภาพที่ 6.9 ยาดมส้มโอ ที่ยังไม่ได้บรรจุขวด	107
ภาพที่ 6.10 นายมานัฏขณะกำลังสาธิตการทำเทียนอบ	109
ภาพที่ 6.11 กายาน	111

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของหัวข้อที่ศึกษา

นอกเหนือไปจากปัจจัยสี่อันเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตแล้ว มนุษย์ก็ยังได้พยายามสรรหาความสุนทรีย์ในรูปแบบต่างๆ ให้แก่ตนเองเสมอ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของรูป รส กลิ่น เสียง หรือสัมผัส สิ่งที่เราชอบตัวเรานั้นจึงร่ายล้อมไปด้วยกลิ่นต่างๆ มากมาย ของบางอย่างได้ถูกแต่งเติมเสริมกลิ่น เพื่อบ่งบอกความเป็นตัวตนให้รู้ว่าเป็นอะไร

“กลิ่นหอม” เป็นสิ่งสุนทรีย์สิ่งหนึ่งที่อยู่กับมนุษย์มาช้านานแล้ว อาจเริ่มตั้งแต่มนุษย์รับรู้ถึงกลิ่นของธรรมชาติ หลังจากนั้นความคิดที่ว่า “ของหอม” เป็นสิ่งพิเศษก็ดำรงอยู่ในความคิดของมนุษย์เรื่อยมา และเป็นเหตุให้มนุษย์แสวงหาวิธีการต่างๆ นานา เพื่อนำความหอมที่ธรรมชาติประทานให้นั้นมาใช้ (ธนิสา บุญถนอม, 2534:97)

การใช้ความหอมของมนุษย์ในยุคแรกๆ เป็นกลิ่นที่ได้จากธรรมชาติโดยตรงไปตรงมา ทั้งสุดดมเอาจากดอกไม้ ใบไม้ เปลือกไม้ หรือส่วนต่างๆ ของพืชพรรณไม้ที่ให้กลิ่นหอมหากต้องการให้ความหอมนั้นติดตัวนานขึ้น ก็อาจจะแซมดอกไม้ ใบไม้ไว้ตามร่างกาย หรือการนำดอกไม้ ใบไม้ที่มีกลิ่นหอมลงแช่ในน้ำ เพื่อใช้น้ำที่หอมมาอาบขโลมเนื้อตัวให้มีกลิ่นหอมกรุ่นก่อนจะพัฒนาต่อเนื่องมาเป็นเครื่องหอมชนิดต่างๆ ที่มีอยู่ในแต่ละสังคมแต่ละชุมชน (ขวัญใจ เอมใจ, 2540:83-84)

“เครื่องหอม” จึงเกิดจากจุดเล็กๆ ที่มนุษย์รู้จักสังเกตหรือสัมผัสถึงกลิ่นหอมที่ได้มาจากส่วนต่างๆ ของพืชไม่ว่าจากดอก ผล หรือเมล็ด ใบ เปลือก ลำต้น เนื้อไม้ ยางไม้ และราก เมื่อสุดดมแล้วเกิดความพอใจ มีความสุขเกิดขึ้นกับตัวเอง ก็เรียนรู้สืบทอดกันเรื่อยมาจนผสมผสานกลมกลืนอยู่ในวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของแต่ละชนชาติ ต่อจากนั้นมนุษย์ยังค้นพบกลิ่นหอมจากสารที่มีอยู่ในตัวเองจากสัตว์ชนิดต่างๆ ซึ่งสามารถนำมาใช้ทำเครื่องหอมได้เช่นกัน และจนทุกวันนี้มนุษย์ยังรู้จักคิดค้นกลิ่นหอมที่เลียนแบบธรรมชาติที่สังเคราะห์มาจากสารเคมีต่างๆ ได้อีกด้วย (เกษตรธรรมชาติ, 2545 :26)

ตำนานการใช้กลิ่นหอมของหลายๆ ชนชาติ ระบุตรงกันว่า การใช้เครื่องหอมในยุคแรกๆ นั้นกระทำการโดยการเผาให้เกิดควัน โดยการนำเครื่องหอมหรือไม้หอมต่างๆ มาเผาในพิธีเพื่อให้เกิดกลิ่นหอมเป็นการบวงสรวงบูชาเทพเจ้าเชื่อกันว่าอียิปต์เป็นชนชาติแรกที่ใช้เครื่องหอมนั้น โดยการนำยางไม้และเนื้อไม้บางชนิดที่มีกลิ่นหอมมาป่นและคลุกเคล้าเข้าด้วยกันเป็นเครื่องหอมที่ใช้ในการเผาบูชาเทพเจ้า จึงเป็นที่เข้าใจกันว่ารูปแบบแรกๆ ของเครื่องหอมคือการเผาเพื่อให้เกิดควันหอม (ธนิสา บุญถนอม, 2534 :97)

สำหรับชนชาติไทยเอง แม้วิชาการทำเครื่องหอมจะไม่ได้ก้าวหน้าพัฒนาเท่าเทียมกับต่างประเทศ แต่ตำนานความหอมของไทยเรา ได้ผ่านวันเวลามาเนิ่นนานกว่าที่คนไทยจะได้มีตัวอักษรใช้จารึกไว้เป็นหลักฐานเสียอีก นั้นหมายความว่า ชีวิตของเครื่องหอมไทยอาจนับย้อนไปได้อย่างน้อยที่สุดถึงกว่า 700 ปี

คนไทยรู้จักการนำพรรณไม้หอมมาใช้อย่างยาวนาน โดยนำพรรณไม้หอมมาใช้ประโยชน์ในรูปของการให้กลิ่นหอมเพื่อสร้างบรรยากาศในบริเวณบ้าน หรือนำมาปรุงอาหารเพื่อเพิ่มกลิ่นหอม จนเกิดเป็นภูมิปัญญาการทำเครื่องหอมไทย (เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญและคมสัน หุตะแพทย์, 2549 :6) และเชื่อกันว่าคำรับการทำเครื่องหอมนั้น ไทยน่าจะรับวัฒนธรรมมาจากชาวจีนหรืออินเดีย แล้วนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับวิถีชีวิตของคนไทย ซึ่งเครื่องหอมต่างๆ ที่ประดิษฐ์ขึ้นโดยฝีมือคนไทยมาแต่ครั้งโบราณกาลนั้นมีอยู่มากมายหลายชนิด ซึ่งล้วนแล้วแต่ทำขึ้นจากวัสดุและพืชพันธุ์ธรรมชาติที่มีอยู่ในเมืองไทยทั้งสิ้น(กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมมากร, 2537:3) วิวัฒนาการการทำเครื่องหอมไทยจึงมีหลายชนิด ซึ่งมีทั้งที่ใช้ปรุงแต่งกลิ่น เช่น น้ำดอกไม้มัด น้ำอบ น้ำปรุง ฯลฯ หรือประเภทที่ใช้เป็นเครื่องประพรมผิว เช่น แป้งร่ำ ดินสอพอง และประโยชน์ที่ไม่ใช่เพียงแค่ให้กลิ่นหอมชื่นใจเท่านั้น เพราะวัสดุที่นำมาประกอบกันเป็นเครื่องหอมนั้น นอกจากจะได้กลิ่นหอมที่มาจากดอกไม้และสัตว์แล้ว ยังมีส่วนผสมที่เป็นสมุนไพรไทยอีกหลายตัวที่นำมาผสมโดยมีสรรพคุณเป็นยารักษาสุขภาพและโรคภัยไข้เจ็บได้ เครื่องหอมที่ผลิตขึ้นตามแบบดั้งเดิมจะไม่มีโทษใดๆ ต่อร่างกาย แต่กลับมีกลิ่นหอมเย็นสดชื่นอย่างเป็นธรรมชาติ และจะช่วยในเรื่องของระบบทางเดินหายใจ ป้องกันการเป็นโรคภูมิแพ้ เครื่องหอมที่ใช้ประพรมผิวก็จะช่วยในเรื่องของการบำรุงรักษาผิวให้ขาวนวลผุดผ่อง ช่วยป้องกันและรักษาการเกิดสิว หรือการเกิดผดผื่นคันได้เป็นอย่างดี เครื่องหอมไทยจึงไม่ใช่เพียงแค่หอมให้จุมูกับกลิ่นเท่านั้น แต่ยังทรงคุณค่าที่คุณประโยชน์ของการบำรุงสุขภาพไปในเวลาเดียวกัน (นวลปราง ถ่องใจ, 2537:17)

แต่ปัจจุบันคนไทยส่วนใหญ่มักจะใช้น้ำหอมและเครื่องหอมที่ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งข้อดีอยู่ประการสำคัญของเครื่องหอมประเภทนี้ก็คือ กลิ่นหอมที่ใช้ก็มักจะเป็นกลิ่นที่เป็นสารเคมีสังเคราะห์แทบทั้งสิ้น ถ้าเป็นคนที่มีพื้นฐานที่ต้องการใช้ของดีมีคุณภาพก็มักจะ

นิยมนำไปชื่อน้ำหอมและเครื่องหอมราคาแพงจากต่างประเทศ คงมีคนไทยน้อยคนนักที่ยังคงใช้เครื่องหอมในชีวิตประจำวัน จะมีการใช้กันมากน้อยก็จะเป็นในช่วงเทศกาลสำคัญๆ เช่น วันสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่ หรืองานพิธีทางศาสนา เป็นต้น

เครื่องหอมของไทยเป็นภูมิปัญญาของคนไทยอันมีเสน่ห์และทรงคุณค่า เป็นศิลปะในการปรุงกลิ่นหอมจากดอกไม้ พืชสมุนไพร และสารจากธรรมชาติให้เป็นเครื่องหอมที่ใช้ปะพรมใบหน้าและร่างกายให้หอมสดชื่น และช่วยผ่อนคลายอารมณ์หรือเอาไว้ในการส่งกลิ่นหอมอบอวลสร้างบรรยากาศอันรื่นรมย์ในบ้านเรือน จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจที่จะทอดทิ้งของไทยหันไปใช้ของนอก เราจึงนำมาร่วมกันรื้อฟื้นการใช้เครื่องหอมไทยให้สืบทอดต่อไปถึงลูกหลาน (บังอร โพธิ์นิ่มแดง, 2546:19) ซึ่งจะเห็นได้ว่าเครื่องหอมไทยนอกจากจะมีคุณค่าในแง่ของภูมิปัญญาแล้ว เครื่องหอมยังมีคุณค่าในเชิงเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนอีกด้วย

จากประวัติศาสตร์อันยาวนานของเครื่องหอมไทย ผู้วิจัยมีความสนใจโดยมุ่งไปที่กระบวนการที่เกิดขึ้นของภูมิปัญญาทั้งหมด ในการทำเครื่องหอมเป็นสำคัญ ทั้งนี้ภูมิปัญญาที่กล่าวถึงอาจสะท้อนออกมาได้ทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม รูปธรรมก็คือ รูปร่างลักษณะของเครื่องหอม การใช้วัตถุดิบ รวมทั้งขั้นตอนในการทำ ส่วนทางนามธรรมนั้น คือ กระบวนการในการรับ เรียนรู้ และปรับเปลี่ยน ตลอดจนการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาของผู้ผลิตเครื่องหอม

ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก ตั้งอยู่ที่หมู่ 9 ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม จัดตั้งขึ้นเพื่ออนุรักษ์ศิลปหัตถกรรม และรักษาภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไว้มิให้สูญหาย อีกทั้งยังเป็นการสร้างงานสร้างอาชีพให้แก่บุตรหลานและชาวบ้าน ซึ่งทางศูนย์เรียนรู้ฯ ได้พยายามสืบสานภูมิปัญญาของการทำเครื่องหอมไทย ด้วยการนำภูมิปัญญาความรู้ในการทำเครื่องหอมไทย มาผลิตเป็นเครื่องหอม อีกทั้งยังได้เรียนรู้เกี่ยวกับการทำเครื่องหอมจากที่ต่างๆ เพิ่มเติมและศึกษาจนชำนาญ ทำให้เครื่องหอมแบบเดิมที่ใช้กันเองภายในครัวเรือน ได้มีการพัฒนาคุณภาพและรูปแบบจนสามารถนำออกขายเป็นของที่ระลึกเล็กๆ น้อยๆ แก่นักท่องเที่ยวเมื่อมาเยี่ยมชมที่ศูนย์เรียนรู้ฯ ต่อมาผู้ก่อตั้งได้นำความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวมาพัฒนาศูนย์เรียนรู้ฯ ให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว และทัศนศึกษาดูงาน เพื่อให้เกิดกระบวนการการเรียนรู้ตลอดชีวิต เน้นให้สัมผัสกับประสบการณ์จริง ซึ่งจะนำไปสู่การถ่ายทอดความรู้ และเกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกันและกันของผู้มาเยี่ยมชม

ภูมิปัญญาการทำเครื่องหอมของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนกได้สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาที่เปลี่ยนแปลงตามสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่แปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัย โดยมีเรื่องของการท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้น สิ่งที่น่าสนใจศึกษา คือ ภูมิปัญญาในการทำเครื่องหอมของ

ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก วิธีการสืบทอดไปสู่ชนรุ่นหลัง และความสามารถในการนำภูมิปัญญาที่มีมาแต่เดิมมาปรับใช้ให้เข้ากับการทำเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมและเป็นแหล่งท่องเที่ยว

สำหรับผู้วิจัยที่สนใจศึกษางานทางด้านพิพิธภัณฑ์มองว่า ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิต พร้อมทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดนครปฐม เพราะได้ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีอยู่มาเป็นรากฐานในการดำรงชีวิตและรู้จักนำความรู้ใหม่มาปรับใช้ก่อให้เกิดภูมิปัญญาการทำเครื่องหอมที่มีลักษณะโดดเด่นจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวอย่างน่าสนใจยิ่ง ทำให้สามารถดำรงกิจการอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม และเศรษฐกิจ อีกทั้งยังนำมาเป็น “สินค้า” พร้อมกับการถ่ายทอดความรู้ในการทำเครื่องหอมไทยแบบศูนย์เรียนรู้ปียะชนกผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1.2.1 ศึกษาถึงประวัติความเป็นมาและวิธีการผลิตเครื่องหอมไทยของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก
- 1.2.2 ศึกษากระบวนการถ่ายทอด และการนำภูมิปัญญาในการผลิตเครื่องหอมเพื่อให้ดำรงอยู่ได้ในยุคสมัยที่สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่เปลี่ยนแปลงตามแบบสมัยใหม่อย่างรวดเร็ว

1.3 ประโยชน์ของการศึกษา

- 1.3.1 ได้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของเครื่องหอมไทยของ ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก
- 1.3.2 ได้ทราบถึงภูมิปัญญา ขั้นตอน กระบวนการผลิตและการถ่ายทอดเทคนิคต่างๆ ของเครื่องหอมไทย ของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก
- 1.3.3 ได้ทราบถึงภูมิปัญญามาปรับใช้ในการผลิตเครื่องหอมเพื่อให้ดำรงอยู่ได้อย่างสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมตามแบบสมัยใหม่
- 1.3.4 ได้แนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาในการผลิตเครื่องหอมไทยเพื่อเผยแพร่ให้เกิดประโยชน์ต่อสาธารณชนผู้สนใจต่อไปในอนาคต

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก ตั้งอยู่หมู่ที่ 9 ตำบลคอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม เป็นพื้นที่วิจัย โดยได้ทำการศึกษาประวัติความเป็นมาของศูนย์เรียนรู้ฯ กระบวนการถ่ายทอด วิธีการผลิต และการใช้ภูมิปัญญาในการผลิตเครื่องหอมไทยของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก เพื่อให้เข้าใจถึงการปรับใช้และประยุกต์ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องหอมแบบดั้งเดิมให้สามารถดำรงอยู่ได้ในยุคสมัยที่สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงตามแบบสมัยใหม่อย่างรวดเร็ว

1.5 ข้อยกักัดในการศึกษา

เนื่องจากการทำเครื่องหอมย่อมจะต้องมีเคล็ดลับบางประการที่เจ้าของไม่อยากจะเปิดเผย เช่น เคล็ดลับกรรมวิธีการทำเครื่องหอมบางชนิด ส่วนผสมเครื่องหอม และสัดส่วนของส่วนผสมเครื่องหอม ดังนั้น เพื่อประโยชน์ของศูนย์เรียนรู้ฯ และของผู้ให้ข้อมูล อันเป็นจรรยาบรรณของนักวิจัย ผู้วิจัยจึงขอที่จะไม่นำข้อมูลนั้นๆ มานำเสนออย่างละเอียด จะเปิดเผยเท่าที่จำเป็นและเท่าที่เจ้าของข้อมูลยินยอม

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

- 1.6.1 ศูนย์เรียนรู้ฯ ในที่นี้หมายถึง ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก ที่ตั้งอยู่ หมู่ 9 ตำบลคอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม
- 1.6.2 ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ความฉลาดไหวพริบในการทำหรือผลิตเครื่องหอม
- 1.6.3 เครื่องหอมไทย หมายถึง การปรุงแต่งกลิ่นหอมด้วยกรรมวิธีต่างๆ ตามแบบโบราณของคนไทย

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม

ในบทนี้เป็นการนำเสนอแนวคิด ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย และการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ครอบคลุมกับโจทย์การวิจัย โดยแบ่งเนื้อหาไว้ดังนี้

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย

2.1.1 แนวคิดเรื่องภูมิปัญญาไทย

2.1.2 แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลง

2.1.3 แนวคิดทฤษฎีการหน้าที่

2.1.4 แนวคิดเชิงธุรกิจชุมชน

2.1.5 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

2.2 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร บทความต่างๆ วิทยานิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยชิ้นนี้ ได้แก่ งานการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเครื่องหอม งานวิจัยเกี่ยวกับศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน งานวิจัยเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

2.1.1. แนวคิดเรื่องภูมิปัญญาไทย

เมื่อประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา สังคมไทยได้มีการตื่นตัวสนใจศึกษา “ภูมิปัญญาไทย” กันอย่างจริงจัง ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้คนในสังคมหันกลับมาค้นหาสิ่งที่เป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเอง หรือการหันมาทำความเข้าใจวัฒนธรรมของเราอย่างถ่องแท้ อันหมายรวมถึงการเข้าใจและรู้คุณค่า ภูมิปัญญา ปรัชญาอันล้ำค่าที่มีอยู่ในวัฒนธรรมของเราเอง (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2554:4)

ภูมิปัญญา นอกจากแสดงความเป็นไทยซึ่งเป็นเอกลักษณ์ไทยที่สำคัญอย่างหนึ่งแล้ว ยังเป็นเครื่องชี้วัดความเจริญ และพัฒนาการของคนในชาตินั้นๆ ทั้งนี้เพราะภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่

ละเอียดอ่อน ซาติที่เจริญมีสังคมที่สงบร่มเย็น ไม่ระส่ำระสาย และมีความเป็นอิสระ จึงจะสามารถสร้างสรรค์ และตั้งสมมุติปัญญาเฉพาะตนขึ้นมาได้ (จิราพร อาจเจริญ, 2545:6)

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้เกิดแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยขึ้นอย่างกว้างขวางมากขึ้นตามลำดับ โดยมีนักวิชาการหลายคนได้ให้ความหมายของภูมิปัญญา ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาไทย ไว้ดังนี้

เสรี พงศ์พิศ (2529 :145) ได้ให้ความหมายว่าหมายถึงพื้นเพ รากฐานของความรู้ของชาวบ้าน

ประเวศ วะสี (2535 :75) ได้ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมเรียนรู้เป็นระยะเวลานาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดในทุกสาขาวิชา ไม่แยกเป็นวิชาๆ แบบที่เราเรียน ฉะนั้นวิชาที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจอาจีพความเป็นอยู่ เกี่ยวกับการใช้จ่าย เกี่ยวกับการศึกษา วัฒนธรรม มักจะกลมกลืนเชื่อมโยงกันหมด

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2536:138) นักมานุษยวิทยาได้ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง สติและปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สะสม ถ่ายทอด ประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งได้ทำหน้าที่ชี้แนะการจะใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวรและกลมเกลียวกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง กับป่าเขา กับน้ำ กับปลา กับฟ้า กับนก กับดิน กับหญ้า สัตว์ป่า พืชแมลงหรือธรรมชาติรอบตัวนั้นทำได้อย่างไร

ลักษณะของภูมิปัญญา สามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1) ภูมิปัญญาที่เป็นนามธรรม เป็นภูมิปัญญาที่เราจับต้องไม่ได้ เป็นเรื่องราวของความรู้ สึกนึกคิด ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ แนวทางในการดำเนินชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคม หรือเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย รวมถึงการสร้างความสุขให้กับชีวิตมนุษย์

2) ภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรม ซึ่งจะตรงกันข้ามกับภูมิปัญญาที่เป็นนามธรรม กล่าวคือเป็นภูมิปัญญาที่เราสามารถจับต้องได้ ได้แก่ วัตถุ การกระทำทั้งหลาย หรือเป็นเรื่องเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การเกษตร การทำมาหากิน ศิลปะดนตรี หัตถกรรม เป็นต้น

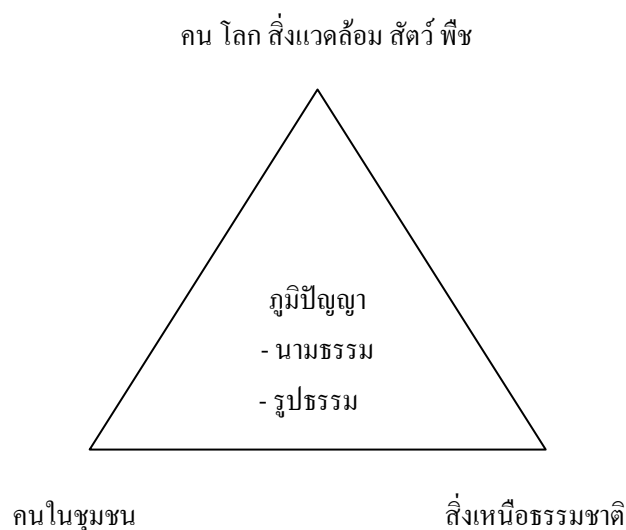
อนึ่ง ภูมิปัญญาทั้ง 2 ลักษณะ ดังกล่าวจะมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งจะสะท้อนออกมาในรูปแบบของความสัมพันธ์ 3 ลักษณะ คือ

- 1) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม
- 2) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน
- 3) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ

การใช้ภูมิปัญญาดังกล่าวสะท้อนถึงวัฒนธรรมหรือระบบคิดของชาวบ้านในการจัดการให้เกิดสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดความสงบสุขทั้งในส่วนรวมที่เป็นชุมชนและในส่วนที่เป็นปัจเจกบุคคล ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวมีอิทธิพลกำหนดซึ่งกันและกัน และยังเป็นตัวกำหนดแบบแผนวิถีการดำรงชีวิตในด้านต่างๆ ได้แก่ด้านเศรษฐกิจและแบบแผนทรัพยากร ด้านการเมืองการปกครอง การบริหารและกฎหมาย ด้านศาสนาและระบบความเชื่อ ด้านการศึกษาและการถ่ายทอดความรู้ ด้านศิลปะวรรณกรรม สถาปัตยกรรม ด้านการจกระบบครอบครัว และเครือญาติ และด้านสุขภาพอนามัยการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2537:81-82)

เสรี พงศ์พิศ (2529:145) มีความเห็นว่า “ชีวิตของชาวบ้านสะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ เปรียบเหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ดังนั้น ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน” ดังเขียนเป็นแผนภาพมิตความสัมพันธ์ได้ดังนี้

แผนภาพมิตความสัมพันธ์ของภูมิปัญญา

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 11-12) ได้ให้คำจำกัดความ “ภูมิปัญญา” ไว้ว่า คือ ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพ ในระบบนิเวศน์หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาการสืบสานกันมา ตลอดจนเป็นผลของการใช้สติปัญญา ปรับตัวกับ สภาพต่างๆ ในพื้นที่ กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทาง

วัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์ แก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อม และบริบททางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น

ส่วนนิธิ เอียวศรีวงศ์ (ในสถาบันไทยคดีศึกษา, 2535 :2-8) มีความเห็นว่า การศึกษาระบบความรู้ หรือภูมิปัญญาจะต้องศึกษาในบริบทของสังคมเสมอ กล่าวคือ ความรู้นั้นถูกนำไปใช้อย่างไร หรือมีหน้าที่อย่างไรในสภาพเศรษฐกิจและสังคมแบบไหน เป็นการศึกษาถึงกระบวนการส่งต่อความรู้และถ่ายทอดความรู้ ซึ่งเป็นสิ่งไม่หยุดนิ่งแต่มีการสร้างสรรค์ตลอดมา และมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ อาจมีการผลสมกลมกลืนกลายเป็นภูมิปัญญาไทยแบบปัจจุบัน ที่ตื่นเกินกว่าอดีตก็ได้ การศึกษากระบวนการปรับเปลี่ยนว่า ชาวบ้านปรับเปลี่ยนกันอย่างไร จะสะท้อนให้เห็นถึงความคิดและวิธีให้ความหมาย วิธีคิดที่เปลี่ยนไป มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตในสังคมอย่างไร รวมทั้งสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชน หรือคนกลุ่มต่างๆ ในการปรับตัวหรือแก้ไขปัญหของสังคมด้วย

การพัฒนาที่อยู่บนรากฐานของภูมิปัญญาไทย จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างเป็นตัวของตัวเอง เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของชีวิตและสภาพชุมชนประเด็นต่างๆ ที่สรุปมาจาประสบการณ์ของการฟื้นฟูและใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาในด้านต่างๆ อย่างกว้างขวาง อาทิ กรณีของวิกฤตการณ์ด้านการเกษตรที่ทำให้เกษตรกรสูญเสียความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ได้มีส่วนผลักดันให้ภาคประชาชนในท้องถิ่นต่างๆ หันกลับไปศึกษาและค้นหารากเดิมของการทำเกษตรในอดีต แล้วนำมาประยุกต์ใช้เพื่อความอยู่รอด กระแสการพึ่งตนเองของชาวบ้านในในภูมิภาคต่างๆ จึงเกิดขึ้น กระแสการพึ่งตนเองนี้เกิดขึ้นควบคู่กับกระบวนการค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระแสการพัฒนาโดยเน้นวัฒนธรรมชุมชน โดยมีปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่นและองค์กรพัฒนาเอกชนช่วยกันผลักดัน และอาจมีความเป็นไปได้ที่จะกลายเป็นกระแสหลักของภาคประชาชนในอนาคต (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2536)

2.1.2. แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลง

2.1.2.1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

สนิท สัมกรการ (2525 : 28) ได้ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่าหมายถึงการเปลี่ยนที่เกิดขึ้นกับพฤติกรรมของคนในสังคม โดยเฉพาะพฤติกรรมสังคม (social behavior) หรือความสัมพันธ์ทางสังคม (social relations) มากกว่าอย่างอื่น

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หมายถึงการเปลี่ยนแปลงในระเบียบแบบแผน ธรรมเนียมประเพณี หรือแนวกำหนดพฤติกรรมมากกว่าอย่างอื่น สาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมคือ การประดิษฐ์คิดค้น(invention) ซึ่งรวมถึงการสร้างเทคนิควิทยาใหม่ๆ(new technology) และการคิดสร้างธรรมเนียมประเพณีหรือระบบความเชื่อใหม่ๆ(social invention) เมื่อได้มีการยอมรับและนำมาใช้กันแพร่หลายในสังคมสืบทอดกันมาด้วยกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม(enculturation or socialization) เป็นระยะเวลายาวนาน การขอยืมหรือการลอกเลียนแบบกัน(cultural borrowing) เป็นอีกสาเหตุแห่งการเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรมเพราะการหยิบยืมทางวัฒนธรรมหรือการลอกเลียนแบบแผน วิธีการดำเนินชีวิตมาจากวัฒนธรรมอื่นนั้น ปรากฏว่ามีอยู่เสมอมาในสังคมมนุษย์ต่างๆ ที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมอื่นๆ การติดต่อทางวัฒนธรรม(cultural contact) อาจเกิดขึ้นได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยตัวบุคคลเจ้าของวัฒนธรรมและมีใช้ตัวบุคคล ได้แก่ สื่อสารมวลชน หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และภาพยนตร์ ซึ่งมีเทคนิควิทยาใหม่ ทำให้คนทราบถึงการเปลี่ยนแปลงในเหตุการณ์ต่างๆ ของโลกได้รวดเร็วและในระยะเวลาอันสั้น

2.1.2.2. การเปลี่ยนแปลงทางศิลปวัฒนธรรม

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับศิลปวัฒนธรรมนั้นเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลต่อการกำหนดรูปแบบและลักษณะของงานหัตถกรรมด้วย ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและศิลปหัตถกรรมนั้นมีหลายประการ ดังนี้

ปราณี วงษ์เทศ (2525) เสนอว่า ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากอิทธิพลของวัฒนธรรมหลวง ศิลปวัฒนธรรมของไทยนั้นมีความเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งความคิดนี้ได้สืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยวิเคราะห์แบ่งลักษณะของวัฒนธรรมไทยไว้ 2 ระดับ คือ ระดับของชนชั้นนำ และ ระดับของประชาชนท้องถิ่น

เช่นเดียวกับ โรเบิร์ต เรดฟิลด์ (Robert Redfield) (อ้างใน ปัทมา บุญอินทร์, 2537) นักมานุษยวิทยาที่ได้แบ่งสภาพของสังคมไทยออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับของชนชั้นที่เป็นผู้นำผู้ปกครองประเทศซึ่งมีวัฒนธรรมประเพณีที่เรียกว่าเป็น “ประเพณีหลวง” (Great tradition) และระดับของประชาชน ไพร่ฟ้า ข้าแผ่นดิน ซึ่งมีวัฒนธรรมประเพณีที่เรียกว่าเป็น “ประเพณีราษฎร์” (Little tradition)

1) ประเพณีหลวง (Great tradition) หมายถึง ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชนชั้นสูง ซึ่งมีราชสำนักหรือวังเป็นจุดศูนย์กลางสร้างสรรค์และเผยแพร่ออกไป

2) ประเพณีราษฎร์ (Little tradition) หมายถึง ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชาวบ้านที่ประกอบด้วยชาวไร่ชาวนา โดยมีหมู่บ้านหรือวัดเป็นศูนย์กลางของการสร้างสรรค์เผยแพร่

ประเพณีหลวง หรือ วัฒนธรรมหลวง เป็นวัฒนธรรมที่มีพัฒนาการมาจากวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งต่อมาเมื่อมีการรับเอาอิทธิพลของศาสนาพุทธ ศาสนาฮินดู และวัฒนธรรมจากประเทศเพื่อนบ้านเข้ามา ลักษณะของวัฒนธรรมหลวงจึงมีความผสมผสานและซับซ้อนมากขึ้น สำหรับประเพณีราษฎร์หรือวัฒนธรรมราษฎร์นั้นก็ยังคงรักษาลักษณะบางอย่างของสังคมดั้งเดิมเอาไว้ได้ แต่ก็มีมีการยอมรับและเลียนแบบวัฒนธรรมของชนชั้นสูงเข้ามาผสมผสาน และมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของวัฒนธรรมอยู่ตลอดเวลา แต่การเปลี่ยนแปลงก็มิได้มีลักษณะที่เด่นชัดหรือรวดเร็วเท่ากับวัฒนธรรมหลวง สังคมทั้งสองระดับจึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันทุกยุคทุกสมัย แต่วัฒนธรรมราษฎร์เองก็มีได้้อย่างโดดเด่นแต่มีสภาพเป็นส่วนหนึ่งของสังคมใหญ่ ดังจะเห็นได้แม้ในปัจจุบัน โดยจะเห็นได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อวัฒนธรรมตะวันตกได้เข้ามาในรูปของการเปลี่ยนแปลงให้ไปสู่ความทันสมัย ซึ่งเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วมากเมื่อเทียบกับอดีต ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากความเจริญทางด้านเทคนิควิทยา การคมนาคม และการสื่อสารต่างๆ (ปราณี วงษ์เทศ, 2525:51-56)

จากแนวคิดในเรื่อง Great tradition และ Little tradition ของ Robert Redfield ดังกล่าวสามารถนำมาอธิบายความเปลี่ยนแปลงของเครื่องหอมได้ว่า ในสมัยก่อนการทำเครื่องหอมเป็นเรื่องของชนชั้นสูง เพราะเป็นกรรมวิธีที่ย่างยากซับซ้อนเสียทั้งเวลาเสียทั้งแรงงาน เป็นของใช้ที่ไม่จำเป็นสำหรับชีวิตประจำวัน และมีวิเศษเฉพาะของชาววัง เครื่องหอมแบบชาววังจึงหอมทน หอมนาน กลิ่นจางหายไปไกล ทั้งนี้ผู้ทำจึงต้องใช้ทั้งความช่างสังเกต ช่างทดลอง และมีความอดทนเป็นสำคัญ แต่จากการหลั่งไหลเข้ามาของวิทยาการสมัยใหม่ ทำให้เครื่องหอมแบบอดีตได้ถูกกลืนเลื่อนไปเพราะความไม่สะดวกต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเวลา และค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไป

2.1.2.3. การเปลี่ยนแปลงของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

งานศิลปหัตถกรรมเป็นผลผลิตที่เป็นรูปธรรมทางภูมิปัญญาของมนุษย์ มนุษย์รู้จักใช้ภูมิปัญญาในการสร้างสัญลักษณ์แสดงความคิด ความเชื่อ ประสพการณ์และธรรมชาติ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ออกมาผ่านงานศิลปหัตถกรรมทั้งยังใช้ภูมิปัญญาในการปรับใช้สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวมาผลิตผลงานศิลปหัตถกรรม ทำให้งานศิลปหัตถกรรมในยุคแรกผลิตขึ้นมาภายใต้บริบทสังคมและวัฒนธรรมที่ตนเองอาศัยอยู่ ดังนั้นเมื่อสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์เปลี่ยนไปตามกระแสของการเปลี่ยนแปลง จึงเป็นเหตุให้งานศิลปหัตถกรรมเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยเฉพาะอย่าง

งานศิลปะของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งง่ายต่อการชักจูงให้เปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการทางเศรษฐกิจในปัจจุบัน

การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านสามารถ แบ่งออกได้เป็น 3 แนวทาง คือ

1) การเปลี่ยนแปลงของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในสังคมสมัยใหม่การเปลี่ยนแปลงของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในสังคมสมัยใหม่นั้นได้รับความสนใจจากนักวิชาการเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่มีสินค้าประเภทนั้นหัตถกรรมพื้นบ้านขยายไปสู่บุคคลนอกชุมชนผู้ผลิต และถูกนำไปใช้นอกเหนือจากวัตถุประสงค์เดิม เช่น เป็นของที่ระลึก หรือประดับตกแต่งที่อยู่อาศัย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ได้ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการ 3 กระแส คือ

- (1) วัฒนธรรมพื้นบ้านถูกรวบเข้ากับวัฒนธรรมแห่งชาติ ศรีศักร วัลลิโภดม (2521:330) ได้กล่าวเอาไว้ว่า ศิลปะพื้นบ้านได้เปลี่ยนแปลงจากระดับพื้นบ้านเป็นพื้นเมือง และเข้าสู่ระบบใหม่ที่คล้ายคลึงกันทั่วประเทศ
- (2) วัฒนธรรมพื้นบ้านจะดำรงอยู่ต่อไปด้วยการเป็นเครื่องพักผ่อนหย่อนใจ (Entertaining Culture) กล่าวคือศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านได้เป็นอิสระจากชุมชนผู้ผลิตและเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ใหม่ เช่น ศิลปหัตถกรรมบางชนิดเปลี่ยนรูปเป็นของที่ระลึกที่มีขนาดเล็กหรือใหญ่กว่าเดิม ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่าง “พื้นบ้านแท้” และ “พื้นบ้านเทียม”
- (3) วัฒนธรรมพื้นบ้านกลายเป็นวัฒนธรรมกรรมกร กล่าวคือ วัฒนธรรมพื้นบ้านถูกฟื้นฟูขึ้นและปรากฏอยู่ในศิลปะมวลชน หรือมีเนื้อหาสาระไปในทางการเมือง

2) ศิลปะของโลกที่ 4 ที่กำลังเปลี่ยนแปลง

แกรเบิร์น (Graburn, 1976 :13-14 อ้างใน สุธธณ วิสุทธิลักษณ์, 2534:17) ได้ศึกษาถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงของงานศิลปหัตถกรรมที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดรูปลักษณ์ใหม่ไว้ 2 ประการ คือ

1) ศิลปะเพื่อการใช้งาน มิใช่เพื่อการค้า (Function, Noncommercial Arts)

สำหรับงานศิลปะในลักษณะนี้จะถูกผลิตขึ้นภายในชุมชนเท่านั้น มิได้ตั้งใจผลิตขึ้นมาเพื่อขายหรือเพื่อบุคคลภายนอกกลุ่ม แต่ก็มิได้หมายความว่างานศิลปหัตถกรรมนั้นจะไม่เปลี่ยนแปลง ปัจจัย 2 ประการ ที่ส่งผลให้งานศิลปหัตถกรรมเกิดการเปลี่ยนแปลง คือ วัตถุดิบและเทคโนโลยีการผลิต และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เนื่องจากการติดต่อระหว่าง

กันของสังคมเล็กและสังคมใหญ่ ย่อมทำให้มีการนำเครื่องมือหรือวัตถุดิบใหม่ๆ เข้าไปในสังคมเล็ก นอกจากนี้ความคิดหรือรสนิยมใหม่ๆ จากสังคมที่ใหญ่กว่า ยังแพร่กระจายเข้ามาปรากฏให้เห็นในงานศิลปหัตถกรรม อันเป็นผลให้งานศิลปหัตถกรรมเปลี่ยนแปลง

นอกจากนั้น การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมด้วยการได้รับความคิดหรือรสนิยมใหม่ๆ จากสังคมที่ใหญ่กว่าจึงไม่อาจหลีกเลี่ยงประสบการณ์ใหม่ๆ ได้ จึงส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทางวัฒนธรรมที่จะส่งผลกระทบต่อศิลปกรรมอีกทอดหนึ่ง

การทำงานศิลปหัตถกรรมแบบเดิมจะดำรงอยู่ได้นั้นจึงขึ้นอยู่กับความต้องการที่สม่ำเสมอ การได้มาซึ่งวัตถุดิบแบบเดิม ระยะเวลาของการผลิตไม่มีการแข่งขัน ความรู้ความชำนาญและความงามของศิลปกรรมนั้น ได้รับรางวัลและเกียรติยศจากชนชั้นสูง และบทบาทของสิ่งที่มีส่วนช่วยในการสนับสนุน เช่น ความเชื่อ พิธีกรรม หรือระบบการแลกเปลี่ยนของกาน้ำ แต่การเปลี่ยนแปลงก็มีได้ทำลายของเดิมเสียทั้งหมด อาจจะเป็นการประสานอธิบายความคิดหรือเหตุการณ์ใหม่ หรือมีฉะนั้นก็อาจจะปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ของงานศิลปกรรมเสียใหม่

2) ศิลปะเพื่อการท่องเที่ยว (Commercial and Tourist Arts)

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการผลิตเพื่อขายนั้น มีต้นเหตุมาจากรสนิยมของผู้บริโภคและความพยายามของผู้ผลิตเอง เนื่องจากผู้ซื้อก็ได้เข้าใจสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ในงานศิลปกรรมนั้น ผู้ซื้อเพียงแต่พิจารณาถึงความงดงามและรูปลักษณะของแท้ โดยมีได้เข้าใจความหมายทางสัญลักษณ์ที่ลึกซึ้งไปกว่านั้น

ศิลปหัตถกรรมที่เกี่ยวกับพิธีกรรมอาจถูกทำลายหรือลดความศักดิ์สิทธิ์ลง ในขณะที่เดียวกันผู้ผลิตอาจแบ่งการผลิตงานศิลปกรรมออกเป็น 2 ส่วน งานศิลปกรรมเพื่อใช้ในพิธีกรรม หรืองานศิลปกรรมเพื่อขาย ซึ่งจะมีลักษณะแตกต่างกัน งานศิลปหัตถกรรมที่กลายเป็นของที่ระลึกจะมีการเปลี่ยนแปลงในขนาดและรูปร่าง เพื่อจะได้้นำติดตัวไปคราวละหลายๆ มีลักษณะลดทอนตกแต่งให้เข้าใจได้ทันที และต้องมีราคาถูก ด้วยแรงผลักดันทางเศรษฐกิจ นี่เองงานศิลปกรรมจึงต้องผลิตได้ง่าย (simplification) ขณะเดียวกันก็มีลักษณะตกแต่ง (decoration) ทำให้เกิดขึ้นตอนในการผลิตมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการแบ่งงานกันทำในกระบวนการผลิต

3) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของศิลปหัตถกรรม

งานของโคเฮน (Cohen, 1983 อ้างใน สุดแดน วิสุทธิลักษณ์, 2534:19) เป็นการศึกษาเปรียบเทียบศิลปะของชาวเขาเผ่าม้ง และเขาทางภาคเหนือของไทย เมื่อได้รับอิทธิพลทางการค้าและการสนับสนุนจากภายนอก พบว่าได้มีการผสมผสานองค์ประกอบต่างๆ เข้าไว้ในรูปแบบและลดทอนเพื่อตอบสนองกับความต้องการของตลาด แต่ขณะเดียวกันก็ยังคงดำรงรักษาความมีชีวิตชีวา

ในศิลปะของตนได้เป็นอย่างดี โคะเฮนใช้ตัวแปร 4 คู่เพื่อเป็นกรอบในการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงลวดลายปักของชาวเขาเผ่าม้งและเย้า

- 1) การเปลี่ยนแปลงเป็นไปในลักษณะของการสืบทอดรูปลักษณะเดิม หรือเป็นการ สร้างใหม่
- 2) การเปลี่ยนแปลงเป็นการแปรรูป คัดแปลงลวดลายเดิมเพื่อให้อัปกับเงื่อนไขหรือสถานการณ์ใหม่ เช่น นักท่องเที่ยว ตลาด หรือสร้างลวดลายใหม่โดยการนำองค์ประกอบหรือความคิดมาจากภายนอก
- 3) การเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นจากการที่ผู้เสพหรือผู้ใช้เป็นบุคคลภายในหรือภายนอกชุมชน
- 4) การเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดจากการผลิตด้วยความริเริ่มของคนภายในชุมชนเอง หรือมาจากแรงสนับสนุนจากองค์กรภายนอก

การศึกษาของโคเฮนแสดงให้เห็นว่า ศิลปะเพื่อการพาณิชย์นั้นมีความเคลื่อนไหวตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตเพื่อบุคคลภายนอก บางลักษณะยังคงรักษารูปแบบเดิมไว้ได้ แต่บางลักษณะ เป็นการสร้างศิลปะขึ้นมาใหม่

จากแนวคิดดังกล่าวสามารถนำมาอธิบายเพื่อช่วยให้เห็นแนวทางการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของงานศิลปะการผลิตเครื่องหอมของศูนย์เรียนรู้ทางภูมิปัญญาไทยปิยะชนก ว่ามีปัจจัยใดที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้เข้ามามีบทบาทในเชิงบวกและเชิงลบอย่างไร

2.1.3. แนวคิดทฤษฎีการหน้าที่

ในศาสตร์ทางสาขามานุษยวิทยานั้น ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์ทำขึ้นมาคือ วัฒนธรรม โดยเซอร์ เอ็ดเวิร์ด บี ไทเลอร์ นักมานุษยวิทยาผู้บุกเบิกชาวอังกฤษ ขยายความไว้ว่า แท้จริงวัฒนธรรมก็คือ “ผลรวมของระบบความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม กฎหมาย ประเพณี อีกทั้งความสามารถและอุปนิสัยต่างๆ ที่มนุษย์ได้มาจากการเป็นสมาชิกสังคม”

ปัจจุบันนักมานุษยวิทยาได้พัฒนานิยามศัพท์ “วัฒนธรรม” ได้กระชับและครอบคลุมยิ่งขึ้นว่า วัฒนธรรมคือ ความรู้ที่ผู้คนในกลุ่มมีส่วนร่วมกัน และได้เรียนรู้พร้อมทั้งถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

การเรียนรู้ของมนุษย์มี 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. การเรียนแบบลองผิดลองถูก การเรียนรู้เช่นนี้มักเป็นการกระทำ ในระยะแรกๆ ที่ผู้เรียน ไม่เคยมีประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งนั้นมาก่อน อาจพยายามทำอยู่หลายครั้งกว่าจะได้ผลเป็นที่

พอใจ นับเป็นการเรียนที่ต้องลงทุนทั้งเวลาและพลังงานมากเป็นพิเศษ ในการเรียนรู้แบบนี้ความผิดพลาดคือ บทเรียนที่จะส่งผลให้เกิดผลลัพธ์ที่ถูกต้องต่อไป

2. การเรียนรู้อีกแบบหนึ่ง เป็นการเรียนรู้ทางสังคม มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ไม่สามารถอยู่ได้ด้วยลำพังตนเอง การเรียนด้วยการลอกเลียนแบบอย่าง และการติดต่อสื่อสารกับคนอื่น ก่อให้เกิดประสบการณ์อันจะเป็นพื้นฐานสำหรับการทำสิ่งต่างๆ ได้อย่างไม่ต้องลงทุนลงแรงมากนัก ถ้าคนรุ่นปู่ย่าตายายลองนำดิน ไม้ ใบหญ้าบางชนิดมาทำอาหาร และพบว่ากินได้ และมีรสอร่อย ลูกหลานได้ชิมและรู้วิธีการปรุงอาหารนั้นจากบรรพบุรุษ

ตามนัยนี้ การอบรมบ่มนิสัยจึงเป็นขบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ที่ช่วยให้ความรู้ทั้งหลายได้รับการเปิดเผยออกไปอย่างกว้างขวาง

องค์รวมความรู้และภูมิปัญญามีหน้าที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ตามความเห็นของนักมานุษยวิทยา บรอนิสลอฟ มาลินอสกี แล้ว มนุษย์ทุกแห่งหนต่างมี ความต้องการพื้นฐานด้วยกันทั้งนั้น (Kuper, 1973:44-45 อ้างใน ชนัญ วงษ์วิภาค, 2547 : 54) แต่กลไกทางสังคม วัฒนธรรมที่มนุษย์แต่ละแห่งแต่ละยุคสมัย พัฒนาขึ้นมาเพื่อเติมเต็มความต้องการของตนจะแตกต่างกันออกไปด้วยเหตุที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคมจึงจัดรวมกันเป็นกลุ่ม เพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่ต้องการจำเป็นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องดำรงรักษากลุ่มและสถาบันต่างๆ ที่จะทำหน้าที่สนองตอบ ความต้องการทางร่างกายและจิตใจ จะต้องมีการเรียบกฎเกณฑ์ เพื่อควบคุมพฤติกรรมของสมาชิก-กลุ่ม และจะต้องมีข้อกำหนดการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติ ฯลฯ มาลินอสกีเรียกสิ่งเหล่านี้ว่าเป็น “ความต้องการที่ได้รับ” กล่าวคือ จะต้องคงความต้องการของกลุ่มและสถาบันไว้ และดำรงอยู่เช่นนั้นตลอดไป (Peoples and Bailey, 1988:91-92, อ้างใน ชนัญ วงษ์วิภาค, 2547 : 55)

งามพิศ สัตย์สงวน (2538 : 46 อ้างใน ชนัญ วงษ์วิภาค, 2547 : 55) ได้สรุปสาระความต้องการจำเป็นของมนุษย์ว่ามี 3 ประการ คือ

- 1) ความต้องการด้านปัจจัย 4 ที่จะมีการตอบสนองทางวัฒนธรรม คือ ความต้องการขั้นพื้นฐานเบื้องต้นที่จำเป็น เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพเพื่อมีชีวิตอยู่ เช่น ความต้องการอาหาร ความต้องการที่อยู่อาศัย
- 2) ความต้องการทางสังคม จะเกี่ยวกับเรื่องความร่วมมือกันทางสังคม เพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานที่มาจากรากฐานทางชีวภาพ อันได้แก่ภาวะการเกิด แก่ เจ็บ และตายซึ่งเป็นวงจรธรรมชาติของมนุษย์ และทำให้ร่างกายได้รับการตอบสนองความต้องการจำเป็นเบื้องต้น มนุษย์จึงสร้างวัฒนธรรมขึ้นมารับใช้ภาวะต่างๆ เหล่านี้เป็นประเด็นๆ ไป เช่น การแบ่งงานกันทำ การแจกจ่าย

อาหาร การป้องกันภัย การผลิตสินค้าและบริการต่างๆ และการควบคุมทางสังคม

- 3) ความต้องการด้านจิตใจ ซึ่งมีระบบศาสนา ความเชื่อเป็นเครื่องรองรับเป็นการเฉพาะ ประเพณีพิธีกรรมที่สร้างขึ้นตามครรลองของ ความเลื่อมใสในศาสนาของศาสนา หรือการเช่นไหว้ผีสงเทวดา ฯลฯ เหล่านี้คือกลไกการสนองตอบความต้องการระดับนี้ทั้งสิ้น

โดยภาพรวมแล้ว ความต้องการจำเป็นของมนุษย์จะมีวัฒนธรรมด้านต่างๆ ตอบสนองดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 1 แสดงความต้องการจำเป็นของมนุษย์ และการสนองตอบในรูปวัฒนธรรมแบบต่างๆ

ความต้องการจำเป็นของมนุษย์	ส่วนของวัฒนธรรมที่สนองความต้องการจำเป็นของมนุษย์
- ด้านชีววิทยา	- เทคโนโลยี
- ด้านสังคม	- การจัดระเบียบสังคม
- ด้านจิตใจ	- ระบบความเชื่อ

ที่มา : งามพิศ สัตย์สงวน (2538 :47 อ้างใน ชนัญ วงษ์วิภาค, 2547 :56)

เมื่อพิจารณาเฉพาะประเด็นความต้องการด้านปัจจัย 4 ซึ่งเป็นความจำเป็นเบื้องต้นของมนุษย์ ก็พอจะเห็นได้ว่าตลอดระยะเวลาแห่งพัฒนาการของมนุษย์ปกตินั้น มนุษย์ทั่วโลกต่างได้ใช้ความรู้ และประสบการณ์คิดหาแนวทางใช้ทรัพยากรจากธรรมชาติแวดล้อม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนได้อย่างน่ามหัศจรรย์ ทั้งนี้จึงจะเห็นได้จากภาพรวมข้อมูลในแผนภูมิข้างล่างนี้

แผนภูมิที่ 2 แสดงความต้องการพื้นฐานด้านปัจจัย 4 และการตอบสนองด้านวัฒนธรรมต่างๆ

ความต้องการทางร่างกาย	การตอบสนองในรูปของวัฒนธรรม
- ความหิว	- อาหาร
- ความอบอุ่น	- เครื่องนุ่งห่ม
- ความปลอดภัย	- บ้านเรือนที่อยู่อาศัย
- ความเจ็บไข้	- การเยียวยารักษาด้วยวิธีต่างๆ

ที่มา : (ชนัญ วงษ์วิภาค, 2547 : 56)

2.1.4. แนวคิดเกี่ยวกับธุรกิจชุมชน

ธุรกิจชุมชนเป็นนโยบายการดำเนินงาน เพื่อลดความยากจน และนำไปสู่การจ้างงาน สร้างรายได้ ลดค่าใช้จ่ายให้แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนมีรายได้เพียงพอกับรายจ่ายนำไปสู่ การพอมิพอกิน สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยที่รัฐบาลได้จัดให้มี โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product : OTOP) เพื่อให้แต่ละชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาสินค้า โดยรัฐพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือด้านความรู้สมัยใหม่ และการบริหารจัดการ เพื่อเชื่อมโยงสินค้าจากชุมชนสู่ตลาดทั้งในประเทศ และต่างประเทศด้วยระบบร้านค้า เครือข่ายและอินเทอร์เน็ต(ภัทรธิดา ผลงาม, 2548 : 3)

จากการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่อง ยุทธศาสตร์การพัฒนาธุรกิจชุมชน ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับความหมายของธุรกิจชุมชน ดังนี้ (สถาบันวิจัยและพัฒนา, 2540 อ้างใน ภัทรธิดา ผลงาม, 2548 : 3) ธุรกิจชุมชน หมายถึง องค์กร หรือกลุ่มคน ที่เกิดจากการรวมตัวด้วยความสมัครใจของประชาชนจำนวนหนึ่งเพื่อทำธุรกิจต่าง ๆ ในชุมชน มีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกัน และดำเนินการโดยสมาชิกในชุมชน กล่าวคือสมาชิกมีส่วนร่วมในการลงทุน ร่วมในการบริหารจัดการ และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานของธุรกิจชุมชน และ มีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องในกระบวนการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ขององค์กรทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรมจิตใจ และ สิ่งแวดล้อม มีผู้นำตามธรรมชาติทั้งหญิงและชายเกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการทำงานร่วมกันดังกล่าว ซึ่งในชุมชนหนึ่งอาจมีองค์กรธุรกิจชุมชนมากกว่าหนึ่งองค์กรทั้งที่เป็นองค์กรธุรกิจชุมชนที่เป็นการริเริ่มและดำเนินการโดยชุมชนเอง และที่เป็นธุรกิจที่เกิดจากการลงทุนโดยบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกโดยชุมชนเป็นเพียงแรงงานหรือร่วมทุนบางส่วน ซึ่งการส่งเสริมธุรกิจชุมชนควรเน้นการพัฒนาธุรกิจชุมชนที่เป็นของชุมชน เพื่อผลประโยชน์แก่ชุมชนและการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งนี้้องค์กรธุรกิจชุมชนในที่นี้ไม่ได้หมายถึงสภาตำบล เพราะสภาตำบลเป็นองค์กรปกครองระดับตำบล

ส่วน อภิชาติ พันธเสน (2545) สรุปว่า ธุรกิจชุมชน หมายถึง ธุรกิจที่เป็นของชุมชนเพื่อชุมชน และบริหารจัดการโดยชุมชน ซึ่งเป็นการบริหารที่เน้นการกระทำในเชิงธุรกิจแตกต่าง จากการกุศลหรือการช่วยเหลือเกื้อกูลในลักษณะของสหกรณ์ ทั้งนี้เนื่องจากธุรกิจชุมชนจำเป็นต้องแข่งขันทั้งในด้านต้นทุนและคุณภาพ ร่วมกับกิจการที่แสวงกำไรของธุรกิจเอกชนตามปกติ แต่ที่จำเป็นต้องจัดทำเป็นธุรกิจก็เพราะสมาชิกแต่ละคนไม่มีความสามารถ และความเข้มแข็งทางการเงินพอที่จะแข่งขันกับธุรกิจของเอกชนเหล่านี้ได้ (อภิชาติ พันธเสน, 2545 อ้างใน ภัทรธิดา ผลงาม, 2548 : 3-4)

ในขณะที่ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) ได้ศึกษานโยบายและมาตรการในการส่งเสริมธุรกิจชุมชน พบว่าความหมายของธุรกิจชุมชนมีทั้งระดับที่เหมือนคล้ายคลึง และมีความแตกต่างกันในแต่ละหน่วยงาน ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และลักษณะการดำเนินงานของแต่ละหน่วยงาน และได้จำแนกความหมายของธุรกิจชุมชนไว้ 2 มิติ ดังนี้

1) ความหมายของธุรกิจชุมชนที่หน่วยงานนั้น ๆ ไม่ได้มีการกำหนดนิยามไว้อย่างเฉพาะเจาะจง หรือไม่ได้ให้ความหมายในเชิงธุรกิจชุมชนไว้เป็นการเฉพาะ แต่มีความหมายที่ลักษณะงานมีส่วนเกี่ยวข้องกับธุรกิจชุมชน หรือมีพื้นฐานทางธุรกิจ ซึ่งอาจดำเนินงานกับรายบุคคล กลุ่ม หรือองค์กร ความหมายของธุรกิจชุมชนในที่นี้ จึงหมายถึงการสร้างงาน สร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ การส่งเสริมให้กลุ่ม องค์กรประชาชน และเอกชนในชุมชน ได้ดำเนินกิจกรรมด้านอาชีพ ฝึกทักษะด้านอาชีพ และมีความหมายรวมถึงการให้ความรู้ทางด้านการบริหารธุรกิจการตลาด การผลิต ต้นทุน และการจัดการขั้นต้น ซึ่งตามความหมายนี้ ธุรกิจชุมชน ได้แก่การประกอบการธุรกิจขนาดย่อมและขนาดเล็ก และหัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งมีทั้งลักษณะที่ดำเนินงานเป็นกลุ่ม และเป็นรายบุคคล (พบในนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงอุตสาหกรรม เป็นต้น)

2) ความหมายของธุรกิจชุมชนที่ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมกันในการดำเนินงาน และมีขอบเขตของวัตถุประสงค์ที่กว้างกว่าการเพิ่มรายได้ ซึ่งมีความหมายต่าง ๆ กันดังนี้

ธุรกิจชุมชน คือ ธุรกิจที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกิจการ ในลักษณะการเป็นเจ้าของเองทั้งหมดหรือบางส่วนในฐานะผู้ร่วมทุน ผู้ถือหุ้น อันจะนำไปสู่การมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี และการพัฒนาที่ยั่งยืน

ธุรกิจชุมชน คือ การดำเนินกิจกรรมซึ่งส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทมีรายได้โดยพัฒนาความรู้ ความสามารถของประชาชนในการบริหารและจัดการ มีลักษณะการพึ่งพาซึ่งกันและกัน และมีผลในการป้องกันการย้ายถิ่น

ธุรกิจชุมชน คือ การรวมตัวของคนในชุมชนเป็นกลุ่มเกษตรกรรม กลุ่มสหกรณ์ หรือธุรกิจขนาดเล็กในชนบท ดำเนินการทางธุรกิจที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ธุรกิจชุมชนจะประกอบการโดยกลุ่มหรือองค์กรชุมชนร่วมเป็นเจ้าของ และร่วมดำเนินกิจการตลอดจนร่วมรับผลประโยชน์จากการดำเนินงานนั้น

ธุรกิจชุมชน คือ การส่งเสริม หรือสร้างพื้นฐาน และสมรรถนะขององค์กรชุมชน ในการพัฒนาอาชีพและรายได้ เพื่อนำไปสู่การเป็นธุรกิจชุมชน โดยการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้มีทักษะในเชิงธุรกิจ เช่น ระดมทุน การผลิต การตลาด การบริหาร และการจัดการ รวมทั้งการแสวงหาความร่วมมือจากแหล่งอื่นทั้งภาครัฐ และเอกชนตามศักยภาพของชุมชน และพื้นที่

ธุรกิจหรืออุตสาหกรรมชุมชนในส่วนของกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม หมายถึง อุตสาหกรรมที่ชุมชนมีส่วนร่วม โดยที่ประชาชนในชุมชนนั้นเป็นเจ้าของ มิได้มีสถานะเป็นเพียงผู้ใช้แรงงาน แต่จะมีสถานะที่เป็นผู้บริหาร ผู้ร่วมถือหุ้น ทั้งนี้สถานที่ตั้งจะอยู่ในพื้นที่ของชุมชนหรือใกล้เคียงชุมชน การดำเนินงานจะต้องมีความยั่งยืนกล่าวคือมีความต่อเนื่องมีการเจริญเติบโตมีกิจกรรมสร้างรายได้ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม ประเพณี ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น

โดยสรุปความหมายของธุรกิจชุมชนในส่วนนี้ ดำเนินการโดยกลุ่ม หรือองค์กร ประชาชน มีการกำหนดวัตถุประสงค์ และกิจกรรมอย่างชัดเจน มีข้อกำหนดเกี่ยวกับทุน แรงงานการผลิต การตลาด และการแบ่งปันผลประโยชน์ รวมทั้งบางกลุ่มมีการดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชนด้วย

กล่าวโดยสรุป ธุรกิจชุมชนตามความหมายของปาริชาติ วลัยเสถียร ดังกล่าวข้างต้น ธุรกิจชุมชน คือ กิจกรรมที่บุคคลหรือองค์กรในชุมชนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกิจกรรม และ/หรือช่วยดำเนินงานบางส่วนหรือทั้งหมด โดยประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ มีการเรียนรู้ และการจัดการร่วมกัน เพื่อดำเนินการในกิจกรรมการผลิต การแปรรูป การค้า และการบริการที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนได้อย่างสอดคล้องกับสังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน อันจะนำไปสู่ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี และการพัฒนาที่ยั่งยืน (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543 อ้างใน ภัทรธิรา ผลงาม, 2548 : 4-5)

2.1.5. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ไว้ในเว็บไซต์ขององค์กร (<http://www.tkc.go.th>) ว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวเพื่อชมสิ่งที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ปราสาท พระราชวัง วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่าง ๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองที่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับ สภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย ผู้ท่องเที่ยวจะได้รับทราบประวัติความเป็นมา ความเชื่อ มุมมองความคิด ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลในอดีตที่ถ่ายทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันผ่านสิ่งเหล่านี้ ประเทศไทยมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมากมาย การท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่กำลังเป็นที่นิยม คือ “โฮมสเตย์” ผู้ท่องเที่ยวจะได้เข้าไปพักอาศัยกับชาวบ้านในชุมชน และดำเนิน ชีวิตเช่นเดียวกับชาวบ้าน

ส่วน ชนัญ วงษ์วิภาค (2547 : 88) ได้ให้ความหมายและอธิบายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสังคมวัฒนธรรมว่าเป็นการท่องเที่ยวทางเลือกที่มาพร้อมๆ กับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนิยมจาก

ธรรมชาติของสังคมและวัฒนธรรมแล้ว การท่องเที่ยวเชิงสังคมวัฒนธรรม ก็คือ การท่องเที่ยว ประเทืองปัญญาและเพิ่มสีสันให้กับชีวิตด้วยการเรียนรู้ธรรมชาติแวดล้อม และซึมซับแบบแผน ความเป็นอยู่ของคนและของคนกลุ่มอื่น การเรียนรู้อาจผ่านทางสื่อ การสังเกตการณ์ หรือการมีส่วนร่วม ในกิจกรรมที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ความสุขสันต์ที่แท้จริงเกิดจากความเข้าใจธรรมชาติและ สังคมวัฒนธรรม โดยทั่วไปแล้วสังคมวัฒนธรรมมีสภาพ 3 ประการ คือ

- 1) มีลักษณะเป็นองค์รวม ทุกสิ่งทุกอย่างในสังคมวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กัน
- 2) มีความหมายหรือความสำคัญเฉพาะ จึงไม่ควรนำไปเปรียบเทียบกับใครในหนทาง ที่จะก่อให้เกิดอคติแตกแยก
- 3) มีการเปลี่ยนแปลงเป็นนิจ เพราะคนรุ่นใหม่มักจะสืบทอดคนรุ่นเก่าในลักษณะต่อ ยอดองค์ความรู้ที่ผสมผสานไปกับสิ่งใหม่ที่ปรากฏในสมัยของตน

วัฒนธรรมมีทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ผู้คนโดยทั่วไปจะเคยชินกับ วัฒนธรรมทางวัตถุมากกว่า ด้วยสามารถสัมผัสได้ง่าย การผลิตศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน อาหาร พื้นเมือง และยารักษาโรคจากพืชสมุนไพรเพื่อขายในโอกาสเทศกาลต่างๆ หรือจำหน่ายเป็นประจำ ตามแหล่งท่องเที่ยวอาจเป็นไปได้โดยไม่ยากด้วยเป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสได้ง่าย แต่วัฒนธรรมที่ ไม่ใช่วัตถุ เช่นประเพณีทั้งหลายนั้นล้วนมีความละเอียดอ่อนและซับซ้อนจึงเป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยว ควรทำความเข้าใจให้ซาบซึ้ง

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจึงอยู่ในกรอบของ “ความมีใจเป็นกลาง” ว่าผู้คนในแต่ละ ท้องถิ่นต่างก็มีเหตุผลในการกระทำของตน ขณะเดียวกันผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวก็ควรจะได้ ตระหนักว่าวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุจะมีความอ่อนไหวและเปราะบางกว่าวัตถุสิ่งของทั้งหลาย (ชนัญ วงษ์วิภาค, 2547: 89)

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural based Tourism) จัดได้ว่าเข้าข่ายของการ ท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เพราะเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติ และแหล่ง วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึก ต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ยังเป็นการเดินทางท่องเที่ยวชื่นชม และศึกษาประเพณี ที่มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว นั้น บนพื้นฐานของการมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ตัวอย่าง เช่น การเที่ยวชมประเพณีพื้นบ้าน การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิต ในหมู่บ้าน เช่น หมู่บ้านท่าตูม จ.สุรินทร์

ที่มีการเลี้ยงช้างเป็นเอกลักษณ์ หมู่บ้านทุ่งหลวง จ.สุโขทัย ที่มีการทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นอาชีพหลัก (ชนัญ วงษ์วิภาค, 2547:126)

ส่วน บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548: 283) ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่มุ่งเดินทางไปท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อให้ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินและได้รับความรู้จากการศึกษาความเชื่อ ความเข้าใจ ต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้น มีจิตสำนึกต่อการรักษา สภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว อันเป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดความสมดุลแห่งกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยวและกระแส การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป

และยังได้มีการให้ความหมายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรม หมายถึง การเดินทางของผู้คนหรือกลุ่มคนจากสถานที่ที่อยู่ประจำไปยังท้องถิ่น เพื่อชื่นชมกับเอกลักษณ์ความงดงามทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนอื่น ทั้งนี้จะต้องเคารพในวัฒนธรรม ของกันและกัน เพื่อก่อให้เกิดมิตรภาพ ความรู้ ความเข้าใจ และความซาบซึ้งตรึงใจในวัฒนธรรม ของชุมชนนั้นๆ อีกทั้งต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อบุคคลวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมใน ชุมชนนั้นให้น้อยที่สุด แต่ในขณะเดียวกันชุมชนท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมก็ได้ประโยชน์ จากการท่องเที่ยวในด้านการสร้างรายได้ และการจ้างงาน อันนำมาซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

นอกจากนี้ บุญเลิศ (2548:286) ยังกล่าวถึงหลักการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เอาไว้ว่า เป็นการท่องเที่ยวที่มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญ คุณค่าประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของทรัพยากรวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวนั้น เพื่อเป็นข้อมูลให้แก่นักท่องเที่ยว ในการเพิ่มคุณค่าประสบการณ์ในการเข้าชม ในขณะเดียวกันก็จะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในมรดก ทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยังเป็นการท่องเที่ยวที่มีการปลูกฝังสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความรัก ห่วงแหน รักษา และดึงชุมชน ท้องถิ่นเข้ามา มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรของตนด้วย และชุมชนยังได้รับประโยชน์ ตอบแทนจากการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ เช่น การจ้างงาน การบริการนำเที่ยว การให้บริการที่พัก การขายสินค้าที่ระลึก เป็นต้น อีกทั้งยังเป็นการท่องเที่ยวที่มีการเคารพวัฒนธรรมของเพื่อนบ้าน หรือของชุมชนอื่น รวมทั้งเคารพในวัฒนธรรม ศักดิ์ศรี และผู้คนของตนเองด้วย

2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานเรื่อง “คอยคิด ขอเขียน” ของ กาญจนาคพันธุ์ (2513) ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของน้ำหอม เกร็ดความรู้ ตำนาน เรื่องเล่าของเกี่ยวกับเครื่องหอมต่างๆ ทั้งของสากลและของไทย ทำให้เข้าใจถึงความเป็นมาตลอดจนการใช้ การทำเครื่องหอมว่าเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของครอบครัวไทยในอดีต

บุญยงค์ เกศเทศ (2517) ได้ศึกษาเรื่อง “สถานภาพของสตรีไทยในวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงปี พ.ศ.2325-2394” โดยกล่าวถึงคตินิยมที่เกี่ยวกับสตรีไทยว่า จากหลักฐานทั้งหลายไม่ว่าจะเป็น สุภาษิต คำพังเพย วรรณคดี เป็นต้น ที่มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยนั้นได้สะท้อนให้เห็นว่า สังคมไทยได้สร้างกรอบทางวัฒนธรรมเพื่อเป็นแนวประพฤติปฏิบัติให้แก่สตรีไทย โดยมุ่งหวังว่าถ้าปฏิบัติตามแบบแผนอันเป็นเกณฑ์กำหนดอย่างนั้นๆ แล้วจะได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติและเป็นที่ยอมรับนับถือของสังคม ดังนั้นจึงมีคตินิยมที่เกี่ยวกับสตรีหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของรูปสมบัติ คุณสมบัติ ทรัพย์สมบัติ เรื่องการมีสามี การครองเรือน เป็นต้น

สำหรับคตินิยมในเรื่องของรูปสมบัตินั้นผลจากการศึกษาพบว่า สังคมไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ได้สร้างภาพในเรื่องของรูปร่างลักษณะของสตรี ให้มีความงดงามบอบบางอันควรค่าแก่การทะนุถนอมของบุรุษ โดยเฉพาะในวรรณคดีก็จะพรรณารูปลักษณะของสตรีในเกือบทุกส่วนของร่างกาย มีการเปรียบเทียบกับสิ่งต่างๆ ที่เห็นได้และเป็นที่รู้จักแพร่หลายของคนทั่วไป ทั้งนี้ก็เพื่อแสดงถึงความงามในอุดมคติอันถือว่าเป็นความที่สมบูรณ์แบบ และยังมีความประสงค์ให้ภาพของสตรีที่กล่าวถึงนั้นๆ เป็นภาพที่มีชีวิตจิตใจและโดดเด่นขึ้น ซึ่งลักษณะรูปร่างของสตรีดังกล่าวนี้มีปรากฏอยู่ในวรรณคดีเสียเป็นส่วนใหญ่ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา และสิ่งเหล่านี้ได้ทำให้เราเห็นภาพของพัฒนาการทางด้านความงามที่สังคมมีมาก่อนที่จะรับรูปแบบความงามแบบตะวันตกเข้ามา

งานวิจัยดังกล่าวจึงช่วยปูทางเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจเบื้องต้น เกี่ยวกับลักษณะความงามและทัศนคติเกี่ยวกับความงามของสตรีไทยว่ามีอย่างไร และยังมีส่วนชี้ให้เห็นว่าค่านิยมเกี่ยวกับความงามนั้นได้ส่งผลให้สตรีหาวิธีการที่จะทำให้ตนเองมีความงามในแบบที่สังคมในแต่ละยุคสมัยนิยม เครื่องหอมจึงเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งและมีบทบาทอยู่ไม่น้อยในเรื่องของการประพินโฉมเพื่อความงามของผู้หญิงไทยในอดีต และนำไปสู่การเกิดเครื่องหอมในรูปแบบต่างๆ ขึ้นเพื่อตอบสนองค่านิยมด้านความงามดังกล่าวนี้

งานของทิพย์วาทณี สนิทวงศ์ ณ อยุธยา เรื่อง “เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก เล่ม 1-4” (2532, 2533, 2541 และ 2544) เป็นเรื่องเล่าถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมดั้งเดิมอย่างไทยๆ โดยให้เกร็ดความรู้ในลักษณะสิ่งละอันพันธุละน้อยที่น่าสนใจเกี่ยวกับเรื่องของครอบครัวไทยในสมัยรัชกาลที่ 6 ต่อรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2460-2475) และยังให้ภาพสะท้อนที่แสดงความเชื่อมโยงของบุคคลต่างสมัยต่างวัยกันได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น เรื่องของกล้วย ใบบอง ค่าของเงิน พริกไทย ในเรื่องที่เกี่ยวข้องเครื่องหอมไทย มีตัวอย่างเช่น การทำแป้งร่ำสารภี การทำน้ำอบน้ำปรุง การใช้น้ำอบน้ำปรุงของคนไทยในสมัยก่อนด้วย รวมทั้งกล่าวถึงดินสอพองที่มีประโยชน์ใช้สอยมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการดับพิษ แก้ผดผื่นร้อน ฯลฯ ด้วยประโยชน์อันหลากหลายนี้ ทำให้ตามบ้านต้องมีไว้ประจำบ้านเสมอ

ในส่วนของเครื่องหอมหนังสือเล่มนี้ได้แสดงให้เห็นว่าภาพรวมวิถีชีวิตของคนไทยในอดีตแบบคนสามัญธรรมดาทั่วไป ว่ามีการใช้เครื่องหอมในรูปแบบต่างๆ กันอย่างแพร่หลาย ส่วนใหญ่นิยมทำเองโดยใช้สิ่งที่ได้มาจากธรรมชาติล้วนๆ ซึ่งที่มีอยู่ในรอบรั้วอาณาเขตบ้านของตนเอง

มรกต กฤษณะวานิช (2533) ได้ศึกษาเกี่ยวกับ “เครื่องหอมไทย” ที่เคยมีการใช้กันอย่างกว้างขวางทั้งในชีวิตประจำวันและเพื่อประกอบพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งดูเหมือนจะเกี่ยวข้องกับชีวิตตลอดเวลาและยังกล่าวถึงเครื่องหอมว่าเป็นตัวกำหนดรูปแบบพฤติกรรมของคนในสังคม ตัวอย่างเช่น การใช้เครื่องหอมในพิธีกรรมหรือทางศาสนา หรือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับช่วงชีวิตอย่าง พิธีโกนจุก เป็นต้น ซึ่งต่อมาเมื่อสภาพเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป เครื่องหอมไทยก็ยังเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของคนสมัยใหม่ ผู้วิจัยได้พยายามชี้ให้เห็นเพื่อให้เข้าใจถึงบทบาทและความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการในทุกๆ ด้านของสังคมโดยมองผ่านการศึกษาเรื่องเครื่องหอมไทยนี้

สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ (2534) ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ความเปลี่ยนแปลงของการผลิตผ้าพื้นเมือง ชุมชนบ้านหาดเลี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย” จากการศึกษาพบว่า การขยายตัวของความนิยมบริโภคผ้าพื้นเมืองส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ทั้งระดับนโยบายของรัฐและบทบาทของบุคคลภายในชุมชนเองหรือ Functional Art ซึ่งหมายถึงงานที่ผลิตขึ้นเพื่อใช้ในชุมชน มิได้ตั้งใจผลิตเพื่อขายและงานศิลปะเพื่อการค้าและการท่องเที่ยวหรือ Commercial and Tourist Arts

การเปลี่ยนแปลงนี้มีทั้งในด้านวัตถุดิบ ผู้ผลิต กระบวนการผลิต รูปแบบ ลวดลาย เทคนิควิธีที่พัฒนาขึ้นเองหรือรับเอามาจากสังคมอื่น และรสนิยมของกลุ่มผู้บริโภค ในด้านรูปแบบ ลวดลาย มีการคิดแปลงและนำลวดลายใหม่เข้ามา แต่ยังคงรักษาโครงสร้างเดิมไว้ ส่วนในด้านการผลิต ชุมชนได้นำเอาเทคโนโลยีใหม่ คือ “เหา” เข้ามาใช้เพื่อประหยัดเวลาในการทอผ้าและเป็น

เงื่อนไขที่ทำให้ลวดลายเดิมของผ้าบางชนิดที่นิยมบริโภคเปลี่ยนแปลงไป นอกจากนั้นยังมีความเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านของผู้ผลิตที่ขยายตัวออกไปนอกวงของผู้หญิง และอิทธิพลจากผู้บริโภคนอกชุมชนได้เข้ามามีส่วนในการกำหนดความเปลี่ยนแปลงของผ้าภายในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายตัวของการผลิตผ้าพื้นเมืองในชุมชน เพื่อตอบสนองต่อผู้บริโภคนอกชุมชน ที่ไม่เข้าใจสัญลักษณ์ที่ปรากฏในงานหัตถกรรมดั้งที่ผู้ผลิตคิดสร้างสรรค์ แต่จะมองไปที่ความงามและรูปลักษณ์มากกว่า ก่อให้เกิดความหมายและบทบาทใหม่ของผ้าพื้นเมือง จากการเป็นตัวแทนของผู้หญิงในบริบทการใช้แบบเดิม มาเป็นตัวแทนของชุมชนเพื่อนตอบสนองกับการบริโภคในสังคมสมัยใหม่

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านกระบวนการผลิต ผู้ผลิต และผู้บริโภค รวมถึงความเปลี่ยนแปลงในตัวผ้าพื้นเมืองเองก็ตาม แต่การเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดจากความคิดริเริ่มของบุคคลในชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่กำกับความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวให้ดำรงความเป็นเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของผู้ผลิตไว้ เนื่องจากเป็นปัจจัยสำคัญที่ต้องรักษาไว้เพื่อเป้าหมายทางการค้า

โสภภาพรรณ อมตะเดชะ(2536) ได้เขียนเรื่อง “เครื่องหอมและของชำร่วย” ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับ ความหมายของเครื่องหอม ความเป็นมาของเครื่องหอม แหล่งที่มาของเครื่องหอม วิธีการทำรวมทั้งส่วนผสมของเครื่องหอมชนิดต่างๆ อาจกล่าวได้ว่าหนังสือเล่มนี้ได้ให้ความรู้ความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับการทำเครื่องหอมไทยและของชำร่วยได้เป็นอย่างดี

ยุกติ มุกดาวิจิตร (2541) เขียนบทความทางวิชาการเรื่อง “พิธีกรรมของกลิ่นกาย” งานศึกษานี้ได้กล่าวถึงกลิ่นตัวซึ่งหมายถึงรวมถึง กลิ่นที่ออกมา หรือเข้าไปสู่ตัว โดยกล่าวถึงการจัดการกับกลิ่นตัว ทั้งในด้านการกำจัดและทำให้เกิดกลิ่น เหล่านี้ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นวิธีที่มนุษย์เราจัดการกับร่างกายของตนเอง แต่ยังบ่งบอกถึงว่ามนุษย์คิดกับร่างกายของตนเองอย่างไร ในวัฒนธรรมต่างๆ กลิ่นสัมพันธ์กับร่างกายในหลากหลายลักษณะและในแทบทุกสังคมกลิ่นจะสัมพันธ์กับร่างกายในฐานะที่เป็นสิ่งหนึ่งที่สังคมใช้จำแนกบุคคล อีกทั้งยังเป็นตัวบ่งชี้สถานภาพของบุคคล ในบางสังคมกลิ่นอาจจะแสดงตัวตนของบุคคล กลิ่นแสดงถึงพลังชีวิตของบุคคล ส่วนกลิ่นที่แต่ละวัฒนธรรมถือว่าหอม นอกเหนือจากจะถูกนำมาเกี่ยวข้องกับร่างกายแล้ว หลายๆ วัฒนธรรมยังใช้ในบริบทต่างๆ กัน เช่น เป็นส่วนประกอบที่สำคัญในพิธีแต่งงาน ในพิธีศพ หรือเป็นยารักษาโรค

กลิ่นเป็นสิ่งที่มีความพิเศษมากที่สุดอย่างหนึ่งในโลกของการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัส นั่นคือ กลิ่นเป็นสิ่งที่ไม่สามารถระบุถึงได้โดยปราศจากที่มาหรือบริบทของมัน เราไม่สามารถพรรณนาถึงกลิ่นโดยตรงได้ แม้แต่ในยุคที่มีความก้าวหน้าของการผลิตซ้ำด้วยการบันทึกโลกลงในสื่อต่างๆ กลิ่นก็ยังคงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถบันทึกได้ การสื่อถึงกลิ่นได้ดีที่สุดทำได้เพียงกล่าวถึงแหล่งที่มาของกลิ่น หรือบริบทของกลิ่นนั้นเชื่อมโยงอยู่ กลิ่นจึงเป็นสิ่งที่ถูกเคลือบไว้ด้วยวัฒนธรรม และไม่ว่าจะในวัฒนธรรมใดกลิ่นจึงแฝงไว้ด้วยมิติทางสัญลักษณ์ที่ลึกซึ้ง

ขจรเดช อภิชาติตรากุล (2542) ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “หัตถกรรมพื้นบ้าน:ปลาตะเพียน ไบลาน ชุมชนห้วยแหลม ตำบลท่าวาสกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการศึกษาพบว่า ชาวชุมชนบ้านห้วยแหลมส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม และยึดการสานปลาตะเพียนไบลานเป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริมมานาน ซึ่งงานปลาตะเพียนไบลาน เป็นงานจักสานพื้นบ้านชิ้นหนึ่งที่รู้จักกันมานานในสังคมไทย โดยได้แรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์งาน จากการพบเห็นสีสรรรูปร่างและความสวยงามตามธรรมชาติของปลาตะเพียน คนสมัยก่อนใช้ปลาตะเพียนไบลาน คือ ใช้แขวนเป็นเครื่องเล่นเหนือเปลเด็ก แต่เนื่องจากความต้องการของคนต่างถิ่นที่นิยมซื้อหาไปฝากคนรู้จัก ทำให้บทบาทหน้าที่ของปลาตะเพียนไบลานที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น กลายเป็นของชำร่วย ของที่ระลึก เป็นต้น แต่เนื่องจากปลาตะเพียนไบลาน มีประโยชน์ใช้สอยที่หลากหลายขึ้นจึงทำให้ปลาตะเพียน ดำรงอยู่ในฐานะงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีคุณค่าของสังคมไทยต่อไป

จิราพร อาจเจริญ (2545) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหิน ในชุมชนบ้านบุ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านบุเป็นชุมชนที่มีการสืบทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหินมานานกว่า 200 ปี โดยชาวบ้านของชุมชนบ้านบุยึดอาชีพการทำเครื่องทองลงหินเป็นอาชีพหลัก หารายได้เลี้ยงครอบครัวมาตลอด การผลิตเครื่องทองลงหินของชุมชนบ้านบุ จึงเป็นงานหัตถกรรมเพื่อขายให้แก่ชุมชนภายนอกมากกว่าเพื่อใช้ภายในชุมชน การตลาดจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดทิศทางการผลิตและการดำรงอยู่ของเครื่องทองลงหินของชุมชนบ้านบุในอนาคต และยังพบว่าลูกหลานของคนในชุมชนไม่ได้สืบทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหินไปจากชุมชนอย่างจริงจัง จึงเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วง เพราะอีกไม่นานภูมิปัญญาเหล่านี้อาจจะสูญหายไปได้หากยังคงเป็นเช่นนี้ต่อไป

ในงานของสันสนีย์ วีระศิลป์ชัย (2549) เรื่อง “หอมติดกระดาน” ได้กล่าวถึงคำว่า “หอมติดกระดาน” ว่าเป็นคำที่มีความหมายลงตัว คือความหอมที่หอมมาก โดยเฉพาะมีความหอมที่ได้จากธรรมชาติซึ่งซึมลึกอยู่ในเครื่องนุ่งห่มของสตรีชาววัง สมัยโบราณเมื่อสตรีนั้นนั่งลง ณ ที่ใด

กระดานแผ่นใด เมื่อถูกจากไป ความหอมที่ซึมลึกอยู่ในอาคารที่ไฉนงุ่มง่าม ก็ยังคงซึมซาบอบอวลติดอยู่ที่พื้นกระดาน

“หอมติดกระดาน” จึงเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของสตรีชาววังสมัยโบราณ คือการได้มีโอกาสใกล้ชิดศูนย์กลางความเจริญ อันได้แก่พระปรีชาสามารถของขัตติยนารีที่สตรีเหล่านั้นได้ถวายตัวพึ่งพระบารมี พระองค์ทรงบริบูรณ์ไปด้วยภูมิปัญญาอันเกิดจากการที่ทรงศึกษาคิดค้นทดลองและสั่งสมวิชาการสรรพคำราชาต่างๆ โดยเฉพาะด้านชีวิตความเป็นอยู่ และทรงถ่ายทอดให้แก่สตรีชาววังทั้งหลาย ซึ่งเป็นผลให้การดำรงชีวิตของชาววังเต็มไปด้วยระเบียบแบบแผนที่แตกต่างไปจากสตรีชาวบ้าน

ผู้เขียนยังได้ให้ความเห็นถึงวิถีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตนั้น การที่คนรุ่นหลังได้มีโอกาสรับรู้เรื่องราวเหล่านี้ เป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เพราะนอกจากจะเป็นประโยชน์ทางการศึกษาประวัติศาสตร์ของชาติแล้ว สิ่งที่ชนรุ่นหลังจะได้รับคือ ความรู้สึกภาคภูมิใจในความรุ่งเรืองแห่งสติปัญญา ความรู้ และความประพฤติดของบรรพบุรุษ และยังเป็นการแสดงถึงความเป็นประเทศที่มีอารยธรรมสูงอีกด้วย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเครื่องหอมไทย กรณีศึกษาศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก นครปฐม ในครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยทางมานุษยวิทยา โดยการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) และค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารเป็นส่วนประกอบเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเครื่องหอม ในภาพรวมผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

3.1 การค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร

3.1.1. ผู้วิจัยได้ค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ดังต่อไปนี้

1) ตำนานเครื่องหอมและการใช้เครื่องหอมของชนชาติต่างๆ เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับความเป็นมาของเครื่องหอม และลักษณะการใช้เครื่องหอมของมนุษย์ชนชาติต่างๆ ในยุคแรกๆ

เอกสารที่ค้นคว้าได้ในเรื่องของ ตำนานเครื่องหอมและการใช้เครื่องหอมของชนชาติต่างๆ นั้น จะเป็นทั้งเอกสารหนังสือที่ตีพิมพ์ และเอกสารที่ค้นคว้าได้จากบทความในวารสารต่างๆ

2) เครื่องหอมไทย เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับความเป็นมาของเครื่องหอมไทย ค่านิยมการใช้เครื่องหอมของคนไทยในลักษณะต่างๆ คติความเชื่อเกี่ยวกับความงามของผู้หญิง แหล่งที่มาของเครื่องหอมไทย ตลอดจนความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการทำเครื่องหอมไทยและรู้จักเครื่องหอมไทยประเภทต่างๆ

3.1.2. การรวบรวมเอกสาร

การรวบรวมเอกสาร ผู้วิจัยได้ค้นคว้าและอ้างอิงมาจากวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องบ้าง ข้อมูลจากงานวิจัยต่างๆ จากหนังสือ จากบทความในวารสารวิชาการและนิตยสารต่างๆ รวมถึงบทความที่ค้นคว้าได้จากทาง Internet

โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร มีแหล่งข้อมูลดังนี้

- ห้องสมุดสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล

- สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยมหิดล
- สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ
- ห้องวารสาร มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ
- ห้องสมุดภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ
- หอสมุดปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ห้องสมุด มหาวิทยาลัยกรุงเทพ
- เว็บไซต์ต่างๆ

การเก็บข้อมูลภาคสนามโดยวิธีสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation)

ผู้วิจัยใช้การสังเกตและสัมภาษณ์เป็นหลัก โดยสังเกตเกี่ยวกับการทำเครื่องหอม อาทิ ขั้นตอนต่างๆ ในการทำ วัตถุดิบ อุปกรณ์ที่ใช้ รูปแบบเครื่องหอมแต่ละชนิด และบรรจุภัณฑ์ เป็นต้น นอกจากการสังเกตแล้ว ผู้วิจัยยังได้เข้าร่วมในการฝึกหัดปฏิบัติทำเครื่องหอม โดยผู้วิจัยได้รับอนุญาตให้เข้าไปเรียนรู้วิธีการขั้นตอนต่างๆ ในการทำเครื่องหอมรวมทั้งได้ฝึกหัดทำเครื่องหอม เท่าที่เจ้าของกิจการเปิดโอกาสให้เรียนรู้ได้ ทั้งนี้เพื่อที่จะไม่เป็นการสร้างความลำบากใจให้แก่ผู้ให้ข้อมูล เนื่องจากกรรมวิธีการทำเครื่องหอม ย่อมจะมีเคล็ดลับบางอย่างที่อาจจะไม่เปิดเผยให้ทราบได้ สิ่งที่คุณผู้วิจัยได้หัดทำ มีดังนี้

การทำแป้งพวง ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทางศูนย์เรียนรู้ฯ ได้เตรียมไว้ให้นักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมศูนย์เรียนรู้ฯ ได้ทดลองทำ ซึ่งการทำแป้งพวงในขั้นตอนเบื้องต้น คือ ขั้นตอนการหยอดแป้งนี้ใช้เวลาในการทำไม่นาน โดยใช้เวลาในการทำประมาณ 2-3 ชั่วโมง แต่ในการผลิตเพื่อการขายเป็นสินค้าที่ระลึกนั้น ขั้นตอนทั้งหมดตั้งแต่เริ่มแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้าย ใช้ระยะเวลาประมาณ 1-2 วัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิอากาศด้วย

การทำกำยาน ผู้วิจัยได้ฝึกหัดการทำทั้งหมด จนจบขั้นตอน เริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการนำส่วนผสมต่างๆ มาผสมกัน ปั่นจั่นรูป เป็นรูปกรวย ซึ่งใช้ระยะเวลาในการฝึกหัดประมาณ 1 วัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิอากาศด้วย

การทำเทียนอบ ผู้วิจัยได้ฝึกหัดการทำทั้งหมด จนจบขั้นตอน เริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการนำส่วนผสมต่างๆ มาผสมกัน การปั่นไส้เทียน ปั่นเทียนอบ ซึ่งใช้ระยะเวลาในการฝึกหัดประมาณ 1 วัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิอากาศด้วย

ส่วนเครื่องหอมประเภทอื่นๆ นั้น ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และร่วมสังเกตการณ์ การผลิตในบางขั้นตอนการผลิต เท่าที่ผู้ผลิตอนุญาต

การสัมภาษณ์

โดยที่ผู้วิจัยใช้เทคนิควิธีสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมเป็นหลักสำคัญในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ดังนั้น ในช่วงเวลาที่ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลและฝึกทดลองปฏิบัติ นอกจากการฝึกหัดปฏิบัติทำเครื่องหอมตามขั้นตอนต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยยังได้มีโอกาสเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ และยังมีโอกาสได้เข้าร่วมกิจกรรมมอบบรมสัมมนาร่วมกับคณะผู้อบรมและคณะทัวร์ที่เข้ามาท่องเที่ยวที่ศูนย์เรียนรู้ฯ เสมือนผู้วิจัยเป็นนักท่องเที่ยวหรือเป็นผู้เข้าอบรมอีกด้วย

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก เพื่อให้ได้ข้อมูลรายละเอียดตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ คือ

1) สัมภาษณ์ผู้ก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก คือนายวิสูตร อินทแย้ม เพื่อต้องการทราบถึงประวัติของผู้ก่อตั้ง ประวัติความเป็นมาของศูนย์เรียนรู้ฯ จุดประสงค์ในการก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ฯ ตลอดจนจุดมุ่งหมายของศูนย์เรียนรู้ฯ

2) สัมภาษณ์แม่สมยศ ภูแบ่ง ผู้เป็นพี่สาวของนายวิสูตร อินทแย้ม ซึ่งเป็นผู้ดูแลการดำเนินงานภายในศูนย์เรียนรู้ฯ และเป็นผู้ผลิตเครื่องหอม รวมทั้งนายมานัท ภูแบ่งและนายปิยะ ภูแบ่ง ซึ่งเป็นบุตรชายทั้งสองของแม่สมยศที่รู้เรื่องราวโดยละเอียดของศูนย์เรียนรู้ฯ แห่งนี้

ในการสัมภาษณ์ผู้ผลิตเครื่องหอมนั้น ผู้วิจัยจะสัมภาษณ์ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อที่จะได้ทราบถึงบทบาทหน้าที่ภายในศูนย์เรียนรู้ฯ จุดมุ่งหมายในการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ฯ ส่วนในการสัมภาษณ์เกี่ยวกับเครื่องหอมนั้น เพื่อที่จะได้ทราบถึงขั้นตอนและวิธีการในการผลิตเครื่องหอม วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ พัฒนาการในการทำเครื่องหอม การถ่ายทอดการทำเครื่องหอมให้แก่คนในครอบครัว เยาวชนในชุมชน และคนภายนอกที่สนใจ ตลอดจนแนวคิดในการอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญา การประยุกต์ และการพัฒนาการผลิตเครื่องหอมไทยปิยะชนก

3) สมาชิกในชุมชน ซึ่งก็คือกลุ่มชาวไทยดำที่เข้ามาเป็นสมาชิกหรือมาช่วยงานที่ศูนย์เรียนรู้ฯ เพื่อทราบถึงความสัมพันธ์ของศูนย์เรียนรู้ฯ กับชุมชน ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไรระหว่างศูนย์เรียนรู้ฯ และชุมชนมีการช่วยเหลือกันหรือไม่ อย่างไร

4) นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่มาอบรมดูงานทัศนศึกษา ทั้งนี้เพื่อที่จะได้ทราบถึงความสัมพันธ์และทัศนคติเกี่ยวกับเครื่องหอม และทัศนคติที่มีต่อศูนย์เรียนรู้ฯ อีกทั้งประโยชน์ที่ได้รับจากการมาอบรมทัศนศึกษาดูงานที่ศูนย์เรียนรู้ฯ แห่งนี้ด้วย

3.2 การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลนั้น จากวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ วิธีการผลิตเครื่องหอมไทยของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก ตลอดจนกระบวนการถ่ายทอดและการนำภูมิปัญญามาปรับใช้ในการผลิตเครื่องหอมเพื่อให้ดำรงอยู่ได้กับยุคสมัยและธรรมชาติ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงตามแบบสมัยใหม่อย่างรวดเร็ว โดยศึกษาผ่านศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก

การวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยจึงได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ เอกสารและการสังเกตการณ์ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม จากการลงเก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อให้ทราบถึงรูปแบบการดำเนินงานและการจัดการ วิธีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมของศูนย์เรียนรู้ฯ ต่อชุมชน

จากวิธีการเก็บข้อมูลดังที่ได้กล่าวมาแล้วประกอบกับการฝึกหัดทดลองทำจริง ผู้วิจัยจะนำมาทำการวิเคราะห์ในส่วนของเครื่องหอม เพื่อให้ทราบถึงขั้นตอนและวิธีการทำเครื่องหอมของศูนย์เรียนรู้ฯ นั้น รวมถึงกระบวนการถ่ายทอด มาวิเคราะห์ถึงภูมิปัญญาที่พบในการทำเครื่องหอม ตลอดจนการนำภูมิปัญญามาปรับใช้ในการผลิตเครื่องหอม ซึ่งนำไปสู่การปรับเปลี่ยนในด้านต่างๆ เช่น รูปแบบ สีกลิ่น ลวดลาย รวมทั้งระบบคุณค่าที่เปลี่ยนไป

ส่วนการนำเสนอข้อมูลนั้น ผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากการวิเคราะห์และตีความด้วยแนวคิดทฤษฎีทางมานุษยวิทยา มาสรุปผลเป็นผลที่ได้รับจากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ในการศึกษาที่ตั้งไว้ ตลอดจนเสนอแนะแนวทางเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาให้กับชุมชนอื่นต่อไป

บทที่ 4

เรื่องหอม : ประวัติความเป็นมา บทบาทและความสำคัญ

4.1 ตำนานเรื่องหอม

คำว่า “รสนิยม” นั้นติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่เมื่อใดไม่อาจบอกได้ แต่นอกเหนือไปจากปัจจัยสี่อันเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตแล้ว มนุษย์ก็ยังได้พยายามสรรหาความสุนทรีย์ในรูปแบบต่างๆ ให้แก่ตนเองเสมอ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของรูป รส กลิ่น เสียง หรือสัมผัส สิ่งที่เราชอบตัวเรานั้นจึงร่ายล้อมไปด้วยกลิ่นต่างๆ มากมาย ของบางอย่างได้ถูกแต่งเติมเสริมกลิ่น เพื่อป้องกันบอกความเป็นตัวตนให้รู้ว่สิ่งนั้นเป็นอะไร เช่น เครื่องหนัง น้ำมันเครื่อง แต่ของบางอย่างที่มีกลิ่นก็กลับไม่ใช่กลิ่นที่แท้จริงของตนเอง แต่เป็นกลิ่นที่ถูกสังเคราะห์ขึ้นมาจากสารเคมี เช่น กลิ่นแมงดา กลิ่นมะลิ เป็นต้น หรือแม้แต่ น้ำหอมในปัจจุบันนี้ก็เป็อีกสิ่งหนึ่งที่ถูกสังเคราะห์ขึ้นมา

“ความหอม” จึงเป็สิ่งสุนทรีย์สิ่งหนึ่งที่อยู่กับมนุษย์มาช้านานแล้ว อาจเริ่มตั้งแต่มนุษย์รับรู้ได้รับรู้ถึงกลิ่นของธรรมชาติ การใช้ความหอมในยุคแรกของมนุษย์นั้นจึงใช้กลิ่นจากธรรมชาติอย่างตรงไปตรงมา ทั้งสดคมเอากจากดอกไม้ ใบไม้ เปลือกไม้ หรือส่วนต่างๆ ของพืชพรรณไม้ที่ให้กลิ่นหอม แต่หากต้องการจะให้ความหอมนั้นติดทนนานขึ้น ก็อาจจะแซมดอกไม้ต่างๆ ไว้ตามร่างกาย หรือการนำเอาดอกไม้หรือใบไม้ที่มีกลิ่นหอมลงแช่ในน้ำ เพื่อใช้น้ำที่หอมนั้นอาบขโลมเนื้อตัวเพื่อให้มีกลิ่นกายหอมกรุ่น หลังจากนั้นความคิดที่ว่า “ของหอม” เป็นสิ่งวิเศษก็ดำรงอยู่ในความคิดของมนุษย์เรื่อยมา และเป็นเหตุให้มนุษย์แสวงหาวิธีการต่างๆ นานา เพื่อที่จะนำความหอมจากธรรมชาติมาใช้ ก่อนที่จะพัฒนาต่อเนื่งมาเป็นเครื่องหอมชนิดต่างๆ ที่มีอยู่ในแต่ละสังคมชุมชน (ธนิสา บุญถนอม, 2534:97)

ด้วยความเชื่อที่ว่าเครื่องหอมเป็นของวิเศษ มนุษย์ในยุคแรกๆ จึงเลือกที่จะใช้เครื่องหอมที่ตนหามาได้ อย่างยากลำบากไปในทางที่เชื่อว่าจะเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ตนเอง มนุษย์ในอดีตจึงได้ใช้ความหอมเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะในเวลานั้นลัทธิธรรมนิยมที่มีอยู่คล้ายคลึงกันในทุกชนชาติ คือ การนับถือฟ้าและเทพดาเบื่งบนกับการนับถือไฟซึ่งเป็ลัทธิเก่าแก่ที่สุดในโลก โดยถือว่าไฟเป็นทูตที่จะนำพาเครื่องเช่นไฟต่างๆ ให้ลอยขึ้นสู่สวรรค์ด้วยการแปรสภาพของเหล่านั้ให้อยู่ในรูปของควัน(ธนิสา บุญถนอม, 2534:97) มนุษย์หลายชาติหลายภาษาจึงค้นพบวิธีการสื่อสารกับสิ่งที่อยู่เหนืออำนาจของตนเองด้วย “ควัน” และนั่นอาจ

นับเป็นการใช้กลิ่นหอมในยุคแรกๆ ของมนุษยชาติ นอกเหนือไปจากการรับรู้ถึงกลิ่นหอมของมวลดอกไม้ใกล้ตัว(ขวัญใจ เอ็มไอ, 2540:83) ด้านานการใช้กลิ่นหอมของหลายๆ ชนชาติ จึงระบุตรงกันว่า การใช้เครื่องหอมในยุคแรกๆ นั้นกระทำการโดยการเผาให้เกิดควัน โดยการนำเครื่องหอมหรือไม้หอมต่างๆ มาเผาในพิธีเพื่อให้เกิดกลิ่นหอมเป็นการบวงสรวงบูชาเทพเจ้า น้ำมันหอมหรือน้ำมันหอมระเหยที่ได้จากการเผาไม้หอมและยางไม้ต่างๆ ที่มีกลิ่นหอม จึงน่าจะเป็นเครื่องหอมที่มนุษย์ได้ค้นพบและนำมาใช้ในยุคแรกๆ

จากข้อความข้างต้นดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น คงพอทำให้เห็นถึงพัฒนาการการใช้เครื่องหอมของมนุษย์ในอดีตว่า ของหอมเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับมนุษย์มาช้านานแล้ว เริ่มตั้งแต่การเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จากยุคการเผาเครื่องหอมบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เครื่องหอมก็ได้ถูกพัฒนาไปในระดับปัจเจกบุคคล เหตุเพราะมนุษย์ไม่ได้หยุดความต้องการของตนเองไว้เพียงแค่นั้น อีกทั้งความหอมเป็นสิ่งสามัญที่มนุษย์นิยมชมชอบและยินดีที่จะใช้ เพื่อความสุขความพึงพอใจของตนเองอยู่แล้ว ส่งผลทำให้เกิดการปรุงแต่งสร้างสรรค์เครื่องหอมในรูปลักษณะต่างๆ ดังเช่นที่พบในปัจจุบัน

4.2 การใช้เครื่องหอมของชนชาติต่างๆ

ในวัฒนธรรมต่างๆ กลิ่นสัมพันธ์กับร่างกายในหลากหลายลักษณะ และวิธีการจัดการกับกลิ่น สร้างกลิ่น ในแต่ละวัฒนธรรมก็แตกต่างกันออกไปมากมาย และในแทบจะทุกสังคมกลิ่นจะสัมพันธ์กับร่างกายในฐานะที่เป็นสิ่งหนึ่งที่สังคมใช้จำแนกบุคคล เป็นตัวบ่งชี้สถานภาพของบุคคล ในบางสังคมกลิ่นอาจแสดงถึงตัวตนของบุคคล และยังสามารถแสดงถึงพลังชีวิตของบุคคลได้อีกด้วย ส่วน “กลิ่น” ที่ในแต่ละวัฒนธรรมถือว่า “หอม” นั้น หลายๆ วัฒนธรรมใช้มันในบริบทต่างๆ กัน เพราะกลิ่นไม่ได้เป็นเพียงสิ่งที่ประจักษ์ได้ด้วยการดมเท่านั้น แต่ยังเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่มีความหมายหลายอย่าง (ยุกติ มุกดาวิจิตร, 2541:235) ดังนั้นในแง่มุมของการผลิตหรือการนำเอาเครื่องหอมมาใช้ในลักษณะต่างๆ จึงอาจมองได้ว่าเป็นการนำเอาเครื่องหอมมาใช้เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงคุณค่าทางสุนทรียะของมนุษย์ และกลิ่นที่หอมยังถูกใช้เป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งที่น่าพิสมัย (ยุกติ มุกดาวิจิตร, 2541:244) ดังจะเห็นได้จากการใช้เครื่องหอมของชนชาติต่างๆ ต่อไปนี้

อียิปต์

อียิปต์ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นชนชาติแรกที่ใช้เครื่องหอมนั้น มีการนำยางไม้และเนื้อไม้บางชนิดที่มีกลิ่นหอมมาป่นและคลุกเคล้าเข้าด้วยกัน เป็นเครื่องหอมที่เรียกว่า “คัพฟี” (Kuphi) ในการเผาบวงสรวงเทพเจ้า ชาวอียิปต์โบราณโดยเฉพาะกลุ่มนักบวช จึงได้นำเนื้อไม้บางชนิดซึ่งกัน

พบว่ามีน้ำมันหอมระเหยมาปนจนเป็นผงละเอียด แล้วใช้ผงไม้หอมนี้ผสมกับยางไม้ รวมทั้งเครื่องเทศบางอย่าง เช่น อบเชย กานพลู และส่วนประกอบต่างๆ อีกราว 16 – 60 ชนิด แล้วนำ “คัฟฟ์” นี้ไปเผาก็จะให้กลิ่นที่หอมขจรขึ้นไปถึงบวงสรวงบูชาเทพในวิหารอันศักดิ์สิทธิ์ คัฟฟ์จึงถือได้ว่าเป็นน้ำหอมชนิดแรกของโลก และยังถือว่าคัฟฟ์เป็นของศักดิ์สิทธิ์ด้วย เพราะถูกนำไปใช้ในพิธีกรรมสำคัญหลายอย่างตามความเชื่อของคนในยุคสมัยนั้น คัฟฟ์จึงใช้เป็นที่กำยานเผาบูชาถวายเทพเจ้า ใช้เป็นน้ำหอม และรับประทานเป็นยารักษาโรค คัฟฟ์มีคุณสมบัติในการป้องกันการติดเชื้อบรรเทาและต้านพิษ แก้โรคนอนไม่หลับ และทำให้ฝันดี รวมทั้งมีฤทธิ์ในการบรรเทาความทุกข์กังวลใจด้วยที่สำคัญคัฟฟ์นี้ยังถูกใช้ในพิธีกรรมสำคัญอย่างการทำมัมมี่อีกด้วย (อรชร เอกภาพสากล, 2547:17) นอกจากคัฟฟ์แล้ว ชาวอียิปต์ทั้งชายและหญิงยังรู้จักที่จะนำยางไม้ที่มีกลิ่นหอมมาขโลมร่างกายเพื่อให้เนื้อตัวมีกลิ่นหอม ตั้งแต่ราว 5,000 ปีก่อน (ขวัญใจ เอ็มใจ, 2540 :84)

กรีก

เครื่องหอมเข้าสู่อาณาจักรกรีกและโรมัน โดยเหล่าพ่อค้าชาวฟินิเซีย ชาวกรีกรู้จักการบูรของจีน อบเชยจากอินเดีย รวมถึงเครื่องหอมจากดินแดนอื่นๆ อย่างกุหลาบจากซีเรีย กัมจากอารเบีย ก็ด้วยพ่อค้าเหล่านี้ ชาวกรีกจึงรับเอาความรู้เรื่องเครื่องหอมเหล่านี้ไว้และยังเป็นชนชาติแรกๆ ที่คิดแบ่งแยกการใช้กลิ่นหอมในพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กับการใช้กลิ่นหอมเพื่อความพึงพอใจของมนุษย์ออกจากกันอย่างเด็ดขาด (อรชร เอกภาพสากล, 2540 :22)

ชาวกรีกกลายเป็นพวกเสพติดความหอมเช่นเดียวกับชาวอียิปต์และเปอร์เซีย ซึ่งบทบาทของเครื่องหอมมักจะปรากฏอยู่ในเทพปรัมภของกรีกอยู่เสมอๆ และคุณค่าน้ำหอมเทียบเท่าได้กับอาหาร มีบันทึกเล่าถึงงานเลี้ยงที่มีชื่อเสียงครั้งหนึ่งบรรดาแขกที่มาในงานจะถูกขอร้องให้ทำพิธี “ชำระล้างมลทินมือ” (The purification of hands) โดยใช้ น้ำหอมที่บรรจุอยู่ในขวดทองหรือขวดหินอลาบัสเตอร์เล็กๆ และในขณะที่กำลังดื่มกินกันอยู่นั้น ก็มีการสเปรย์น้ำหอมจากเบื่องบน และยังใช้นกพิราบสีขาวที่ปีกของพวกมันขโลมน้ำหอมที่หายากเอาไว้ เวลาพวกมันสะบัดปีกน้ำหอมก็จะค่อยๆ กระจายตัวลงมา (อรชร เอกภาพสากล, 2540 :23)

นักเขียนกรีกรุ่นแรกๆ ชื่อธีโอฟราสตัส (Theophrastus) เป็นผู้โดดเด่นในงานด้านพฤกษศาสตร์ จากงานของเขาทำให้เราได้รู้จักกับน้ำมันหอมหลายชนิดที่เขาได้มาจากดอกไม้อันที่บันทึกของเขาจึงเป็นการอ้างอิงถึงน้ำมันหอมจากดอกไม้ที่รู้จักกันเป็นครั้งแรกของประวัติศาสตร์ (ในเชิงลายลักษณ์อักษรของตะวันตก)

นอกจากนี้ ยังมีนักปราชญ์ชาวกรีกอีกหลายท่าน ที่ได้บันทึกถึงเครื่องหอมและนำเครื่องหอมมาใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ เช่น ฮีโรโดตัส (Herodotus) และเดโมคราติส (Democritus)

ก็มีประวัติว่าได้เดินทางไปอียิปต์เพื่อเรียนรู้การใช้เครื่องหอมและธรรมชาติบำบัด และฮีโรโดตัส ยังได้บันทึกการสกัดโดยใช้ไอน้ำของเทอร์เพนทิน (Terpentine) ในราว 425 ปีก่อน ค.ศ. และได้บันทึกข้อมูลเกี่ยวกับน้ำหอมและเครื่องหอมอีกมากมาย

ไดออสโคไรดิส (Dioscorides) ได้ศึกษาอย่างละเอียดถึงแหล่งที่มาและการใช้พืช ตลอดจนเครื่องหอมที่ชาวกรีก-โรมันใช้ ซึ่งเขาได้รวบรวมเรียบเรียงเป็นหนังสือ 5 เล่ม รู้จักกันในชื่อ Herbarius

ฮิปโปคราติส (Hippocrates) ที่ได้รับการยกย่องเป็น “บิดาแห่งยา” ของชาวกรีก ได้นำเสนอการใช้ประโยชน์จากเครื่องหอมในการเป็นยาด้วยการสูดกลิ่นและการทา (อรชร เอกภาพสากล, 2540 :23)

ชาวกรีกมีเครื่องหอมที่มีชื่อเสียงที่เรียกว่า “มากาไลออน” (Magleion) ได้ชื่อตามผู้ที่คิดค้น คือ เมกัลลุส (Megallus) มากาไลออนนี้เหมือน “คัฟฟี” ของอียิปต์ ที่สามารถใช้เป็นทั้งน้ำหอม เป็นยาลดอาการอักเสบที่ผิวหนัง และใส่แผลจากการต่อสู้ เครื่องหอมถูกนำมาใช้เพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยทุกชนิดในเวลานั้น รวมทั้งใช้ช่วยทำให้จิตใจที่สับสนให้ดีขึ้นด้วย (อรชร เอกภาพสากล, 2540 : 23-24)

ชาวกรีกใช้เครื่องหอมอย่างสนุกสนานและฟุ่มเฟือย แม้กระทั่งเข้าสู่ยุคเสื่อม แต่อย่างไรก็ตามการใช้เครื่องหอมและความหลงใหลในกลิ่นหอมมิได้เสื่อมตามลงไปด้วย เพราะชาวกรีกได้ส่งต่อสิ่งเหล่านี้ไปสู่โรมัน (อรชร เอกภาพสากล, 2540 : 24)

โรมัน

ชาวโรมันได้สืบทอดการใช้เครื่องหอมมาจากชาวกรีกและเอเชีย ซึ่งออกจะจะเป็นการใช้ที่ฟุ่มเฟือยและมีความหลงใหลที่มากกว่าชาวกรีกเสียด้วยซ้ำ ซึ่งเดิมทีนั้นโรมันเป็นสังคมของทหารและการเกษตรกรรม จึงใช้เครื่องหอมและน้ำหอมไม่มากนัก แต่แล้วความหลงใหลในกลิ่นหอมนี้ได้แทรกซึมเข้าสู่ทุกอนุของชาวโรมัน ศิลปะการใช้กลิ่นหอมเฟื่องฟูถึงขีดสุดในช่วงศตวรรษแรกของอาณาจักรโรมัน โดยเฉพาะในรัชสมัยของจูเลียซีซาร์ เนรอน และเฮลิโอกาเบล

เฉพาะกษัตริย์เนรอนนั้น กล่าวกันว่าเขาเผากายาณในจำนวนที่มากกว่าที่ชาอูติอารเบียจะผลิตได้ใน 1 ปีเสียอีก ทุกงานเลี้ยงจะขาดเครื่องหอมน้ำหอมไม่ได้ บางครั้งก็ใช้น้ำกุหลาบมารดให้แขก ทุกหนทุกแห่งล้วนแต่มีกลิ่นหอม แม้แต่เวลาจะเสด็จเข้ากรุงโรม ยังมิรับสั่งให้อาหญาฝรั่งไปรยตามถนนในกรุงโรมให้ทั่ว และในสมัยนี้ก็เริ่มมีการผลิตเครื่องสำอาง มีร้านขายผลิตภัณฑ์เพื่อความงาม แม้แต่มาสค์พอกหน้าก่อนนอนก็เริ่มมีใช้กันแล้ว (อรชร เอกภาพสากล, 2540 : 24)

ในยุคโรมันนี้มีเครื่องหอมเพิ่มขึ้นอีก 3 ชนิด คือ เลดีสมาดา (Ladysmata) ซึ่งมีลักษณะเป็นของแข็งคล้ายขี้ผึ้งอัดก้อน, สติมมาตา (Stymmata) เป็นน้ำมันหอม และ ไดออสมาตา (Diapasmata) มีลักษณะเป็นผงคล้ายแป้งมีกลิ่นหอม ใช้ใส่ผม ร่างกาย เสื้อผ้า และที่นอน อีกทั้งยังมีการใช้เครื่องหอมกันอย่างมากมาย โดยเฉพาะหลังอาบน้ำเสร็จก็ต้องใช้น้ำมันหอมทาและนวดตัวหลังอาบน้ำ เพื่อความสบายและการบำรุงผิวพรรณ ซึ่งใช้กันแพร่หลายทั้งชายและหญิงชาวโรมัน (อรรถ เอกภาพสากล, 2540 : 25)

อินเดีย

อินเดีย ซึ่งมีอารยธรรมเก่าแก่และมีความรุ่งเรืองไม่แพ้ชาติอื่นๆ ก็มีอารยธรรมการใช้เครื่องหอมอยู่ในราว 2,000 ปีก่อนคริสตกาลหรือประมาณ 4,000 ปีมาแล้ว หลักฐานปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวทที่บันทึกถึงการใช้สมุนไพรที่มีกลิ่นหอม และสืบทอดต่อกันมาจนปัจจุบันนี้ เป็นบันทึกที่เกี่ยวกับพืชกว่า 700 ชนิด เช่น อบเชย จิงเบอร์ และไม้จันทน์ ซึ่งในภาษาอินเดียก็มีคำว่า atar แปลว่า ควัน ลม กลิ่น หรือสาระสำคัญ (อรรถ เอกภาพสากล, 2540 : 19)

ส่วนคัมภีร์ฤคเวท ได้ประมวลประโยชน์ของสมุนไพรเหล่านี้ทั้งในแง่ของการสังเวชนบูชาและการบำบัดรักษา และได้สะท้อนความคิดในเชิงปรัชญาของชาวอินเดียที่มองว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ถือว่าพืชเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความรู้ความเข้าใจตรงนี้ชาวอินเดียได้พัฒนาต่อมาเป็นศาสตร์การรักษาที่เรียกกันว่า อายุรเวท (Ayurveda) โดยมีหลักการสำคัญคือการรักษาร่างกายให้สมดุล และเป็นศาสตร์ที่ยังคงดำรงอยู่สืบมาจนทุกวันนี้ (อรรถ เอกภาพสากล, 2540 : 19)

จีน

บันทึกแรกของจีนมีมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าหวางตี้(ราชาธิราชเหลือง) หรือ หวางตี้เนยจิง (Huang Di Nei Jing) หรือราวๆ 4,600 ปีมาแล้ว ซึ่งได้กล่าวถึงการเผาเครื่องหอมบูชาเทวดา และเมื่อนำความมาเทียบเคียงกับคำศัพท์ ก็ยังได้คำที่น่าสนใจ เนื่องจากในภาษาอังกฤษคำว่า “Perfume” ซึ่งแปลว่า “น้ำหอม” นั้น ก็มาจากคำในภาษาละตินว่า Perfumum คำว่า per หมายถึง through ที่แปลว่า ผ่าน ส่วน fumum หมายถึง smoke ที่แปลว่า ควัน ดังนั้นคำว่า Perfume จึงแปลว่าผ่านจากควันนั่นเองทำให้เข้าใจตรงกันได้ว่ารูปแบบแรกๆ ของเครื่องหอมคือการเผาให้เกิดควันหอม (ธนิตา บุญถนอม, 2534:98)

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานการบันทึกเกี่ยวกับเครื่องหอมว่านักบวชเต๋าเชื่อกันว่า กลิ่นหอมที่ได้จากพืชจะช่วยปลดปล่อยจิตวิญญาณให้เป็นอิสระ กลิ่นหอมทั้งในรูปของรูปและน้ำหอมถูก

เรียกด้วยศัพท์คำเดียวกันและแบ่งออกเป็น 6 ชนิด ตามลักษณะการสร้างอารมณ์ คือ สงบ สันโดษ หรรษา สวยงาม ละเอียดย่อน และสูงศักดิ์ (อรรถ เอกภาพสากล, 2540 : 19)

พอถึงราชวงศ์ถัง ชนชั้นสูงของจีนก็ใช้เครื่องหอมกันอย่างฟุ่มเฟือย ไม่ว่าจะเป็นการทาตัว อาบน้ำ ออบผ้า ทั้งในบ้านและในวัดล้วนแต่เต็มไปด้วยกลิ่นหอม แม้แต่ในน้ำหมึกและกระดาษก็ยังใส่กลิ่นหอม อีกทั้งยังนิยมนำไม้เนื้อหอมมาทำเป็นของใช้ต่างๆ เช่น พัด เครื่องเรือน รูปเคารพ ซึ่งชาวจีนได้นำเขื่อน้ำมันงาที่มีกลิ่นมะลิจากอินเดีย น้ำกุหลาบจากเปอร์เซีย รวมทั้งกานพลู กายาน จิงจันทน์เทศ และแพทชูลี่ (อรรถ เอกภาพสากล, 2540 : 20)

เรื่องการใช้เครื่องหอมกับสาวงามของจีนที่บันทึกไว้ก็ไม่แพ้ชาติอื่นเช่นกัน ตัวอย่างเช่น หยางกุ้ยเฟย พระสนมเอก ของพระเจ้าถังเสวียนจง แห่งราชวงศ์ถัง ที่ขึ้นชื่อลือชาในความงามชนิดลุ่มเมื่อง สตรีนางนี้เล่ากันว่าชอบอาบน้ำและเชียวชาญชำนาญในการประพรมกลิ่นหอมและปรุงเครื่องหอมจากดอกไม้มานานาชนิดมาก (อรรถ เอกภาพสากล, อ้างแล้ว : 20)

ในปัจจุบันทั้งจีนและอินเดีย มีการนำเครื่องหอมมาใช้อย่างแพร่หลาย อีกทั้งยังมีอุตสาหกรรมผลิตเครื่องหอม และเป็นแหล่งสกัดน้ำมันหอมระเหยป้อนตลาดโลกอีกด้วย (อรรถ เอกภาพสากล, อ้างแล้ว : 20)

ชนเผ่าพื้นเมืองต่างๆ

แม้แต่ชนพื้นเมืองต่างๆ ทั่วโลกก็มีความรู้ในการนำพืชพรรณกลิ่นหอมมาใช้เหมือนกัน โดยเฉพาะการใช้เพื่อขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย ตัวอย่างเช่น ชาวพื้นเมืองอเมริกัน โดยเฉพาะพวกที่อยู่ในแถบที่ราบกว้างใหญ่ตอนบน ใช้ใบเสจป่าซึ่งมีกลิ่นหอมพัดไปมาในการทำพิธีปัดล้างความหรือขับไล่ภูตผี ในพิธีเจรจาสันติภาพระหว่างชาวพื้นเมืองกับคนผิวขาว กลิ่นและควันจากกลี้งยาสูบศักดิ์สิทธิ์ถือเป็นอุปกรณ์สำคัญอย่างหนึ่งในพิธี โดยพวกเขาจะนำกลี้งยาสูบไปวางไว้ตามทิศต่างๆ ทั้ง 4 ซึ่งหมายถึงโลกทั้ง 4 ส่วน เพื่อให้ควันจากกลี้งยาสูบขจัดสิ่งชั่วร้ายในบริเวณนั้นและชำระล้างจิตวิญญาณและร่างกายของผู้เข้าร่วมพิธีให้บริสุทธิ์ (อรรถ เอกภาพสากล, 2540 : 21)

ชาวมายันเผ่าสมุนไพรและยางไม้หอมเพื่อขับไล่สิ่งไม่ดีทั้งหลายออกไปจากศาสนสถาน (อรรถ เอกภาพสากล, อ้างแล้ว : 21)

ชาวทิเบตใช้สมุนไพรที่มีส่วนผสมพิเศษกับยางไม้จากกิ่งสนขับไล่สิ่งชั่วร้ายและวิญญาณเร่ร่อน (อรรถ เอกภาพสากล, อ้างแล้ว : 21)

จากการศึกษาค้นคว้าดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยมีมุมมองว่า “ความหอม” เป็นสิ่งสากลในลักษณะที่เป็นที่ชื่นชอบยินดีและพบได้ในแทบทุกชนชาติ แต่ “เครื่องหอม” อันเป็นผลผลิตที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์โดยการนำเอาพืชพันธุ์ไม้ต่างๆ มาใช้สร้างกลิ่นที่หอม นั้น มีความแตกต่างกันไปใน

แต่ละสังคมวัฒนธรรม อันเป็นผลมาจากความแตกต่างทางบริบทของสังคมวัฒนธรรมนั้นๆ อีกทั้งความหอม กลิ่นหอม ในแต่ละวัฒนธรรมยังเป็นเรื่องของนามธรรมที่ถูกเคลือบไว้ด้วยวัฒนธรรมนั้นๆ อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่มีความพิเศษมากที่สุดอย่างหนึ่งในโลกของการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัส เพราะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถระบุถึงหรือพรรณนาถึงกลิ่นโดยตรงได้โดยปราศจากที่มาและบริบทของมัน และถึงแม้ว่าในยุคที่มีความก้าวหน้าของการผลิตซ้ำด้วยการบันทึกโลกลงในสื่อต่างๆ แต่กลิ่นก็ยังคงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถบันทึกได้ การสื่อถึงกลิ่นได้ดีที่สุดจึงทำได้เพียงกล่าวถึงแหล่งที่มาของกลิ่นหรือบริบทที่กลิ่นนั้นๆ เชื่อมโยงอยู่ (ยุคติ มุคาวิจิตร, 2541:237)

4.3 เครื่องหอมไทย : ความหมาย

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน “เครื่องหอม” ไม่มีคำแปลของ เครื่องหอม แต่ “เครื่องหอม” เป็นคำสมาส 2 คำ คือคำว่า “เครื่อง” และ คำว่า“หอม” ตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2535)

เครื่อง หมายถึง สิ่ง สิ่งของ สิ่งสำหรับประกอบกัน หรือเป็นพวกเดียวกัน

หอม หมายถึง ได้รับกลิ่นดีหรือกลิ่นหอมเป็นที่พอใจ

รวมความแล้วคำว่า เครื่องหอม หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่มีกลิ่นดี หรือมีกลิ่นหอมซึ่งเป็นที่น่าพอใจ ไม่ว่าจะเกิดขึ้นเองจากธรรมชาติ หรือจากการปรุงแต่งของมนุษย์รวมกันแล้วเรียกว่า “เครื่องหอม”

จากหนังสือและหลักฐานต่างๆ ที่กล่าวถึงเรื่องเครื่องหอม พบว่าจะใช้คำ“เครื่องหอม” ทั้งกับเครื่องปรุงกลิ่นที่สำเร็จรูปแล้ว เช่น แป้งร่ำ น้ำอบ และใช้กับของหอมหรือส่วนผสมที่นำมาใช้เป็นองค์ประกอบในการปรุงกลิ่นนั้นด้วย เช่น ไม้หอมอำพันทอง สรุปลี้ก็คือ ใช้ทั้งเครื่องหอมและส่วนผสมสำคัญในการทำให้เกิดกลิ่นหอมขึ้น

4.4 ประวัติความเป็นมาเครื่องหอมไทย

“...จึงฝูงคนทั้งหลายเขาก็เอาเข้าดอก และดอกไม้ บุปผาชาติ
เทียน และธูปวาสวาลา และกระแจะจวงจันทน์น้ำมันหอม มา
ไหว้มานบคารพวันทาการบูชาจงจักรแก้วนั้น...” (ขุนวิจิตร
มาตรา, 2513:179)

ข้อความดังกล่าวเป็นส่วนที่อ้างอิงมาจากหนังสือเรื่องไตรภูมิพระร่วงพระราชนิพนธ์โดยพระยาสิทธิที่ทรงขึ้นครองราชย์กรุงสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. 1897 ถึง พ.ศ. 1919 ซึ่งนับว่าเป็นหนังสือที่เก่าแก่ที่สุดที่แต่งขึ้นในภาษาไทย ซึ่งได้กล่าวถึงเครื่องหอมที่ใช้ในสมัยนั้นว่า จากหลักฐานดังกล่าว จึงระบุได้ว่าคนไทยมีเครื่องหอมใช้อย่างน้อยถึง 3 ชนิด คือ ฐูปวาศชวลา กระแจะจวง จันทน์ และน้ำมันหอม โดยการใช้เพื่อเป็นเครื่องบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการใช้ฐูปก็ถือได้ว่าเป็นลัทธิเก่าแก่อันเนื่องมาจากการเผาเครื่องหอมที่น่าสนใจอย่างหนึ่ง แม้ไม่อาจจะบ่งชี้ไปได้อย่างชัดเจนว่าเป็นของไทยเราเองหรือรับถ่ายทอดมาจากชนชาติใด แต่อย่างน้อยในปีพ.ศ.1897 -1919 ซึ่งเป็นปีที่พระยาสิทธิที่ขึ้นครองราชย์ ก็ได้มีการใช้ฐูปอยู่ในสมัยนั้นแล้ว แม้แต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ยามที่จะต้องไปทำศึกสงคราม พระสงฆ์จะเป็นผู้ทำฐูปขึ้นมาใช้เอง เพื่อนำไปบวงสรวงบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์และสร้างขวัญกำลังใจให้กับเหล่าทหารที่จะต้องไปออกรบ (คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยนเรศวร ,2547 : CD-Rom) และในปัจจุบันนี้คนไทยยังมีการใช้ฐูปสืบเนื่องกันมา ทั้งในการบูชาพระ จุดเช่นสังเวทและดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ฯลฯ

นอกจากการใช้เครื่องหอมเพื่อการบูชาดังกล่าวแล้ว ในสมัยสุโขทัยก็ยังพบหลักฐานปรากฏว่ามีการใช้เครื่องหอมไปในการเจริญราชไมตรีกับต่างประเทศด้วย

ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) ได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องนี้เอาไว้ในหนังสือ “คอคิดขอเขียน” ความว่า

“...ปรากฏในหนังสือคิมเตี๋ยชกทางจีว่า ในสมัยกรุงสุโขทัย สมเด็จพระเจ้าขุนรามคำแหง ได้นำเครื่องราชบรรณาการมีอำพัน ทอง ไปเจริญทางพระราชไมตรีกับพระเจ้าลิ่วฮ่องเต้กรุงจีนในปีที่ 28 ชินเบาจับหง่วย (ตรงกับ ณ เดือน 12 ปีเถาะ 1834)...” (ขุนวิจิตรมาตรา, 2513:180)

“...ในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี ก็มีปรากฏในหนังสือ ยี่จับสี่ชื่อเหม็งชื่องั่วกักเลียดด่วนว่า ไทยได้นำเครื่องหอมเป็นราชบรรณาการไปเจริญทางราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงจีนหลายต่อหลายครั้งในสมัยรัตนโกสินทร์ ไทยกับญวนเป็นไมตรีกัน ต่างก็ได้้นำเครื่องหอมมาเป็นราชบรรณาการเจริญทางพระราชไมตรีระหว่างกันหลายคราว เช่นเมื่อคราวพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยขึ้นเสวยราชย์ พระเจ้ากรุงเวียตนามยาลองได้ส่ง

ทูตนะเครื่องราชบรรณาการมีกะล่ำกั ออบเชย และของอื่นๆ เข้า
มาถวาย สิ่งของที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรง
ยินดีตอบแทนไปก็มีจันทน์เทศและของอื่นๆ...” (ขุนวิจิตรมาตรา
,2513 :180)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเครื่องหอมในสมัยแรกๆ ของไทยนั้นมีอำพันทอง
และจันทน์เทศรวมอยู่ด้วย

มนุษย์ได้นำเอาไม้หอมหรือของหอมมาเป็นของบูชา หรือนำเอามาเป็นบรรณาการ
ต่างๆ นั้น เหตุเพราะไม้หอมมีคุณสมบัติที่ความหอมอย่างหนึ่ง กับอีกประการหนึ่งคือไม้หอมของ
หอม เป็นของวิเศษหายาก เพราะในสมัยโบราณ ประเทศใดเมืองใดมีไม้หอมแล้วย่อมเป็นที่ขึ้นชื่อ
ลือนามกันโดยถ้วนทั่ว

ในอดีตนั้นแหล่งกำเนิดไม้หอมในโลกมีพบบอยู่ 2 แหล่งสำคัญ คือ แถบอาหรับกับทาง
แหลมอินโดจีน ซึ่งก็คือบริเวณประเทศพม่า ประเทศไทย และดินแดนที่เป็นจีนตอนใต้กับญวนตอน
เหนือปัจจุบันนี้ และไม้หอมจากเมืองสยามก็ได้รับการยกย่องว่าดีที่สุดในโลก ในหนังสือคอคิดขอ
เขียน ของ ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) ได้ระบุเอาไว้ว่า

“...ฝ่ายข้างสยาม ไม้หอมที่เกิดในประเทศนี้ยกย่องกันมาแต่
โบราณว่าเป็นชนิดดีพิเศษสุด นับถือกันยิ่งกว่าเมืองไหนๆ
ในโลกนี้หมด ยอร์ช ไวท์ พ่อค้าอังกฤษ ผู้พาคอนสแตนฟอร์ด
คอน คือ เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ ให้เข้ามาเมืองไทยในสมัยสมเด็จพระ
พระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) มาทำการค้าขายอยู่ใน
สมัยนั้น ได้กล่าวชมเชยเนื้อไม้ของสยามไว้ในรายงานการค้าที่
เขามีบอกไปยังบริษัทอีสต์อินเดียที่ตั้งอยู่ ณ เมืองบันดัมในเกาะ
ชวา เล่าความว่าเนื้อไม้ของสยาม เป็นอย่างเอกวิเศษกว่าเมือง
ไหนๆ ...” (ขุนวิจิตรมาตรา, 2513:174)

เครื่องหอมเท่าที่ปรากฏตามหลักฐานโบราณ ไม่ว่าจะเป็นน้ำมันหอม ไม้หอม หรือ
อำพันทอง ได้แสดงให้เห็นว่าเครื่องหอมเหล่านี้ถูกใช้อยู่เป็นเวลานานแล้ว จึงน่าจะเป็นไปได้ว่า
วิชาการทำเครื่องหอมของไทยในสมัยนั้นก้าวหน้าไม่น้อย โดยเฉพาะในส่วนของน้ำมันหอม ซึ่ง

นับว่าเป็นกรรมวิธียุคแรกๆ ที่สกัดเอาน้ำมันหอมระเหยออกจากเนื้อไม้หอมก็น่าจะมีใช้อยู่ และอาจจะรวมถึงการสกัดหัวน้ำมันหอมจากดอกไม้ชนิดอื่นๆ ด้วย

นอกจากนี้ ยังพบจดหมายเหตุจากประเทศเยอรมันชิ้นหนึ่ง ระบุว่าราวสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อร้อยปีเศษที่แล้วมา ประเทศตะวันตกต้องสั่งซื้อน้ำมันกระดังงาไปจากประเทศไทย และประเทศจีนเป็นจำนวนมากเพื่อไปใช้ทำเครื่องหอม

เป็นที่น่าเสียดายว่า แม้ในปัจจุบันเรายังมีการใช้น้ำมันจันทน์และหัวน้ำมันหอมชนิดอื่นๆ ในการปรุงเครื่องหอมอยู่ แต่การสกัดเอาน้ำมันหอมระเหยจากไม้หรือดอกไม้ชนิดอื่นๆ ของไทยสมัยโบราณนั้น ไม่มีปรากฏเป็นหลักฐานว่ามีกรรมวิธีหรือมีความเป็นมาอย่างไร และในชั้นหลังอย่างน้อยในราวรัชกาลที่ 5 ลงมาพบว่าหัวน้ำมันที่นำมาใช้มักสั่งเข้ามาจากต่างประเทศ เช่น สักน้ำมันจันทน์จากอินเดีย สักหัวน้ำหอมกลิ่นกุหลาบจากอังกฤษ

แต่อย่างไรก็ดี จากการใช้รูปวาศชวาลา กระแจะจวงจันทน์ และน้ำมันหอม เพื่อบูชา กงจักรแก้ว อันถือได้ว่าเป็นยุคแรกๆ ของการใช้เครื่องหอมไทย เครื่องหอมไทยก็ได้มีวิวัฒนาการที่ขยายวงกว้างเพิ่มมากขึ้น พร้อมๆ กับที่ความหอมก็ได้แผ่เข้าสู่วิถีชีวิตแบบไทย จนกลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของคนแทบทุกชนชั้น

4.5 แหล่งที่มาของเครื่องหอมไทย

ส่วนประกอบสำคัญสำหรับการทำเครื่องหอมไทยนั้น ส่วนใหญ่ได้มาจากธรรมชาติ ซึ่งมีแหล่งที่มาที่สำคัญ สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 แหล่งใหญ่ คือ

1. เครื่องหอมที่ได้จากพืช

เนื่องจากเมืองไทยอยู่ในเขตร้อนและชุ่มชื้น และมีพรรณไม้หลายชนิดที่มีกลิ่นหอม และสามารถนำส่วนต่างๆ มาใช้ประโยชน์ได้ เช่น

- 1) จากส่วนของดอก เช่น มะลิ มะลิลา (มะลิซ้อนไม่นิยมนำมาใช้ในงานทำเครื่องหอม) กุหลาบ (โดยเฉพาะกุหลาบมอญนิยมใช้มาก) พิกุล กระดังงาไทย พุทธชาติ จันทกะป้อ ลำเจียก จำปี จำปา สารภี ชำมะนาด(ขมนาด) ฯลฯ
- 2) จากส่วนของใบ เช่น เตยหอม เนียม มะกรูด ส้ม ตะไคร้หอม สะระแหน่ โหระพา กระเพรา ฯลฯ
- 3) จากส่วนของลำต้น โดยเฉพาะส่วนของ เปลือก เนื้อไม้ หรือแก่นไม้ เช่น จันทร์เทศ ผิวมะกรูด ฤษณา แก่นจันทน์ ญี่หว้าน ฯลฯ

- 4) จากยางไม้ เช่น กำยาน(ยางไม้ชนิดหนึ่ง ลักษณะเป็นก้อนแข็งใสสีเหลืองนำมาใช้ทำกำยาน โดยการปรุงผสมกับเครื่องหอมชนิดอื่นๆ) หนาด กฤษณา ฯลฯ
- 5) จากเปลือก เช่น อบเชย ชะลูด ฯลฯ
- 6) จากผล เช่น ลูกจันทน์เทศ กานพลู ผิวมะกรูด ฯลฯ
- 7) จากเมล็ด เช่น จันทน์เทศ พริกไทยดำ ฯลฯ (ประเทืองศรี สิ้นชัยศรี, 2543:23)

2. เครื่องหอมที่ได้จากสัตว์

เราจะนำเครื่องหอมที่ได้จากสัตว์มาใช้ร่วมกับเครื่องหอมที่ได้จากพืชแต่ละใช้จำนวนน้อยกว่าเครื่องหอมจากพืช เพราะเครื่องหอมจากสัตว์จะเป็นตัวจับกลิ่นทำให้ความหอมของกลิ่นหอมทนทานจึงไม่จำเป็นต้องใช้มาก และที่สำคัญคือการนำเครื่องหอมที่ได้จากสัตว์มาใช้นั้นไม่สามารถนำมาใช้ได้ทันทีเหมือนเครื่องหอมที่ได้จากพืช

ของหอมที่ได้จากสัตว์ที่ใช้เป็นสารตรึงกลิ่นซึ่งคนไทยเรามีใช้กันอยู่ 2 ชนิด คือ อำพันทองหรืออำพันมูลปลา และชะมดเช็ด อำพันทองนั้นถือเป็นเครื่องหอมที่สูงค่าหายากชนิดหนึ่ง ซึ่งมีราคาแพง อำพันทอง หรือ Ambergris เป็นสารที่ผลิตออกมาจากลำไส้เล็กของปลาวาฬ พบลอยอยู่ในทะเล มีคุณสมบัติพิเศษคือเมื่ออยู่ในน้ำจะอ่อนนุ่ม แต่ถ้าถูกกับอากาศในที่ที่มีลมโกรกจะแข็งตัว มีสีขาว สีดำ สีเหลือง และสีเทา (ขวัญใจ เอมใจ, 2540:87) ถือกันว่าอำพันสีเทาจะมีคุณภาพดีที่สุดและมีกลิ่นหอมมาก ใช้เป็นส่วนประกอบสำคัญในการปรุงเครื่องหอม โดยใช้เป็นสารตรึงกลิ่นเพื่อทำให้กลิ่นหอมต่างๆ ติดทนนานและไม่ระเหยไปง่ายๆ (ธนิสา บุญถนอม, 2534:102)

ส่วนชะมดเช็ดนั้นเป็นน้ำมันจากต่อมที่อยู่ใกล้อวัยวะหรือต่อมใกล้อวัยวะเพศของผู้ของชะมดบางชนิด น้ำมันหอมจากต่อมน้ำมันในตัวบีเวอร์ คนจะจับชะมดขังแล้วปล่อยให้ขับน้ำมันจากต่อมนี้ออกมาได้ตามขี้กรง แล้วนำไม้ไปขูดออกมา กลิ่นของชะมดเช็ดปกติก่อนข้างเหม็นและมีกลิ่นสาบ ถ้านำมาใช้เลยจะไม่หอม เวลานั้นนำมาใช้จึงต้องผ่านกรรมวิธีในการดับกลิ่นชะมดเสียก่อนโบราณเรียก “ฆ่าชะมด” วิธีการฆ่าชะมดเช็ดนั้นทำได้โดย นำใบพลูสด(ใบพลูที่เกี่ยวกับหมาก)หรือเตยหอม มาพับเป็นกรวย เอาด้านหลังใบให้อยู่ในกรวย ใช้ไม้เล็กๆ เช่น ไม้ก้านธูป หรือไม้เสียบลูกชิ้นปิ้ง ฯลฯ ตักชะมด ซึ่งมีลักษณะข้นเหลวคล้ายครีม ใช้ขนาดเท่าเมล็ดถั่วเขียววางบนริมใบพลู บีบน้ำมะกรูดลงไปบนก้อนชะมดพอท่วม จุดเทียนไข นำใบพลูที่มีชะมดและน้ำมะกรูดไปลงบนเปลวเทียน โดยไม่ให้ถูกเปลวไฟโดยตรง พอให้ได้ไอร้อน จนชะมดและน้ำมะกรูดเดือดเข้ากันดีเป็นน้ำมันลอยขึ้นมา นำน้ำมันส่วนนี้ไปใช้งาน ส่วนที่ตกตะกอนอยู่บนใบพลูจะทิ้งไปไม่นำมาใช้ บางตำราให้นำมาเจียวลงกระทะเล็กๆ ที่สะอาด แล้วเอาน้ำมันจันทน์ มะลิ หรือจันทน์กะพ้อ หยดลง

ไปชนิดหนึ่ง ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการดับกลิ่นคาวของน้ำมันชะมนั่นเอง(ธนินา บุญถนอม, 2534:102) ชะมดชนิดนี้มักนำมาใช้กับเครื่องหอมไทย เช่น การทำน้ำอบไทย น้ำอบปรุง เป็นต้น ทำให้กลิ่นหอมติดทนและยังนำไปใช้เข้าเครื่องยาหอมและรักษาโรคอื่นๆ อีกด้วย (ทิพย์วาณี สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2523 : 164)

3. เครื่องหอมสังเคราะห์

เครื่องหอมสังเคราะห์ เป็นเครื่องหอมที่มนุษย์ปรุงแต่งจากสารเคมี ทำเป็นกลิ่นเลียนแบบและผสมผสานให้มีกลิ่นหอมตามธรรมชาติ เช่น กลิ่นมะลิ (Jasmine) ทำจากน้ำมันค้ำจากถ่านหิน กลิ่นกุหลาบ ทำจากน้ำมันค้ำจากถ่านหินและแอลกอฮอล์กับน้ำมันดอกหญ้า กลิ่นคาร์เนชั่น ทำจากน้ำมันจากไม้ เป็นต้น น้ำหอมจากสารสังเคราะห์สะอาด และมีราคาถูกกว่า แต่กลิ่นไม่ค่อยคงทน นักผสมน้ำหอมสามารถผสมผสานแต่งกลิ่นได้มากกว่า 3,000 กลิ่นในปัจจุบัน (โสภภาพรรณ อมตะเดชะ, 2536:23)

อย่างไรก็ตาม นอกจากเครื่องหอมต่างๆ ที่ใช้เป็นส่วนประกอบสำคัญแล้ว ในการปรุงเครื่องหอมของไทยแต่ละชนิดก็จะมีกลิ่นนำเอาเครื่องประกอบอื่นๆ ที่ไม่นับเป็นเครื่องหอมใส่ลงไปด้วย เช่น ใสน้ำตาลทรายแดงลงในกำยานปรุงเพื่อให้มีกลิ่นหอมไปทางหวาน และสิ่งที่สำคัญที่จะขาดเสียไม่ได้ในเครื่องหอมไทยแทบทุกชนิด คือ พิมเสน ซึ่งเป็นเครื่องยาอย่างหนึ่งที่ได้จากการบูร (ธนินา บุญถนอม, 2534:102)

4.6 การจำแนกกลิ่นหอม

นวลปราง ช่องใจ (2537:22-23) ได้ให้หลักการในการจำแนกกลิ่นหอมเพื่อเป็นพื้นฐานสร้างความเข้าใจให้กับผู้ที่ผลิตเครื่องหอม ไว้ในหนังสือ “สุวคนธบำบัดและเครื่องหอมจากสารสกัดธรรมชาติ” โดยกล่าวว่าหลักการอยู่ 3 วิธี ดังนี้

1. ใช้ระบบสภาพระเหยและความคงทน ซึ่งแบ่งย่อยออกเป็น 3 สภาพ คือ

- 1) กลิ่นนำ หรือ Top Notes เป็นกลิ่นหอมที่ได้จากการสุกดมระยะแรก โดยกลิ่นนี้เกิดจากสารเคมีที่ระเหยได้ในอุณหภูมิที่ต่ำกว่าชนิดอื่น ซึ่งโดยมากจะมีกลิ่นหอมแหลม เช่น กลิ่นมานาว มะกรูด ส้ม ดอกส้ม เป็นต้น

- 2) กลิ่นพื้น หรือ Middle Noses เป็นกลิ่นที่ติดตามต่อมาจากกลิ่นแรก เป็นกลิ่นเนื้อแท้ของกลิ่น กลิ่นสภาพนี้เกิดจากสารเคมีที่ระเหยช้ากว่ากลุ่มแรก ซึ่งโดยมากจะเป็นกลิ่นที่หอมนุ่มนวล เช่น กลิ่นกานพลู กระดังงา ตะไคร้หอม
- 3) กลิ่นหลัก หรือ Base Noses เป็นกลิ่นสุดท้ายที่ได้จากกลิ่นฉุนรุนแรง และกลิ่นปานกลางหมดไปแล้ว กลิ่นนี้จากสารเคมีที่ระเหยยาก และมีลักษณะเป็นกลิ่นที่มึนๆ และทึบติดทนนาน หรือเรียกว่า ตัวคงทนติดกลิ่น หรือตัวตรึงกลิ่น (Fixative) หรือ Dry-Out เช่น กลิ่นจันทน์ อบเชย ไม้สน วนิลลา

2. ใช้ระบบจำแนกตามลักษณะของกลิ่น

ระบบนี้เกิดจากการเปรียบเทียบกับสิ่งที่มีในธรรมชาติ ซึ่งเป็นระบบอุตสาหกรรมและการค้า เช่น กลิ่นเครื่องเทศ กลิ่นดอกไม้ กลิ่นหนังสัตว์ ดังนั้นจึงมีการจำแนกกลิ่นหอมต่างๆ ออกดังนี้

- 1) Green Noses จำแนกย่อยเป็นกลิ่นดอกไม้ และกลิ่นยางไม้ เป็นกลิ่นหอมเขียวๆ คล้ายกลิ่นพืช เช่น กลิ่นเหม็นเขียวของใบไม้เมื่อโดนขยี้
- 2) Floral Noses จำแนกย่อยเป็นกลิ่นดอกไม้สด กลิ่นดอกไม้และกลิ่นสมุนไพร เป็นกลิ่นหอมของดอกไม้ต่างๆ ตามความคุ้นเคยที่ได้ดมมา
- 3) Aldehydic Noses จำแนกย่อยเป็นกลิ่นใบไม้ เปลือกไม้ มีกลิ่นหอมมันๆ คล้ายกลิ่นกะทิ หรือกลิ่นหนังสัตว์
- 4) Chypre Noses จำแนกย่อยเป็นกลิ่นตะไคร้ น้ำ กลิ่นมอสสดและแห้ง กลิ่นผลไม้ เป็นกลิ่นหอมที่คละปนกันหลายอย่าง
- 5) Oriental Noses เป็นกลิ่นที่ไม่แยกชนิด แต่เป็นกลิ่นหอมหวานละมุนละไม อาจมีกลิ่นน้ำมันจันทน์หอมหรือกำยานเป็นหลัก
- 6) Tobacco Noses ไม่มีการจำแนกกลิ่นเฉพาะ แต่มีกลิ่นของบุหรี่หรือกลิ่นเครื่องเทศ
- 7) Fougere Noses เกิดจากการผสมผสานของหลายๆ กลิ่น ซึ่งไม่สามารถเปรียบเทียบกับกลิ่นที่มีในธรรมชาติ

3. การจำแนกกลิ่นหัวน้ำมันหอมตามความนิยมของสุภาพสตรีและบุรุษเพศ

4.7 กรรมวิธีการทำเครื่องหอมไทย

เครื่องหอมไทยมีหลายชนิดที่บ่งบอก แสดงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยได้อย่างหนึ่ง โดยการใช้วัสดุเครื่องหอม สมุนไพร ซึ่งหาได้ภายในประเทศ แต่ปัจจุบันเครื่องปรุงบางอย่างต้องสั่งซื้อมาจากต่างประเทศ การทำเครื่องหอมได้รับความรู้สืบทอดกันมา แต่ละสูตรอาจมีส่วนคล้ายคลึงกัน แต่การปรุงแต่งให้มีคุณภาพนั้นขึ้นอยู่กับวิธีการและประสบการณ์ของผู้ปรุง เครื่องหอมไทยที่ทำขึ้นแบบโบราณนี้ มีกลิ่นหอมเย็นตามธรรมชาติ เพราะได้จากกลิ่นดอกไม้ ไม้เนื้อไม้ ยางไม้ และชะมด โดยวิธีการ อบ รำ หลายๆ ครั้ง ทำให้กลิ่นหอมซึมซาบ เมื่อปรุงแล้วนำมาใช้ดม ใช้ทา ใช้อบ เป็นเครื่องหอมประพิน โฉมได้อย่างดี บางชนิดใช้รักษาแก้โรคผื่นคันได้ด้วย กรรมวิธีการทำเครื่องหอมไทยจึงมีตำรามากมายตามความถนัด ตามคำบอกเล่าต่อๆ กันมา บางคนอาศัยตำราจากผู้รู้ผู้ชำนาญ ผู้ที่จะผลิตเครื่องหอมได้ดีจึงควรจะเป็นคนช่างสังเกตจดจำขั้นตอนต่างๆ อาศัยความชำนาญและประสบการณ์เป็นสำคัญ (โสภภาพรรณ อมตะเดชะ, 2536 : 26)

กรรมวิธีทำเครื่องหอมแบบไทยๆ เป็นวิธีดั้งเดิมแบบง่ายๆ ไม่สลับซับซ้อนแต่อย่างใด ซึ่งสามารถแบ่งกรรมวิธีได้เป็น 4 วิธีด้วยกัน คือ

1. การเผา คือ การนำเครื่องหอมมาเผาด้วยความร้อน เช่น การเผากายาน เเผาในที่นี้เป็นการเผาด้วยความร้อนให้เครื่องหอมเกิดควันกรุ่นกลิ่นหอมขึ้นมา
2. การชง คือ การต้มต้มนั่นเอง โดยการนำเครื่องหอม เช่น ไม้หอม ลงไปต้มในน้ำให้น้ำมันหอมระเหยในเนื้อไม้ถูกความร้อนละลายออกมาทำให้น้ำมีกลิ่นหอม โดยมากใช้ในการอบน้ำอบไทย
3. การอบ หมายถึง การปรุงกลิ่นด้วยควัน หรือปรุงกลิ่นด้วยดอกไม้หอม การอบให้มีกลิ่นหอมชั่วระยะหนึ่ง กลิ่นหอมนั้นจะซึมซาบเข้าไปในของที่นำไปอบ โดยวัตถุที่ต้องการให้มีกลิ่นนั้นจะอยู่ในภาชนะที่มีฝาปิดสนิท จะอบด้วยเทียนอบ หรือดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมและกลิ่นแรง ไม่นิยมใช้ดอกไม้ที่กลิ่นหอมเย็นๆ หรือมีกลิ่นเปรี้ยว การอบแบ่งได้เป็น 2 วิธี คือ
 - 1) การอบน้ำ คือ การลอยดอกไม้ลงบนน้ำ เช่น อบน้ำสำหรับรับประทาน อบน้ำเชื้อม อบน้ำสรง อบเพื่อจะทำน้ำอบไทย เรียกว่า น้ำดอกไม้สด
 - 2) การอบแห้ง คือ การวางดอกไม้บนขนมหหรือสิ่งของต่างๆ ควรใช้ภาชนะเล็กๆ วางไว้บนของที่อยู่ในโถมีฝาปิดสนิท การอบแห้งควรอบตามเวลา

ดอกไม้บาน เมื่อถึงกำหนดตอนเช้าควรนำดอกไม้ ออก ถ้าทิ้งไว้นานอาจทำให้เกิดเหม็นและทำให้เกิดกลิ่นเสีย หายหอม และของที่อบนั้นอาจขึ้น

4. การร่ำ คือ การนำไปอบหอมด้วยเครื่องหอมต่างๆ ซ้ำๆ หลายๆ ครั้งเพื่อให้เกิดกลิ่นหอม เช่น หีบร่ำ ก็คือหีบที่มีการนำเครื่องหอมมาทาภายนอกภายในให้เกิดกลิ่นหอม และใช้กำยานใส่ลงในหีบ อบไว้หลายๆ ครั้งเพื่อให้หีบนั้นมีกลิ่นหอมชนิดที่เป็ดออกมาแล้วความหอมจะฟุ้งออกมาทันที จนสามารถนำเอาผ้าหรือของที่ต้องการให้มีกลิ่นหอมมาใส่ไว้ในหีบ ก็จะทำให้ของนั้นติดกลิ่นหอมไปด้วย (ชนิศา บุญถนอม, 2534:104)

4.8 ประเภทของเครื่องหอมไทย

เครื่องหอมไทยหากจะแบ่งประเภทตามรูปลักษณะ ก็อาจจะแบ่งได้ 3 ประเภทใหญ่ ได้แก่ เครื่องหอมประเภทน้ำ, ประเภทแป้ง, และประเภทดอกไม้ หรืออาจจะแยกตามวัตถุประสงค์การใช้ ดังเช่นที่ อาจารย์โสภณพรณ อดตะเดชะ(2536) ได้จัดแบ่งหมวดหมู่ไว้ในหนังสือ “เครื่องหอมและของชำระvey” ก็จะแบ่งได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. เครื่องหอมไทยประเภทปรุงกลิ่น
2. เครื่องหอมไทยประเภทประพิน
3. เครื่องหอมไทยประเภทปรุงแต่ง
4. นูหงา

1. เครื่องหอมไทยประเภทปรุงกลิ่น ได้แก่

น้ำอบไทย นับเป็นเครื่องหอมที่สำคัญที่สุด ในกระบวนการทำเครื่องหอม เพราะน้ำอบไทยมีประโยชน์หลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นใช้ผสมทำแป้งร่ำ ทำกระเจาเจิมหน้า ผสมกับดินสอพอง แป้งหิน แป้งร่ำทาตัวยามร้อน แก้ผดผื่นคัน และทำให้หอมชื่นใจ ผสมทำบุหงาสด สรงน้ำพระ รดน้ำผู้ใหญ่ และใช้ในโอกาสต่างๆ ได้ตามประสงค์ น้ำอบจึงใช้ได้ทั้งผู้หญิง ชาย เด็ก ผู้ใหญ่ สมัยก่อนนิยมใช้กันมากแทบจะทุกครัวเรือน โดยเฉพาะสตรีใช้กันเป็นประจำวันมิได้ขาด สำหรับสตรีไทยสูงศักดิ์สมัยก่อนมักจะใช้น้ำอบไทยปรุง คือ น้ำอบไทยเอามาปรุงด้วยแป้งร่ำ น้ำมันจันทน์กะพ้อ น้ำมันจันทน์ น้ำมันดอกแก้ว อย่างใดอย่างหนึ่ง

น้ำอบ จะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือส่วนของแป้งที่นอนกันขวด กับส่วนของน้ำซึ่งเป็นน้ำอบหอม กรรมวิธีการทำน้ำอบไทยนั้น แม้จะเป็นกรรมวิธีง่ายๆ ที่ไม่สลับซับซ้อน แต่ก็ต้องอาศัย

ความรู้ ความชำนาญ อาศัยเวลาและความอดทน วิธีการปรุงนั้น เริ่มจากการเอาเม็ดแป้งร่ำมาบด เหยาะหัวน้ำหอมลงไป ใช้แท่งนั้นซับหัวน้ำมันไว้ ซึ่งเป็นเคล็ดลับไม่ให้น้ำมันลอยตัวเป็นฝ้าเมื่อจะลงผสมกับน้ำอบ ใส่พิมเสนอย่างคืดลงนิดหน่อยให้หอมชื่นใจแล้วเคล้าเข้าด้วยกัน ตระเตรียมได้ที่ก็เอาน้ำอบหอมกับแป้งหอมนั้นเทรวมเข้าด้วยกันก็เป็นอันเสร็จ

น้ำอบไทยมีการแบ่งเป็น 3 ระดับ เรียกว่า แป้งสด น้ำอบ และพระสุคนธ์ พระสุคนธ์เป็นน้ำอบชั้นดีสำหรับพระมหากษัตริย์ ส่วนแป้งสดนั้นเป็นน้ำอบที่อบด้วยตะกันแบบธรรมดาอย่างที่ใช้กันอยู่ ส่วนน้ำอบไทยนั้นมีทั้งแบบที่ใช้ดอกไม้สด และแบบที่ไม่ใช้ดอกไม้สด ซึ่งในแบบหลังนี้ในปัจจุบันผู้ปรุงน้ำอบไทยโดยทั่วไปมักจะใช้วิธีนี้ เพราะดอกไม้หอมนับวันนอกจากจะหายากขึ้นแล้ว ยังทำให้ต้นทุนในการผลิตสูงตามขึ้นไปด้วย (ธนิสา บุญถนอม, 2534:105-106)

น้ำอบไทยมีขึ้นมาตั้งแต่สมัยใด ยังไม่เป็นที่ปรากฏอย่างแน่ชัด รู้แต่เพียงว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา “น้ำดอกไม้เทศ” เป็นที่นิยมกันมากในหมู่สาว ๆ น้ำดอกไม้เทศนี้จะมีเพียงกลิ่นกุหลาบเพียงกลิ่นเดียว น้ำกุหลาบจึงนับได้ว่าเป็นของหอมที่พิเศษอีกอย่างหนึ่ง เพราะกุหลาบนั้นไม่ใช่ดอกไม้พื้นเมืองของไทย แต่คนไทยก็ได้รู้จักนำกุหลาบกันมานานแล้ว และน้ำดอกไม้เทศยังเป็นที่รู้จักกันดีในวงการยาไทยอีกด้วย เพราะปัจจุบันนี้ก็ยังใช้เป็นส่วนผสมที่สำคัญที่ช่วยให้กลิ่นยานั้นหอมและรับประทานง่าย น้ำดอกไม้เทศหรือน้ำดอกกุหลาบนี้เป็นของมาจากเมืองแขกเปอร์เซีย ชาวเปอร์เซียเรียกน้ำนี้ว่า “กุลอับ” กุล คือ ดอกกุหลาบ อับ คือ น้ำ กุลอับก็คือน้ำกุหลาบนั่นเอง น้ำดอกไม้เทศนี้เรียกว่าเป็นน้ำหอมสำคัญที่คนไทยรู้จัก และมีใช้กันมานานจนถึงถือว่ากลิ่นดอกไม้เทศนี้เป็นกลิ่นแบบไทยๆ ไปแล้ว (ขุนวิจิตรมาตรา, 2513:186)

น้ำปรุง เป็นเครื่องหอมชนิดหนึ่งที่มีกลิ่นหอมเย็นให้ความรู้สึกแบบไทยๆ ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นน้ำหอมไทยสไตล์ฝรั่ง และอาจจะนับได้ว่าเป็นจุดพลิกผันของความหอมแบบไทยๆ น้ำปรุงนั้นต่างจากเครื่องหอมอื่นๆ ของไทยอยู่มาก โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับน้ำอบซึ่งเป็นเครื่องหอมประเภทน้ำเหมือนกันนั้น ก็ยังเห็นความแตกต่าง ลักษณะของน้ำปรุงนั้นจะใส อาจจะมีสีเหลืองหรือเขียวอ่อนๆ ไม่เข้มข้นแบบหัวน้ำหอม และก็ไม่ขุ่นข้นเพราะเนื้อแป้งแบบน้ำอบ กลิ่นน้ำปรุงจะหอมจูน ไม่หอมอ่อนๆ แบบเครื่องหอมไทยทั่วไป รวมถึงลักษณะการใช้งานของน้ำปรุงก็จะคล้ายกันกับน้ำหอมของฝรั่ง คือมีความเข้มข้นของกลิ่นหรือมีน้ำมันหอมระเหยอยู่มาก เวลาใช้ต้องหยะลงในน้ำให้เจือจางก่อน จึงใช้ชุบเช็ดหน้าเช็ดตัวได้ นอกจากนี้ก็นิยมใช้ปรุงกลิ่นผ้าเช็ดหน้าหรือถุงบุหงา โดยหยะเป็นหยดๆ ลงไป

สิ่งที่ทำให้น้ำปรุงแตกต่างจากเครื่องหอมไทยชนิดอื่นๆ มากที่สุด ก็เห็นจะได้แก่ การใช้แอลกอฮอล์เป็นส่วนผสม ซึ่งไม่เคยมีปรากฏในกรรมวิธีการทำเครื่องหอมของไทยชนิดอื่นๆ มา

ก่อน กล่าวคือ น้ำปรุงใช้แอลกอฮอล์เป็นตัวสกัดกลิ่นหอมจากดอกไม้หรือใบไม้หอมนั่นเอง ซึ่งวิธีการทำน้ำปรุงนั้นมีหลักการสำคัญ คือ ดอกไม้หอม เช่น กระดังงา จำปา และใบไม้หอมพวกใบเตย ในเนยมา “คอง” หรือแช่ลงในแอลกอฮอล์คองทิ้งไว้จนสีของดอกไม้ใบไม้เริ่มออก ก็กรองเอาเฉพาะน้ำหอมที่ได้ นำมาปรุงด้วยน้ำหอมอีกครั้ง หรือนำมาผสมกับน้ำที่ต้มด้วยชะลูดครั้งต่อครั้งก็ได้

น้ำปรุงจะมีใครคิดค้นขึ้นหรือมีขึ้นในสมัยใดนั้นยังไม่ทราบแน่ชัด แต่มีท่านผู้รู้หลายท่านสันนิษฐานว่า น่าจะมีขึ้นในราวสมัยรัชกาลที่ 5 อันเป็นยุคที่ของนอกประดามีหลั่งไหลสู่สังคมไทย น้ำปรุงจึงเป็นโฉมหน้าใหม่ของเครื่องหอมไทยในยุคนั้น ที่สะท้อนถึงกลิ่นอายของยุคสมัยใหม่ที่กำลังคืบคลานเข้ามา

น้ำอบฝรั่งหรือน้ำหอม เป็นสิ่งที่เพิ่งจะเข้ามาแพร่หลายเมื่อปลายรัชกาลที่ 4 ในระยะแรกๆ จะมีใช้กันก็แต่เฉพาะเจ้านายและสตรีผู้มีสกุลเท่านั้น แต่เมื่อมีห้างร้านฝรั่งมาตั้งห้างร้านค้าขายอยู่ในกรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ 5 จึงทำให้หาซื้อน้ำหอมได้ง่ายขึ้น และชาวบ้านราษฎรจึงพอมีโอกาสดำเนินซื้อมาใช้คู่กับน้ำอบไทย น้ำอบฝรั่งแท้ๆ นั้น ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์, 2513) ได้กล่าวเอาไว้ว่า สมัยปลายรัชกาลที่ 5 เมื่อเด็กๆ เคยเห็นน้ำอบที่บ้านมีใช้แล้ว เรียกว่า “น้ำดีดพิณ” เข้าใจว่าเรียกชื่อนี้จากป้ายปิดขวด ซึ่งจำได้คล้ายคลึงคลาว่ามิรูปรูปหม่อมดิดพิณ ชื่อจริงจะเป็นอย่างไรไม่รู้ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 น้ำอบฝรั่งที่มีชื่อและนิยมกันมากอีกยี่ห้อหนึ่งก็คือ “น้ำมะลิปา” ชื่อฝรั่งดูเหมือนจะเป็น จัสมิน และอีกชนิดหนึ่งเรียกว่า “น้ำตุ๊กตาทอง” ซึ่งเป็นชื่อที่เรียกตามรูปที่ป้ายปิดขวด ราคาแพงมาก (ขุนวิจิตรมาตรา, 2513:188)

2. เครื่องหอมไทยประเภทประพิน ได้แก่

แป้งหิน เป็นแป้งที่ได้จากหินชนิดหนึ่ง นำมาเผาให้สุก ใช้ทำเป็นแป้งลักษณะต่างๆ ได้หลายชนิด

แป้งนวล เป็นแป้งหิน วิธีทำแป้งนวล คือเอาหินมาตำจนละเอียดเป็นผง แล้วก็ร่อนต่อจากนั้นก็นำมาคั่วในกระทะให้พอแห้ง แล้วก็เอามากรองใส่โอ่งผสมน้ำเอามาหยอดให้เป็นเม็ดด้วยกรวยใบตอง แล้วนำไปตากแดดก็นำมาใช้ได้

แป้งร่ำ ทำมาจากแป้งหิน โดยนำมาละลายน้ำใส่หัวน้ำหอม น้ำอบ หรือน้ำปรุงคลุกเคล้าให้เป็นเนื้อเดียวกัน ค่ะเนพอให้ขึ้นจนหยอดเป็นเม็ดได้ ก็ตักหยอดเป็นเม็ดๆ วางเรียงบนใบตอง แห้งดีแล้วจึงนำมาใส่ขวดโหลเก็บไว้ อบรมด้วยเทียนอบอีกครั้ง กลิ่นหอมก็จะติดทนดี

แป้งรำสารภี เป็นแป้งผสมเกสรดอกสารภี สีจะเหลือง นวลสวย แล้วก็หอมด้วยเกสรดอกสารภี

แป้งสาคู เป็นแป้งกับน้ำอบ รำด้วยน้ำดอกไม้เทศ ใช้ชุบผ้าห่อใบตอง

แป้งกระแจะจันทร์ ปรุงจากแป้งหิน ผสมกับเครื่องหอมไทยและชะมดছে็ด ใช้สำหรับผสมเครื่องหอมต่างๆ เช่น น้ำอบ แป้งรำ และใช้เป็นแป้งเจิมอีกด้วย

แป้งพวง เป็นศิลปะอย่างหนึ่งของคนไทย เป็นการนำแป้งหินผสมสีจากใบเตยหรือสีจากดอกสารภี แล้วบีบลงบนเส้นด้าย นำมาอบรำด้วยเครื่องหอม ใช้ผูกกับดอกไม้ ทัดหู แต่งผม ปักมวยผม จะได้กลิ่นหอมและสวยงามดี

ดินสอพอง เป็นดินที่ขุดจากพื้นผิวดิน สีขาวขุ่นและหยาบกว่าแป้งเพราะเป็นเนื้อดิน บางคนเรียกว่า ดินสุก พบมากที่จังหวัดลพบุรี วิธีทำคือขุดเอาดินนำมาแช่น้ำให้ละลายจนหมด กรองจนใส ต่อดินนั้นจึงเอามาหยอดลงบนแผงที่ปูด้วยผ้า แล้วเอาไปตากแดดจนเดี๋ยวกับแป้ง ดินสอพองเป็นเครื่องหอมที่ใช้กันมากไม่แพ้แป้ง มีประโยชน์มากโดยเฉพาะในหน้าร้อน เพราะดินสอพองทาแล้วเย็น นำไปผสมกับน้ำอบไทยช่วยแก้ผดผื่นคัน หรือผสมกับน้ำช่วยดับร้อนถอนพิษ และยังใช้ผสมกับตัวอื่นๆ ในตำรายากลางบ้านหรือยาแผนโบราณช่วยให้หายมีรสจืด ในปัจจุบันไม่ค่อยมีผู้นิยมใช้ดินสอพองดังเช่นสมัยก่อน เราจะใช้ดินสอพองกันเฉพาะในงานเทศกาลอย่างเทศกาลงานสงกรานต์เท่านั้น

3. เครื่องหอมไทยประเภทปรุงแต่ง ได้แก่

สีผึ้ง สีผึ้งเป็นการเกี่ยวจากรังผึ้งธรรมชาติ นำมาตุ๋นด้วยน้ำมันมะพร้าวอบรำด้วยดอกไม้สด และเครื่องหอมไทยต่างๆ นำมาทำให้มีกลิ่นหอม ใช้ทาทำให้ปากนุ่มนวลขึ้น ไม่แตกเป็นขุย สมัยก่อน ปู่ ย่า ตา ยาย เมื่อรับประทานหมาก จะทากันน้ำหมากเลอะปาก สีผึ้งให้เข้าเนื้อริมฝีปากจะเกลี้ยงสะอาดมีสีแดงเรื่อๆ และอุ่มเอิบ เป็นธรรมชาติ หรืออาจจะใช้ทาก่อนปิดทองพระพุทธรูปด้วยก็ได้ และในสมัยก่อนนอกจากจะใช้ทาปากแล้ว ยังใช้ทาผมให้เงางามด้วย นอกจากจะใช้รังผึ้งมาเคี้ยวแล้ว ยังสามารถนำหัวกะทิขึ้นมาเคี้ยวทำเป็นขี้ผึ้งกะทิสีปากได้ด้วยเช่นกัน

น้ำมันตานี เป็นน้ำมันเหนียวมีกลิ่นหอมใช้สำหรับทาหรือใส่ผม ใช้สำหรับใส่ผมได้ทั้งหญิงและชาย จากหนังสือ “ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม(ใน

แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช)” โดย นิโกลัส แชรแอส แพลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร มีการกล่าวถึงน้ำมันตานีว่าใช้เพื่อให้เส้นผมเป็นเงางาม ใช้ น้ำมันทาเรียกว่าน้ำมันหอม พวกผู้ชายก็ใช้น้ำมันหอมอย่างผู้หญิงเหมือนกัน และถือกันว่าเป็นความไม่สุภาพอย่างยิ่ง ถ้าสามีจะเข้าไปหาภรรยา ภรรยาจะเข้าไปหาสามี หรือบุตรธิดา จะเข้าไปหาบิดามารดา โดยไม่ทำผมให้หอมด้วยน้ำมันเช่นนั้นเสียก่อน แสดงให้เห็นว่าคนไทยเรานั้น ทั้งหญิง ชาย เด็ก ผู้ใหญ่ ได้ใช้น้ำมันตานีกันมาแล้วอย่างซ้ากัตั้งแต่สมัยอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

มูหน่วย เป็นเครื่องหอมสำหรับใส่ผม ทำจากน้ำมันตานีที่ผสมกับขมิ้นและปูน เพราะผู้หญิงในสมัยก่อนนั้นไว้ผมต้องมีไรผม มีผมทศเป็นทรงที่นิยมกัน การจับขมิ้นกันไรก็คือการแต่งผมขั้นตอนหนึ่ง ขมิ้นคือ ละอองคำๆ ที่เกิดจากควันไฟ นำมาใส่ผมก็เพราะต้องการให้ผมดำและจับตัวกันอยู่ทรงเป็นปีกไรผมจะจับเรียงกันเป็นระเบียบดี ตัวขมิ้นนั้นเป็นผงเป็นละอองต้องผสมกับน้ำมันตานี หรือน้ำมันเหนียวอื่นๆ ซึ่งอบร่ามาจนหอม แต่น้ำมันนั้นเมื่อได้รับความร้อน เช่น ถูกแสงแดดมากไหลเยิ้ม ต้องแก้ไขให้น้ำมันอ่อนตัวไหลเยิ้มเมื่ออากาศร้อนขึ้น จึงต้องเอาปูนเข้ามาผสมแล้วอบร่าให้หอม “มูหน่วย” นี้ ใช้กันทั้งหญิงและชาย ซึ่งมีหลักฐานปรากฏอยู่ในวรรณคดีเรื่อง “ขุนช้าง-ขุนแผน” ที่กล่าวถึงการใช้มูหน่วยของขุนช้างว่า

“...ควักเอามูหน่วยขึ้นป้ายปีก	ฉีกผมปรกบาลให้ล้านหาย
ยังโล่งเหลียนเตียนกลางอย่างแปลงควาย	หัวภูฉิบหายน่าอายใจ...”
	(วิเศษไชยศรี, 2539:119)

น้ำมันจันทน์ เป็นน้ำมันใสหอมใช้ทาตัว

จวงจันทน์ เป็นเครื่องหอมที่เจือด้วย จวงหรือจวงหอม คือต้นเทพทวารของทางปักข์ได้มีกลิ่นหอม และจันทน์ คือ ต้นจันทน์ที่มีกลิ่นหอมเช่นเดียวกัน

เทียนอบ เป็นการปรุงจากเทียนขี้ผึ้งผสมเครื่องหอมไทย ประเภทสมุนไพร นำมาลว่นกับไส้เทียนเพื่อให้จุดไฟติด ใช้สำหรับอบเครื่องหอม อบขนมไทยอาหารไทยนานาชนิด รวมถึงเครื่องหอมชนิดอื่นๆ เพื่อให้มีกลิ่นหอม

ยาคุมสั้มมือ หรือบางคนเรียกสั้นๆ ว่า “สั้มมือ” ใช้คุมแก๊วงเวียนศิรชะ ประจุจากผิวสั้มมือซึ่งเป็นตัวยาสุมุนไฟรตัวสำคัญผสมกับเครื่องหอมอื่นๆ แบ่งใส่อับตะกั่วหรืออับเงินที่เจาะรูสำหรับใช้คุม

4. นูหงา

นูหงา ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง ดอกไม้ชนิดต่างๆ ที่ปรุงด้วยเครื่องหอม บรรจุในถุงผ้าโปร่งเล็กๆ ทำเป็นรูปต่างๆ

นูหงา จะประกอบด้วยดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมหลายๆ ชนิด น้ำมันหอม เครื่องเทศและสุมุนไฟรที่มีกลิ่นหอม คลุกเคล้าผสมกันและปรุงกลิ่นด้วยเครื่องหอม เช่น น้ำอบไทย น้ำปรุง ให้เกิดกลิ่นหอมติดทน นำไปใช้แจกเป็นของขวัญในงานมงคล เช่น งานแต่งงาน หรือแจกเป็นของขวัญของที่ระลึกเนื่องในวาระโอกาสพิเศษต่างๆ เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานวันเกิด เป็นต้น

ภาชนะที่ใส่นูหงาจะต้องมีลักษณะโปร่งเพื่อให้เกิดกลิ่นหอมระเหยได้ เช่น ถุงผ้าโปร่ง ตลับใบลาน ตลับใบเตย หรือสามารถนำถุงผ้าลูกไม้ไปประดิษฐ์ติดกับเครื่องจักสานต่างๆ เช่น พัด หรือ ตะกร้าก็ได้

คนไทยน่าจะรับเอา นูหงารำไป หรือที่เรียกสั้นๆ ว่า นูหงา มาจากต่างประเทศ ซึ่งคาดคะเนว่า นูหงาโดยดั้งเดิมแล้วน่าจะเป็นของชาว แล้วรับเข้ามาจนกลายเป็นของไทย ดังข้อความที่ได้บันทึกไว้ในหนังสือ “บันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ” ซึ่งเป็นจดหมายที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเขียนเชิงแลกเปลี่ยนความรู้กับพระยาอนุমানราชชน

“ที่ตลาดบันดุงมีห่อใบตองขาย เขาบอกว่านูหงารำไป ได้ยินแล้วรู้สึกซึมเศร้าดี ด้วยคำนี้มีอยู่ในเรื่องอิเหนา ซื่อมาแก้ออกดูในนั้นมีกลีบคำเจียก กับดอกไม้ทั้งดอก มีจำปี จำปา กระดังงา กุหลาบ แล้วยังมีใบเตยหอมหั่นเป็นฝอย กับช่อใบเนียมปนอยู่ในนั้นด้วย พวกเราที่ไปอยู่บันดุงก่อนบอกว่าดอกอะไรก็ได้ สุดแต่มีกลิ่นหอมปนใช้ได้ทั้งนั้น นูหงา แปลว่า ดอกไม้ รำไป แปลว่า คลุกเคล้าปะปน ผสม” (กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2521)

จากบันทึกดังกล่าวได้ให้ความหมายเกี่ยวกับนูหงารำไปของชาว ซึ่งดูไม่แตกต่างจากของไทยมากนัก ซึ่งนูหงารำไปนี้ ม.ล.ป๋อง มาลากุล สันนิษฐานว่าน่าจะมีมานูหงามีมานานอย่างน้อยก็ก่อนสมัยรัชกาลที่ 2 เพราะมีปรากฏอยู่ในเรื่อง อิเหนา ซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (ธนิสา บุญถนอม, 2534 : 107)

นูหงาแบบไทยมีด้วยกัน 2 แบบ คือ นูหงาดอกไม้สด และนูหงาดอกไม้แห้ง ว่ากันว่านูหงาที่เป็นเลิศ นั้นจะต้องหอมทั้งนอกและใน กล่าวคือหอมทั้งถุงผ้าที่ใส่ และหอมทั้งตัวนูหงาที่บรรจุ ซึ่งขั้นตอนแรกของการทำ คือ จะต้องเตรียมภาชนะที่บรรจุก่อน จะเป็นถุงผ้าโปร่ง

หรือ ผลิตภัณฑ์เครื่องจักรสานขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ทำ นำบรรจุภัณฑ์ดังกล่าวมาอบด้วยเทียนอบ กายานหอม หรือใส่หีบร่ำให้หอมเสียก่อน ในส่วนของดอกไม้หรือตัวบุหงานั้น ถ้าเป็นบุหงาสด จะต้องเลือกดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมและมีสีสวยงามด้วย สมัยก่อนใช้ดอกไม้หอมหลายชนิด ตั้งแต่ มะลิ กระดังงา ชำมะนาด จำปา กุหลาบมอญ ลำเจียก เทียนกิ่ง รวมทั้งใบเตยหอม แต่เมื่อดอกไม้เหล่านั้นหายากขึ้น ม.ล.ปิ่น มาลากุล จึงเริ่มใช้ดอกกรัก และบานไม่รู้โรยเข้ามาใช้ ซึ่งถึงแม้ว่าจะไม่มีกลิ่นแต่มีความหมายที่ดี เมื่อได้ดอกไม้แล้วก็ต้องนำมาปลิดกลีบ เลือกดอกไม้ให้ได้ขนาด กุหลาบเด็ดเอากลีบเล็กๆ ด้านใน กระดังงา นำมาลงไฟตรงขั้วให้หอม จากนั้นก็นำมา “เกรียก” โดยใช้มีดทองผ่าตามยาวเป็น 2 ซีนบ้าง 3 ซีนบ้าง ใบเตยสีเขียวสดต้องหั่นฝอย ระวังให้ดอกไม้และใบเตยสดอยู่เสมอ เมื่อเตรียมดอกไม้แล้วก็นำมาปรุงกลิ่นด้วยน้ำอบไทยและพิมเสน มาถึงวิธีบรรจุ เพื่อเป็นการกระจายสีต่างๆ ของดอกไม้ไม่ให้กระจุกตัวรวมกัน และดูสวยงามตามแบบโบราณ เนื่องจากดอกไม้แต่ละอย่างจะมีสีต่างกันไป ถ้าจะเรียงให้สวยก็ต้องค่อยๆ หยิบทีละอย่าง เวียนจนครบทุกชนิด แล้วใส่ลงไปในถุงทีละครั้ง จนกว่าจะมากพอ บุหงาดอกไม้สดนี้ทำแล้วต้องใช้ทันทีเพราะดอกไม้สดอยู่ได้ไม่นาน แต่ก็ดูสวยงามดีกว่า (ธนิสา บุญถนอม, 2534 : 107)

สำหรับบุหงาดอกไม้แห้ง ต้องเลือกเฉพาะดอกไม้ที่เมื่อแห้งแล้วยังมีกลิ่นหอมอย่างเช่น ดอกมะลิ พิกุล และเตยหอม เป็นพื้น ได้ดอกไม้ก็เอามาเกลี่ยลงในกระจาด ตากไว้ริมแดดให้แห้ง ก็ไม่ใช่เอาไปตากแดดกลางแจ้งจนกรอบ จากนั้นจึงจะนำมาปรุงกลิ่นด้วยน้ำปรุงหรืออบกายน ปรุงจนได้ที่ เก็บไว้แล้วค่อยอบร่ำบ่อย พอถึงวันที่จะต้องใช้จึงค่อยนำมาบรรจุถุง

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าความต่างของบุหงาสดและบุหงาแห้งอยู่ตรงที่บุหงาสดมีเสน่ห์ของสีสดดอกไม้ที่สวยงาม และยังมีกลิ่นหอมอ่อนๆ ของดอกไม้ที่เคล้าด้วยน้ำอบ แต่บุหงาสดอยู่ได้ไม่นานก็จะร่วงโรยไป ขณะที่บุหงาแห้งจะมีความหอมที่คงทนกว่าและสามารถนำมาอบร่ำเพิ่มความหอมได้อีกหลายครั้งแม้ว่าสีจะไม่สวยสดเท่าก็ตาม

4.9 คตินิยมการใช้เครื่องหอมในทางศาสนา

คตินิยมการใช้เครื่องหอมในทางศาสนาและในทางลัทธิธรรมนิยมได้ปรากฏหลักฐานตามหนังสือต่างๆ พบว่ามีคตินิยมในการใช้เครื่องหอมเพื่อนำมาเป็นของบูชา ของให้ หรือเป็นของบรรณาการ ซึ่งมีความปรากฏว่าไม้หอมเป็นของที่มนุษย์ทุกชาตินับถือว่าเป็นของสูง บุคคลใดที่เป็นที่นับถือหรือการอะไรที่นับว่าสำคัญแล้วมักบูชาหรือให้หรือบรรณาการกันด้วยเครื่องหอมทั้งนั้น ตามเรื่องราวในพระพุทธศาสนา จะเห็นว่าทุกคนที่ไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ต้องมีดอกไม้และของหอมไปด้วยเสมอ ตัวอย่างเช่น เรื่องของอนาถปิณฑิกวัตรในรัชสมัยพุทธกาลเรื่องหนึ่งความว่า

“ปางเมื่อสมเด็จพระบรมครู เสด็จประทับแรมพระอิริยาบถอยู่ในพระเชตะวัน ครึ่งนั้นอนาถปิณฑิกคหบดี ก็ออกไปสู่ที่อุปฐากวันละ 3 หนทุกวันๆ มิได้ขาด เมื่อจะไปในนั้นก็มิได้ไปมือเปล่า ด้วยมาดำริเห็นว่าถ้าอาตมาไปมือเปล่าแล้ว ภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลาย ก็จะชวนกันแกล้มมือของอาตมาว่าอนาถปิณฑิกคหบดีออกมานี้ถือสิ่งใดออกมาด้วยบ้าง อนาถปิณฑิกคหบดีดำริดังนี้แล้วจึงมิได้ออกไปด้วยมือเปล่า เมื่อไปในเวลาเช้านั้น ก็ยังทาสกรรมกรทั้งหลายให้ถือเอาซึ่งข้าวยาकुแล้ว จึงออกไปสู่พระวิหาร เมื่อไปในเวลาสายบริโศกข้าวเช้าแล้วนั้น ยังทาสกรรมกรทั้งหลาย ให้ถือเอาซึ่งเกสรทั้งหลาย มีสัปปีและนมมิตเป็นต้นแล้ว จึงคมนาคมการออกไปสู่พระวิหาร ถ้าแก่ไปในเวลาสายณหสมัย ย่อมยังทาสกรรมกรให้ถือเอาซึ่งวัตถุทั้งหลาย มีดอกไม้และของหอมเป็นต้นแล้วจึงคมนาคมการออกไปสู่พระวิหาร” (ขุนวิจิตรมาตรา, 2513:167)

อีกเรื่องหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความนับถือของหอมก็ คือ ในคัมภีร์พระปฐมสมโพธิ์ มีความกล่าวในขมกปาฏิหาริยปริวัตตปริเฉทว่า

“...มีเศรษฐีชาวเมืองราชคฤหคณหนึ่งลงอาบน้ำ เห็นปทุมไม้ประหลาดลอยมาติดตาข่าย ก็ให้คนเอาขึ้นมาเอาพรว้าอาคภูก็รู้ว่า เป็นไม้จันทน์แดงมีสีอันสุกสก เป็นของวิเศษหาค่ามิได้ เศรษฐีไม่รู้ว่าเขาจะทำอะไรดี จึงคิดว่ามีคนอวดตนเป็นพระอรหันต์กันมาก(เวลานั้นเป็นสมัยที่ศาสดาเจ้าลัทธิต่างๆ กำลังเผยแผ่ลัทธิของตนมีปฐมกัสสป มัคขลิโกศล และนิครนถนาฏบุตร เป็นต้น) ถ้าเอาจันทน์แดงมากลึงเป็นบาตร เอาขึ้นไปแขวนไว้ให้สูง 60 ศอก แล้วประกาศว่า ผู้ใดเป็นพระอรหันต์ให้เหาะไปถือเอาบาตรนั้นก็จะ ได้พบพระอรหันต์ที่แท้ ตนก็จะได้นับถือ เศรษฐีคิดดังนั้นแล้วก็กระทำตามที่คิด ฝ่ายพวกศาสดาทั้ง 6 รู้ความก็ไปว่ากับเศรษฐีให้บาตรนั้นแก่ตน แต่เศรษฐีไม่ยอมให้ นาฏบุตรใช้

ความพยายามจนถึงกับสังคายน์ของตนให้ทำเป็นห้ามปราม
ในขณะที่ตนอุบายทำจะเหาะขึ้นไปเอาบาตรนั้น ผลที่สุดพระปณ
โทลสาวกพระพุทธเจ้าเหาะขึ้นไปเอามาได้ เศรษฐีก็นับถือ
พระพุทธศาสนา(แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสั่งให้
ทำลายบาตรนั้นเป็นจุณ แจกพระสงฆ์ไว้สำหรับทำยาไล่ตา และ
บัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้สาวกกระทำปาฏิหาริย์สืบไป...”
(ขุนวิจิตรมาตรา, 2513 :168)

ด้านทางศาสนาคริสต์เองก็มีเรื่องราวเกี่ยวกับการนับถือเครื่องหอมในคัมภีร์ไบเบิลมี
ความกล่าวไว้ว่า

“...เมื่อพระเยซูอุบัติขึ้นในโลก มีดาวประหลาดดวงหนึ่ง ขึ้นอยู่
เหนือกรุงเยรูซาเล็ม มาก็นักปราชญ์ชาวยิวสามคนได้เห็นดาว
ดวงนี้ก็รู้ว่าคนมีบุญมาเกิด จึงได้พากันไปยังสถานที่ที่พระเยซู
เกิด ณ กรุงเยรูซาเล็มทั้งสามคนได้นำเอาเครื่องบูชาไปคนละ
อย่าง คือกำยานคนหนึ่ง มดยอบคนหนึ่ง และทองคำคนหนึ่ง...”
(ขุนวิจิตรมาตรา, 2513:169)

หรือแม้แต่ลัทธิฮินดู ก็มีพิธีบูชาพระเคารี คือ พระอุม่าผู้เป็นมเหสีของพระอิศวร ในวัน
ขึ้น 6 ค่ำ เดือนภัทรบท (เดือน10) ใช้ต้นกำยานแทนองค์พระเคารี หรือแม้แต่ในลัทธิศาสนาถือพระ
อาทิตย์ของมนุษยชาติผิวขาวประเภทที่เรียกว่า เซมิติกมีชาติบาบิโลน หรือคัลเดียน โบราณก็ปรากฏ
ว่ายกเครื่องหอมเป็นของศักดิ์สิทธิ์สำหรับพระอาทิตย์

จากที่ได้กล่าวมาจะเห็นได้ว่าวิวัฒนาการของการนำเครื่องหอมมาใช้ได้เริ่มมีกรรมวิธีที่
ซับซ้อนขึ้นมาเป็นลำดับ พร้อมๆ กับที่เครื่องหอมก็ได้ขยายบทบาทจากการเป็นเครื่องสักการะมาสู่
วิถีชีวิตประจำวันเพิ่มมากขึ้น จนกลายเป็นปัจจัยพิเศษอีกปัจจัยหนึ่งในชีวิตของทุกชนชาติและทุก
ชนชั้น

สำหรับชนชาติไทยเอง ดำเนินความหอมของไทยเราได้ผ่านวันเวลามาเนิ่นนานกว่าที่
คนไทยจะได้มีตัวอักษรใช้จารึกไว้เป็นหลักฐานเสียอีก นั่นหมายความว่า ชีวิตของเครื่องหอมไทย
อาจนับย้อนไปได้อย่างน้อยที่สุดถึง 700 กว่าปี

4.10 คตินิยมการใช้เครื่องหอมของคนไทยและคตินิยมความงามของหญิงไทย

คตินิยมการใช้เครื่องหอมของคนไทย

เครื่องหอมไทยนั้นมีความสัมพันธ์กับการรักษาความสะอาดของร่างกายของคนไทยในอดีต เพราะการที่หญิงสาวจะมีกลิ่นเนื้อกลิ่นตัวหอมได้นั้น แสดงว่าต้องมีการชำระล้างร่างกาย และรักษาสุขอนามัยเป็นอย่างดี อีกทั้งคนไทยทั่วไปในสมัยก่อนจะใส่ใจกับการดูแลรักษาอนามัย ความสะอาดของร่างกายมาก อาบน้ำกันทุกวันและคนที่อยู่ในเมืองอาบน้ำกันวันละมากกว่าหนึ่งครั้ง ซึ่งการอาบน้ำของคนไทยนั้นน่าจะเกี่ยวข้องกับการรักษาสุขภาพร่างกายเป็นหลัก เพราะแม้บางคนจะอยู่อาศัยในที่สกปรกแต่ก็จะชวนขวยแ่่งอาบน้ำแ่่งตัวอย่างดี(ปานดา ดารามิตร, 2546 : 40-41)

ดังหลักฐานทางวรรณคดีที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรได้เขียนร้อยกรองกล่าวชมถึงกลิ่นเนื้อนางหรือกลิ่นนางไว้ ในกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโนศกและในบทเห่เรือ ดังนี้

จากกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโนศก

“ไม้แก้วแก้วพี่เชื่อง	<u>หอมสไบ</u>
หอมกลิ่นหอมขวยไป	ทั่วแคว้น
ทุกจลิมปลื้มอาไลย	ลานกลิ่น
กลกลิ่นนางน้องเหม้น	แต่เที่ยวหาแล”
“ <u>ชมดเชียงกลกลิ่นเจ้า</u>	กลเพชร
<u>ทากระแจะวังเวง</u>	กลิ่นเกล้า
<u>กลิ่นน้องของเรียมเอง</u>	หายห่าง
เรียมปฐูว่าเจ้า	อยู่ด้าวแดนใด”

จากบทเห่เรือ

“เรือชายชมมิ่งไม้	มีพรรณ
ริมท่าสาครคันธ	<u>กลิ่นเกลี้ยง</u>
เพ็ล็ดดอกออกแถมกัน	ชูช่อ
<u>หอมหุ่นรินรสเพียง</u>	<u>กลิ่นเนื้อนวลนาง</u>
เรือชายชมมิ่งไม้	ริมท่าไสวหลากหลายพรรณ
เพ็ล็ดดอกออกแถมกัน	ส่งกลิ่นเกลี้ยงเพียงกลิ่นสมร”

“พุทฺธิบกลีบสแล้ม
หอมขยรวายตามลม

พิกุลแกมแซมสุกรม
เหมือนกลิ่นน้องต้องติดใจ”
(มัลลิกา คณานุรักษ์, 2524 : 68-69)

แม้แต่ในสมัยอยุธยาได้มีการกล่าวถึงการอาบน้ำทำความสะอาดร่างกายไว้ในจดหมายเหตุลาลูแบร์ที่ได้บันทึกไว้ในในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่า “ชาวสยามสะอาดมาก การที่จะให้ร่างกายหมดจดคงงามก็ต้องอาศัยสะอาดประณีตเป็นธรรมดา เช่น หญิงชาวสยามปฏิบัติอยู่ไม่วาย หญิงชาวสยามอบปรุงองค์กายด้วยสุคนธรสเป็นหลายแห่งในรูปกาย ที่ริมฝีปากเจ้าหล่อนก็สีจี๊งอบ ซึ่งทำให้ริมฝีปากเข้มเข้ามากกว่าปล่อยไว้ธรรมดา เจ้าหล่อนอาบน้ำตั้งวันละ 3 หรือ 4 คน หรือถี่กว่านั้นอีก ธรรมเนียมสะอาดของเจ้าหล่อนอย่างหนึ่งนั้นเป็นไมยอมไปหาใคร นอกจากได้อาบน้ำเสียก่อน และเพราะเหตุข้อนี้เอง หญิงสาวจึงทำจุคขาวๆ ไว้ที่ยอดอกด้วยเม็ดดินสอพอง (ประแป้ง) เพื่อจะแสดงว่าเจ้าหล่อนเพิ่งอาบน้ำมาแล้วหยกๆ” (กรมพระนารายณ์ประพันธ์พงศ์, 2505 : 121-122) และ “ชาวสยามอาบน้ำโดยวิธีสองอย่าง คือลงไปแช่ในอ่างอาบน้ำ หรือในแม่น้ำลำคลองอย่างเรา(ฝรั่ง)ใช้กัน หรือโดยดักน้ำรดกายตัวด้วยแครงครุ(เห็นจะหมายถึงขัน) และบางทีชาวสยามก็อาบน้ำอย่างรดซู่ๆ อยู่ตั้งชั่วโมง (เห็นจะสระหัวด้วยขมิ้นจื๋นนาน)” (กรมพระนารายณ์ประพันธ์พงศ์, 2505 : 121-123) ส่วนเรื่องการสระผมนั้นลาลูแบร์กล่าวว่า ชาวสยามสระผมด้วยน้ำและน้ำมันหอม เหมือนชาวสเปน แต่พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนารายณ์ประพันธ์พงศ์ได้ทรงอธิบายว่าจริงๆ แล้วชาวสยามน่าจะใช้น้ำมันมะกูดหรือน้ำมันส้มป่อยมากกว่า เพราะไม่เคยได้ยินว่ามีการสระผมด้วยน้ำมันหอม ส่วนการประพินโลมในสมัยนั้นมีการกล่าวเอาไว้เช่นกันว่า “ผู้หญิงสาวจนแก่ก็ยังใช้ทาขมิ้น ถือว่ารักษาผิวแก่คันเนื้อคันตัว ทั้งยวนเสน่ห์ แต่อาบน้ำล้างเสียอีกทีเมื่อทาทั่วแล้ว”

ส่วนการทำความสะอาดเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มอาจใช้น้ำต่างจากนี้เข้าหรือบางทีอาจเพียงซักให้หมดเหงื่อโคลแล้วอบกลิ่นหอมก็พอแล้ว ข้อสำคัญ คือ ต้องตากแดดให้แห้งเพื่อให้ถูกแดดมากๆ (ส.พลายน้อย, 2541:32-33)

ข้อมูลจากเอกสารที่กล่าวมานั้น ทำให้เข้าใจได้ว่า คนไทยในอดีตมีพัฒนาการในการนำ “เครื่องหอม” มาใช้ ในหลากหลายลักษณะ เริ่มตั้งแต่การนำมาบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นเครื่องบรรณาการ ตลอดจนนำเครื่องหอมมาใช้กับร่างกาย เครื่องหอมจึงเป็นสิ่งที่แทรกอยู่ในกิจวัตรประจำวันต่างๆ เริ่มตั้งแต่ตื่นนอนจนเข้านอน เครื่องหอมได้ดำรงอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยในสมัยก่อนมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน ซึ่งก็ได้ปรากฏเป็นหลักฐานให้เห็นในวรรณกรรม วรรณคดีในสมัยต่างๆ ดังที่ได้ยกตัวอย่างเอาไว้ข้างต้น และอาจถือได้ว่าเครื่องหอมไทยนั้น เป็นเหมือนของใช้คู่บ้านที่ใช้กับเกือบทุกครัวเรือน โดยไม่แบ่งเพศและวัย เพราะไม่ว่าจะเป็น หญิง ชาย เด็ก หรือผู้มี

อายุ ก็สามารถใช้เครื่องหอมต่างๆ ได้ อย่างไรก็ดีตามแม้จะไม่มีแบ่งในเรื่องของเพศและช่วงวัยในการใช้เครื่องหอม หากแต่ก็มีการแบ่งชนชั้นวรรณะในการใช้เครื่องหอมชนิดต่างๆ กันอยู่บ้าง

ความสัมพันธ์ของคนไทยกับเครื่องหอมไทยในอดีตนั้นจึงมีความผูกพันใกล้ชิดกันอย่างแน่นอน เหตุเพราะเครื่องหอมไทยได้ผูกติดอยู่กับวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยในวาระต่างๆ ของช่วงชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตายไม่ว่าจะในทางตรงหรือทางอ้อม ก็ยังแทรกอยู่แทบจะในทุกโอกาสและทุกเทศกาล

คตินิยมความงามของหญิงไทย

นอกจากเรื่องของเครื่องหอมกับการรักษาความสะอาดแล้ว คนไทยในอดีตก็ไม่ต่างจากชนชาติอื่นๆ ที่นิยมใช้เครื่องหอมเพื่อการประพินโฉมของสตรีและให้คุณค่ากับการใช้เครื่องหอมในการสร้างเสน่ห์เข้าวนทางเพศ โดยเฉพาะสตรีที่มีสถานภาพทางสังคมสูง

จากวรรณกรรมที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงปัจจุบันนั้นอาจทำให้กล่าวได้ว่าสังคมไทยได้สร้างกรอบวัฒนธรรมเป็นแนวประพฤติปฏิบัติให้แก่สตรี โดยมุ่งหวังให้ปฏิบัติตามแบบแผนอันเป็นเกณฑ์กำหนดนั้นๆ เพื่อจะได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติและเป็นที่ยอมรับนับถือของสังคม ดังนั้นจึงมีคตินิยมเกี่ยวกับสตรีหลายประการ เช่น ด้านสมบัติ, คุณสมบัติ, ทรัพย์สมบัติ เป็นต้น (บุญยงค์ เกศเทศ, 2517 : 98)

ความคิดความนิยมของคนไทยโบราณอันเกี่ยวกับสตรีเพศนั้น ความคิดที่ใช้และเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแม้ในปัจจุบัน คือ เมื่อพูดถึงถึงปัญหาที่ว่า สตรีประเภทใดบุรุษควรแสวงหามาเป็นภริยา บุรุษเพศทั้งหลายทุกคนมีความเห็นตรงกันว่า สตรีที่ดีพร้อมหรือสตรีที่บุรุษพึงปรารถนานั้น คือ สตรีผู้มีความสมบัติ 3 ประการ คือ

- 1) มีรูปสมบัติ (มีความงาม)
- 2) มีทรัพย์สมบัติ (มีทรัพย์สินเงินทองและสิ่งของอันมีค่า)
- 3) มีคุณสมบัติ (มีคุณงามความดี)

สมบัติทั้งสามประการนี้ สตรีใดขาดไปแม้เพียงข้อหนึ่งก็ถือกันว่าเป็นสตรีที่ยังไม่ดีพร้อม(หม่อมเจ้าหญิงเบญจกัลยาณี, 2538 : 37) ซึ่งในที่นี้จะขอกล่าวเฉพาะคตินิยมด้านรูปสมบัติของสตรีไทย เพื่อที่จะได้เข้าใจถึงการใช้เครื่องหอมของสตรีไทยในอดีต ซึ่งมีเหตุผลเนื่องมาจากทัศนคติที่กล่าวมาได้แสดงให้เห็นว่าคนไทยตั้งแต่อดีตมีความคิดในเรื่องของความงามสตรีว่าสังคมจะยอมรับสตรีที่มีความงามเพราะรูปสมบัตินั้น นับเป็นปัจจัยหนึ่งที่แสดงถึงความเป็นสตรีที่ดีเพียงพร้อม

เมื่อทัศนะเกี่ยวกับความงามของสตรีดังที่กล่าวมาแล้วนั้นผนวกเข้ากับ วรรณคดีเรื่องต่างๆ ที่กวีพยายามแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของความงามด้านรูปสมบัติของสตรีไทย และถ่ายทอดออกมาในลักษณะของตัวละครเอกในเรื่องต่างๆ (สุกัพันท์ โตตาบ, 2544 : 19) เช่น ความงามของนางนพมาศ, บุษบา, ลีดา, สกุนตลา, รจนา, หรือ พระเพื่อนพระแพง เป็นต้น ซึ่งถือได้ว่าการสร้างภาพในด้านรูปร่างลักษณะ ของสตรีให้มีความงดงามบอบบางอันควรแก่การทะนุถนอมของบุรุษ โดยกวีจะพรรณนารูปลักษณะของสตรีในเกือบทุกส่วนของร่างกาย มีการเปรียบเทียบกับสิ่งต่างๆ ที่เห็นให้ประจักษ์และเป็นที่รู้จักแพร่หลายของคนทั่วไป (บุญยงค์ เกศเทศ, 2517 : 98)

อย่างไรก็ตามการชมความงามของนางในวรรณคดีไทยมักเป็นการชมความงามในอุดมคติ (Idealism) มากกว่าความเป็นจริง ซึ่งถือได้ว่าเป็นความงามเลิศสมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้นางในวรรณคดีไทยจึงมักจะงามเลิศเลอผิมนุชย์ธรรมดา (มัลลิกา คณานุรักษ์, 2524 : 2)

การกล่าวถึงความงามของนางในวรรณคดีไทยนั้นกล่าวได้ว่า ความงามของนางในวรรณคดีมีได้ 2 แบบ คือ งามตามธรรมชาติ และงามเพราะการเสริมแต่ง

1) งามตามธรรมชาติ

ความงามของนางในวรรณคดีที่เป็นความงามตามธรรมชาตินั้น จะต้องเป็นความงามแบบเบญจกัลยาณี นั่นคืองามพร้อมถึง 5 ประการ ดังนี้

- 1) เกศกัลยาณ ได้แก่ ต้องมีผมงามเหมือนกำหางนกยูง เมื่อสยายปล่อยลงประถึงชายผ้านุ่ง แล้วปล่อยผมกลับงอนช้อยชูขึ้นเบื้องบนเล็กน้อยจุปลายมิด
- 2) มงฺกัลยาณ ได้แก่ ต้องมีริมฝีปากและเหงือกแดงเหมือนลูกมะพลับ ลูกทับทิม ลูกคำลิ่งสุก หรือเหมือนแก้วประพาพแดง และริมฝีปากต้องปิดสนิทมิดชิดดีด้วย
- 3) อิตถิกัลยาณ ได้แก่ ต้องมีพินงาม พินขาว ไม่ห่าง งามเหมือนเพชร หรือ หอยสังข์ที่ขัดไว้แล้วอย่างดี เรียงเป็นระเบียบ
- 4) นวีกัลยาณ ได้แก่ ต้องมีผิวงาม ซึ่งไทยกับจีนนิยมผิวเหลืองดั่งทอง ส่วนอินเดียทั้งดำและขาว ถ้าดำต้องดำเหมือนพวงดอกนิลบล ถ้าขาวต้องขาวเหมือนพวงดอกกรรณิการ์ และต้องปราศจากไฝฝ้าด้วย
- 5) วัยกัลยาณ ได้แก่ ต้องมีวัยงาม คือถ้าเป็นสาวอยู่ก็ต้องไม่เปลี่ยนเป็นแก่ได้ง่าย แม้คลอดลูกหลายครั้งก็ให้ดูเหมือนคลอดลูกเพียงครั้งเดียว

2) งานแบบเสริมแต่ง

ส่วนความงามแบบเสริมแต่งนั้น เป็นความงามที่ต้องอาศัยสิ่งอื่นมาตกแต่งเพิ่มเติม เพื่อให้สะอาดตา ในวรรณคดีไทยได้กล่าวถึงสิ่งที่นำมาเสริมแต่งในสมัยนั้นๆ ว่า มีการนำเอาน้ำดอกอัญชันมาทาขอบตา ทาผิว มีการกันไธรมีการทำผมทรงแปลกๆ มีการหาเครื่องประดับมาประดับกาย และมีการหาดอกไม้มาทัดหู เป็นต้น

การชมความงามของนางในวรรณคดีไทยนั้น กวีมักจะนิยมชมความงามในทุกสัดส่วนที่เป็นที่ดึงดูดตาพึงใจของบุรุษเพศ กวีบางคนจะบรรยายอย่างละเอียด ในขณะที่กวีบางคนก็จะบรรยายเป็นภาพรวมเน้นเฉพาะส่วนที่เด่นเท่านั้น ส่วนมากกวีจะบรรยายลักษณะของสตรีตั้งแต่ ผม, ไธรม, ใบหน้า, หน้าผาก, ดวงตา, ขนตา, คิ้ว, จมูก, ผิวน้ำ, กลิ่นน้ำ, ขา, เข่า, เท้า ฯลฯ เรียกได้ว่าบรรยายได้ตั้งแต่ศีรษะจรดเท้า ซึ่งความงามที่บรรยายนั้นก็รวมทั้งความงามตามธรรมชาติ และการรู้จักหาสิ่งอื่นๆ มาเสริมแต่งความงาม ให้เป็นที่ต้องตาต้องใจ (มัลลิกา คณารักษ์, 2524 : 5)

ทัศนะความงามทั้งสองประการดังที่กล่าวมานั้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงความคิดของผู้คนในอดีตที่มีต่อความงามของสตรี และเรายังสามารถศึกษาถึงแนวคิดในเรื่องความสวยความงามของสตรีได้จากวรรณคดีไทยอีกด้วย ซึ่งลักษณะการกล่าวถึงความงามของสตรีในวรรณคดีไทยนั้น จะปรากฏในลักษณะของบทกลอนที่บรรยายถึงความงามของสตรีอย่างละเอียด โดยเฉพาะสตรีที่เป็นตัวเอกของเรื่อง

ตัวอย่างเช่น การชมผิวนาง

การชมผิวนางที่ยกมา จะเห็นว่ากวีนิยมชมผิวที่งามว่าต้องเป็นผิวนวลผ่องเกลี้ยงเกลา และมีผิวเหลือง จึงมักเปรียบความนวลผ่องกับแสงจันทร์ และเปรียบสีผิวกับดอกการะเกด ดอกจำปา โดยไม่เปรียบกับสีขาว เพราะคนไทยมีผิวน้ำสองสี จึงนิยมทากม้นให้ดูเป็นสีเหลืองทอง ซึ่งการเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นๆ ที่เป็นรูปธรรมนั้นก็เพื่อให้เห็นภาพความงามของสตรีดังกล่าว

จากกาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง

“นางอาบน้ำท่า	ทามีนเหลืองพืชม
ทาแป้งแก้งผิวผ	ผัดหน้าผาขาวนวลใจชาย
นางนาคักน้ำท่า	อาบองค์
ขัดขมิ้นเหลืองบรรจง	ลูนน้ำ”

จากบทเห่เรือ

“จำปาหนาแน่นเนื่อง
คิดคะนึ่งถึงนงราม

คลีกลีบเหลืองเรืองอร่าม
ผิวเหลืองกว่าจำปาทอง”

การชมผิวนางที่ยกมา จะเห็นว่ากวีนิยมชมผิวที่งามว่าต้องเป็นผิวนวลผ่องเกลี้ยงเกลา และมีผิวเหลือง จึงมักเปรียบความนวลผ่องกับแสงจันทร์ และเปรียบสีผิวกับดอกการะเกด ดอกจำปา โดยไม่เปรียบกับสีขาว เพราะคนไทยมีผิวเนื้อสองสี จึงนิยมทาทึบให้ดูเป็นสีเหลืองทอง ซึ่งการเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นๆ ที่เป็นรูปธรรมนั้นก็เพื่อให้เห็นภาพความงามของสตรีดังกล่าว

คตินิยมเรื่องผิวดังกล่าว ทำให้ผู้หญิงจำต้องสรรหาเครื่องประทีน โคม มาเสริมแต่งความงาม ให้เป็นที่ต้องตาต้องใจ แม้ว่าการบรรยายความงามของสตรีในยุคสมัยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสุโขทัย อโยธยา รัตนบุรี และรัตนโกสินทร์ ก็มักมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ เป็นลักษณะการบรรยายอย่างเกินจริง เพราะคงไม่สตรีรายใดที่จะมีความงามเพียบพร้อมดังคำที่ได้บรรยายไว้ ซึ่งเป็นความงามทุกสัดส่วน และความงามดังกล่าวก็เป็นความงามตามอุดมคติ อย่างไรก็ตามคตินิยมเรื่องความงามนี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะความงามของสตรีที่สังคมไทยให้การยอมรับร่วมกันจนกลายเป็นวัฒนธรรมความงามของสตรีในสังคม

4.11 บทบาทและความสำคัญของเครื่องหอมไทย

ความนิยมใช้เครื่องหอมของคนไทยในอดีต ผู้ที่จะใช้เครื่องหอมอบร่างกายในชีวิตได้อย่างเต็มที่จริงๆ จึงมักจำกัดอยู่ในคนระดับสูง ตั้งแต่ชั้นพระเจ้าแผ่นดิน ในหมู่เจ้านายลดหลั่นลงมาที่ข้าราชการระดับสูง หรือไม่เช่นนั้นก็จะเป็นผู้มีอันจะกิน เหตุเพราะความที่เครื่องหอมเป็นของมีค่าหายาก เป็นของมีราคา ซึ่งพระมหากษัตริย์และเหล่าชนชั้นสูง และผู้ที่มีฐานะพอที่จะหาได้ จะประดับประดาบรรจงกับชีวิต โดยใช้เครื่องหอมกับทุกอย่างที่จะทำให้หอมได้ และรูปแบบการใช้ก็จะเป็นใช้อย่างไม่มิชอบเขตจำกัด คือ ไม่ได้ใช้เพียงแค่การประพรมกลิ่นกายให้หอมกรุ่นเท่านั้น แต่จะเป็นการใช้เครื่องหอมสำหรับร่างกายในทุกๆ ส่วน แม้แต่เครื่องแต่งกาย ผ้านุ่งผ้าห่ม รวมถึงที่นอน หมอนมุ้ง ก่อนจะนำมาใช้ ก็จะต้องผ่านการอบร่ำให้หอมด้วยกรรมวิธีต่างๆ รวมถึงข้าวของที่ใช้กันอยู่นั้น ล้วนแล้วแต่ต้องผ่านการอบร่ำมาอย่างดีแล้วทั้งสิ้น การใช้เครื่องหอมนี้ยังล่องลอยไปถึงในเรื่องของอาหารกิน เริ่มตั้งแต่การหุงข้าวด้วยน้ำลอยดอกมะลิ อบขนมด้วยเทียนอบ หรือลอยดอกไม้หอมลงในน้ำเชื่อมใส่ขนม เป็นต้น ในส่วนชาวบ้านทั่วไป ในเรื่องของความหอมไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ไม่ชอบ แต่การใช้เครื่องหอมบางทีก็ออกจะเป็นเรื่องของความฟุ้งเฟ้อ เพราะเวลาส่วนใหญ่จะอยู่

กับการทำมาหากินเสียมากกว่า ชาวบ้านจึงมักจะใช้เครื่องหอมเมื่อมีวาระพิเศษหรืองานพิธีสำคัญๆ ซึ่งมักจะเป็นงานใหญ่ๆ หรืองานรื่นเริงที่สำคัญจริงๆ

แต่อย่างไรก็ตาม การใช้เครื่องหอมไม่ได้เลยไปถึงการแบ่งเพศผิวพรรณ เพราะการใช้เครื่องหอมในผู้หญิงหรือผู้ชายก็ไม่ได้น้อยไปกว่ากันเลย เพราะเครื่องหอมไทยบางชนิด เป็นที่ใช้กันแพร่หลายทั้งชายและหญิง เช่น น้ำอบ น้ำปรุงเป็นต้น เนื่องจากเมืองไทยเป็นเมืองร้อน การใช้ น้ำอบ เพื่อการดับร้อน จึงเป็นที่นิยมของทั้งชายและหญิงไทยในสมัยก่อน แม้เครื่องหอมจะเป็นที่นิยมใช้กันอยู่ทั่วไป แต่ก็ไม่ปรากฏว่าผู้ที่ทำเครื่องหอมจะเป็นผู้ชาย หน้าที่ในการอบ ร้าอบหอมยังคงเป็นเรื่องที่ฝ่ายหญิงจะใส่ใจทำใช้กันมากกว่า การผลิตหรือการปรุงเครื่องจึงเป็นสัญลักษณ์ของความ เป็นเพศหญิงที่จะมีความละเอียดละเมียดละไมมากกว่าผู้ชาย สำหรับชนชั้นพระมหากษัตริย์จะมีพนักงานฝ่ายในดูแลเรื่องเครื่องหอมต่างๆ ซึ่งส่วนมากก็จะควบคุมโดยเจ้านายฝ่ายหญิง ในสมัยก่อน ฝ่ายในหรือที่เรียกกันว่าสตรีชาววังในสมัยนั้น จึงถือได้ว่าเป็นผู้ที่ผ่านสถาบันชั้นสูงของสตรีมาแล้ว ดังนั้นจึงขึ้นชื่อในเรื่องของความละเอียดประณีต และในเรื่องของเครื่องหอมนั้นชาววังก็ถือได้ว่าเป็นที่กล่าวขวัญและเลื่องลือมากในเรื่องของความหอม การทำเครื่องหอมจึงเป็นเรื่องของชนชั้นสูง เพราะเป็นกรรมวิธีที่ยุ่งยากซับซ้อนเสียทั้งเวลาเสียทั้งแรงงาน และมีวิเศษเฉพาะของชาววัง เครื่องหอมแบบชาววังจึงหอมทน หอมนาน กลิ่นจรุงฟุ้งไกล ทั้งนี้ผู้ทำจึงต้องใช้ทั้งความช่างสังเกต ช่างทดลอง และมีความอดทนเป็นสำคัญ

4.12 จุดเปลี่ยนของเครื่องหอมไทย

ในสมัยรัชกาลที่ 5 การเปิดรับอารยธรรมจากต่างประเทศได้ปรากฏชัดเจนขึ้น ซึ่งเป็นยุคที่วัฒนธรรมของฝรั่งเศสตะวันตกได้เริ่มแพร่กระจายเข้ามาในสังคมไทย อันเนื่องมาจากการเจริญสัมพันธไมตรีทางการค้าระหว่างกัน นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่แก่วิถีชีวิตของชาวไทย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเมือง การปกครอง ขนบธรรมเนียม ประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ ไม่เว้นแม้แต่เรื่องเล็กน้อยๆ อย่างเรื่องของความหอมเครื่องหอมจากต่างประเทศเข้าสู่เมืองไทยพร้อมกับ “ของนอก” อื่นๆ ที่มีในยุคนั้น ยุคที่มีการใช้ของนอกถือเป็นค่านิยมที่แสดงความโก้เก๋ หรูหรา เป็นเครื่องแสดงรสนิยมอันดี และฐานะอันสูงส่ง

การติดต่อสัมพันธ์กับต่างชาติอย่างกว้างขวางในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้เอง ที่ทำให้เกิดมีห้างร้านจากฝรั่งมาค้าขาย ทำให้การหาซื้อน้ำหอมได้ง่าย ซึ่งศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยนั้นมักจะเริ่มจากในพระราชสำนักก่อน โดยในระยะแรกๆ นั้นมีแต่เจ้านายและสตรีผู้มีสกุลเท่านั้นที่ใช้ และจากการติดต่อค้าขายนี้เอง ที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน

ซึ่งสามารถเห็นได้จากการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต (มรคต กฤษณะวนิช, 2533:9)

แต่อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนี้ก็เข้าไปในลักษณะแบบค่อยเป็นค่อยไป เครื่องหอมไทยจึงถูกนำมาใช้และถูกปรับเปลี่ยนให้เข้ากับการดำเนินชีวิตมากขึ้น ซึ่งทั้งหลายทั้งปวงนี้ก็เกิดขึ้นจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากตะวันตกนั่นเอง ตัวอย่างเช่น การนำเอาเครื่องหอมของชาวตะวันตกมาประยุกต์ใช้กับเครื่องหอมไทยที่ละน้อย โดยการนำเอาหัวน้ำหอมหรือส่วนผสมที่นำมาจากต่างประเทศเข้ามาผสมกับตัวน้ำอบไทย เป็นต้น และราษฎรเองก็มีโอกาสได้ซื้อหามาใช้คู่กับน้ำอบไทยตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ในส่วนของ “ชาววัง” ผู้สืบสานตำนานให้เครื่องหอม เมื่อถึงเวลาที่ชีวิตของชาววังเริ่มเสื่อมลงในราวปลายรัชกาลที่ 6 ศิลปวิทยาการต่างก็ได้พลัดหายกระจัดกระจายไปด้วย ทั้งบทบาทของเครื่องหอมก็ลดลงจากชีวิตประจำวันของคนไทยเรื่อย ๆ เสื้อผ้าที่เคยหิบบำ จนผ้านุ่งผ้าห่มหอมกรุ่นก็หายไป แป้งร่ำ น้ำอบหลงเหลืออยู่ในชีวิตของผู้เฒ่าผู้แก่เพียงไม่กี่คนที่ยังติดกลิ่นหอมกลิ่นร่ำแบบดั้งเดิม น้ำอบที่ยังใช้อยู่ก็เหลือโอกาสที่จะใช้เพียงในงานประเพณีประจำปีเท่านั้น จึงจะเห็นได้ว่าในขณะที่เครื่องหอมแบบฝรั่งได้เข้ามาสู่สังคมไทย และได้รับความนิยมมากขึ้นเรื่อยๆ จนผู้คนเริ่มหันมาสนใจและให้ความนิยมกับสิ่งของต่างๆ ที่มาจากเมืองนอก บทบาทของเครื่องหอมไทยก็ค่อยๆ ลดลง จนนับได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของเครื่องหอมไทยเลยทีเดียว (ธนิสา บุญถนอม, 2534:108)

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสังคมแต่ละสังคมมักจะไม่ใช่โดดเดี่ยว การได้รับอิทธิพลภายนอกสังคมจึงมีบทบาททำให้สังคมหนึ่งต้องมีการเปลี่ยนแปลง สังคมไทยเองก็มีการติดต่อกับสังคมอื่นๆ อยู่ตลอดเวลา เช่น สังคมตะวันตก สังคมภายนอกจึงเข้ามาอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ อันน่าจะเกิดจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ทำให้มีการหยิบยืมวัฒนธรรมจากที่หนึ่งไปใช้ในอีกสังคมหนึ่ง การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของสังคมไทยเป็นอย่างมาก การรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาปรับปรุงให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและสภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปของสังคมไทยในขณะนั้น จึงอาจถือว่าเป็นเรื่องปกติ โดยเราจะสามารถเห็นตัวอย่างได้จากการรับเอาการแต่งกายของตะวันตกมาประยุกต์ใช้กับการแต่งกายแบบไทย เช่น การใช้เสื้อแบบตะวันตกแต่ยังนุ่งโจงกระเบน เป็นต้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเช่นนี้เกิดขึ้นแบบค่อยเป็นค่อยไป จึงทำให้การเปลี่ยนแปลงนี้ดูไม่รุนแรง

ยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปเกิดคนรุ่นใหม่ ๆ และวิถีชีวิตแบบใหม่ที่ก้าวไปข้างหน้าอย่างรวดเร็ว เร่งรีบ และเต็มไปด้วยการแข่งขัน นับเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้คนในยุค

สมัยใหม่ไม่เหลือเวลาให้แก่ความละเมียดละไมในชีวิตเยี่ยงคนสมัยก่อนอีกต่อไป จากเดิม ที่สังคมไทยในสมัยก่อน ผู้ที่มีหน้าที่ออกไปทำงานหาเลี้ยงครอบครัวก็คือ ผู้ชาย(พ่อบ้าน) แต่ในปัจจุบันนี้ทุกคนในครอบครัวต่างต้องช่วยกันทำงานหาเงินมาเลี้ยงชีพ เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายต่างๆ ไม่ให้ตกอยู่กับพ่อบ้านแต่เพียงผู้เดียว สำหรับผู้หญิงนั้นวันเวลาต่างๆ ที่เคยหมดไปกับการทำงานบ้าน ทำอาหาร และการประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ แบบแม่ศรีเรือน ก็ต้องเปลี่ยนไปเป็นการออกไปทำงานนอกบ้านแทน การที่จะต้องมาประดิษฐ์ประดอย ใช้ความพิถีพิถัน และใช้เวลาในการทำเครื่องหอมใช้เองนั้น อาจจะเป็นเรื่องที่ไม่สามารถทำได้ดังเช่นในอดีต ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นนั่นเอง เครื่องหอมแบบฝรั่งอย่างน้ำหอม หรือ Perfume นั้น จึงเป็นสิ่งที่ใช้ที่สามารถหาซื้อได้ง่าย ใช้สะดวก อีกทั้งกลายเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความโก้หรู ความมีรสนิยม ความมีฐานะ กอปรกับยังมีหลากหลายประเภทให้เลือก ตั้งแต่ โลชั่น เพอร์ฟุ่ม โคโลญจน์ และหัวน้ำหอม เพอร์ฟุ่ม เนื่องจากเมืองไทยไม่เคยมีน้ำหอมเช่นนี้มาก่อน จึงเป็นที่นิยมของสังคมชั้นสูงในอดีต จนเรียกได้ว่า “เห่อของนอก” และส่งอิทธิพลสืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งในการสกัดกั้นความนิยมเครื่องหอมไทยและทำให้ไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

เครื่องหอมไทยได้เปลี่ยนสภาพไปจากอดีตมาก เพราะเมื่อกล่าวถึงเครื่องหอมไทยหลายๆ คนจะมองว่าเชย เพราะเห็นว่าเป็นของเก่าโบราณไม่ทันสมัย และจะนึกถึงงานพิธีกรรม พิธีการต่างๆ มากกว่า เช่น อาจจะนึกไปถึงงานศพ ที่มักจะมีการจุดธูปเทียน และหลายคนยังมีความเชื่อว่า กลิ่นน้ำอบไทย เป็นเครื่องหอมแก่ศพ เพราะจะมีกลิ่นหอมแบบเย็นๆ หอมแบบลึกๆ แบบโบราณ หลายคนจึงไม่ชอบและกลัว เพราะคิดอุปทานไปว่าคงไม่ดีนักที่จะใช้เครื่องหอมเช่นนี้ เพราะได้กลิ่นแล้วจะนึกถึงเกี่ยวกับงานศพ ทำให้เครื่องหอมเสื่อมความนิยมลงกลายเป็นของที่แทบจะต้องอนุรักษ์กันไปแล้ว(เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ และคมสัน หุตะแพทย์, 2549:5) แต่ก็ยังมีใช้บ้างในงานราชพิธีงานมงคล งานพิธีการ และงานรื่นเริงในวาระสำคัญ โดยใช้เป่ากระแจะในการเจิมเสาหลักเมืองประจำจังหวัดต่างๆ เจิมแผ่นป้ายศาลาฤกษ์ เจิมคู่บ่าวสาว เจิมบ้านใหม่ และการเจิมพาหนะต่างๆ เช่น รถยนต์ เครื่องบิน เรือ หรือการใช้น้ำอบไทยสรงน้ำพระรดน้ำผู้ใหญ่ นอกจากนี้ยังนำเครื่องหอมไทยมาประกอบการทำนุหาสด นุหารำไป สำหรับของขวัญ-ของชำร่วยในโอกาสต่างๆ ได้อีก เช่น ของชำร่วยในวันมงคลสมรส ทำบุญวันเกิด แซ่ซัด ฯลฯ ถึงกระนั้นบทบาทของเครื่องหอมไทยก็ไม่ค่อยได้รับความนิยมและถูกนำมาใช้อย่างใกล้ชิดเฉกเช่นในอดีต

นโยบายของรัฐบาลในยุคสมัยหนึ่งที่ทำให้เกิดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือที่รู้จักกันในชื่อของ OTOPS ทำให้ในช่วงระยะเวลา 3-4 ปีที่ผ่านมา เกิดกระแสความสนใจของประชาชนในเรื่องสุขภาพมีมากขึ้น คนไทยหันมาให้ความสนใจการดูแลสุขภาพโดยใช้การแพทย์แผนไทย และสมุนไพรไทย (เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ และคมสัน หุตะแพทย์, 2549:5) ประกอบกับแนวคิดเรื่อง

การดูแลรักษาสุขภาพแบบองค์รวมปรับความสมดุลระหว่างจิตใจและร่างกาย ด้วยการใช้ธรรมชาติเข้ามาเป็นตัวช่วยในการบำบัด (กินรี, 2547:78) จึงมีส่วนทำให้เครื่องหอมกลับมาเป็นที่สนใจและได้รับความนิยมขึ้นอีกครั้งอีกครั้งหนึ่ง ทำให้เกิดธุรกิจการผลิตการทำเครื่องหอมเพิ่มอีกหลายราย อีกทั้งกลุ่มผู้ประกอบการสปาก็ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับการผลิตเครื่องหอม และนำออกมาวางจำหน่ายหลายราย (เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ และคมสัน หุตะแพทย์, 2549: 6)

ภูมิปัญญาเรื่องเครื่องหอมไทยจึงได้รับการฟื้นฟู ประยุกต์ และเผยแพร่สู่ประชาชนมากขึ้นในปัจจุบัน แต่การกลับมาฟื้นฟูเรื่องเครื่องหอมไทยในปัจจุบันก็ต้องรู้จักประยุกต์ให้เข้ายุคเข้าสมัย และรู้จักพัฒนาการใช้ประโยชน์ให้มีคุณค่ามากยิ่งขึ้น ซึ่งในปัจจุบันนี้ก็ได้มีหน่วยงาน เช่น มูลนิธิการแพทย์แผนไทย ที่ได้พยายามพัฒนาส่งเสริมสนับสนุนให้มีการนำเครื่องหอมไทยกลับเข้ามาใช้ในวงการธุรกิจสปาให้มากขึ้น สปาไทยจึงเริ่มเป็นที่รู้จักในฐานะสถานที่ผ่อนคลายทางด้านร่างกายด้วยการใช้วิถีธรรมชาติและได้นำเครื่องหอมไทยมาประยุกต์ใช้ในสปาของตน (เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ และคมสัน หุตะแพทย์, 2549: 6) จึงนับได้ว่าเครื่องหอมของไทยได้สร้างคุณประโยชน์เหลือคณานับ เครื่องหอมไทยจึงเป็นภูมิปัญญาของคนไทยที่ควรจะได้รับการพัฒนาและส่งต่อให้อนุชนรุ่นหลังได้สืบสานต่อและธำรงรักษาให้เกิดความนิยมใช้ในหมู่คนไทยทั่วไปอย่างแพร่หลาย

บทที่ 5

ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก

ในบทนี้จะเป็นการกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงศูนย์เรียนรู้ฯ ในเบื้องต้นผู้วิจัยจะกล่าวถึงสภาพทั่วไปของชุมชนหมู่บ้าน สะแกรายโดยสังเขป เพื่อให้เห็นภาพรวมและเป็นข้อมูลพื้นฐานในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชน

5.1 สภาพทั่วไปของชุมชน

ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก ตั้งอยู่ หมู่ที่ 9 บ้านสะแกราย ต.คอนยายหอม อ.เมือง จ.นครปฐม ซึ่งเป็นหนึ่งในหมู่บ้านที่มีชาวไทยคำอาศัยอยู่ และนอกจากหมู่บ้านสะแกรายแล้ว ใน ต.คอนยายหอม ยังมีชาวไทยคำอาศัยอยู่ในอีกหนึ่งหมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 7 บ้านดอนขนา

หมู่บ้านสะแกราย เดิมชื่อ บ้านเลียบราง เพราะแต่เดิมมีป่าต้นสะแกเรียงรายกันอยู่ และเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ติดกับทางน้ำหรือคูน้ำธรรมชาติ คือ ห้วยจรเข้มด ซึ่งแยกมาจากคลองธรรมชาติ ชื่อคลองควาย (เป็นลำคลองธรรมชาติที่เกิดจากทางเดินของควายป่า จึงเรียกว่า คลองควาย) เนื่องจากพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม ดินมีสภาพเป็นดินเหนียวเหมาะแก่การเพาะปลูก ชาวบ้านในหมู่บ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำสวนผลไม้ต่างๆ ตลอดจนเลี้ยงสัตว์ เช่น ทำนาุ้ง เลี้ยงปลา รายได้ของชาวบ้านจึงมาจากการเกษตรเป็นหลัก

นอกเหนือไปจากงานอาชีพหลักคือการทำการเกษตรกรรมแล้ว ชาวไทดำในหมู่บ้าน สะแกรายบางครอบครัวก็ยังทำงานหัตถกรรมและงานฝีมือบางประเภทอยู่ และงานหัตถกรรมที่โดดเด่นและแสดงถึงเอกลักษณ์ความเป็นชาวไททรงดำนั้น คือ งานผ้าทอไททรงดำ ซึ่งผ้าที่ทอส่วนใหญ่จะเป็นผ้าซิ่น ผ้าขาวม้า และชาวบ้านยังได้นำผ้าทอไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ของใช้ของที่ระลึกอื่นๆ ด้วย เช่น กระเป๋าสตางค์ กระเป๋าใส่เครื่องเขียน เป็นต้น นอกจากนี้ชาวบ้าน ยังได้นำภูมิปัญญา มาใช้เพื่อการสร้างผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น ภูมิปัญญาด้านอาหาร ตัวอย่างเช่น น้ำพริกแม่ทองสร้อย เป็นต้น

ในด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ชาวไททรงดำในหมู่บ้านมีลักษณะชีวิตความเป็นอยู่ เช่นคนไทยในชนบททั่วไป ดังจะเห็นได้จาก วัฒนธรรมในด้านต่างๆ เช่น ลักษณะบ้านเรือน

ในหมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่จะปลูกสร้างบ้านแบบชั้นเดียวหรือสองชั้น เหมือนบ้านชนบทของคนไทยทั่วไป และไม่พบบ้านแบบดั้งเดิมของชาวไททรงดำในอดีต ที่มีลักษณะเป็นเรือนหลังใหญ่ มีระเบียบด้านหน้าจั่วทั้งสองด้าน หลังคามุงด้วยหญ้าคาที่มีครวมนกันเป็นดับ ลักษณะของหลังคาจะสูงชัน ชายคายาวต่ำจนบังมิดพื้นบ้านเป็นทั้งหลังคาและฝายบ้านไปในตัว มีบันไดขึ้นเรือนทั้งด้านหน้าและด้านหลัง(เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2542:15) ซึ่งเหตุที่บ้านแบบดั้งเดิมของชาวไททรงดำไม่ได้มีการสร้างกันอีกต่อไป เพราะการสร้างบ้านตามแบบบรรพบุรุษนั้นปัจจุบันไม่มีใครสร้างได้อีกแล้ว อีกทั้งบ้านแบบดังกล่าวต้องใช้เนื้อที่มากจึงไม่เป็นที่นิยม (ปิยะ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551) เช่นเดียวกับวัฒนธรรมในด้านอื่นๆ เช่น การแต่งกายและทรงผมที่ไม่ได้ยึดติดกับวัฒนธรรมดั้งเดิมจากการเก็บข้อมูล ชาวไททรงดำในหมู่บ้านสะแกรายส่วนใหญ่ไม่ได้แต่งกายแบบชาวไททรงดำดั้งเดิมที่นิยมใช้ชุดสีดำหรือครามแก่เป็นพื้น(เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2542 :18) แต่จะใส่ชุดดั้งเดิมในงานประเพณีต่างๆ หรืองานประจำปีที่ต้องการความเป็นเอกลักษณ์ไทดำมากกว่า โดยผู้หญิงจะใส่เสื้อก้อมกับผ้าซิ่นหรือผ้าถุงลายแดงโม ส่วนผู้ชายใส่เสื้อไทหรือเสื้อสีกับกางเกงขาก๊วยสีดำ (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2542 :18) ส่วนทรงผมของผู้หญิงเองก็จะไม่ค่อยพบผมทรง “ปั้นเกล้า” มากนัก ซึ่งแม้แต่คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านบางท่านยังไว้ผมตามสมัยนิยม เนื่องจากดูแลรักษาง่ายกว่า (สัมภาษณ์) แต่สิ่งหนึ่งที่ยังคงเป็นเอกลักษณ์ที่พบเห็นได้โดยทั่วไปคือ ยังคงมีการพูดภาษาไทดำหรือภาษาลาวโซ่ง หรือ “พูดภาษาลาว” (มานัท ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551) ซึ่งในความเป็นจริงก็จะมีสำเนียงที่ผิดเพี้ยนไปจากภาษาอีสานไม่มากนัก (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2542 :23)

ส่วนความเชื่อและความศรัทธาในศาสนา ชาวไททรงดำในหมู่บ้านนับถือศาสนาพุทธ แต่ยังคงมีพิธีกรรมและความเชื่อที่ยังคงหลงเหลือให้เห็นเป็นพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับผี ซึ่งนับว่าเป็นประเพณีนับถือปฏิบัติกันมาอย่างสืบเนื่องตั้งแต่สมัยโบราณ คือ พิธีเสนเรือนและพิธีปาดตง (มานัท ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551)

5.2 ลักษณะทางกายภาพและที่ตั้งของศูนย์เรียนรู้ฯ

การเดินทางมายังศูนย์เรียนรู้ฯ จากถนนทางหลวงเส้นกรุงเทพฯ-นครปฐม เพื่อที่จะเข้าไปยังศูนย์เรียนรู้ฯ นั้น ใช้เวลาเดินทางประมาณ 40 นาที จากแยกบ้านแพ้ว-พระประโทน ถึงศูนย์เรียนรู้ฯ เป็นระยะทาง 12 กิโลเมตร โดยจะมีรถเมล์โดยสารหรือรถบรรทุกสองแถววิ่งเส้นทางบ้านแพ้ว-พระประโทนจอดรับผู้โดยสารอยู่ตรงทางเข้า ตรงปากทางเข้าศูนย์เรียนรู้ฯ จะมีจุดสังเกตง่ายๆ คือ มีมหาวิทยาลัยคริสเตียนตั้งอยู่ ซึ่งเส้นทางนี้เป็นเส้นทางที่สามารถใช้เป็นเส้นทางลัดเพื่อเดินทางไปสู่อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาครได้ด้วย

นอกจากนี้ยังมีเส้นทางลัดอีกเส้นทางหนึ่ง ที่ปัจจุบันบริษัททัวร์ต่างประเทศ ได้ใช้เส้นทางลัดนี้ เพื่อนำนักท่องเที่ยวไปยัง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งก็คือเส้นทางที่ผ่านหน้าที่ตั้งศูนย์เรียนรู้ฯ นั่นเอง ซึ่งสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดนครปฐม ได้เข้ามาสนับสนุนในเรื่องของป้ายบอกทางเข้าให้ชัดเจนขึ้น และการเดินทางโดยเส้นทางนี้นอกจากจะสามารถเดินทางไปยังอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงครามดังที่กล่าวไปแล้วนั้น นักท่องเที่ยวยังสามารถเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวได้อีกหลายแห่ง คือ อุทยานหุ่นขี้ผึ้งสยาม ตลาดน้ำดำเนินสะดวก และตลาดน้ำอัมพวา ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์ต่อศูนย์เรียนรู้ฯ อย่างมาก เพราะเมื่อนักท่องเที่ยวที่เดินทางผ่านไป-มา ในเส้นทางนี้ เห็นป้ายบอกทางดังกล่าว มักจะแวะพักแวะเที่ยวชมศูนย์เรียนรู้ฯ เพื่อชมและซื้อเครื่องหอมเป็นของฝากของที่ระลึก ก่อนเดินทางไปพักค้างแรมหรือท่องเที่ยวต่อที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม (มานัท ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551)

ลักษณะของศูนย์เรียนรู้ฯ นั้น แม่สมยงค์ได้ใช้พื้นที่ในอาณาบริเวณบ้านที่มีอยู่อย่างกว้างขวาง ตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้ฯ ตัวบ้านหรืออาคารของศูนย์เรียนรู้ฯ เป็นเรือนไม้สองชั้น ชั้นบนเป็นที่พักของครอบครัวของแม่สมยงค์ ส่วนห้องชั้นล่างใช้เป็นที่จัดเก็บอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำเครื่องหอม และจัดเป็นห้องแสดงสินค้าคือเครื่องหอม เรียกได้ว่า ห้องโถงชั้นล่างนี้เป็นสถานที่ที่ใช้ผลิตและทำกิจกรรมเกี่ยวกับเครื่องหอม

ถัดจากเรือนไม้หลังใหญ่ ได้สร้างเป็นเรือนไม้หลังเล็กๆ ปลุกสร้างแยกออกไปสร้างเป็นที่นั่งรับแขก และจัดเป็นห้องพักสำหรับนักท่องเที่ยว หรือโฮมสเตย์ขนาดเล็ก 1 ห้องนอน และได้มีการรวบรวมเอาข้าวของเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ตั้งประดับเอาไว้รอบบริเวณ เช่น ครกกระเดื่องสำหรับตำข้าว เรือบด เครื่องมือในการดักจับสัตว์น้ำ เป็นต้น ด้านหลังของศูนย์เรียนรู้ฯ เป็นพื้นที่ที่ใช้ในการทำเกษตรกรรมของครอบครัว ซึ่งมีทั้งบ่อเลี้ยงปลาและสวนผลไม้ชนิดต่างๆ เช่น มะพร้าว น้ำหอม ฝรั่ง มะม่วง กัลย ฯลฯ และยังมีไม้ดอกและวัตถุดิบที่ปลูกเอาไว้เพื่อใช้ในการผลิตเครื่องหอมด้วย เช่น ขมิ้น มะกรูด มะลิ จำปา ฯลฯ

ส่วนพื้นที่บริเวณรอบนอกศูนย์เรียนรู้ฯ มีการปรับปรุงป้ายบอกทางที่ชัดเจนขึ้น รวมทั้งพื้นถนนและทางเข้าให้สามารถรองรับรถโดยสารขนาดใหญ่ ให้เข้ามาจอดได้สะดวกขึ้น บริเวณทางเข้าก็ปลูกต้นไม้จำพวกไม้ยืนต้น เช่น มะม่วง มะพร้าว น้ำหอมพันธุ์ดี และยังมีไม้ดอกไม้ประดับปลูกอยู่รายรอบ เพื่อสร้างความร่มรื่นให้กับนักท่องเที่ยวและผู้มาเยี่ยมชม

5.3 ประวัติความเป็นมาของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก

ในราวปี พ.ศ.2542 ครอบครัวภูแบ่งและอินแฮมได้ร่วมกันจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนกขึ้น เนื่องจากก่อนหน้านี้ประมาณปีกว่าๆ เมื่อนายปิยะ ภูแบ่งเรียนจบทางด้านศิลปะ จากวิทยาเขตเพาะช่าง และได้ตระหนักถึงปัญหาของการทำงานว่าหากเรียนจบแล้วจะต้องออกมาเป็นลูกจ้างคนอื่น สิ่งที่เรียนมาแล้วทั้งหมดก็จะสูญเปล่า จึงเกิดความคิดต่อต้านและคิดว่าตัวเองก็มีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จได้เหมือนคนอื่นๆ คือการมีธุรกิจเป็นของตนเอง นายปิยะจึงเริ่มสำรวจตนเอง และพบว่าตนเองจะทำได้อย่างไรในเมื่อมีทุนน้อย จึงจำเป็นต้องมองหาทุน แล้วจึงค้นพบว่า ในความจริงแล้วทุนมีอยู่ แต่มองไม่เห็น ซึ่งก็คือ ทุนทางทรัพยากร คือ มีทั้งที่ดิน มีต้นไม้ มีแหล่งน้ำ อีกทั้งยังมีทุนทางสังคม อันได้แก่ ภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษที่มีความรู้เกี่ยวกับการทำเครื่องหอม ที่เกือบจะถูกลืมไปแล้ว และถูกงานการเกษตรเข้ามาแทนที่ ซึ่งอาชีพหลักของครอบครัวในตอนนั้นคืองานการเกษตรกรรมเป็นหลัก ทั้งเลี้ยงกุ้ง เลี้ยงปลา เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ ปลูกมะม่วง ฯลฯ จึงนำไปสู่ความคิดที่จะนำภูมิปัญญาดั้งเดิม ในการทำเครื่องหอม มาสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวอย่างจริงจัง

ด้วยความเป็นคนรุ่นใหม่ประกอบกับความที่ไม่ต้องการออกไปหางานทำข้างนอก อีกทั้งได้สำรวจความต้องการของตนเองและฐานทางภูมิปัญญาในการทำเครื่องหอมที่ตนเองมีอยู่ แล้วมาต่อยอดโดยการศึกษาค้นคว้าและเก็บเกี่ยวความรู้เพิ่มเติมอย่างจริงจัง ใช้เวลาประมาณ 1 ปี จึงได้สร้างอาชีพหารายได้จากการทำเครื่องหอมเพื่อเป็นฐานทางธุรกิจของตนเองและครอบครัว ถึงแม้ว่าในขณะนั้นจะมีเงินทุนน้อย และยังไม่มีความรู้ในเรื่องของการออกแบบและการตลาดมากก็ตาม แต่ด้วยพื้นฐานความรู้ในเรื่องของการค้าการขายของมารดา คือแม่สมยศ ภูแบ่ง ผสมกับพื้นฐานความรู้ทางศิลปะของตนเองจะช่วยให้เกิดกิจการอันเป็นธุรกิจของครอบครัวได้ จึงเริ่มต้นผลิตเครื่องหอมออกจำหน่าย ภายใต้ชื่อ ปิยะชนก เครื่องหอมไทย ที่ผลิตโดยศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก

เมื่อทำเครื่องหอมเป็นอาชีพไปได้ระยะหนึ่ง ประกอบกับสภาพเศรษฐกิจและสถานการณ์ต่างๆ จึงทำให้ นายปิยะ มีความคิดที่จะขยายกิจการที่ทำอยู่ให้มีความหลากหลายมากขึ้น โดยนายปิยะ เล่าว่า “...เราไม่อยากจะบ่นและเจาะจงว่าเราเป็นร้านขายเครื่องหอมปิยะชนก เพราะเราไม่ได้จะขายแต่เครื่องหอมเพียงอย่างเดียว และอีกอย่างที่ไหนๆ ก็เปิดร้านเครื่องหอมได้ และถ้าเราเปิดร้านนั้นหมายถึง การที่เราจะจับกลุ่มคนทั่วๆ ไป หรือคนที่มาซื้อของเราอย่างเดียว แต่ถ้าเราตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้ๆ จะเกิดประโยชน์มากกว่า...”

นอกจากนี้ การก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ฯ ยังเป็นการตอบรับนโยบายของรัฐบาลในยุครัฐบาล พันตำรวจโททักษิณที่มีนโยบายปฏิรูปการศึกษา ต้องการให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการศึกษา คือ การนำความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน มาถ่ายทอดให้กับบุตรหลานได้ต่อยอดภูมิปัญญาและ องค์ความรู้นั้นๆ และสามารถนำภูมิปัญญาที่มีไปประกอบอาชีพได้ ซึ่งแนวคิดนี้ตรงกับ ประสพการณ์ของเครื่องหอมปิยะชนก ที่ได้นำภูมิปัญญาของบรรพบุรุษมาต่อยอดและเกิดการสร้าง อาชีพสร้างรายได้

นายปิยะ จึงนำความคิดนี้ไปปรึกษากับครอบครัวอันได้แก่ แม่สมยศ – พ่อเสนอ และ นายมานัฏ ภูแบ่ง (พี่ชาย) รวมทั้ง นายวิศรุต อินแหมม ผู้เป็นน้ำชาขย เมื่อมีความเห็นตรงกัน จึงได้ก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ฯ โดยเล็งเห็นถึงประโยชน์และความสำคัญของคุณค่าภูมิปัญญาดั้งเดิมของ ชาวไทดำ ซึ่งไม่ต้องการให้ลูกหลานละทิ้งซึ่งขนบธรรมเนียมและวิถีชีวิตที่ดีงาม การก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ฯ นั้น ก็เพื่อที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของบรรพบุรุษชาวไทดำ ตระกูล “ชิงวี” (อินแหมม) เอาไว้ รวมทั้งดำรงรักษาเอกลักษณ์ความเป็นชาวไทดำ ด้วยการอนุรักษ์ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาในด้านต่างๆ ของชาวไทดำไว้ให้กับชนรุ่นหลัง จึงพยายามช่วยกันฟื้นฟูวัฒนธรรมของตนขึ้นมาใหม่ และพยายามรักษาภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไว้ มิให้สูญหาย เพื่อเป็นการปลูกฝังภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่เด็ก ๆ ในหมู่บ้าน อีกทั้งยังเป็นการสร้างงานสร้างอาชีพ เพื่อเป็นทุนชีวิตอันยั่งยืนให้กับชาวไทดำในหมู่บ้าน และยังเป็น การสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลในยุคสมัยนั้นที่สนับสนุนให้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้โดยผลักดัน ส่งเสริมนโยบายการศึกษานอกระบบกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต จึงได้เปิดให้ศูนย์เรียนรู้ฯ เป็นแหล่ง ท่องเที่ยวศึกษาดูงาน และเป็นสถานที่อบรมให้ความรู้เกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็งและยั่งยืนตาม หลักเศรษฐกิจพอเพียง อีกทั้งยังพัฒนาและยกระดับชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งศูนย์เรียนรู้ฯ ได้เป็นทั้งตัวอย่างในเรื่องของการนำภูมิปัญญาบรรพบุรุษมาปรับประยุกต์ใช้ เพื่อการสร้างงานสร้างรายได้ให้กับตนเอง และยังเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดความรู้ ตลอดจน ประสพการณ์ที่เกิดจากการปฏิบัติจริงๆ ลองถูกลองผิดมาแล้ว จนเกิดเป็นองค์ความรู้ โดยใช้กระบวนการจัดการ ด้วยการนำความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านมาพัฒนา และให้ปราชญ์ ชาวบ้านมาถ่ายทอดประสพการณ์และความรู้ดังกล่าวให้แก่เยาวชน คนในชุมชน ตลอดจนบุคคล ที่อยู่ภายนอกชุมชน

นายวิศรุต จึงก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ขึ้น 2 แห่ง คือ

1. ศูนย์เรียนรู้ชุมชนสามตำบล ตั้งอยู่ที่ ตำบลคอนคา อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี โดยใช้พื้นที่ในบริเวณบ้านของนายวิศรุตเอง เป็นศูนย์เรียนรู้ฯ เพื่อใช้ในการทำสวนศึกษาดูงานเป็น สถานที่บรรยายอบรม แก่หน่วยงานและองค์กรต่างๆ ในหัวข้อต่างๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพ

ชีวิตที่ยั่งยืน อาทิเช่น การใช้รับเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต การบริหารจัดการหมู่บ้าน และชุมชน, การสร้างชุมชนที่เข้มแข็งโดยใช้ทุนทางสังคม เป็นต้น

2. ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก ตั้งอยู่ที่ ตำบลคอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม เป็นศูนย์เรียนรู้ฯ เพื่อการสาธิตวิธีการทำเครื่องหอม

แนวคิดดังกล่าว จึงเป็นผลให้ ศูนย์เรียนรู้ฯ ทั้งสองแห่ง ได้ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2542 ซึ่งศูนย์เรียนรู้ฯ ทั้งสองแห่งแตกต่างกันก็เพียงหน้าที่ในการใช้งานเท่านั้น

จากการที่ นายวิสูตร อินแหยม ได้รับราชการที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย นายวิสูตร อินแหยม จึงได้นำความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการบริหารจัดการการท่องเที่ยว เข้ามาจัดการและบริหารดำเนินงานต่างๆ ทั้งภายในศูนย์เรียนรู้ฯ และภายในชุมชน กล่าวคือ นอกจากทาง ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนกนั้น จะเป็นแหล่งผลิตเครื่องหอม ที่ให้ความรู้ในเรื่องของการทำเครื่องหอมแล้ว ศูนย์เรียนรู้ฯ ก็ยังเป็นแหล่งรวบรวมความรู้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชาวไทยดำไว้อีกด้วย นายวิสูตร อินแหยม จึงได้จัดการบริหารโดยการนำเอาวิถีชีวิต วัฒนธรรมไทยดำเข้ามาเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยว ทำบ้านพักแบบโฮมสเตย์ ทำชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อเป็นช่องทางหนึ่งในการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมของชาวไทยดำมิให้สูญหาย และยังจัดให้มีศูนย์เรียนรู้ฯ เป็นทั้งแหล่งท่องเที่ยว แหล่งเรียนรู้ชุมชน จัดการอบรมและบรรยายให้องค์กรและหน่วยงานราชการต่างๆ เข้ามาทัศนศึกษาดูงาน แม่สมยงค์ ได้กล่าวถึงน้องชายว่า “...วิสูตรเป็นคนต้นคิดที่จะก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ฯ ส่วนการดำเนินงานต่างๆ ภายในศูนย์เรียนรู้ฯ นั้นมีแม่เป็นผู้กำกับดูแลและให้การสนับสนุน...” (สมยงค์ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551) แม่สมยงค์และครอบครัว จึงเป็นผู้ดำเนินงานจัดการกิจกรรมต่างๆ ภายในศูนย์เรียนรู้ฯ และเป็นผู้ผลิตเครื่องหอมปียะชนก แต่ทั้งนี้การจัดการดูแลต่างๆ ก็ยังมีลูกชายทั้ง 2 คน คือ นายมานัท ภูแบ่งและนายปียะ ภูแบ่ง เป็นแรงและกำลังสำคัญในการช่วยเหลือกิจการงานต่างๆ ของศูนย์เรียนรู้ฯ รวมถึงการช่วยประสานงานต่างๆ ระหว่างศูนย์เรียนรู้ฯและชุมชน ให้ดำเนินไปอย่างราบรื่น อีกทั้งยังเป็นผู้สืบทอดการทำเครื่องหอมจากแม่สมยงค์อีกด้วย

5.4 ประวัติความเป็นมาของผู้ก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ฯ

สิ่งที่จำเป็นอย่างหนึ่งที่จะต้องศึกษา เพื่อการทำความเข้าใจในจุดประสงค์โดยรวมและประวัติความเป็นมาของการก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ฯ ได้อย่างชัดเจน ก็คือ การศึกษาถึงประวัติของผู้ก่อตั้งและผู้ดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ฯ อันได้แก่ ประวัติของนายวิสูตร อินแหยม และแม่สมยงค์ ภูแบ่ง ซึ่งการศึกษาถึงประวัติชีวิตนั้น เพื่อเป็นการทำความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมา ประสบการณ์

ความสามารถ เพื่อให้เห็นถึงแนวความคิดและแรงผลักดันในการก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ฯ และการผลิตเครื่องหอมที่ยังดำรงคงอยู่ได้ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

นายวิศรุต อินแหยม และ แม่สมยงค์ ภูแบ่ง (นามสกุลเดิม อินแหยม) ทั้งสองคนเป็นพี่น้องกันมีบรรพบุรุษเชื้อสายเป็นชาวไตดำ มีคำบอกเล่าจากบรรพบุรุษว่าอพยพมาจากเมืองแฉ่ง แคว้นสิบสองจุไทย ซึ่งตั้งอยู่ทางตอนเหนือของประเทศเวียดนาม โดยย้ายมาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยครั้งแรกที่จังหวัดเพชรบุรี ในราวปี พ.ศ. 2321-2324 สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้สร้างชาติไทยขยายอาณาเขตไปถึงเมืองแฉ่งในแคว้นสิบสองจุไทย และได้กวาดต้อนเอาต้นตระกูล “หว้า ชิง วิ” ติดตามมาด้วย ตระกูล ชิงวิ (ชิง เปรียบเสมือนแซ่ของคนจีน) มีความหมายว่าการพั่ววิ โบกพั่ว ทำให้เย็นกายสบายใจ ตระกูลนี้เข้ามาในประเทศไทยครั้งแรก มีหน้าที่ทำนา สะสมคลังเสบียงอาหารส่งคลังหลวง

ตระกูล ชิงวิ เปลี่ยนมาใช้นามสกุล “อินแหยม” ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่เห็นว่าชาวไทยทรงดำเหล่านี้มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวสูง มีภาษาพูดภาษาเขียนใช้เองเกรงว่าจะขัดกับนโยบายสร้างชาติและการปลูกฝังความรู้สึกชาตินิยม จึงเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านของชาวไทยทรงดำเสียใหม่ รวมไปถึงการให้เปลี่ยนจากการใช้แซ่เพราะได้รับอิทธิพลจากจีน มาใช้นามสกุลแทน และเผาคำราโบราณจนหลงเหลือมาถึงในปัจจุบันเพียงไม่กี่ชิ้นเท่านั้น

บิดาและมารดาของนายวิศรุต อินแหยม และ แม่สมยงค์ ภูแบ่ง คือ ตาบุญธรรมและยายเพียน อินแหยม ตั้งรกรากอยู่ที่ ต.บ้านตากแดด จ.ราชบุรี ครอบครัวของนายวิศรุต อินแหยม และ แม่สมยงค์ ภูแบ่ง นอกจากจะประกอบอาชีพค้าขาย ทำเกษตรไร่นาแล้ว บิดายังเป็นหมอพิธีที่มีความรู้ความสามารถในเรื่องของพิธีกรรมต่างๆ ของชาวไทดำเป็นอย่างดี คุณพ่อบุญธรรมยังเป็นปราชญ์ชาวบ้าน เป็นหมอยาแผนโบราณที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับตำรับตำรายาสมุนไพร ที่มีชื่อเสียงและได้รับการยกย่องจากชาวไทดำในหมู่บ้าน ซึ่งความรู้เหล่านี้ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษและได้รับการถ่ายทอดโดยทวดพวง อินแหยม ผู้เป็นปู่ของนายวิศรุต และแม่สมยงค์ ส่วนยายเพียนเองนอกจากจะมีความรู้ในเรื่องการรักษาโรคด้วยการใช้คาถาหมากพลูเสกเป่าเพื่อรักษาโรคแล้ว ยังมีความรู้ความสามารถในด้านการทำเครื่องหอมอีกด้วย ซึ่งความรู้ความเชี่ยวชาญในการทำเครื่องหอมนี้ได้มาเป็นพื้นฐานความรู้ให้แก่แม่สมยงค์ เพราะได้เห็นและถูกปลูกฝังมาตั้งแต่เด็ก ตัวแม่สมยงค์เองเป็นลูกสาวคนโต ส่วนนายวิศรุตเป็นบุตรคนที่ 4 มีพี่น้องร่วมบิดามารดา จำนวน 7 คน เป็นชาย 4 คน เป็นหญิง 3 คน แต่ถึงแก่กรรมไปแล้ว 2 คน พี่น้องของแม่สมยงค์ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับราชการ รวมทั้งนายวิศรุต อินแหยม ส่วนแม่สมยงค์นั้นได้ดำเนินอาชีพเกษตรกรรมและค้าขายตามบิดามารดา

นายวิศรุต อินแหยม : ครอบครัวและการศึกษา

นายวิศรุต อินแหยม จบการศึกษาระดับประถมศึกษาที่โรงเรียนวัดตากแดด และศึกษาต่อระดับมัธยมศึกษาที่โรงเรียนวัดคอนยายหอม เมื่อจบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาแล้วได้เข้าศึกษาต่อที่เทคโนโลยีนครปฐม และมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ตามลำดับ และได้เข้าทำงานที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยย้ายไปประจำตำแหน่งในหลายจังหวัด เช่น กรุงเทพมหานคร กาญจนบุรี นครศรีธรรมราช ฯลฯ ปัจจุบันดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการการท่องเที่ยว เขตสุพรรณบุรี นายวิศรุต อินแหยม สมรสแล้วกับนางประภัสสร อินแหยม และมีบุตรชาย 2 คน

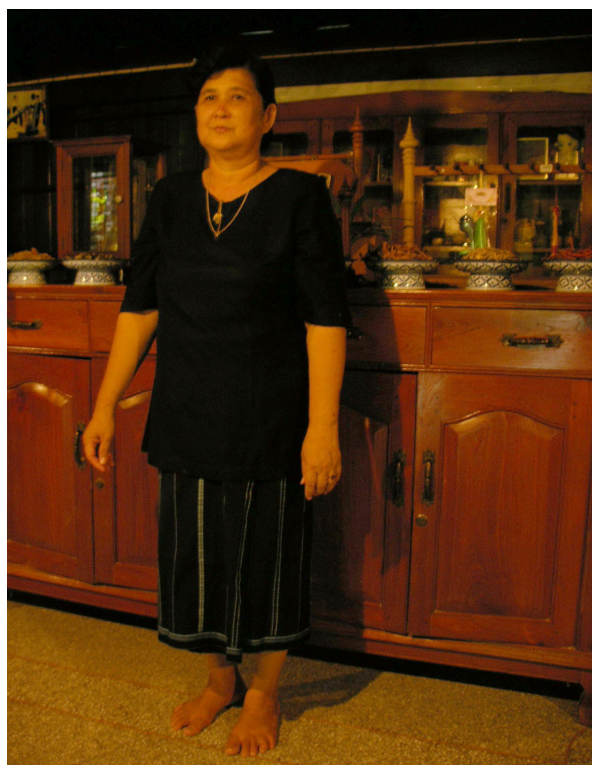
เนื่องจากมีงานประจำคือการรับราชการ นายวิศรุตจึงเข้ามาที่ศูนย์เรียนรู้ฯ เป็นระยะๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ และเมื่อมีการอบรมบรรยายให้แก่หน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ นายวิศรุตจะเป็นวิทยากรบรรยายให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวด้วยตนเอง

ภาพที่ 5.1 นายวิศรุต อินแหยม ขณะกำลังบรรยายให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาอบรมฟัง

แม่สมยงค์ ภูแบ่ง : ครอบครัวและการศึกษา

แม่สมยงค์ ภูแบ่งนั้น จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดตากแดด และออกมาประกอบอาชีพค้าขายและทำการเกษตรเช่นเดียวกับบิดามารดา ซึ่งมีร้านโชห่วยหรือร้านขายของชำ อยู่ภายในตลาดบริเวณวัดสระแกราย ในร้านก็มีสินค้าหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นดินสอพอง ขมิ้น น้ำมันก๊าด แก้วป๋วยปิ่น ถ่านไฟฉาย ฯลฯ

ภาพที่ 5.2 แม่สมยงค์ ภูแบ่ง ผู้เป็นหลักสำคัญในการผลิตเครื่องหอมปียะชนก

แม่สมยงค์ ภูแบ่ง ได้สมรสกับพ่อเสนอ ภูแบ่ง เมื่อสมรสมีครอบครัวแล้วจึงย้ายครอบครัวมาอยู่ที่หมู่บ้านสระแกราย ตำบลคอนยายหอม จังหวัดนครปฐม ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากบ้านเดิมของบิดามารดานัก แม่สมยงค์ มีบุตรชาย 2 คน ตามลำดับ คือ

1. นายมานัท ภูแบ่ง อายุ 30 ปี จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม คณะครุศาสตร์ สาขาอุตสาหกรรมศิลป์
2. นายปิยะ ภูแบ่ง อายุ 28 ปี จบการศึกษาจากวิทยาลัยเพาะช่าง สาขาจิตรกรรมไทย

บุตรชายทั้ง 2 คน นั้น หลังจากจบการศึกษาแล้วได้มาประกอบอาชีพเกษตรกรรม และเป็นเรี่ยวแรงสำคัญในการดูแลบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ฯ และเข้าฟื้นฟูสืบต่อภูมิปัญญาการทำเครื่องหอม

ภาพที่ 5.3 นายมานันท์ ภูแบ่ง บุตรชายคนโต

ภาพที่ 5.4 นายปิยะ ภูแบ่ง บุตรชายคนที่สอง

5.5 วัตถุประสงค์ในการก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ฯ

การก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ฯ นั้น มีวัตถุประสงค์ดังที่ได้เกริ่นไปข้างแล้วในส่วนของประวัติความเป็นมาของการก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ฯ อย่างไรก็ตามผู้วิจัยขอกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งเพื่อความเข้าใจที่ชัดเจนมากขึ้น

วัตถุประสงค์ที่ทำให้นายวิสูตรก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ฯ ก็เพื่อเป็นการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่ดั้งเดิมของชาวไทดำ รวมถึงภูมิปัญญาองค์ความรู้ต่างๆ ของบรรพบุรุษ เอาไว้มิให้สูญหาย

ส่วนวัตถุประสงค์ข้อต่อไป นายวิสูตรได้เล่าว่า วัตถุประสงค์ข้อนี้สืบเนื่องมาจากนโยบายเกี่ยวกับการศึกษาในยุครัฐบาลพันตำรวจโททักษิณ คือ “...เพื่อสนับสนุนให้เกิดการศึกษานอกระบบและการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งก็คือภูมิปัญญาดั้งเดิมตามวิถีของบรรพบุรุษชาวไทดำ อีกทั้งสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้และนำเอาภูมิปัญญา องค์ความรู้ต่างๆ มาปรับใช้ได้จริงในการดำเนินชีวิต องค์ความรู้ ภูมิปัญญาต่างๆ นี้ ก็เช่น งานหัตถกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น การจักสาน การทอผ้า ตำรายาโบราณ การก่อสร้างที่อยู่อาศัย การเล่นดนตรีพื้นบ้าน การละเล่นต่างๆ สิ่งเหล่านี้ ไม่มีสอนกันในโรงเรียน คนในชุมชนเองอาจจะเคยรู้หรือไม่เคยรู้ก็แล้วแต่ หรืออาจจะลืมเลือนไปแล้วไม่ได้คำนึงถึงคุณค่าของภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ เราคืออยากที่จะรวบรวมทรัพย์สินทางภูมิปัญญาที่มีอยู่นี้ โดยมีศูนย์เรียนรู้ฯ เป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอด และต้องการส่งเสริมให้เยาวชนรุ่นใหม่เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาบรรพบุรุษของตนเอง ผู้เฒ่าผู้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านก็จะได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้จากประสบการณ์จริงให้แก่ลูกหลานนำไปสู่การเรียนรู้ แลกเปลี่ยนภูมิปัญญาระหว่างคนในชุมชน ระหว่างรุ่นสู่รุ่น ไม่ให้สูญหายและนำไปใช้ในการดำรงชีวิตได้ด้วย” (วิสูตร อินแฮม, สัมภาษณ์, 2551)

วัตถุประสงค์ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในการก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ฯ ก็เพื่อให้เกิดการสร้างงานสร้างอาชีพ และสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นภายในชุมชน ซึ่งได้นำวิถีชีวิตชุมชนชาวไทดำมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เมื่อมีการท่องเที่ยว มีนักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวชมในแหล่งชุมชนใด ย่อมนำไปสู่การเกิดสภาพคล่องทางเศรษฐกิจ นำไปสู่การเกิดอาชีพ เกิดรายได้ขึ้นภายในชุมชนนั้นๆ

นอกจากนี้ศูนย์เรียนรู้ฯ ยังได้ปลูกฝังและฝึกฝนเยาวชนในท้องถิ่นให้มีสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิมของตน ด้วยการให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจการต่างๆ ของศูนย์เรียนรู้ฯ เช่น การดูแลต้อนรับนักท่องเที่ยว, เป็นประชาสัมพันธ์เวลาที่ทีมงานออกบูธนอกสถานที่ หรือช่วยทำเครื่องหอมในขั้นตอนที่ง่ายๆ เป็นต้น แม่สมยงค์ ได้กล่าวเกี่ยวกับประโยชน์ข้อหนึ่งในการก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ฯ ว่า “...เด็ดๆ เวลาไม่รู้จะไปที่ไหน เขาจะพากันมาที่ศูนย์เรียนรู้ฯ

มาช่วยหยิบจับทำนั่นทำนี่ หรือบางทีก็ตั้งใจมาช่วยทำงานหารายได้ช่วยพ่อแม่อีกทางหนึ่ง แม่ก็ได้ฝึกพวกเขาไปในตัว หรือชาวบ้านคนอื่นๆ ก็เหมือนกัน อย่างเวลาแม่จะทำเครื่องหอมต้องมีแรงงานมาช่วยกันหั่นเครื่องปรุง หรือเวลาที่มีกลุ่มนักท่องเที่ยวจะเข้ามาเที่ยว ก็จะมีชาวบ้านมาช่วยกัน แม่ก็ให้ค่าจ้าง ค่าขนม หรือมีอาหารหารกินก็แบ่งๆ ปันๆ กันไป ชาวบ้านที่มีผลผลิตของเขา อย่างพวก ผลไม้ ผักตบชวา น้ำพริก เขาก็นำออกมาขายตอนที่นักท่องเที่ยวเข้ามา...” (สมยศ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551) จากการที่ผู้วิจัยได้ลงเก็บข้อมูลภาคสนาม พบว่าศูนย์เรียนรู้ฯ ได้ส่งเสริมผลักดันให้เกิดการสร้างงานสร้างอาชีพให้แก่เยาวชนเด็กๆ และคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี เพื่อให้ชาวบ้านได้ตระหนักรู้ในการนำภูมิปัญญาที่ตนมี และเรียนรู้ที่จะนำภูมิปัญญานั้นมาขายผลต่อ ยอดสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ให้น่าสนใจและมีรูปแบบที่หลากหลาย เยาวชนเองนอกจากจะได้เรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับคนในชุมชนเองตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้แล้ว ยังได้เรียนรู้ในเรื่องอื่นๆ ด้วยประสบการณ์จริง เช่น การต้อนรับนักท่องเที่ยว วิธีการนำชม ฯลฯ เหล่านี้นับเป็นการต่อยอดและปลูกฝังถึงคุณค่าของวัฒนธรรมที่มีในท้องถิ่นให้แก่เยาวชนได้เป็นอย่างดี

5.6 การดำเนินงานและการบริหารจัดการ

การดำเนินงานและการจัดการของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนกนั้น เป็นการดำเนินงานที่ไม่รับการช่วยเหลือด้านการเงินจากหน่วยงานของรัฐ อีกทั้งยังไม่มี การรวมกลุ่มหรือตั้งเป็นกลุ่มทำเครื่องหอม แต่ยังสามารถดำเนินกิจการได้อย่างต่อเนื่อง และยังเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับชุมชน จึงเป็นที่น่าสนใจว่าศูนย์เรียนรู้ฯ มีการดำเนินงานบริหารจัดการ อย่างไร

ระบบการบริหารจัดการของศูนย์เรียนรู้ฯ นั้น ได้ใช้ **หลักเศรษฐกิจพอเพียง** เป็นหลัก ในการดำเนินงาน และบริหารจัดการกันเองด้วยกำลังและแนวคิดของคนในครอบครัว เพราะทำให้ การบริหารจัดการและการตัดสินใจต่างๆ สามารถยืดหยุ่นได้มาก ซึ่งผู้ที่เป็นเสาหลัก ในการให้คำปรึกษาแนะนำ ก็คือ แม่สมยศ ภูแบ่งและนายวิสูตร อินแฮม ส่วนในเรื่องการจัดการ ดำเนินงานนั้น ผู้ที่เข้ามาดูแลและเป็นกำลังสำคัญ คือ นายมานัทและนายปิยะ ภูแบ่งนั่นเอง แม่สมยศ ได้เล่าถึงการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ฯ ว่า “...แม่ไม่จัดตั้งเป็นกลุ่ม เครื่องหอมนี้ไม่ทำ กลุ่มเครื่องหอม อย่างเช่น กลุ่มแม่บ้านหรือกลุ่มชุมชนที่รวมกลุ่มกันเพื่อทำผลิตภัณฑ์ อย่างกลุ่มอื่นๆ เพราะการจัดตั้งกลุ่มทำให้บริหารจัดการยาก ไม่เป็นอิสระ แล้วแม่ก็ไม่รับ งบประมาณจากทางราชการ และถ้ารวมกลุ่มกันแล้วกว่าจะได้เงินปันผลอีก แล้วการตั้งเป็น กลุ่มเป้าหมาย แนวทางความคิดเห็นมักไม่ตรงกันกับเรา ทำเองแบบอิสระบริหารเองดีกว่า

แบ่งกันกินแบ่งกันใช้ ไม่ต้องรอนงบประมาณ เมื่ออยากให้รายได้ตกอยู่กับเด็กๆ ที่มาช่วยงานด้วย เวลาที่มีกลุ่มทัวร์เข้ามา เด็กๆ มาช่วยงาน แม่ก็ให้ค่าจ้างค่าขนม รายได้ก็ตกอยู่กับพวกเขาโดยตรง...” (สมยศ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551)

5.6.1 การดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

การจัดการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชนนั้น ทางศูนย์ได้ส่งเสริมให้คนในชุมชนร่วมคิด ร่วมสร้าง คิดเป็นทำเป็น และส่งเสริมให้เข้าใจและนำระบบเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ได้อย่างถูกต้อง อีกทั้งยังได้นำความรู้ที่มีคุณค่า ของปราชญ์ชาวบ้านมาพัฒนา ทำให้เกิดการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างรุ่นสู่รุ่น ซึ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการการจัดการที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ โดยความสัมพันธ์กันของคนในชุมชน ซึ่งจะเป็นการนำไปสู่การมีชุมชนที่เข้มแข็งพอเพียงและยั่งยืน

ในทางรูปธรรมศูนย์เรียนรู้ฯ ได้ช่วยเหลือคนในชุมชน ในเรื่องของการจำหน่ายสินค้า เพราะนอกจากศูนย์เรียนรู้ฯ จะผลิตเครื่องหอมปักษ์ชนกและจัดจำหน่ายเองแล้ว ทางศูนย์เรียนรู้ฯ ยังได้มีการนำสินค้าที่ขึ้นชื่อบางชนิด ซึ่งเป็นงานหัตถกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของไทดำ และเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนมาวางจำหน่ายไว้ที่ศูนย์เรียนรู้ฯ เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถซื้อหาได้อย่างสะดวกด้วย สินค้าดังกล่าว ได้แก่ ผ้าทอมือไททรงดำ และน้ำพริก และชาวบ้านหรือคนในชุมชน ยังสามารถนำผลิตภัณฑ์ผลิตภัณฑ์ประเภทอื่นๆ ที่ตนมี ตัวอย่างเช่น งานหัตถกรรมต่างๆ หรือผลผลิตทางการเกษตร เช่น ผลไม้ น้อยหน่า ฝรั่ง มะม่วง เป็นต้น ซึ่งบางครั้งชาวบ้านหรือสมาชิกไม่รู้ว่าจะนำไปจำหน่ายที่ใด ทางศูนย์เรียนรู้ฯ จะช่วยเหลือสมาชิกด้วยการเป็นตัวกลางประสานงานเชื่อมโยงและแจ้งข่าวสารให้แก่สมาชิกเมื่อมีกลุ่มนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมทัศนศึกษา ซึ่งการเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มของศูนย์เรียนรู้ฯ นั้น ไม่ได้มีเรื่องของค่าใช้จ่ายและเงินปันผลใดๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่เป็นการรวมกลุ่มเพื่อกระจายสินค้า ในการสร้างรายได้เสริมให้แก่ครอบครัว กล่าวคือ เมื่อมีกลุ่มนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมศูนย์เรียนรู้ฯ หรือมาทัศนศึกษาในชุมชนสมาชิกของศูนย์เรียนรู้ฯ สามารถนำผลิตภัณฑ์หรือผลผลิตทางการเกษตรต่างๆ มาขายให้แก่นักท่องเที่ยวได้ ซึ่งสมาชิกจะได้รับผลประโยชน์ คือ รายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์หรือผลผลิตของตนเอง

แต่อย่างไรก็ตาม การเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด ย่อมต้องมีกฎระเบียบและข้อบังคับต่างๆ เพื่อความเป็นระเบียบและง่ายต่อการดำเนินงานให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ทางศูนย์เรียนรู้ฯ ได้กำหนดคุณสมบัติของสมาชิกไว้ คือ ผู้ที่จะมาเป็นสมาชิกได้ต้องเป็นคนในชุมชนสามตำบล ได้แก่ ตำบลคอนยายหอม ตำบลตลาดจินดา จังหวัดนครปฐม

และตำบลคอนคา จังหวัดราชบุรี ส่วนกฎข้อบังคับเบื้องต้นที่สมาชิกกลุ่มของศูนย์เรียนรู้ฯ จะต้องปฏิบัติตามนั้นมีดังนี้

1. การแต่งกายของสมาชิกต้องมีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ถ้าสมาชิกเป็น ชาวไทดำ ต้องใส่เสื้อผ้าสีดำ ผู้หญิงใส่ผ้าถุงลายแดงโม ผู้ชายใส่กางเกงคล้าย กางเกงสีดำหรือกางเกงขาก๊วย แต่ถ้าไม่ใช่ชาวไทดำ สามารถใส่เสื้อผ้า ชุดม่อฮ่อมได้
2. สินค้าที่สมาชิกสามารถนำมาวางจำหน่ายได้นั้น จะต้องเป็นสินค้าทางภูมิปัญญา กล่าวคือ ต้องเป็นผลิตผลหรือผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นเองภายในครัวเรือน ไม่ใช่สินค้าที่ไปซื้อหาจากที่อื่นเพื่อนำมาจำหน่ายต่ออีกทอดหนึ่ง
3. สินค้า ผลิตภัณฑ์ ผลิตผลที่นำมาจำหน่าย ต้องสาธิตให้นักท่องเที่ยวชมได้ นักท่องเที่ยวสามารถเข้าไปชมแหล่งผลิตได้
4. เน้นความสะอาดและเน้นความเป็นธรรมชาติ เช่น การใช้บรรจุภัณฑ์ที่ทำมาจาก วัสดุที่เป็นธรรมชาติ อย่างเช่นการใช้ใบตองแทนกาใช้โฟม เป็นต้น หากสมาชิกจำหน่ายผลิตภัณฑ์จำพวกอาหาร เช่น น้ำพริก จะต้องมีการขั้นตอน การผลิตที่สะอาด
5. สมาชิกต้องมีความสามัคคี ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน และต้องช่วยกันรักษา ความสะอาดภายในบริเวณศูนย์เรียนรู้ฯ (มานัท ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551)

5.6.2 การดำเนินงานด้านการประชาสัมพันธ์

การจัดการเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์นั้น นายปิยะ ดำเนินงาน โดย ใช้การประชาสัมพันธ์ด้วยวิธีการแบบ “ปากต่อปาก” เริ่มต้นจากเมื่อพิจารณาแล้วว่าชุมชน มีศักยภาพและมีความเข้มแข็งมากพอ จึงเปิดให้ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวที่เคยมาท่องเที่ยวเยี่ยมชมแล้ว จะมีการบอกต่อเกี่ยวกับศูนย์เรียนรู้ฯ และเครื่องหอม ปิยะชนก และทางศูนย์เรียนรู้ฯ ยังได้ทำการประชาสัมพันธ์ด้วยการส่งหนังสือแนะนำเชิญชวน ให้เข้าศึกษา ดูงานชุมชนของตนเองไปยังหน่วยงานด้านการศึกษา หน่วยราชการต่างๆ เนื่องจากเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปอยู่แล้วว่า หน่วยงานต่างๆ ทั้งทางราชการ รัฐวิสาหกิจ และองค์กรต่างๆ จะมีงบประมาณในการศึกษาดูงานเพื่อการพัฒนาทรัพยากร(บุคคล)ขององค์กรหรือหน่วยงานนั้นๆ ให้มีคุณภาพ และถึงแม้ว่าเส้นทางการเดินทางเข้าไปยังศูนย์เรียนรู้ฯ จะอยู่ค่อนข้างลึกและไม่ได้อยู่ ติดกับถนนเส้นทางหลวง แต่วิธีการประชาสัมพันธ์แบบปากต่อปาก ได้ทำให้ศูนย์เรียนรู้ฯ เป็นที่รู้จัก

กันในแวดวงของหน่วยงานการศึกษา ตลอดจนหน่วยงานราชการต่างๆ ซึ่งนายปิยะ ได้กล่าวว่า “...ส่วนมากเขาจะบอกต่อกันและเมื่อเขารู้จักเราโดยปากต่อปาก เขาก็เอามอบประมาณมาศึกษาดูงานกับเรา เพราะเขาอยากมาดูว่าเราทำอะไร เรามีระบบการจัดการกับการศึกษาดูงานอย่างไร เราทำให้ชุมชนเข้มแข็งยังงัย มีคฤศก์เล็กๆ ทำอะไร ปราชญ์ชาวบ้านเอาอะไร มาพูดให้ฟัง...” (ปิยะ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551) และเป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปอยู่แล้วว่า เมื่อสถานที่ใดได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว มีนักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชม การเข้ามาของนักท่องเที่ยวเหล่านี้ ย่อมนำไปสู่กระบวนการจับจ่ายซื้อ ขายสินค้า ซึ่งนำไปสู่การสร้างรายได้ ศูนย์เรียนรู้ฯ เข้าใจถึงกระบวนการนี้ จึงทำตลาดเครื่องหอมควบคู่ไปพร้อมกับการประชาสัมพันธ์ศูนย์เรียนรู้ฯ โดยการจัดทำเครื่องหอมให้เป็นสินค้าที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว “...เพราะเราคิดมากกว่านั้น ไม่ใช่แค่ร้านปิยะชนกที่จะขายแต่เครื่องหอม เราเป็นศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก เราจัดทำให้เครื่องหอมเป็นเพียงสินค้าที่ระลึกสำหรับนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นนักท่องเที่ยวในรูปแบบของการศึกษาดูงาน และเมื่อมาซื้อสินค้าที่ระลึก เขาก็อยากจะรู้ว่าตัวสินค้านี้ มีวิธีการทำยังงัย อย่างแป้งขมิ้นทำอย่างไร เทียนอบทำอย่างไร เขาก็มาทำกับเราได้ เราก็อายทอดให้เขา นักท่องเที่ยวเขาก็เกิดความประทับใจ กลับบ้านก็บอกต่อก็เข้าสู่กลไกการประชาสัมพันธ์ของเราแล้ว...” (ปิยะ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551)

นอกจากนี้ ทางศูนย์เรียนรู้ฯ ยังได้ทำการประชาสัมพันธ์ร่วมกันกับสถานที่ท่องเที่ยว และหน่วยงานอื่นๆ เช่น พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้ง โรงพยาบาลหลวงพ่อบึง เป็นต้น สืบเนื่องมาจากการได้ออกร้านในงานประจำปีของจังหวัดนครปฐม จึงได้เกิดการแลกเปลี่ยนพูดคุยกับทางพิพิธภัณฑ์ซึ่งวัตถุประสงค์ของศูนย์เรียนรู้ฯ และของทางพิพิธภัณฑ์ต่างก็มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน นั่นก็คือการเผยแพร่ สืบสาน ตลอดจนอนุรักษ์วัฒนธรรมศิลปหัตถกรรมของไทยให้ดำรงอยู่คู่สังคมไทยต่อไป การช่วยเหลือและความร่วมมือดังกล่าวจึงเกิดขึ้น ด้วยการนำสินค้าเครื่องหอมของศูนย์เรียนรู้ฯ ไปวางจัดจำหน่ายเพื่อเป็นสินค้าที่ระลึก

ส่วนความร่วมมือกับโรงพยาบาลหลวงพ่อบึงนั้น เริ่มจากการมีการบอกปากต่อปากเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ที่มี เมื่อมีการความต้องการสินค้ามากขึ้นทางโรงพยาบาลจึงได้ทำการติดต่อเพื่อนำสินค้าไปวางขาย ประกอบกับทางโรงพยาบาลได้จัดทำโปรแกรมทัวร์สุขภาพเชิงนิเวศน์ซึ่งเน้นแนวคิดการส่งเสริมสุขภาพด้วยการแพทย์ทางเลือก และเน้นการบำบัดรักษาสุขภาพด้วยวิถีธรรมชาติ คือ อาหารที่เป็นธรรมชาติประกอบกับกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมสุขภาพของนักท่องเที่ยว ซึ่งตรงกับแนวคิดและสภาพแวดล้อมของศูนย์เรียนรู้ฯ และยังได้นำเอากิจกรรมสาธิตการทำเครื่องหอมเผยแพร่แก่นักท่องเที่ยวด้วย

5.6.3 การดำเนินงานในด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว

การดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวที่เกี่ยวเนื่อง เมื่อทางศูนย์เรียนรู้ฯ ได้เปิดแหล่งชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแบบยั่งยืนแล้ว จึงได้มีการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวศึกษาดูงานโดยการนำนักท่องเที่ยวไปท่องเที่ยวในแหล่งชุมชน เช่น ชมการฟื้นฟูหัตถกรรมผ้าทอชุมชนแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร น้ำสมุนไพร น้ำพริก ขนมหอยทอดดำ กิจกรรมฝึกเรียนรู้การทำเครื่องหอม เป็นต้น หรือกิจกรรมที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตชาวบ้าน เช่น การฝึกพายเรือใบ เป็นต้น

ส่วนจำนวนของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาอบรมดูงานนั้น นายปิยะได้ให้ข้อมูลว่า “...จำนวนของนักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวที่นั่น เราไม่สามารถระบุได้ถึงจำนวนที่แน่ชัด เพราะทางศูนย์เรียนรู้ฯ ไม่ได้เก็บบันทึกเป็นสถิติ แต่จากประมาณการคร่าวๆ ก็จะมีการจองการท่องเที่ยวจากสถาบันและหน่วยงานต่างๆ เข้ามาอาทิตย์ละประมาณ 2-4 กลุ่ม นักท่องเที่ยวในลักษณะที่ตั้งใจมาซื้อสินค้าโดยตรง หรือได้รับการบอกเล่าแล้วแวะเข้ามาเยี่ยมชมก็มีบางประปราย...” (ปิยะ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551)

ในปี พ.ศ. 2551 ที่ผู้วิจัยได้ลงภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติม ทางศูนย์เรียนรู้ฯ ยังได้ริเริ่มส่งเสริมให้มีกิจกรรม “ตลาดน้ำไทดำยามเย็นบ้านสะแกราย” ขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดนครปฐมและสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่สนใจหาสถานที่ท่องเที่ยวใหม่ๆ ในบรรยากาศชนบท โดยสร้างเอกลักษณ์ของท้องถิ่นที่ชัดเจน คือ เป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมไทดำ โดยมีรูปแบบเป็นตลาดน้ำที่มีบรรยากาศเป็นตลาดย้อนยุคเมื่อ 40 ปี ก่อน ที่ชาวบ้านสะแกรายในสมัยก่อนใช้บริเวณทำน้ำเป็นตลาดของหมู่บ้าน (ปิยะ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551) นอกจากนักท่องเที่ยวจะได้จับจ่ายซื้อของต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอาหารหรือขนมแบบไทดำ และงานหัตถกรรมต่างๆ ในบรรยากาศตลาดน้ำแล้ว ทางศูนย์เรียนรู้ฯ ยังได้เสริมกิจกรรม ของตลาดน้ำให้น่าสนใจด้วย กิจกรรมการนั่งเรือแจวโบราณ ซึ่งในอดีตชาวบ้านสะแกราย ได้ใช้เรือแจวนี้ในการบรรทุกข้าวสาร และในกิจกรรมนี้นักท่องเที่ยวจะได้มีโอกาส ชมบรรยากาศของหมู่บ้าน และเดินทางไปยังตลาดน้ำยามเย็นบ้านสะแกราย ได้โดยใช้เวลาประมาณ 30 นาที (ปิยะ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551)

5.6.4 การดำเนินงานในการเผยแพร่ความรู้

การบริหารจัดการในเรื่องของการประชาสัมพันธ์และการเผยแพร่ความรู้ที่ศูนย์เรียนรู้ฯ ยินดีที่จะเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการทำเครื่องหอมไทย เพื่อที่จะได้เป็นการเผยแพร่และ

อนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมให้คงอยู่สืบไป ซึ่งการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาการทำเครื่องหอม สามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. นักท่องเที่ยวที่มาอบรมดูงานหรือมาท่องเที่ยวเยี่ยมชม ที่ศูนย์เรียนรู้ฯ

ทางศูนย์เรียนรู้ฯ ได้จัดกิจกรรมการทำเครื่องหอมมาเผยแพร่แก่นักท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสและทดลองทำเครื่องหอมแบบปฏิบัติจริง ซึ่งเครื่องหอมที่ทางศูนย์เรียนรู้ฯ ได้จัดไว้ให้ส่วนใหญ่เป็น “แป้งพวง” ซึ่งทางศูนย์เรียนรู้ฯ จะจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเนื้อแป้งที่ผสมเข้ากันดีแล้ว เหลือเพียงขั้นตอนการหยอดแป้งให้นักท่องเที่ยวได้ทดลองทำ ซึ่งทางแม่สมยงค์ได้ให้เหตุผลของการนำแป้งพวงมาเป็นเครื่องหอมเพื่อการสาธิตว่า “...เพราะเป็นสิ่งที่คนส่วนใหญ่ไม่ค่อยรู้จักว่าคืออะไร และไม่รู้ว่ามีอยู่...” (สมยงค์ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551) นอกจากนี้นักท่องเที่ยวที่มาส่วนใหญ่จะมีเวลาค่อนข้างจำกัด การหยอดแป้งเป็นกิจกรรมที่ใช้เวลาไม่นานจึงเลือกที่จะนำแป้งพวงมาเผยแพร่ให้ได้ทดลองทำ

2. การบรรยายความรู้นอกสถานที่

เครื่องหอมปียะชนก ได้มีช่องทางประชาสัมพันธ์และเผยแพร่งานศิลปหัตถกรรมการทำเครื่องหอมในอีกช่องทางหนึ่ง คือ ยังได้รับเชิญจากหน่วยงานต่างๆ เพื่อไปสาธิตการทำเครื่องหอมในงานต่างๆ เช่น งานไทยเที่ยวไทย ซึ่งจัดขึ้นโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยหรืองานศิลปวัฒนธรรมที่สนับสนุนโดยโรงละครแห่งชาติ และยังได้รับเชิญให้สอนอบรมการทำเครื่องหอมให้แก่สถาบันการศึกษาต่างๆ เช่น การสอนบรรยายให้กับนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม เป็นต้น

จากการที่ได้รับเชิญให้ไปบรรยายตามงานหรือสถาบันการศึกษาต่างๆ ก็มักจะมีบุคคลภายนอกที่สนใจติดตามมาเรียน การทำเครื่องหอมด้วย ซึ่งแม่สมยงค์เล่าว่า “...ส่วนใหญ่คนที่มาเรียนเขาจะบอกกันปากต่อปากนะ หรือไม่ก็เวลาไปออกงานตามที่ต่างๆ เขาก็จะโทรมาสอบถามตามมาเรียน ก็มีทั้งที่อยากรู้เลยมาเรียน กับมาเรียนเพื่อที่จะไปทำขายเองเพื่อเป็นอาชีพ แม่ก็คิดแต่ค่าอุปกรณ์ เครื่องปรุง วัตถุดิบต่างๆ ซึ่งทางศูนย์เรียนรู้ฯ เราจะเตรียมเอาไว้ให้ เช่น มาเรียนทำกำยานก็จะเตรียมพวกส่วนผสมต่างๆ เอาไว้ให้ เรียนเสร็จแล้วคนเรียนสามารถเก็บเอาเครื่องหอมไปใช้เองที่บ้านได้...” ผู้วิจัยได้สอบถามถึงระยะเวลาที่ใช้ในการเรียนการสอนและชนิดของเครื่องหอมที่บุคคลภายนอกนิยมนำมาเรียนกัน ซึ่งแม่สมยงค์บอกว่า “...ก็แล้วแต่ขึ้นอยู่กับว่าเขาจะมาเรียนอะไร อย่างกำยาน ใช้เวลาเรียน 1-2 ชั่วโมง แต่เครื่องหอมบางอย่าง ใช้เวลานานหน่อย เกือบทั้งวันก็มี เช่น แป้งขมิ้นคนที่มาเรียนเขาจะเลือกเรียนเป็นบางอย่าง ส่วน

ใหญ่เขาจะมาเรียนทำกายาน เรียนทำแป้งขมิ้นสด แป้งพวง เทียนอบ ขาดมส้มโอ แม่ก็จะสอนการทำ และให้พื้นฐานความรู้เบื้องต้น การจะนำเอาไปปรับใช้ หรือประยุกต์อย่างไรรู้แล้วแต่หัวสร้างสรรค์ของแต่ละคนที่มาเรียน...” (สมยศ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551) ส่วนระบบการจัดการเรื่องของหลักสูตร และเวลาในการเรียนนั้น ก็ได้มีการจัดเป็นหลักสูตรหรือกำหนดเวลาที่แน่นอนตายตัว ขึ้นอยู่กับหน่วยงานและสถาบันการศึกษาต่างๆ ที่เชิญมา ความสนใจและความสะดวกในเรื่องเวลาของผู้ที่จะมาเรียนเป็นสำคัญ

ระบบการจัดการและการดำเนินงานต่างๆ ในศูนย์เรียนรู้ฯ ดังที่กล่าวไปแล้วนั้น ในมุมมองของการทำธุรกิจโดยทั่วไป หากดำเนินธุรกิจโดยการยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง และมีการบริหารงานอย่างเป็นอิสระ ไม่ขึ้นอยู่กับใคร การคิดเอง ดำเนินงานเอง โดยที่ไม่มีผู้รู้คอยแนะนำ ไม่ใช้กลยุทธ์หรือวางแผนงานการบริหารแบบที่แพร่หลายกันอยู่ทั่วไป อีกทั้งยังไม่รับเงินช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการใดๆ อาจจะถูกมองว่าเป็นธุรกิจที่ไม่น่าจะก้าวหน้า ไม่คุ้มค่าแก่การลงทุน และไม่น่าอยู่รอดได้ในภาวะเศรษฐกิจเช่นนี้ แต่ผู้วิจัยกลับมองว่า หลักการบริหารดำเนินงานดังกล่าว แม้จะทำให้ศูนย์เรียนรู้ฯ สามารถขยายกิจการได้ช้า ไม่น่าจะเป็นที่รู้จักหรือได้รับการยอมรับได้ในวงกว้าง แต่เพราะศูนย์เรียนรู้ฯ ได้เข้าใจถึงศักยภาพที่มี มองถึงสภาพของความเป็นจริง และได้มีความตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มี ประกอบกับการปฏิบัติจริงตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเป็นแบบอย่าง que แสดงให้เห็นว่าหลักการเศรษฐกิจพอเพียงสามารถปฏิบัติได้จริง ซึ่งจะนำไปสู่การมีวิถีชีวิตที่ดีจริง จึงทำให้ศูนย์เรียนรู้ฯ ยังสามารถดำเนินกิจการของตนได้อย่างมั่นคง และเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจ หรือความโดดเด่นของเครื่องหอม ปิยะชนกก็ตาม นอกจากนี้ศูนย์เรียนรู้ฯ ยังตระหนักว่าตนเองก็เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เมื่อชุมชนคงอยู่ได้ศูนย์เรียนรู้ฯ ก็อยู่ได้เช่นกันเพราะต่างก็เอื้อประโยชน์ต่อกันและกัน จึงไม่ทอดทิ้งชุมชนและคนในชุมชนของตนเอง นอกจากการเป็นแบบอย่างในการใช้หลักของความพอเพียงแล้ว ศูนย์เรียนรู้ฯ ยังผลักดันส่งเสริมให้คนในชุมชนมีความตระหนักและมีจิตสำนึกรักภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง เพราะเมื่อคนในชุมชนมีความเข้มแข็งพอเพียงพึ่งพาตนเองได้แล้ว ถึงแม้จะอยู่ท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว แต่ชุมชนก็จะยังสามารถดำรงอยู่ได้ เพราะตั้งอยู่บนหลักของการพึ่งพาตนเองและรู้จักพอเพียง อีกทั้งยังมีการเกื้อกูลกันการเอื้อประโยชน์ต่างๆ ให้แก่กันก็จะเป็นไปอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย

5.7 ระบบเศรษฐกิจและรายได้ของศูนย์เรียนรู้ฯ

การจัดการการเงินหรือรายได้ที่ศูนย์เรียนรู้ฯ ใช้ในการบริหารจัดการภายในศูนย์เรียนรู้ฯ นั้นศูนย์เรียนรู้ฯ มีรายได้มาจากการประกอบกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นส่วนใหญ่ นายปิยะได้ให้ข้อมูลว่า “...ทางศูนย์เรียนรู้ฯ เน้นการศึกษาอบรมดูงานของหน่วยงานและสถาบันต่างๆ มากกว่านักท่องเที่ยวทั่วไป เพราะทำให้ได้เม็ดเงินที่เป็นกอบเป็นกำมากกว่า...ในช่วงที่เศรษฐกิจดีกว่านี้ (ประมาณปี พ.ศ. 2550 – ต้นปี พ.ศ. 2551) เราจะมีกลุ่มอบรมศึกษาดูงานมาเกือบทุกอาทิตย์ๆ หนึ่งประมาณ 2-3 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งๆ เข้ามาอบรมกันประมาณ 30-40 คน...” (ปิยะ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551) ซึ่งการมาท่องเที่ยวทัศนศึกษาดูงานนั้น จะมีค่าใช้จ่ายต่อคนอยู่ที่ราคาประมาณ 100- 300 บาท ซึ่งในราคานี้รวมถึงอาหารมื้อกลางวันอาหารว่าง และกิจกรรมการทำเครื่องหอมรวมอยู่ด้วย และผลพวงจากการท่องเที่ยวก็ทำให้ศูนย์เรียนรู้ฯ มีรายได้จากการขายเครื่องหอมเป็นสินค้าที่ระลึกเพิ่มขึ้นด้วย

ส่วนรายได้จากการจำหน่ายเครื่องหอมนั้น นายมานัท ภูแบ่ง ได้กล่าวว่า “...รายได้จากการจำหน่ายเครื่องหอมปัจจุบันมีรายได้ต่อเดือนอยู่ที่ประมาณเดือนละ 8,000 บาท เพราะจะมีร้านค้าประจำที่เราต้องนำสินค้าไปวางจำหน่ายอยู่แล้ว...” (มานัท ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551)

นอกจากนี้รายได้จากผลผลิตทางการเกษตรก็ยังสามารถสร้างรายได้ให้อีกทางหนึ่งด้วย โดยนายปิยะให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “...หลักที่สำคัญในการบริหารจัดการและดำเนินงาน คือการดำเนินงานแบบเศรษฐกิจพอเพียง เรายึดหลักว่าเราต้องพึ่งพาตัวเองให้มากที่สุด แม้จะไม่มีนักท่องเที่ยวมาหรือมาน้อยลง เราก็ต้องพึ่งตนเองได้ และอยู่ได้อย่างไม่เดือดร้อนเราเป็นชาวสวนอยู่แล้ว พืชผักผลไม้ อาหารการกินต่างๆ หาได้จากสวนหลังบ้าน เพราะแต่เดิมบรรพบุรุษเราก็มีวิถีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย พอมีพอกินและมีความสุขตามอัตภาพ...” (ปิยะ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551)

5.8 ความสัมพันธ์ของศูนย์เรียนรู้ฯ กับชุมชนและสังคม

นอกจากผู้วิจัยจะศึกษาในเรื่องของการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ฯ แล้ว การศึกษาในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์เรียนรู้ฯ กับชุมชนและสังคมก็เป็นสิ่งที่สำคัญเช่นกัน เนื่องจากวัตถุประสงค์ในการก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ฯ นี้ ก็เพื่อประโยชน์ของเยาวชน ลูกหลานและคนในชุมชนเอง อีกทั้งบุคคลภายนอกที่สนใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คนในแหล่งชุมชนที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่าง ก็จะได้รับประโยชน์ด้วยเช่นกัน ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์เรียนรู้ฯ กับชุมชนและ

สังคมจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ เพราะสามารถสะท้อนให้เห็นถึงการบรรลุซึ่งวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ฯ ว่าสำเร็จตามเป้าหมายมากน้อยเพียงใด

การศึกษาถึงความสัมพันธ์ของศูนย์เรียนรู้ฯ กับชุมชนและสังคมนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเด็น คือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์เรียนรู้ฯ กับชาวไทดำในหมู่บ้าน
2. ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์เรียนรู้ฯ กับสังคมภายนอก คือกลุ่มนักท่องเที่ยว

1. ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์เรียนรู้ฯ กับชาวไทดำในหมู่บ้าน

ความสัมพันธ์ของชาวบ้านและศูนย์เรียนรู้ฯ เป็นไปแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยเกื้อกูลกันเหมือนญาติ เพราะมีความเกี่ยวพันกันฉันท์พี่น้องอยู่ และชาวบ้านแถบนี้แทบทั้งหมดต่างก็มีเชื้อสายชาวไททรงดำ (สมยศ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551) อีกทั้งทวดพวง อินแหมม ผู้เป็นปู่ของนายวิสูตร อินแหมมและแม่สมยศ ภูแบ่ง ตลอดจนบิดามารดา คือ ตาบุญธรรมและยายเพียน อินแหมม ก็เป็นบุคคลที่ได้รับการยกย่องจากชาวไทดำ ทำให้นายวิสูตร อินแหมมและแม่สมยศ ภูแบ่ง เป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในสังคมของชาวไทดำ

ด้วยเหตุดังที่ได้กล่าวมาในข้างต้น ทำให้ความสัมพันธ์ของชาวบ้านและศูนย์เรียนรู้ฯ เป็นความสัมพันธ์ที่ดี แต่อย่างไรก็ตามในแต่ละสังคมย่อมมีบุคคลที่มีความคิดเห็นที่แตกต่างกันทั้งคนที่เข้าใจและไม่เข้าใจในรูปแบบและหลักการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ฯ

แม่สมยศได้เล่าว่า “...ชาวบ้านก็มีทั้งที่เข้าใจและไม่เข้าใจ ที่ไม่เข้าใจคือเขาไม่เข้าใจว่าเรา (ศูนย์เรียนรู้ฯ) จะทำไปเพื่ออะไร เหมือนเสียแรงเปล่าที่จะทำการเกษตรและอยู่อย่างพอเพียง ส่วนคนที่เข้าใจเขาก็ให้ความร่วมมือดี เพราะเขาเห็นประโยชน์ที่ลูกหลานจะได้ต่อไป...” แม่สมยศยังกล่าวเพิ่มเติมว่า “...ชาวไทดำในหมู่บ้านส่วนใหญ่ทำอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก แต่ละบ้านมักจะปลูกพืชผักผลไม้ติดที่ไว้ ไม่ได้ขาด หากมีสระน้ำหรือท้องร่องก็เลี้ยงปลา เลี้ยงกึ่งอาหารการกินส่วนใหญ่ของชาวบ้านจึงมาจากท้องร่องท้องสวน จึงไม่ค่อยเสียเงินซื้ออาหารมากนัก นอกจากของที่ไม่มีในสวนเท่านั้น จึงจะซื้อหาเพิ่มเติม ส่วนพืชผลที่เหลือกินก็ยังเก็บขายได้อีกอย่างพืชผักที่นี้ก็ปล่อยให้เติบโตตามธรรมชาติ เมื่อนึกจะทำกับข้าวก็ถั่มผักร้าเข้าสวนเก็บผักเก็บหญ้ามาทำกิน ทางศูนย์เรียนรู้ฯ ก็ช่วยให้ชาวบ้านได้นำผลผลิตออกขายเมื่อมีคณะทัวร์เข้ามาด้วยการบอกกล่าวให้นำสินค้าทางการเกษตรออกมาขาย เพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวได้อีกทางหนึ่ง ...” (สมยศ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551)

นอกจากนี้ ศูนย์เรียนรู้ฯ ยังได้พยายามนำร่องเป็นตัวอย่างในเรื่องของการสร้างงานสร้างอาชีพ โดยเป็นตัวอย่างให้ชาวบ้านได้ตระหนักที่จะนำภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษที่มีอยู่มาเป็นพื้นฐานมาสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว และรู้จักการดำเนินชีวิตด้วยวิถีเศรษฐกิจพอเพียง อีกทั้งยังได้ช่วยชาวบ้านด้วยการกระจายรายได้ให้มีการจ้างงานเมื่อต้องการแรงงานในงานต่างๆ เพราะนอกจากอาชีพเกษตรกรรมที่ชาวบ้านทำอยู่แล้ว ชาวไทดำบางครอบครัวมีชื่อเรื่องการทอผ้า หรือมีชื่อในเรื่องของการทำน้ำพริก ซึ่งนับว่าเป็นภูมิปัญญาและความถนัดที่แตกต่างกันในแต่ละครอบครัว แม่สมยงค์เล่าว่าชาวบ้านแถบนี้ออกจะไม่ค่อยมั่นใจที่จะนำผลิตผลต่างๆ ของตนเองออกขายตัวอย่างเช่น ผ้าทอ บางบ้านเลิกที่จะทอผ้าเพราะคิดว่าไม่รู้ว่าจะนำผ้าไปขายให้แก่ใคร แม่สมยงค์ จึงนำผ้าทอมาประยุกต์ด้วยการนำมาแกะแบบ และลองตัดเย็บเป็นกางเกงหรือเสื้อยืด ซึ่งผลปรากฏว่าเป็นที่ต้องการของลูกค้าและมีสิ่งเข้ามาให้ทำเพิ่ม

จากการสัมภาษณ์สมาชิกที่มาเข้าร่วมกับศูนย์เรียนรู้ฯ เกี่ยวกับความคิดเห็นที่มีต่อศูนย์เรียนรู้ฯ และประโยชน์ที่ตนได้รับจากศูนย์เรียนรู้ฯ ซึ่งก็มีหลากหลายความคิดเห็น ดังนี้

“...ศูนย์เรียนรู้ฯ ทำให้เราคำนึงถึงความเป็นตัวตนของเรานะ ทำให้เรารู้สึกว่าเราก็มียอดเยี่ยมในชุมชนเราในบ้านเรา ช่วยกันรักษาไว้ ของดีจะได้ตกอยู่กับลูกหลานเรา พี่ก็จะมาช่วยงานที่ศูนย์เรียนรู้ฯ บ่อยๆ...”

“...สมาชิกของศูนย์เรียนรู้ฯ มีหลายสิบครอบครัว แต่ละบ้านก็มีงานหลักของตัวเองอยู่แล้ว เช่น ทำสวน ทำบ่อปลา บ่อกุ้ง เวลาที่มีการอบรมหรือมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมที่ศูนย์เรียนรู้ฯ เราก็จะมารวมตัวกันนำผลิตผลที่มีออกมาขาย มีรายได้มาช่วยเหลือครอบครัวได้ลดต้นทุนลงไปที่ไม่ต้องออกไปขายข้างนอก...”

“...เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงนี้ จริงๆ ก่อนหน้านี้ เราก็อยู่กันอย่างพอเพียงนะ แต่เราไม่รู้จนทางศูนย์เรียนรู้ฯ เขาบอกแล้ว แล้วทำเป็นตัวอย่าง เพราะเดิมก็ทอผ้าอยู่ แต่ไปทำธุรกิจขายตรงตอนนี้ก็กลับมาอยู่บ้านแล้ว ก็ว่าจะกลับมาทอผ้าเหมือนเดิม อยู่บ้านเราดีกว่า...”

“...บ้านแม่สมยงค์นะ เขาเป็นตัวอย่างที่ดีนะ ครอบครัวเขาพร้อมใจกันดี งานแบบนี้มันต้องอดทน พอครอบครัวเขาพร้อมใจทำกันทั้งบ้าน มีแนวคิดเดียวกันก็อยู่ได้...”

ส่วนสมาชิกคนหนึ่งได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเพื่อนสมาชิกคนอื่นๆ ว่า “...แรกๆ ก็มีสมาชิกมาเข้าร่วมและมาช่วยงานที่ศูนย์เรียนรู้ฯ กันเยอะก็พวกงานต้อนรับนักท่องเที่ยว

แล้วก็งานจิปาณะนะ แต่ก็มักจะคาดหวังว่าผลผลิตที่ตนเองนำมาจะต้องขายได้ ซึ่งความเป็นจริงนะ มันก็มีทั้งของขายได้บ้างไม่ได้บ้าง พอมาแล้วของขายไม่ได้ก็เลยเลิกมา...”

นับได้ว่าครอบครัวของแม่สมยงค์เป็นตัวอย่างที่ดีให้กับชุมชนชาวไทยคำแห่งนี้ อีกทั้งไม่ย่อท้อและยังคงยึดมั่นในความตั้งใจที่มี เพราะการที่แม่สมยงค์ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญ และคุณค่าทางภูมิปัญญาของตน โดยมีความกระตือรือร้นและสร้างแบบอย่างที่ดีให้แก่ชาวบ้าน ในหมู่บ้าน ด้วยการนำภูมิปัญญาที่มีมาสร้างอาชีพสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว เป็นแบบอย่างของการพึ่งพาตนเอง และรู้จักที่จะประยุกต์ผสมผสานระหว่างของเก่ากับของใหม่ ทำให้ชาวบ้าน บางส่วนในหมู่บ้านกลับมาเห็นคุณค่าและกล้าที่จะนำภูมิปัญญาที่ตกทอดมาแต่บรรพบุรุษ มาปรับเปลี่ยน ประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน

2. ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์เรียนรู้ฯ กับสังคม คือกลุ่มนักท่องเที่ยว

ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์เรียนรู้ฯ กับนักท่องเที่ยวนั้น อาจกล่าวได้ว่าการพบปะ ปฏิสัมพันธ์กันโดยตรง ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ส่งผลต่อการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ฯ และตัวผลิตภัณฑ์เครื่องหอมปิยะชนกด้วย เพราะนักท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งในการขยายหรือพัฒนา รูปแบบของศูนย์เรียนรู้ฯ ซึ่งในปัจจุบันนี้การที่มีนักท่องเที่ยวแวะเวียนเข้ามาเยี่ยมชมมากขึ้น ทั้งในลักษณะของกรุ๊ปทัวร์หรือแบบครอบครัวก็ตาม ทำให้ทางศูนย์เรียนรู้ฯ เกิดประสบการณ์และการเรียนรู้ในความต้องการของนักท่องเที่ยวมากขึ้น จึงพยายามขยายและพัฒนาให้เรื่องของพื้นที่ ให้กว้างขวาง เช่น การขยายถนนและเพิ่มป้ายทางเข้าให้ชัดเจนมากขึ้น อีกทั้งยังมีการขุดสระน้ำ เพิ่มขึ้น เพื่อให้ความร่มรื่นคล้ายกับเป็นสถานที่สำหรับการพักผ่อน นอกจากนี้ยังมีการเพิ่มกิจกรรม ต่างๆ เช่น การทำตลาดน้ำ เป็นต้น

ส่วนการพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องหอมนั้น นักท่องเที่ยวหรือผู้บริโภคเครื่องหอม ก็มีส่วนอย่างมาก เพราะจากการที่ศูนย์เรียนรู้ฯ ได้ขายสินค้าของตนเองโดยตรง ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เกี่ยวกับตัวผลิตภัณฑ์เครื่องหอม ถึงกลิ่น รูปแบบหรือแม้แต่ การออกแบบ การนำเสนอความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวหรือผู้ใช้ ทำให้ศูนย์เรียนรู้ฯ ได้พัฒนา การผลิตเครื่องหอมในรูปแบบต่างๆ ที่หลากหลายออกมา ซึ่งทั้งนี้และทั้งนั้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เครื่องหอมชนิดต่างๆ นั้น ก็มีข้อจำกัดอยู่บนพื้นฐานของวัตถุดิบที่ทางศูนย์เรียนรู้ฯ มีจึงจะสามารถ นำมาผลิตเป็นเครื่องหอมได้ ดังที่จะได้กล่าวถึงในรายละเอียดเกี่ยวกับเครื่องหอมต่อไป

บทที่ 6

เครื่องหอมของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก

ดังที่ได้เคยกล่าวไปแล้ว ในบทที่ 5 เกี่ยวกับการทำเครื่องหอมของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนกนั้น ได้เกิดขึ้นจากปัจจัยหลายอย่างประกอบกัน ทั้งความต้องการสร้างรายได้และอาชีพให้กับครอบครัวส่วนหนึ่ง และเมื่อการสร้างรายได้จากการนำภูมิปัญญาของบรรพบุรุษมาต่อยอดได้ผลตอบรับเป็นที่น่าพอใจ จึงได้ขยายฐานการสร้างรายได้ไปสู่การนำธุรกิจมาการท่องเที่ยวเพื่อมาช่วยการสร้างงานให้เกิดขึ้นภายในชุมชน

นอกจากศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก จะมีส่วนในการทำให้ชุมชนของชาวไทดำแห่งนี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจและเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปในฐานะที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ศูนย์เรียนรู้ฯ ยังได้ใช้เครื่องหอมมาเป็นตัวแทนของการใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมและนำมาสร้างเป็นแบบอย่างแก่ชุมชนในเรื่องของการนำภูมิปัญญามาขยายผล เพื่อการเพิ่มรายได้ อันจะนำไปสู่ชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองได้

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงกรรมวิธีการทำเครื่องหอม การนำภูมิปัญญาในการทำเครื่องหอมมาใช้ ตลอดจนภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ได้นำมาใช้ในการทำเครื่องหอม ตลอดจนวิธีที่ทำให้เครื่องหอมปียะชนกยังคงเป็นที่นิยมอยู่ได้ในสังคมปัจจุบัน

6.1 วัสดุอุปกรณ์ในการทำเครื่องหอม

วัสดุอุปกรณ์ที่นำมาใช้ในปัจจุบันนั้น ส่วนใหญ่แล้วเน้นความแข็งแรงทนทาน ล้างทำความสะอาดได้ง่าย อุปกรณ์บางชนิด ใช้เพื่ออำนวยความสะดวกและความเป็นมาตรฐานของเครื่องหอม เช่น แม่พิมพ์กำยาน ทั้งนี้วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ก็มีความแตกต่างกันไปตามสภาพสังคมในแต่ละยุคสมัย

1. กรวย ใช้กรอกสิ่งของหรือเครื่องหอมลงในภาชนะที่มีปากเล็กๆ

2. กระบวย เป็นภาชนะที่ใช้สำหรับตักน้ำ สำหรับเครื่องหอมไทยใช้ตักน้ำอบ น้ำปรุงเดิมจะเป็นกะลามะพร้าวหรือกระบอกไม้ไผ่ก็ได้ เพราะจะไม่ขูดหรือทำให้กระเบื้องเป็นรอย แต่ปัจจุบันนี้ก็หันมาใช้กระบวยสแตนเลส ซึ่งหาซื้อทั่วไปและง่ายต่อการทำความสะอาด

3. โกร่ง ลักษณะคล้ายครกหินเล็กๆ โดยทั่วไปใช้บดยา เรียก “โกร่งบดยา” แต่กับเครื่องหอมถ้าปริมาณน้อยน้อยจะใช้เพื่อบดเครื่องหอมและส่วนผสมต่างๆ ให้เข้ากัน แต่ถ้าปริมาณมากก็จะใช้ครกหินใหญ่
4. ขวดโหลแก้ว ใช้สำหรับเก็บน้ำอบ น้ำปรุง หรือเอาไว้เก็บดอกไม้แห้ง (เพื่อทำบุหงา) ป้องกันฝุ่นและแมลง
5. ตะแกรง ใช้สำหรับกรองหรือร่อนแป้ง รวมทั้งเครื่องเทศต่างๆ ให้มีความเนียนละเอียดขึ้น
6. เตาอังโล่ เป็นเตาใช้เผาตะคัน ปัจจุบันมีการนำเตาไฟฟ้าเข้ามาใช้ด้วย เช่น การเลียขี้ผึ้ง ทั้งนี้ก็เพื่อความสะดวกเพราะสามารถเปิดตั้งระดับความร้อนหรืออุณหภูมิขึ้น
7. ถ้วยตวง, ช้อนตวง และกระบอกลอย มีความสำคัญมากในการกำหนดสัดส่วนของสิ่งของที่จะนำมาปรุง ซึ่งส่วนมากเครื่องปรุงต่างๆ ที่หยิบใช้จะใช้ความเคยชินในการกะปริมาณอยู่แล้ว
8. โถกระเบื้อง ในการทำเครื่องหอมมักจะใช้โถกระเบื้องปากกว้าง ก้นตื้น มีฝา เพราะโถกระเบื้องจะทนความร้อนได้ดี สามารถนำมาใช้ อบ ร่ำ และปรุงได้ และหากต้องการนำเครื่องปรุงต่างๆ แต่ละชนิดมาแบ่งใช้ ก็มักจะเก็บเอาไว้ในโถกระเบื้องขนาดเล็ก เพื่อเป็นการเก็บรักษาคุณภาพเครื่องปรุงต่างๆ และหลีกเลี่ยงความชื้น ได้ไม่ต้องไปเปิด-ปิดโถใหญ่
9. ตะคัน คือ ภาชนะเล็กๆ คล้ายถ้วย ทำด้วยดินเผา ใช้เผาไฟให้ร้อนวางบนทวน ตักเครื่องร่ำใส่จะให้ความร้อนเผาเครื่องร่ำให้มีความร้อน
10. ทวน คือ ภาชนะสูงใช้วางกลางโถกระเบื้อง เป็นที่รองรับตะคันทำด้วยดินเผา
11. ฝาขาวบาง ใช้เพื่อกรองผงหรือตะกอน อาจจะเย็บเป็นวงกลมๆ มีขอบคล้ายที่ช้อนปลา เพื่อความสะดวกในการใช้
12. หม้อเคลือบ ใช้สำหรับ ต้ม ชง น้ำอบไทย
13. ฟิล์มพลาสติก หรือ ฟิล์มยัด ใช้ห่อผลิตภัณฑ์เพื่อเป็นการรักษาคุณภาพรักษาความสดใหม่ เช่น เครื่องหอมบางชนิดที่ผสมแล้วแต่ใช้ไม่หมด หรือเพื่อป้องกันฝุ่นละอองก็ได้
14. กาวแท่งหรือกาวร้อน เพื่อใช้ในการตกแต่งบรรจุภัณฑ์
15. เชือกกล้วย ใช้ในการตกแต่งบรรจุภัณฑ์
16. กล่องพลาสติกใส ขวดเปล่า ใช้บรรจุเครื่องหอม
17. แม่พิมพ์กำยาน ทำจากทองเหลือง

ในปัจจุบันนี้อุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ส่วนใหญ่ก็จะเป็นสแตนเลส เช่นอุปกรณ์จำพวกหม้อ กระจบวย เพราะทำความสะอาดง่าย อุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ ที่ใช้ในการทำเครื่องหอม จะมีข้อห้ามไม่ให้นำไปใช้กับการปรุงอาหาร เพราะกลิ่นจะติดไปกับอาหาร และถ้าเป็นภาชนะหรือของที่ใช้แล้ว เช่น หม้อ กระจบวย กระจบวย มาใช้ในการทำเครื่องหอมจะทำให้เครื่องหอมมีกลิ่นเปลี่ยนแปลงไป และควรที่จะแยกอุปกรณ์ที่ใช้กับเครื่องหอมแต่ละชนิดๆ ไป ไม่ให้นำมาใช้ปะปนกัน เช่น ขวดโหล โถกระเบื้อง กระจบวย ที่ใช้ในการทำน้ำอบก็จะใช้เฉพาะเพื่อทำน้ำอบเท่านั้น วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ทำเครื่องหอมนั้น จึงมักจะมีถาด โถ ขวดโหลต่างๆ ฯลฯ มากกว่า 1 ชิ้น

นอกจากนี้ความสะอาดของวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ยังมีผลต่อคุณภาพของเครื่องหอม และความปลอดภัยของผู้บริโภคด้วย เพราะหากเครื่องหอมไม่สะอาดพอก็อาจจะทำให้ผู้ใช้เกิดอาการแพ้และระคายเคืองได้ ซึ่งนายปิยะได้กล่าวเสริมว่า “...เครื่องหอมของเรา เน้นความสะอาด มาเป็นอันดับหนึ่ง เราใช้ภูมิปัญญาในการถนอมอาหาร วัสดุอุปกรณ์จะต้องสะอาด สิ่งที่จะบรรจุลงขวดจะต้องมีความสะอาด มือคนทำเองก็ต้องสะอาด พื้นที่ภาชนะต่างๆ ต้องสะอาดทั้งนั้น แม้แต่บริเวณที่เราต้องนำเครื่องหอมไปตากแดด ก็ต้องสะอาด ไม่ตากในบริเวณที่จะมีสิ่งปนเปื้อน หรือมีเชื้อโรค เหล่านี้เป็นภูมิปัญญาที่เรานำมาใช้และคำนึงถึงตลอด เราคำนึงถึงความปลอดภัยของผู้บริโภคด้วย จริงๆ สินค้าทุกตัวก็มีโอกาสที่จะมีเชื้อรา เพราะมีขบวนการการย่อยสลายอยู่แล้ว ซึ่งทั้งนี้ก็ขึ้นกับพฤติกรรมของผู้ใช้ด้วย เช่น พวกแป้งหรือยาหมอม ใช้ปะปนกับคนอื่นๆ เปิดๆ ปิดๆ บ่อยๆ ก็อาจจะมีเชื้อโรคปนเปื้อนได้ แต่ในส่วนของการผลิตเราพยายามดูแลและใส่ใจในเรื่องของความสะอาดอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้...” (ปิยะ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551)

ภาพที่ 6.1 วัสดุอุปกรณ์ส่วนหนึ่งที่ใช้ในการผลิตเครื่องหอม

6.1.1 วัตถุดิบ ส่วนผสม และ เครื่องปรุง

แหล่งที่มาของเครื่องปรุงต่างๆ จำพวกเครื่องเทศเพื่อใช้ในการทำเครื่องหอม ตลอดจนวัสดุอุปกรณ์นั้น นายมานัฏกล่าวว่าสามารถหาซื้อได้ตามร้านแถวถนนจักรวรรดิ เครื่องปรุงพวกเครื่องเทศต่างๆ สามารถหาซื้อได้ที่ร้านเจ้ากรมเปือ หรือร้านเวชพงศ์ เครื่องปรุงแบบบดป่นทางร้านมีจำหน่ายอยู่แล้ว หรือถ้าไม่ได้บดเอาไว้ก็สามารถสั่งให้บดให้ได้ วัสดุอุปกรณ์อื่นๆ เช่น หัวน้ำหอมก็สามารถหาซื้อได้ จากร้านในละแวกเดียวกันหรือร้านศึกษาภัณฑ์ก็ได้ สำหรับหัวน้ำหอมที่นำมาใช้ผสมในเครื่องหอมบางชนิด เช่น กำยาน น้ำปรุง และน้ำอบนั้นทางศูนย์เรียนรู้ฯ เลือกที่จะใช้หัวน้ำหอมที่มีคุณภาพดีและสั่งทำเป็นพิเศษ เพื่อให้ได้กลิ่นที่มีลักษณะเฉพาะและติดทนนาน

ส่วนวัตถุดิบพวกพืชสมุนไพรบางอย่าง ครอบครัวยุคของนายปิยะจะปลูกเอาไว้เอง เช่น ขมิ้น มะพร้าว น้ำหอม ใบเตยหอม มะกรูด กล้วย(ใบตอง) ส้มโอ ฯลฯ หรือดอกไม้บางชนิด เช่น มะลิ จำปี จำปา เป็นต้น ซึ่งโดยอาชีพของคุณพ่อคุณแม่เอง ก็เป็นเกษตรกรทำสวนอยู่แล้ว ปลูกผักผลไม้ต่างๆ เช่น มะม่วง น้อยหน่า ฝรั่ง เป็นต้น แต่เมื่อดังศูนย์เรียนรู้ฯ ขึ้น จึงนำผลผลิตที่ได้มาใช้ในการกิจการเครื่องหอมด้วย และหากวัตถุดิบตัวใดที่ใช้ในการทำเครื่องหอมมีไม่มากพอ ก็จะรับซื้อจากคนในหมู่บ้านในชุมชน เพื่อเป็นกระจายรายได้ให้แก่ชุมชนอีกทางหนึ่ง อีกทั้งผลผลิตบางส่วนยังนำมาใช้ในการประกอบอาหารเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมที่ศูนย์เรียนรู้ฯ และมีการนำออกขายให้แก่นักท่องเที่ยวบ้าง ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับผลผลิตในแต่ละฤดูด้วย

การใช้ส่วนผสมและเครื่องปรุงต่างๆ ที่จะนำมาทำเป็นเครื่องหอมนั้น อาจจะมีเหมือนและแตกต่าง ไปจากผู้ผลิตเครื่องหอมอื่นๆ รวมถึงหนังสือ ตำราที่สอนการทำเครื่องหอม โดยทั่วไป จากการเก็บข้อมูลผู้วิจัยพบว่ามีการ “ใส่เพิ่ม” และ การ “ตัดออก” กล่าวคือ การผลิตเครื่องหอมโดยเริ่มต้นนั้น ได้นำความรู้ต่างๆ มาจากการใช้ฐานภูมิปัญญาของบรรพบุรุษในเบื้องต้น ต่อมาเมื่อเครื่องหอมเข้าสู่กระบวนการผลิตเพื่อการสร้างรายได้ ศูนย์เรียนรู้ฯ จึงต้องเกิดการปรับประยุกต์ ซึ่งเป็นการปรับบนฐานความต้องการในฐานะผู้ผลิตเครื่องหอมที่นำเอาภูมิปัญญาดั้งเดิมมาสืบสานต่อเพื่อการสร้างรายได้ และการปรับประยุกต์นี้ก็จะเป็นไปตามสถานะแวดล้อม การเพิ่มหรือตัดส่วนผสม ส่วนประกอบ หรือเครื่องปรุงต่างๆ นั้น จึงพิจารณาถึงความเป็นไปได้และความเหมาะสมเป็นหลัก เช่น ส่วนผสมบางตัวหายากหรือมีราคาแพง ก็จะตัดออกแล้วนำเอาส่วนผสมอื่นที่มีคุณสมบัติใกล้เคียงกันมาใช้แทน

แต่อย่างไรก็ตาม กระบวนการผลิตเครื่องหอมเพื่อการค้าผู้ผลิตมีอาจใช้เพียงแค่ฐานความรู้ดั้งเดิมที่ประกอบกับความพอใจของตนเป็นที่ตั้งในการผลิตสินค้าใดๆ หากแต่มีผู้ใช้หรือผู้บริโภคเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย การตัดส่วนประกอบออก หรือเพิ่มส่วนผสมเข้ามา หรือการจะพัฒนาเครื่องหอมไปในรูปแบบหรือทิศทางใด ก็จะมีความต้องการของผู้ใช้เข้ามากำหนดด้วยส่วนหนึ่ง ประกอบกับวัตถุดิบที่มีและศักยภาพในการผลิตว่าสามารถทำได้หรือไม่ ซึ่งนายปิยะได้เล่าว่า “...จะตัดส่วนประกอบออก หรือเพิ่มส่วนผสมเข้ามาอีกก็ตัว หรือไม่นั้น เราก็ต้องฟังผู้บริโภคด้วยพัฒนาไปตามความต้องการของผู้บริโภค... เราอย่าไปคิดว่าเราจะต้องไปทำให้เหมือนบรรพบุรุษแล้วก็อย่าไปคิดว่าลูกหลานจะต้องรับความรู้ของเราแล้วจะต้องทำให้เหมือนเป๊ะไปหมด ถ้าคิดอย่างนี้ก็ไม่มีการพัฒนา ผมว่าการพัฒนามันมี 2 ทางนะ คือพัฒนาให้ดีขึ้นกับพัฒนาให้แย่ลง ผมมั่นใจว่าผมพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นนะ...” (ปิยะ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551)

6.1.2 กรรมวิธีการทำเครื่องหอมชนิดต่างๆ

นายมานัทและนายปิยะ ภูแบ่ง ได้ด้อยอดนำความรู้เกี่ยวกับการใช้พืชสมุนไพรและพื้นฐานความรู้ในการทำเครื่องหอมที่มีอยู่เป็นทุนเดิม มาประกอบกับการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม โดยใช้วิธีการสอบถาม ค้นคว้า และนำมาทดลองทำ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าเครื่องหอมของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนกนั้น ได้มีการปรับประยุกต์ ทั้งในส่วนของการขั้นตอน กรรมวิธีการทำ รวมทั้งเครื่องปรุงบางชนิดให้แตกต่างไป จากวิธีการทำเครื่องหอมตามแบบที่พบได้ตามหนังสือต่างๆ ทั่วไป เรียกได้ว่าเป็นการนำภูมิปัญญาที่มีมาเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้และเกิดการพัฒนาค่อยๆ ซึ่งก็กลายเป็นผลดีในแง่ของการสร้างเอกลักษณ์เฉพาะให้กับเครื่องหอมปิยะชนก ในเรื่องของกลิ่น

รูปลักษณะของเครื่องหอม รวมไปถึงคุณภาพในการนำไปใช้งานของตัวเครื่องหอมเองด้วย ซึ่งศูนย์เรียนรู้ฯ ได้นำความรู้ดังกล่าวมาผลิตเครื่องหอมออกเป็นชนิดต่างๆ ได้ดังนี้

1. แป้งขมิ้นสด
2. แป้งถนอมผิวพรรณ
3. แป้งพวง
4. น้ำอบไทย
5. น้ำปรุง
6. กำยาน
7. จี๊ฝักกะทิสด
8. เทียนอบ
9. ขาดมส้มมือ

ขั้นตอนและวิธีการทำ

เครื่องหอมประเภทแป้งชนิดต่างๆ ของเครื่องหอมปิยะชนก มีแป้งดินสอพองเป็นส่วนผสมหลัก จึงทำให้มีขั้นตอนและวิธีการในการเตรียมแป้งในขั้นตอนที่เหมือนกัน โดยเริ่มจากการนำแป้งดินสอพองมาผ่านขั้นตอนการทำความสะอาดด้วยการแช่น้ำทิ้งเอาไว้ไม่เกิน 2 วัน หากเกินจากนี้จะทำให้แป้งเริ่มเน่าและมีกลิ่นเหม็นโคลน เมื่อแช่แป้งครบ 2 วันแล้ว จึงเทน้ำออก แล้วจึงนำแป้งที่แช่จนได้ที่แล้ว ไปกรองผ่านผ้าขาวบาง กรองประมาณ 3 ครั้ง ซึ่งการกรองด้วยกรรมวิธีนี้จะทำให้ได้แป้งที่มีเนื้อสะอาดและเนียนละเอียด เมื่อกรองแป้งจนได้ที่แล้ว จึงนำแป้งใส่ถึงภาชนะ ทิ้งพักไว้ จะทำให้แป้งเกิดการแบ่งตัว แยกออกเป็น 2 ชั้น คือส่วนที่ลอยอยู่ด้านบน เรียกแป้งเนื้อหนึ่ง ส่วนแป้งที่ตกตะกอนอยู่ด้านล่างเรียก แป้งเนื้อสอง แป้งเนื้อหนึ่งจะช้อนเอาเฉพาะส่วนบนเก็บไว้ใช้ เพราะจะเป็นเนื้อแป้งที่เบา ซึ่งสามารถนำไปใช้ทาผิวหน้าและผิวกายได้ ส่วนแป้งเนื้อสองที่ตกตะกอนอยู่นั้น จะตักออกไว้เป็นก้อนๆ แล้วนำไปตากแดดให้แห้ง เพื่อรอการนำไปใช้

เมื่อได้แป้งเนื้อหนึ่งและเนื้อสอง ตามที่ต้องการแล้ว แป้งเนื้อหนึ่งจะนำไปผลิตเป็นแป้งขมิ้นสด แป้งถนอมผิวพรรณ และนำไปเป็นส่วนผสมในน้ำอบไทย ส่วนแป้งเนื้อสองที่ได้จะนำไปทำแป้งพวง ซึ่งคุณสมบัติของแป้งดินสอพองที่ตกตะกอนนี้ มีส่วนในการทำให้แป้งพวงของเครื่องหอมปิยะชนกมีความทนทานในการยึดเกาะกับเส้นด้ายและทิ้งตัวได้ดี และนอกจากภูมิปัญญาในการทำทำความสะอาดและแยกเนื้อแป้งแล้ว ผู้วิจัยพบว่ายังมีภูมิปัญญาเกี่ยวกับการใช้ดิน

ด้วย ซึ่งแม่สมยงค์ได้เล่าว่า “...แม่จะย้ำบอกกับลูกๆ อยู่เสมอว่า “ดิน” ที่จะนำมาใช้ทำเครื่องหอม ต้องเป็น “ดินที่สุก” คือ เป็นดินที่ตากให้แห้งแล้ว แม้แต่การจะเพาะปลูกอะไรก็ตาม ดินที่คิบปลูกอะไรก็ไม่งาม ดินไม่สุก เอามาทำเป้งๆ จะเปราะ...” (สมยงค์ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์) ภูมิปัญญานี้เป็นสิ่งที่แม่สมยงค์ได้สั่งสมและเรียนรู้มาจากรรพบุรุษและสามารถนำความรู้นี้มาใช้ประกอบอาชีพได้

ขั้นตอนในการผลิตเป้งชนิดต่างๆ มีดังนี้

1. แป้งขมิ้นสด เป็นเครื่องหอมเครื่องสำอางไทยโบราณ ที่สืบทอดมาจากภูมิปัญญาในเรื่องของพืชสมุนไพร ซึ่งนำคุณลักษณะเด่นของขมิ้นที่มีประโยชน์มาใช้ คือช่วยลดความมันบนผิว แก่คัน แก่ผิวแตกได้ อีกทั้งยังช่วยบำรุงผิว และช่วยให้ผิวพรรณสะอาด ซึ่งผู้วิจัยได้ค้นคว้าเพิ่มเติมเกี่ยวกับสรรพคุณของขมิ้นพบว่ามีความรู้ในการยับยั้งแบคทีเรียและเชื้อรา และยังช่วยรักษาอาการผิวอักเสบเป็นแผล ได้ดีอีกด้วย (มหัศจรรย์น้ำมันหอมระเหย, 2547)

วัสดุอุปกรณ์

- 1) หม้อต้มสแตนเลส
- 2) ครก
- 3) ตะแกรง
- 4) ผ้าขาวบาง

เครื่องปรุง

- 1) แป้งดินสอพอง
- 2) ขมิ้นสด
- 3) ใบเตยหอม

วิธีการทำ

หลังจากเตรียมแป้งดินสอพองจนได้แป้งเนื้อหนึ่งแล้ว ขั้นตอนในการทำแป้งขมิ้นสดขั้นตอนต่อไป คือ การเตรียมน้ำมันขมิ้น โดยการนำขมิ้นสดที่แก่ได้ที่มาล้างให้สะอาด แล้วนำมาปอกเปลือกใส่ครกตำ ให้น้ำมันขมิ้นออกมา แล้วจึงนำไปใส่ผ้าขาวบางเพื่อคั้นน้ำ น้ำมันที่ได้จะมีน้ำมันขมิ้นลอยขึ้นมา ช้อนน้ำมันขมิ้นพักไว้ แล้วนำแป้งเนื้อหนึ่งที่ได้ลงไปใส่ในหม้อสแตนเลส ใส่น้ำมันขมิ้นลงไป ถ้าขมิ้นที่นำมาใช้เป็นขมิ้นอ่อนให้ใส่เพิ่มขึ้นอีกนิดหน่อย เพื่อให้แป้งมีสีที่เข้มขึ้น แต่ก็ไม่ควรที่จะใส่น้ำมันขมิ้นมากเกินไป เพราะถ้าใส่มากเกินไปจะทำให้ผิวแห้งตึง นำใบเตยหอมล้างสะอาดมาใส่ประมาณ 2 กำ

เพื่อช่วยดับกลิ่นไม่ให้แป้งมีกลิ่นเหม็นสาบ นำแป้งไปตั้งไฟอ่อนๆ หมั่นคน เพื่อไม่ให้แป้งติดกันหม้อ คนจนแป้งเดือด จากนั้นจึงถ่ายแป้งที่สุกดีแล้วลงในภาชนะอื่น ทิ้งไว้ให้เย็น แป้งจะเกิดการแยกตัวอีก เทน้ำด้านบนออก แล้วจึงตักเนื้อแป้งออกเป็นก้อนๆ นำไปใส่ถาดแล้วผึ่งแดดประมาณ 2 ครั้ง (2 แดด) จากนั้นจึงนำแป้งที่แห้งดีแล้วมาตำด้วยครกจนละเอียด แล้วจึงนำไปกรองผ่านตะแกรงร่อน นำแป้งที่ร่อนแล้วออกไปตากแดดให้แห้งอีกครั้ง ทั้งนี้ก็เพื่อให้ได้เนื้อแป้งที่ฟูและเป็นผง เนื้อแป้งที่ได้เนียนละเอียด แห้งสนิทไม่จับตัวเป็นก้อน เพราะความชื้นจะทำให้เนื้อแป้งเสียได้ง่าย จากนั้นจึงนำแป้งบรรจุลงตลับและเข้าหีบห่อ นอกจากนี้ ทางศูนย์เรียนรู้ฯ ยังได้นำนวัตกรรมเก็บรักษาแป้งให้กับผู้ใช้ โดยแนะนำให้แบ่งถ่ายเนื้อแป้งขม้นลงในภาชนะที่สะอาดและสะดวกต่อการใช้ เช่น โถกระเบื้อง, ตลับแก้ว และเก็บในที่แห้งสนิท ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการยืดอายุและรักษาคุณภาพของแป้งขม้นสด ไม่ให้เสียก่อนถึงเวลาอันควร อีกทั้งยังเพื่อป้องกันเชื้อโรคและสิ่งสกปรกที่จะปนเปื้อนอีกด้วย

การใช้แป้งขม้นสดในสมัยก่อนไม่ได้สะดวกและสำเร็จรูปเท่ากับในปัจจุบันนี้ โดยแม่สมยงค์เล่าว่า “แต่ก่อนใช้แป้งดินสอพอง เป็นผงแป้งนะผสมกับขม้นแล้วก็สั่มมะขาม” (สมยงค์ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2550) แป้งขม้นสดนี้ เป็นผลิตภัณฑ์เก่าแก่ดั้งเดิมที่ผู้บริโภคนิยมใช้เนื่องจากส่วนผสมที่ใช้ไม่ได้ใช้เพียงผงขม้นเพื่อให้ได้เนื้อแป้งที่มีสีเหลืองสวย แต่ใช้น้ำมันขม้นที่มีสรรพคุณทางยามาเป็นส่วนผสม ซึ่งผู้ใช้ส่วนใหญ่ใช้แล้วไม่เกิดอาการแพ้ และยังช่วยกระชับรูขุมขนด้วย (สัมภาษณ์ผู้ใช้) จากคุณสมบัติทางยาของขม้น ได้แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาดั้งเดิมในเรื่องของการใช้สมุนไพรในการรักษาบำบัดได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 6.2 แป้งขมิ้นสด

2. แป้งถนอมผิวพรรณ เป็นการนำแป้งดินสอพองที่ผ่านกระบวนการแยกเนื้อดังกล่าวแล้ว มาประดิษฐ์และปรับปรุงให้มียุทธศาสตร์ที่น่าใช้ ด้วยการนำมาหยอเป็นเม็ดเล็กกว่าดินสอพอง ที่พบเห็นได้ตามท้องตลาดทั่วไป ซึ่งแป้งถนอมผิวพรรณนี้ ผู้ใช้ส่วนใหญ่นิยมนำไปใช้ในเรื่องของ การพอกขัดผิว แล้วล้างออก โดยนำแป้งไปผสมกับส่วนผสมอื่นๆ เอง เช่น น้ำมะขาม น้ำผึ้ง น้ำมะนาว เป็นต้น

วัสดุอุปกรณ์

- 1) ผ้าขาวบาง
- 2) ถาดสแตนเลส
- 3) กรวยหยอแป้ง

เครื่องปรุง

- 1) แป้งดินสอพองเนื้อหนึ่ง
- 2) ใบเตยหอม

วิธีการทำ

นำแป้งดินสอพองที่ผ่านขั้นตอน จนได้แป้งเนื้อหนึ่ง มาคั่วลงในหม้อสแตนเลส นำใบเตยล้างสะอาดประมาณ 2-3 กำลงไปคั่วกับ เพื่อช่วยดับกลิ่นไม่ให้แป้งมีกลิ่นเหม็นสาบ นำแป้งไปตั้งไฟอ่อนๆ หมั่นคน เพื่อไม่ให้แป้งติด

กันหม้อ คนจนแป้งเดือดและสุกดีแล้ว นำมาใส่กรวยหยอด หยอดให้เป็นเม็ดๆ เล็กๆ บนผ้าขาวบางที่วางไว้บนถาดสแตนเลส นำไปผึ่งแดดให้แห้งสนิท แล้วจึงนำไปบรรจุลงกลับ

ในการหยอดแป้งถนอมผิวพรรณ ได้มีการนำกรวยหยอดแป้งเข้ามาใช้ เพื่อเพิ่มความสะดวก รวดเร็ว และเป็นการประหยัดเวลา แทนการใช้ช้อนเล็กๆ หยอดเช่นในสมัยแต่ก่อน อีกทั้งการใช้กรวยหยอดยังทำให้ได้เม็ดแป้งที่มีเม็ดเล็กเท่าๆ กัน มีความสะดวกในการใช้คือใช้ง่าย ไม่ต้องหัก อีกทั้งรูปลักษณะที่ดูกระต๊ากน่ารักใช้ ซึ่งเป็นการเพิ่มค่าให้กับแป้งดินสอพองให้น่าซื้อหา มากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 6.3 แป้งถนอมผิวพรรณ

3.แป้งพวง เป็นศิลปะอย่างหนึ่งของคนไทย ในอดีตสตรีไทยมักนิยมนำแป้งพวงมาประดับตกแต่งมวยผม หรือนำแป้งพวงมาผูกกับช่อดอกไม้สด เช่น ดอกกุหลาบ เพื่อความสวยงาม และมีกลิ่นหอม

วัสดุอุปกรณ์

- 1) เส้นด้าย
- 2) ไขตอง

- 3) ถุงพลาสติก
- 4) สก็อตเทป หรือ เทปกาว

เครื่องปรุง

- 1) แป้งดินสอพองเนื้อสอง
- 2) สีผสมอาหาร
- 3) กาวน้ำ
- 4) น้ำอบไทย
- 5) เทียนอบ

วิธีการทำ

นำแป้งดินสอพองที่ผ่านขั้นตอนจนเป็นแป้งเนื้อสอง ซึ่งก็คือแป้งที่แยกตัวและตกตะกอนอยู่ด้านล่างภาชนะ นำแป้งที่ได้มาต้มให้สุกในหม้อสแตนเลส ทิ้งไว้ให้เย็นแล้วตักแป้งออกเป็นก้อน นำไปตากแดดให้แห้งประมาณ 2 ครั้ง (2 แดด) แล้วมาตำด้วยครกให้เป็นผงละเอียด แล้วนำแป้งไปร่อนในตะแกรง จากนั้นจึงนำแป้งออกไปมาตากแดดอีกครั้ง เพื่อให้ได้เนื้อแป้งที่ฟูเป็นผงและแห้งสนิท

นำแป้งผงที่ได้มาผสมกับน้ำอบไทยและกาวน้ำ ถ้าต้องการแบบที่มีสีสันทาก็ใช้สีผสมอาหารใส่ลงไป กวนจนส่วนผสมเข้าเป็นเนื้อเดียวกัน จากนั้นจึงเตรียมจิ้งเส้นด้วยสก็อตเทปบนใบตองเป็นรูปตัว U (หรือรูปเกือกม้า) ขนาดความยาวของด้ายกะให้ยาวประมาณ 20-30 เซนติเมตร นำแป้งที่ผสมแล้วใส่ถุงพลาสติก ตัดมุมถุงเล็กน้อย เพื่อใช้ทำเป็นกรวยแทนกรวยใบตอง ซึ่งเหตุที่ไม่ได้ใช้ใบตองทำเป็นกรวยเช่นแต่ก่อนแล้ว เพราะนักท่องเที่ยวที่ยังทำไม่ชำนาญบีบกรวยแล้วมักจะแตก อีกทั้งถ้ายังใช้ไม่หมดก็จะเก็บไว้ได้ไม่นาน จากนั้นหยอดแป้งเป็นรูปหัวใจไปบนเส้นด้าย ให้ได้ขนาดเท่าๆ กัน โดยวางระยะให้แป้งแต่ละเม็ดอยู่ชิดติดกัน แต่ไม่ให้เสียรูป ให้เว้นตรงส่วนปลายของเส้นด้ายเอาไว้ประมาณ 1-1.5 นิ้ว เพื่อหยอดแป้งให้เป็นรูปดอกไม้

เมื่อได้แป้งที่หยอดเสร็จแล้ว นำไปวางในที่ร่มให้แป้งแห้งสนิท ซึ่งสังเกตได้จากการที่แป้งจะร้อนออก ไม่เหนียวติดเนื้อใบตอง ค่อยๆ แกะเทปกาว และยกปลายเส้นด้ายทั้งสองข้างขึ้นอย่างเบามือ แล้วนำมาสะบัดเบาๆ หากเม็ดแป้งหลุดออกจากเส้นด้ายจะคัดออก เพราะถือว่าเป็นชิ้นงานที่ไม่สมบูรณ์

แป้งพวงที่ได้จะนำไปอบร่ำกลั่นด้วยเทียนอบ ประมาณ 2 ครั้ง เพื่อให้แป้งมีกลิ่นหอมแล้วจึงนำมาเข้าช่อ ดัดโบว์ประดับให้สวยงาม แล้วบรรจุลงถุง

แป้งพวงปิยะชนก เป็นเครื่องหอมที่อาจเรียกได้ว่าการปรับประยุกต์อย่างโดดเด่นชัดเจน ให้แป้งพวงกลายเป็นผลิตภัณฑ์ “ของที่ระลึก” รวมถึงการเป็น “ของชำร่วย” ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของเครื่องหอมปิยะชนก เพราะได้มีการประยุกต์ปรับเปลี่ยนทั้งรูปทรง ลวดลาย ส่วนผสมของตัวแป้ง รวมไปถึงสีสันทันของแป้งพวง ซึ่งการประยุกต์ปรับเปลี่ยนนี้ก็มาจากการคิดสร้างสรรค์ของแม่สมยศ ซึ่งมีใจรักในงานศิลปะเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ประกอบกับต้องการให้แป้งพวงมีความสวยงามและสามารถนำไปใช้งานได้หลากหลาย มากกว่าแค่การนำไปทำเป็นเครื่องประดับผมเพียงอย่างเดียว จึงได้ทดลองหยอดแป้ง จากแป้งพวงทั่วไปที่มีจะหยอดแป้งเป็นเม็ดเล็กๆ กลมๆ ธรรมดา มาปรับเปลี่ยนรูปลักษณะให้แปลกตา ด้วยการหยอดแป้งให้เป็นรูปทรงหัวใจและรูปดอกไม้ และนำแป้งมาใส่สีเพื่อให้แป้งพวงดูมีสีสันสะดุดตามากขึ้น เมื่อทดลองทำแล้วขายได้ดีและเป็นที่ชื่นชอบของผู้ใช้ จึงหยอดแป้งเป็นรูปทรงหัวใจและดอกไม้และมีการผสมสีเพื่อให้แป้งพวงมีสีสันสดใสเรื่อยมา

นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาในฝีมือการทำให้ชำนาญและมีความละเอียด ในเรื่องของการเรียงเม็ดแป้งให้มีลวดลายที่ถี่ขึ้นละเอียดขึ้น อีกทั้งในส่วนผสมของแป้งพวงก็มีการประยุกต์นำกว้าเข้ามาผสม เพื่อเน้นให้พวงแป้งมีความทนทานแข็งแรงมากขึ้น ทนทานต่อการนำไปประดับตกแต่ง และมีแบบให้เลือก 2 แบบ การเลือกใช้นี้ขึ้นอยู่กับรสนิยมความชอบและการนำไปใช้งานของผู้ซื้อ คือ ถ้าเป็นแบบที่นำไปติดผมแป้งพวงจะใช้แป้งสีขาวทั้งเส้น และไม่มีการตกแต่งด้วยโบว์ริบบิ้น หรือหากนำไปเพื่อเป็นของชำร่วย เป็นของประดับตกแต่งไว้ในห้องเพื่อให้มีกลิ่นหอม หรือนำไปบูชาพระ ก็สามารถเลือกแบบที่มีการตกแต่งด้วยโบว์ริบบิ้น ทั้งนี้ก็เพื่อเพิ่มคุณค่าให้กับแป้งพวงให้ดูสวยงามน่าซื้อน่าใช้

แม่สมยศยังได้เล่าถึง ความเชื่อในการทำแป้งพวงว่า การทำแป้งพวงเป็นการทำของสูง เพราะนอกจากจะนำมาใช้เป็นเครื่องประดับผมแล้ว แป้งพวงยังถูกนำไปใช้บูชาพระเพื่อ “ถวายเป็นอามิสบูชา” แทนพวงมาลัยดอกไม้ที่คงความสดไว้ได้ไม่นาน เวลาที่จะมาหยอดแป้งแม่สมยศก็ต้องเตรียมตัวเองให้พร้อมก่อนมาหยอดแป้งด้วยการอาบน้ำให้สะอาด แต่งตัวให้เรียบร้อย ทำจิตใจให้ผ่องใส แล้วจึงจะมาหยอดแป้ง และแป้งพวงนี้มักจะมีผู้มาสั่งทำเป็นจำนวนมากเพื่อนำไปเป็นของชำร่วยในงานต่างๆ หรืออาจจะสั่งทำในขนาดที่พิเศษขึ้น ซึ่งก็สามารถทำได้ และหากต้องการให้มีกลิ่นหอมติดทนนาน แม่สมยศก็จะทำการอบร่ำให้เป็นพิเศษตามความต้องการของลูกค้า

ภาพที่ 6.4 แป้งพวงขนาดต่างๆ ที่ยังไม่ได้ตกแต่งด้วยโบว์ริบบิ้น

4. **จี๊ผึ่งกะทิสด** เป็นเครื่องหอมเครื่องสำอางไทยโบราณ ที่ใช้ทาเพื่อช่วยให้ริมฝีปากนุ่มนวลสดใส ไม่แห้งแตกเป็นขุย อาจเรียกได้ว่า จี๊ผึ่ง หรือ สีสผึ่ง เป็นลิปมันแบบไทยๆ ที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในสมัยก่อน อาจมีการเพิ่มสีสันทันด้วยการนำดอกไม้หรือไม้บางชนิดมาผสม แต่จี๊ผึ่งกะทิสดปักษ์ชนกที่ทำออกขายในปัจจุบัน ไม่ได้เติมสีสันทันลงไป จะมีให้เลือกสีเดียวคือ สีขาวธรรมชาติ

วัสดุอุปกรณ์

- 1) หม้อสแตนเลส
- 2) เตาอังโล่
- 3) ผ้าขาวบางหรือจะใช้ผ้าดิบแทนก็ได้
- 4) มือแมวขูดมะพร้าว

เครื่องปรุง

- 1) จี๊ผึ่งแท้
- 2) กะทิสดจากมะพร้าว น้ำหอม
- 3) ใบเตยหอม
- 4) ดอกพิกุล

วิธีการทำ

ขั้นตอนในการเตรียมจี๊ผึ่ง

นำจี๊ผึ่งอ่อนใส่ลงในกระทะทองเหลือง ตั้งไฟให้ละลาย แล้วกรองด้วยผ้าดิบหรือผ้าขาวบางที่พับซ้อนกันประมาณ 2 ชั้น เพื่อเป็นการกรองเอาสิ่งสกปรกที่ติดมากับจี๊ผึ่งออกไป เมื่อกรองเสร็จแล้วใส่หม้อพักเอาไว้

ขั้นตอนในการเตรียมกะทิสด

นำมะพร้าว น้ำหอมมาขูดและคั้นน้ำ จากนั้นจึงนำน้ำกะทิที่ได้ไปแช่ในช่องแช่แข็ง (Freeze) กะทิจะเกิดการแยกตัวระหว่างกะทิกับน้ำ จะได้ไขมันกะทิที่เป็นครีมชั้นสีขาว นำจี๊ผึ่งเหลวที่ผ่านการกรองครั้งแรก และไขมันกะทิสดที่ได้ ใส่รวมกันลงไป ในหม้อ ตั้งไฟเคี่ยวให้ละลาย นำใบเตยหอมประมาณ 2 กำและดอกพิกุลใส่ลงไป ในหม้อ เคี่ยวให้ไขมันกะทิและจี๊ผึ่งมีกลิ่นหอม จากนั้นใช้ผ้าขาวบางกรอง เพื่อเอาดอกพิกุลและใบเตยออก ทิ้งไว้ให้เย็น ใช้มือแมวดักและบรรจุลงกล่อง ใส่ใบเตยหอมที่รีดแล้ว เพื่อเพิ่มความหอม แล้วบรรจุลงถุงเตรียมขายต่อไป

จุดเด่นของจี๊ผึ่งกะทิสดปิยะชนก คือ มะพร้าวที่จะนำมาใช้ทำกะทินั้น “...จะต้องใช้แต่ มะพร้าวน้ำหอมเท่านั้น...” (มานัท ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551) ซึ่งเป็นมะพร้าวน้ำหอมพันธุ์น้ำหอมที่ทางศูนย์เรียนรู้ฯ ปลูกเอาไว้เอง มะพร้าวน้ำหอมนี้ นับเป็นเครื่องปรุงที่สำคัญ เพราะมะพร้าวน้ำหอมจะมีกลิ่นหอมอยู่ในตัว เมื่อนำมาทำเป็นส่วนผสมในจี๊ผึ่งก็จะทำให้ได้จี๊ผึ่งกะทิที่มีกลิ่นหอม อีกทั้งมะพร้าวที่จะนำมาใช้จะต้องเป็นมะพร้าวที่แก่ได้ที่ แต่ต้องไม่ใช่มะพร้าวที่มีลักษณะที่ขาวสวน เรียกว่า “มะพร้าวน้ำตาล” คือ แก่จนเป็นสีน้ำตาลคลาดัน เพราะมะพร้าวแก่จัดเช่นนี้จะไม่มีกลิ่นหอมมัน และหากนำมาผลิตเครื่องหอมจะได้คุณภาพที่ไม่ดี นอกจากจี๊ผึ่งกะทิสดจะนำมาใช้ทาริมฝีปากเพื่อความนุ่มนวลแล้ว ผู้บริโภคบางคนยังได้นำจี๊ผึ่งกะทิสดนี้ไปใช้กับส่วนอื่นๆ ของร่างกายด้วย เช่น ทาขอบเล็บที่แห้งแข็งให้นุ่มลง หรือทาตามจุดแห้งกร้านต่างๆ ก็ได้ผลดีเช่นเดียวกัน (สัมภาษณ์ผู้ใช้)

ภาพที่ 6.5 ขี้ผึ้งกะทิสด

5. **น้ำอบไทย** เป็นเครื่องหอมชนิดหนึ่งที่มีมาแต่โบราณ มีกลิ่นหอมสดชื่น ถือเป็นภูมิปัญญาของคนไทยสมัยก่อนที่รู้จักนำรากไม้ และกลิ่นหอมของดอกไม้มาใช้นานาชนิด มาใช้ประพรมเนื้อตัว

การทำเครื่องหอมปิยะชนกประเภทน้ำชนิดต่างๆ ได้แก่ น้ำอบและน้ำปรุงนั้นจะมีส่วนผสมพื้นฐานที่เหมือนกัน คือ “น้ำต้มเครื่องเทศ” ซึ่งขั้นตอนและวิธีการในการเตรียมน้ำต้มเครื่องเทศดังนี้

วัสดุอุปกรณ์

- 1) หม้อสแตนเลส
- 2) กระบวย
- 3) ครก
- 4) ผ้าขาวบาง

เครื่องปรุง

- 1) ใบเตยหอม
- 2) ไม้ชะลูด
- 3) ไม้แก่นจันทน์เทศ
- 4) แป้งดินสอพองเนื้อหนึ่ง

- 5) ดอกไม้สด ได้แก่ ดอกชมนาด ดอกกระดังงา ดอกนวมแมว
- 6) น้ำมันหอมกลิ่นพิกุล
- 7) เทียนอบ

วิธีการทำ

ขั้นตอนในการเตรียมน้ำต้มเครื่องเทศ

ตั้งหม้อสแตนเลสให้ร้อน แล้วจึงใส่น้ำลงไปประมาณประมาณครึ่งหม้อ นำไม้ชะลูดและไม้แก่นจันทร์เทศมาใส่ครกบดพอแหลก ใส่น้ำลงไปในหม้อต้มให้เดือด แล้วใส่ใบเตยหอมประมาณ 2-3 กำ เพื่อเพิ่มความหอมและให้ได้สีน้ำอบตามที่ต้องการ ใส่ไม้ชะลูด ไม้แก่นจันทร์เทศและใบเตย เป็นระยะๆ ต้มให้เดือด แล้วจึงทิ้งไว้ให้เย็น จากนั้นนำน้ำต้มเครื่องเทศที่ได้ไปกรองด้วยผ้าขาวบาง เอาเศษเครื่องเทศและใบเตยออก

ขั้นตอนในการทำน้ำอบไทย

นำน้ำต้มเครื่องเทศที่ได้มาผสมกับแป้งดินสอพองเนื้อหนึ่ง คนให้เข้ากัน ใส่ดอกไม้สด ได้แก่ ดอกชมนาด ดอกกระดังงาและดอกนวมแมวแล้วนำน้ำไปอบร่ำด้วยเทียนอบ เรียกว่า “การร่ำน้ำ” อบเทียนประมาณ 3 ครั้ง และทิ้งไว้ 1 คืน เพื่อให้กลิ่นหอมซึมซาบเข้าไปในน้ำ จากนั้นนำน้ำอบที่ได้มากรองด้วยผ้าขาวบาง และนำมาแต่งกลิ่นด้วยน้ำมันหอมกลิ่นพิกุล คนให้เข้ากันนำไปตั้งไฟเคี่ยวให้เดือด เปิดฝาทิ้งไว้ให้เย็น แล้วจึงนำมาบรรจุขวด

การน้ำอบไทยปียะชนก นอกจากจะมีวัตถุดิบที่แตกต่างออกไปแล้ว การใช้กรรมวิธีทดแทนการใช้ส่วนผสมบางตัวยังได้แสดงถึงภูมิปัญญาการทำที่สั่งสมกันมา พร้อมกันนั้นยังได้สร้างให้น้ำอบมีกลิ่นที่พิเศษเฉพาะตัวได้อีกด้วย กล่าวคือ แม้จะมีส่วนผสมง่ายๆ ที่ดูไม่ซับซ้อน แต่ก็มีกรรมวิธีการทำและส่วนผสมที่แตกต่างจากวิธีการทำน้ำอบที่อื่นๆ คือไม่มีการใช้ส่วนผสมจากสัตว์ อย่างชะมดเช็ดเข้ามาผสม เหตุเพราะไม่ได้ใช้มาตั้งแต่ต้น อีกทั้งเป็นส่วนผสมที่หายากและราคาแพง ซึ่งแม่สมยงค์ได้เล่าว่า “...เราใช้วิธีอื่นๆ อย่างลงไม้เครื่องเทศ ดอกไม้และอบร่ำน้ำซ้ำๆ ให้หอมจัดๆ กลิ่นก็ติดทนนานเหมือนกัน...” (สมยงค์ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์ 2551)

ภาพที่ 6.6 น้ำอบไทย

6. น้ำปรุง เป็นเครื่องหอมไทยประเภทปรุงกลิ่น ในอดีตสตรีไทยนิยมใช้น้ำปรุง ประพรมเครื่องนุ่งห่ม เครื่องประดับ และดอกไม้ธูปเทียน รวมถึงประพรมแป้งพวงเดิมกลิ่น ให้หอมละมุน น้ำปรุงมีความแตกต่างจากน้ำอบไทยตรงที่ไม่มีการนำแป้งดินสอพองมาผสม แต่มีแอลกอฮอล์เป็นส่วนประกอบ จึงทำให้น้ำปรุงมีกลิ่นที่หอมติดทนนานมากกว่าน้ำอบไทย

วัสดุอุปกรณ์

- 1) ขวดโหลหรือขวดแก้ว สำหรับแช่ใบเตย
- 2) ขวดแก้วใบใหญ่ สำหรับปรุง
- 3) ขวดเปล่าเพื่อบรรจุน้ำปรุง
- 4) กรวย
- 5) สำลี

เครื่องปรุง

- 1) น้ำมันหอมกลิ่นจำปา
- 2) น้ำมันหอมกลิ่นมะลิ
- 3) น้ำมันหอมกลิ่นพิกุล
- 4) น้ำมันหอมกลิ่นขมิ้น

- 5) ใบเตยหอม
- 6) เอทิลแอลกอฮอล์
- 7) น้ำต้มเครื่องเทศ

วิธีการทำ

นำใบเตยหอมใส่ขวดหมักกับเอทิลแอลกอฮอล์พอท่วม แช่ทิ้งไว้ประมาณ 7 วัน จากนั้นจึงนำมารองเอาใบเตยออก แล้วนำมาผสมกับน้ำมันหอมกลิ่นต่างๆ ได้แก่ กลิ่นจำปา มะลิ พิกุล ชมนาด เขย่าให้เข้ากัน จากนั้นจึงใส่น้ำต้มเครื่องเทศ เขย่าเพื่อให้ส่วนผสมต่างๆ เข้ากันอีกครั้ง แล้วพักไว้ประมาณ 7 วัน น้ำปรุงจะเริ่มใสและส่วนผสมทั้งหมดจะตกตะกอน แล้วจึงนำมารองด้วยสำลี และนำมาบรรจุลงขวด

การผลิตน้ำปรุงของเครื่องหอมปิยะชนกเกิดขึ้นได้ไม่ยากนัก อีกทั้งยังให้มีกลิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ ซึ่งนายปิยะ ได้เล่าถึงการทำน้ำปรุงว่า เป็นสิ่งที่ได้เรียนรู้เพิ่มเติมมาในภายหลัง ซึ่งก็ได้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเอามาจากตำรับตำราต่างๆ “...น้ำปรุงนี้ไม่ได้ไปเรียนมาจากที่ไหนหรอก ก็หาอ่านเอามาจากตำราหนังสือต่างๆ แล้วก็ลองสอบถามผู้รู้ด้วย เพราะเรามีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับการทำเครื่องหอมอยู่แล้ว น้ำอบกับน้ำปรุงก็ทำคล้ายๆ กัน ต่างกันตรงที่น้ำปรุงมีแอลกอฮอล์ผสม เราก็ทดลองทำดู ก็ทำตามแบบของเราเอง...” (ปิยะภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2550) จากพื้นฐานความรู้ที่มีประกอบกับการทดลองทำ ทำให้นายปิยะเกิดการเรียนรู้และพบว่าส่วนผสมบางตัวก็ไม่ใช่ความจำเป็นต้องใช้ เช่น ตัวสลายกลิ่นแอลกอฮอล์ “ทิ้งไว้เดี๋ยวกลิ่นแอลกอฮอล์ก็ระเหยแล้วจางไปเอง”

ภาพที่ 6.7 น้ำปรุง

7. พิมเสนน้ำ เครื่องหอมปียะชนกได้ทำพิมเสนน้ำ ออกเป็น 3 กลิ่น คือ กลิ่นพิมเสน กลิ่นส้ม กลิ่นมะนาว

วัสดุอุปกรณ์

- 1) ขวด หรือ โถ
- 2) ดับไล่ยาคม
- 3) สำลี

เครื่องปรุง

- 1) พิมเสน
- 2) เมนทอล
- 3) การบูร
- 4) น้ำมันหอมกลิ่นส้มและกลิ่นมะนาว

วิธีการทำ

นำ พิมเสน การบูร เมนทอล ที่บดละเอียดแล้ว มาผสมรวมกันในภาชนะ เช่น ขวด หรือ โถแก้ว เครื่องปรุงทั้ง 3 ชนิด จะเกิดปฏิกิริยาหลอมละลายรวมกัน เป็นน้ำใส เพื่อให้ละลายเร็วขึ้นอาจจะใช้การเขย่าหรือการคนด้วยก็ได้ จากนั้น จึงใส่น้ำมันหอมกลิ่นที่ต้องการ คือ ส้ม หรือ มะนาว คนให้เข้ากัน นำสำลีใส่ ดับไล่ยาคม หยดน้ำพิมเสนลงบนสำลีให้ชุ่มพอประมาณ ปิดฝา บรรจุลงถุง เพื่อ เตรียมขายต่อไป

พิมเสนน้ำนี้ อาจเรียกได้ว่าเป็นพื้นฐานการเตรียมน้ำพิมเสน ซึ่งแม่สมยงค์ได้นำน้ำ พิมเสนนี้ไปประยุกต์ใช้ในการหมักเครื่องปรุงและส่วนผสมอื่นๆ เพื่อให้ได้เครื่องหอมประเภทยา คมชนิดต่างๆ อีกหลากหลายชนิด ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

ภาพที่ 6.8 พิมเสนน้ำ

8. ยาดมส้มโอ คนส่วนใหญ่จะรู้จักยาดมชนิดนี้ในชื่อที่เรียกว่า “ยาดมส้มมือ” ซึ่งวัตถุดิบที่ใช้จะเป็น “ส้มโอมือ หรือ ส้มมือ” ซึ่งจะมีกลิ่นหอมระหว่างผิวมะกรูด มะนาวและกลิ่นมะเฟืองผสมปนกัน

วัสดุอุปกรณ์

- 1) ผิวส้มโอ
- 2) หม้อน้ำ
- 3) โกร่งบดยา หรือ ครก
- 4) ขวดสำหรับใส่ยาดม
- 5) ภาชนะที่ใช้หมัก เช่น โถแก้ว หรือ โถกระเบื้อง

เครื่องปรุง

- 1) เปลือกส้มโอ เฉือนเอาเฉพาะผิว
- 2) พิมเสน
- 3) เมนทอล
- 4) การบูร
- 5) โกลูสอ
- 6) โกลูกระดุก

7) โขยโสว (เครื่องเทศชนิดหนึ่งจีน)

วิธีการทำ

ขั้นตอนในการเตรียมน้ำพิมเสนหมักส้มโอ

นำ โกฐสอ โกศกระดุก และโขยโสว สมุนไพรทั้ง 3 ชนิดนี้เป็นส่วนผสมของยาหอม นำสมุนไพรทั้ง 3 ชนิดมาตำรวมกันให้เป็นผงละเอียด แล้วจึงนำมาผสมรวมกันกับน้ำพิมเสน

ขั้นตอนในการเตรียมผิวส้มโอ

ล้างผิวส้มโอให้สะอาด และปอกผิวส้มสีเขียวให้มีเปลือกสีขาวติดมาเล็กน้อย ผานเป็นชิ้นบาง ๆ แล้วนำไปนึ่งให้สุก นำผิวส้มที่นึ่งแล้วมาหั่นเป็นชิ้นเล็กๆ แล้วจึงนำไปตากแดดให้แห้งประมาณ 2 ครั้ง (2 แดด) นำผิวส้มโอที่ได้ ใสลงไปหมักกับน้ำพิมเสนที่เตรียมเอาไว้ หมักทิ้งไว้ประมาณ 1 อาทิตย์ เพื่อให้ส่วนผสมต่างๆ ซึมซาบเข้าผิวส้มโอ เมื่อได้ผิวส้มโอที่หมักจนได้ที่แล้ว จึง นำมาตัดใส่ผ้าขาวบาง แล้วจึงบรรจุลงขวดที่เตรียมเอาไว้เตรียมขายต่อไป

นายมานัท ภูแบ่งได้ให้ข้อมูลว่า “...ในสมัยก่อน เครื่องหอมเรา (ปิยะชนก) ก็ใช้ส้มมือพบมากทางเหนือ แต่ปัจจุบันหายากแล้วเขาไม่ค่อยปลูกกันแล้ว จึงใช้ผิวส้มโอแทน...” (มานัท ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551) ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่า ในจังหวัดนครปฐม เป็นแหล่งที่ปลูกส้มโอมาก เครื่องหอมปิยะชนก จึงเลือกที่จะใช้ผิวส้มโอแทนผิวส้มโอมือ (คุณภาพประกอบในภาคผนวก) เพราะเป็นผลผลิตที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น อีกทั้งสรรพคุณทางยาของผิวส้มทั้งสองชนิดต่างก็มีสรรพคุณช่วยแก้ลมและบำรุงหัวใจเหมือนกัน

นอกจากการประยุกต์ใช้ในเรื่องของส่วนผสมที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะแวดล้อม บรรจุภัณฑ์ที่นำมาใช้ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเศรษฐกิจด้วย จากเดิมที่ใช้ฉาบเงินหรือฉลบทับเงินในการบรรจุยาผสมส้มโอ เพื่อการเพิ่มคุณค่าของผลิตภัณฑ์ตามสมัยนิยม แต่ในปัจจุบันเนื่องจากการขึ้นราคาของฉลบทับเงิน ทำให้เครื่องหอมปิยะชนกปรับเปลี่ยนบรรจุภัณฑ์มาเป็นขวดแก้วแทน เพื่อเป็นการลดต้นทุนการผลิตและผู้ซื้อเองก็ยังสามารถซื้อหามาใช้ได้ ในราคาที่เหมาะสม

ภาพที่ 6.9 ยาคมส้มโอ ที่ยังไม่ได้บรรจุขวด

9.เทียนอบ ศูนย์เรียนรู้ฯ ก็เองได้นำเทียนอบนี้มาใช้ในการประกอบอาหาร เช่น ขนมเทียนแก้ว ให้แก่นักท่องเที่ยวที่มาอบรมทัศนศึกษาด้วย อีกทั้งยังนำเทียนอบนี้มาใช้ในการอบรำเครื่องหอมชนิดอื่นๆ ด้วย เช่น น้ำอบ แป้งพวง เป็นต้น ซึ่งในอดีตคนไทยนิยมนำเทียนอบมาอบรำอาหารทั้งอาหารคาวหวาน ซึ่งการใช้เทียนอบในการทำอาหารและขนมนี้ส่วนใหญ่จะพบในชนชั้นสูง โดยเฉพาะพวกราชสำนักที่มักจะนิยมใช้เทียนอบเพื่อเพิ่มรสชาติและกลิ่นหอมในอาหารคาวหวานสำหรับเจ้านาย ให้อาหารและขนมต่างๆ น่ารับประทานยิ่งขึ้น

วัสดุอุปกรณ์

- 1) เตา
- 2) กระทะทองเหลือง
- 3) แผ่นหินอ่อน
- 4) เกรียงใช้สำหรับปั้นเทียน
- 5) ฝ้ายแท่งเพื่อนำมาทำไส้เทียน

เครื่องปรุง

- 1) ชะลูดป่น
- 2) แก่นจันทน์เทศป่น
- 3) อบเชยป่น

- 4) ผิวมะกรูดตากแห้งป่น
- 5) กายาน(ยางไม้)ป่น
- 6) จี๊ผึ้ง
- 7) น้ำมันจันทน์ หรือ น้ำมันมะพร้าว

วิธีการทำ

ขั้นตอนการเตรียมไส้เทียน

นำฝ้ายที่จะนำมาทำเป็นไส้เทียนมาซักให้สะอาด นำน้ำมันจันทน์หรือน้ำมันมะพร้าวมา ผสมกับกายานบด มารูดบนฝ้าย เพื่อเตรียมใช้เป็นไส้เทียน ทั้งนี้ก็เพื่อให้ไส้เทียนมีความหอมและช่วยให้ไส้เทียนจุดติดได้ง่ายขึ้น ไส้เทียนนี้ส่วนมากจะเตรียมทำไว้ล่วงหน้า และเก็บใส่ขวดโหลไว้ เมื่อต้องการใช้จึงนำออกมา

ขั้นตอนการทำเทียนอบ

นำจี๊ผึ้งมาใส่กระทะตั้งไฟอ่อนๆ จนจี๊ผึ้งละลาย เคี่ยวให้หอม นำเครื่องปรุงทุกอย่าง อันได้แก่ ชะลูดป่น แก่นจันทน์เทศป่น อบเชยป่น และผิวมะกรูดตากแห้งป่น มาคลุกเคล้าผสมกันกับจี๊ผึ้งเหลว จนส่วนผสมและจี๊ผึ้งจับตัวเป็นก้อน แล้จี๊ผึ้งให้เป็นแผ่นบาง บนแผ่นหินอ่อน วางไส้เทียนเอาไว้ตรงกลาง แล้เอาจี๊ผึ้งหุ้มไส้เทียนเอาไว้ ให้เหลือปลายไส้ทั้งสองข้างเอาไว้สำหรับ จุดประสานจี๊ผึ้งให้สนิท โดยเอามือคดลงไปมาให้เทียนเรียบเสมอกัน จากนั้น ขดไส้เทียนเป็นรูปเกือกม้า (U) ผึ่งลมไว้ให้เนื้อเทียนแห้งสนิท แล้จึงนำมาบรรจุใส่ถู่

นายมานัทเล่าว่า “...เราใช้จี๊ผึ้งแท้เทียนอบเราจึงมีกลิ่นหอมตามธรรมชาติ และเราก็ไม่มีการนำส่วนผสมสังเคราะห์อย่างพวกพาราฟินเข้ามาผสม เพราะจะไม่ปลอดภัย คนส่วนใหญ่เอาเทียนอบไปอบขนม อบอาหารเราจึงต้องใช้จี๊ผึ้งแท้” เมื่อผู้วิจัยได้สอบถามถึงการทำเทียนในรูปแบบอื่นๆ นายมานัทได้กล่าวเพิ่มเติมว่า “พวกเทียนหอมหรือเทียนไหว้พระไม่ได้ทำเพราะตอนนี้กำลังการผลิตเท่านี้ แล้ของที่ใช้เราก็เน้นธรรมชาติ ใช้แต่จี๊ผึ้งแท้ ถ้าต้องทำเทียนแบบอื่นๆ อีก ก็จะเป็นการเพิ่มต้นทุนมากเกินไป...” (มานัท ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2550)

ภาพที่ 6.10 นายมานัฏณะกำลังสาธิตการทำเทียนอบ

10. **กำยาน** ในสมัยก่อนเครื่องหอมปิยะชนกทำรูปหอยสำหรับบูชาพระด้วย แต่ในปัจจุบันนี้เนื่องจากไม้กำยานหายากขึ้น ซึ่งจะเป็นการเพิ่มต้นทุนอีกทั้งยังเป็นการเพิ่มมลภาวะจึงทำเพียงกำยานซึ่งต่างจากรูปเพียงแค่มิมีกำยานเท่านั้น

วัสดุอุปกรณ์

- 1) แผ่นหินอ่อน
- 2) แม่พิมพ์รูปกรวย
- 3) ขามหรืออ่าง เพื่อใช้ในการผสม

เครื่องปรุง

- 1) ผงจันทร์เทศ
- 2) ผงจันทร์เหนียว
- 3) ผงจันทร์ชะมด
- 4) ผงจันทร์หอม
- 5) น้ำมันหอมกลิ่นต่างๆ เช่น มะลิ พิกุล
- 6) น้ำสะอาด

วิธีการทำ

นำเครื่องปรุงทุกชนิดผสมกันลงในอ่าง ใส่น้ำสะอาดลงไปพอประมาณ ใส่น้ำมันหอม คลุกเคล้าให้เป็นเนื้อเดียวกัน นำส่วนผสมที่ผสมแล้ว มาใส่แม่พิมพ์รูปกรวย ในสมัยก่อนที่ยังมีการทำแม่พิมพ์ออกมา ก็ใช้วิธีการปั้นด้วย

มือให้เป็นรูปกรวย แกะออกจากพิมพ์ นำออกมาตากลมให้แห้ง แล้ว นำมาบรรจุใส่ถุง

ในปัจจุบันรูปสี่และกำยานสี่เริ่มเป็นที่นิยมมากขึ้น จากการจตุรูปหรือกำยานเพื่อบูชาพระ ก็เปลี่ยนเป็นการใช้เพื่อจุดประสงค์อื่นๆ ด้วย เช่น เพื่อสร้างบรรยากาศให้บริเวณที่ต้องการมีกลิ่นสดชื่น กระตุ้นประสาท คลายเครียดตามหลักสุนทรียบำบัด แม้จะมีการใช้กำยานสี่กันอย่างแพร่หลายมากขึ้น แต่กำยานของเครื่องหอมปียะชนกยังคงมีสี่เป็นสีน้ำตาลออกคล้ำ ไม่ได้มีการปรับเปลี่ยนเดิมแต่สีดังเช่นกำยานที่ขายกันตามท้องตลาดทั่วไป ซึ่งทางศูนย์เรียนรู้ฯ ได้คำนึงถึงความปลอดภัยของผู้ใช้ด้วย จึงยังคงใช้เครื่องปรุงที่มาจากธรรมชาติไม่ใส่สี เพราะอาจจะก่อให้เกิดอันตรายได้ หากต้องสูดดมเข้าไปบ่อยๆ

นอกจากนี้ จากการเก็บข้อมูลผู้วิจัยได้พบว่าในการทำกำยานได้มีการเปลี่ยนแปลงในส่วนของวัสดุเครื่องมือที่ใช้ ในปัจจุบัน ที่สร้างความสะดวกและมีความเป็นมาตรฐานมากขึ้น คือได้มีการนำแม่พิมพ์ทองเหลืองเข้ามาใช้แทนการปั้นกำยานด้วยมือ แม่สมยงค์ได้เล่าว่า “...ใช้แม่พิมพ์ก็จะได้เม็ดกำยานที่มีขนาดเท่าๆ กัน เด็กบางคนที่มาช่วยก็มีที่ปั้นได้ขนาดบ้างไม่ได้ขนาดบ้าง พอมีพิมพ์เป็นแม่แบบอยู่แล้วก็ทำได้ง่ายขึ้น แกะจากพิมพ์มากลึงๆ ให้เข้ารูปนิดหน่อยก็ได้เป็นรูปกรวยสวย แต่แม่เองจะยังปั้นด้วยมืออยู่บ้างเวลาที่มีคนมาสั่งทำ เพราะเขาจะสั่งทำกำยานขนาดใหญ่กว่าที่ทำขายอยู่ ก็เลยต้องปั้นด้วยมือ เพราะแม่พิมพ์ขนาดใหญ่ไม่มี...” (สมยงค์ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551) ผู้วิจัยยังได้สอบถามแม่สมยงค์ เกี่ยวกับการทำรูปที่นอกจากก้อนรูปจะหายากแล้ว แม่สมยงค์ยังเล่าเพิ่มเติมว่า “...จริงๆ แล้วทำรูปนี้ ใช้เวลามากนะ พั่นไป จุ่มน้ำไป แล้วมาคลุกกับส่วนผสม ต้องทำแบบนี้ซ้ำๆ ถึง 7 ครั้ง ตอนหลังก็เลยเลิกทำ ทำแต่กำยานอย่างเดียว นอกจากจะมีคนรู้จักกันมาสั่งทำถึงจะทำให้ เพราะอย่างกำยานแต่ก่อนแม่ก็ทำหลายกลืน แต่พักหลังพอมีให้เลือกเยอะ คนซื้อก็สับสนกลืนนั้นกลืนนี้ แม่เลยทำเหลือแค่กลืนเดียว...” (สมยงค์ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2550)

ภาพที่ 6.11 กำยาน

6.2 การถ่ายทอดองค์ความรู้

ภูมิปัญญาความรู้เกี่ยวกับการทำเครื่องหอมของแม่สมยงค์นั้น เป็นการนำเอาภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษมาใช้ ซึ่งเป็นหมอชาวบ้านที่มีความรู้ในเรื่องของยาแผนโบราณ และยังเป็นหมอพิธีที่มีชื่อเสียงได้การรับยกย่องในหมู่บ้าน บรรพบุรุษได้มีโอกาสเป็นมรรคทายก มีหน้าที่ช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ ของวัด จึงทำให้ได้เรียนรู้การปรุงเครื่องหอม และการหล่อรูปเทียนต่างๆ แต่แม่สมยงค์ก็ไม่ทราบหรือสามารถระบุได้แน่ชัดว่า การถ่ายทอดเกี่ยวกับการทำเครื่องหอมเริ่มต้นมาจากจุดใด รู้เพียงแต่ว่าเกิดมาก็เห็นแม่เห็นยาทำอยู่แล้ว ส่วนการส่งต่อความรู้เกี่ยวกับตำรับตำรายาสมุนไพรต่างๆ ของต้นตระกูลของแม่สมยงค์นั้น ได้ถูกจดบันทึกไว้ตามวัฒนธรรมการจดบันทึกของชาวไทดำ กล่าวคือ ได้จดบันทึกไว้ในสมุดข่อยเป็นภาษาไทยดำ ซึ่งในขณะนี้ผู้วิจัยมองว่า ถึงแม้ว่าลูกหลานไม่ได้มีความรู้ในการเป็นหมอยาแผนโบราณที่มีความสามารถในการรักษาโรคได้โดยตรง แต่ก็น่าจะมีการส่งผ่านความรู้เกี่ยวกับสรรพคุณและการใช้พืชสมุนไพรชนิดต่างๆ หลายชนิดไม่มากนัก และสามารถนำความรู้ดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการผลิตเครื่องหอมได้

แม่สมยงค์ให้ข้อมูลเกี่ยวกับชีวิตในวัยเด็กและวิธีการการเรียนรู้การทำเครื่องหอมว่าตนเองเติบโตมาในครอบครัวใหญ่ที่มีญาติพี่น้องอยู่รวมกันทั้งหมด ซึ่งเป็นลักษณะครอบครัวของชาวไทดำโดยทั่วไป แม่สมยงค์จึงได้รับการถ่ายทอดการทำเครื่องหอมจากบรรพบุรุษ และเป็นหลักเป็นกำลังสำคัญของศูนย์เรียนรู้ฯ ในการให้ความรู้และคอยดูแลขั้นตอนการผลิตเครื่องหอมตลอดจนกิจการอื่นๆ ของศูนย์เรียนรู้ฯ เช่น ดูแลเรื่องอาหารของนักท่องเที่ยว เป็นต้น แม่สมยงค์ได้

เรียนรู้การทำเครื่องหอมมาตั้งแต่เป็นเด็ก เหตุเพราะเป็นลูกและเป็นหลานคนโต จึงต้องเป็นผู้ดูแล ปรนนิบัติคุณปู่-คุณย่า คือ คุณปู่พวง-คุณย่าเหลา อินแหยม คุณปู่ซึ่งเป็นหมอฟันที่มีชื่อเสียงในหมู่ ชาวไทดำชาวไทลื้อบ้านนิคมเรียกกันว่า “อ้ายเต่า” มีคนงานเป็นจำนวนมากเพื่อให้ทำงานใน ไร่นา แม่สมยงค์เล่าว่า “...ต้องทำงานแทบทุกอย่างในบ้าน ปู่และย่าจะเรียกใช้แม่บ่อยที่สุด เพราะเป็นหลานคนโต หน้าที่หลักๆ ในการดูแลปู่กับย่า คือ ดูแลรับประทานอาหาร ซึ่งต้องจัดแบ่งไว้สอง ชุด เวลาแม่กลับบ้านก็ต้องเตรียมหมากพลูไว้รับแขก เก็บพิกลอบใส่ตลับจี๊ผึ้ง เอาไว้ให้ปู่กับย่า ใช้ตีปาก...” แม่สมยงค์ยังได้เล่าถึงการทำเครื่องหอมของครอบครัวว่า ในสมัยที่ตนเป็นเด็ก การทำเครื่องหอมนับว่าเป็นงานที่สำคัญอย่างหนึ่งเหมือนกับงานบ้านอื่นๆ เพราะเป็นสิ่งที่ต้องใช้ กันในชีวิตประจำวัน ในสมัยก่อนชาวไทดำแต่ละบ้าน มักนิยมที่จะฟื้นฟูเทียนใช้กันเองอยู่แล้ว โดยเฉพาะในช่วงเข้าพรรษายังจะต้องทำเพิ่มมากขึ้นเป็นพิเศษ เพื่อที่จะนำไปใช้ที่วัดเป็นจำนวนมาก และสำหรับครอบครัวของแม่สมยงค์ ผู้ที่จะต้องฟื้นฟูเทียนสำหรับนำไปใช้ที่วัด ก็จะต้องเป็น หน้าที่ของแม่สมยงค์ แม่สมยงค์ยังเพิ่มเติมว่า “คนไทดำเก่งและถนัดในเรื่องการใช้การทำจี๊ผึ้งมาก ทำเทียนหรืองานที่ต้องใช้จี๊ผึ้งนี้มีฝีมือกันทุกคน เพียงแต่ไม่ได้แสดงออกมา” เมื่อถามถึงการใช้ เครื่องหอมชนิดอื่นๆ ที่นิยมใช้กัน แม่สมยงค์เล่าว่า “สำหรับครอบครัวแม่นะเครื่องหอมอื่นๆ ก็ทำใช้กันอยู่แล้ว ในชีวิตประจำวัน เช่น แป้งขมิ้น สีผึ้ง น้ำอบๆ นี่แม่ของแม่ (ยายเพียน) จะเป็นคน ทำให้พ่อ (ตาบุญธรรม) ใช้เอง...” (สมยงค์ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551)

ด้วยความที่ต้องคลุกคลีปรนนิบัติผู้เฒ่าผู้แก่ในบ้าน ประกอบกับความชอบส่วนตัวของ แม่สมยงค์ที่มีใจรักในงานฝีมือประเภทต่างๆ อยู่แล้วทำให้แม่สมยงค์มีความชำนาญในการทำเครื่อง หอม และในบรรดาพี่ๆ น้องด้วยกัน แม้จะได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้เกี่ยวกับการทำเครื่องหอม กันมาทุกคน ชนิดที่เรียกว่าเกิดมาก็เห็นผู้หลักผู้ใหญ่ทำใช้กันอยู่แล้ว แต่ในบรรดาพี่ๆ น้องๆ มีแม่สมยงค์เพียงคนเดียวที่นำความรู้มาเผยแพร่และนำความรู้เกี่ยวกับเครื่องหอมมาผลิตออกเพื่อ จำหน่าย พี่น้องคนอื่นๆ ทำเพียงแค่พอใช้ในครัวเรือนเท่านั้น เพราะไม่ค่อยชอบการทำเครื่องหอม ด้วยส่วนหนึ่ง อีกทั้งยังไปประกอบอาชีพอื่นๆ ซึ่งพี่น้องของแม่สมยงค์ ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพ รับราชการ ทำให้ไม่มีเวลามากพอที่จะทำเครื่องหอมออกจำหน่าย จึงมีเพียงแม่สมยงค์ที่ยังคง สืบสานการทำเครื่องหอมตามแบบของบรรพบุรุษเอาไว้

วิธีการทำเครื่องหอมและเทคนิคในการทำเครื่องหอมนั้น แม่สมยงค์ได้สืบทอดความรู้นี้ ให้แก่ลูกชายทั้งสองคน คือ นายมานัฏและนายปิยะ ภูแบ่ง ทั้งสองได้รับการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับ การทำเครื่องหอมนี้มาจากทั้งแม่สมยงค์และคุณยายเพียน(แม่ของแม่สมยงค์) ตามแบบวิถีการอยู่ อาศัยของชาวไทดำที่เป็นครอบครัวใหญ่ อีกทั้งญาติพี่น้องก็มีความสนิทชิดเชื้อกัน และมีการไปมา หาสู่กันอยู่เสมอ ทำให้บุตรชายทั้งสองได้เห็นและได้สัมผัสถึงวิธีการทำเครื่องหอมตั้งแต่ยังเป็นเด็ก

ทำให้เกิดความผูกพัน ได้เห็นวิธีการดัดน้ำเพื่อทำน้ำอบ การโขลกเครื่องปรุง การหุงจี๊ผึ้ง และกรรมวิธีต่างๆ หลายขั้นตอน จึงเกิดการซึมซับและเรียนรู้ไปได้อีก

ส่วนวิธีการที่แม่สมยงค์ได้ถ่ายทอดการทำเครื่องหอมให้แก่ลูกๆ เด็กๆ ในชุมชน รวมทั้งผู้ที่มาเรียนทำเครื่องหอม นั้น มีกระบวนการหลายอย่างด้วยกัน จากการเก็บข้อมูลผู้วิจัยพบว่า จะมีการบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ ให้กับลูกๆ เด็กๆ เยาวชนได้ฟัง เช่น เล่าเรื่องราวการทำเครื่องหอม ในสมัยที่แม่สมยงค์ยังเป็นเด็ก พร้อมทั้งบอกเล่าเทคนิคการทำต่างๆ ไปพร้อมกันด้วย ซึ่งก็เป็นการวิธีการสั่งสอนด้วยการบอกเล่านั่นเอง สำหรับผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดการทำเครื่องหอม นอกจากจะได้คลุกคลีสัมผัสกับการทำเครื่องหอมด้วยการลงมือทำจริงแล้ว แม่สมยงค์ยังให้ได้ลองผิดลองถูก จากการทำเครื่องหอมด้วยตนเอง คุณแม่เล่าว่า “...เวลาที่ลูกๆ หรือเด็กๆ ลงมือทำเครื่องหอม แม่จะลองมองๆ ดูว่าทำถูกหรือไม่ บางอย่างถ้าบอกแล้วไม่เชื่อก็จะปล่อยให้ทำ จะได้รู้เองว่าทำแล้วได้ผล ยังไง พวกวิธีการทำอะไรต่างๆ แม่ก็ใช้วิธีการแบบที่ได้รับการสั่งสอนมาจากบรรพบุรุษ มาจากพ่อแม่ของแม่ มาสอนลูกๆ หลานๆ ต่อ ก็สอนให้รู้แบบเรียกมาช่วยงาน ระหว่างทำก็สอนวิธีการทำ สดส่วน เครื่องปรุง ส่วนผสม รวมถึงเทคนิคต่างๆ ไปในตัว เมื่อลูกหลานทำได้เองจนคล่องแล้ว ใครจะรับแล้วนำไปปรับปรุงเทคนิควิธีการหรือประยุกต์สูตรประยุกต์ส่วนผสมอย่างไร ก็สุดแล้วแต่ความสนใจและภูมิความรู้ของแต่ละคน เพราะพื้นฐานเบื้องต้นสอนให้หมดแล้ว...” (สมยงค์ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551)

จากการเก็บข้อมูล ทำให้ผู้วิจัยสรุปได้ถึงกระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องการทำเครื่องหอมไทยปักษ์ชนของแม่สมยงค์ ซึ่งใช้วิธีการถ่ายทอดหลายวิธี ดังต่อไปนี้

1. การถ่ายทอดแบบบอกเล่าและให้จดจำ ซึ่งเป็นวิธีการดั้งเดิมที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ วิธีการถ่ายทอดเช่นนี้จะทำให้ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดรู้จักจดจำและนำไปใช้ ซึ่งก็เป็นวิธีการที่ผู้เฒ่าผู้แก่ถ่ายทอดมาเช่นกัน
2. การถ่ายทอดโดยการสาธิต คือ สอนโดยการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ว่าวิธีการทำในแต่ละขั้นตอนต้องทำเช่นไรบ้าง
3. การถ่ายทอดโดยการฝึกให้ปฏิบัติ ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่ดี เพราะผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจะได้ลงมือปฏิบัติจริง เกิดการจดจำจากการลองผิดลองถูกด้วยตนเองอีกทั้งยังเป็นการฝึกให้มีความอดทนและฝึกฝนทักษะฝีมือ

ดังจะเห็นแล้วว่ากระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องการทำเครื่องหอมไทยปักษ์ชนนั้น ได้มีจุดเริ่มต้นมาจากการถ่ายทอดให้แก่ลูกหลาน และยังตั้งใจถ่ายทอดส่งต่อความรู้นี้ไปสู่เยาวชนใน

หมู่บ้านที่เข้ามาที่ศูนย์เรียนรู้ฯ และมีความสนใจในการทำจริงๆ แม้แต่บุคคลภายนอกที่สนใจมาเรียนทำเครื่องหอมเองนั้น แม้จะไม่ได้คลุกคลีมาแต่เด็ก แต่วิธีการที่แม่สมยงค์ได้ถ่ายทอดให้นั้นก็นับว่าเป็นการปลูกฝังความรู้และจิตสำนึก ซึ่งจะทำให้ผู้ได้รับการถ่ายทอด ได้เห็นถึงคุณค่าของเครื่องหอม อันเป็นงานศิลปหัตถกรรมไทยที่งดงาม แฝงไว้ด้วยภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษ รวมถึงเป็นการฝึกให้มีความอดทนและฝึกความตั้งใจ เพราะงานการทำเครื่องหอมเป็นงานที่ต้องใช้ความละเอียดอ่อนและความประณีต

6.3 คติความเชื่อในการผลิตเครื่องหอม

คติความเชื่อหรือพิธีกรรมที่จะต้องมีการทำเครื่องหอม เช่น การทำพิธีไหว้ครูนั้น แม่สมยงค์เล่าว่า “...ไม่มีพิธีใดๆ เพราะการทำเครื่องหอมนี้เป็นสิ่งที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษครูของเรา ก็คือบรรพบุรุษ สิ่งที่จะนึกถึงคือบรรพบุรุษปู่ย่าตายาย เวลาที่ทำเครื่องหอม แม่มักจะทบทวนความจำด้วยการนึกถึงปู่ถึงย่า เวลาที่ท่านใช้ให้หยิบของ หยิบนั้น หยิบนี้ แม่ก็จะนึกออกว่าจะต้องใช้อะไร ต้องทำอะไรต่อไป...” (สมยงค์ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2551)

เมื่อสอบถามถึงข้อห้ามบางประการในการใช้เครื่องหอมนั้น สำหรับชาวไทดำแล้วไม่พบว่ามีข้อห้ามในการใช้เครื่องหอมในวาระโอกาสต่างๆ แต่ประการใด เครื่องหอมสำหรับชาวไทดำนั้นสามารถใช้ได้ในทุกๆ โอกาส ในเรื่องของข้อห้ามนั้นจะเป็นเรื่องของการปฏิบัติมากกว่าสิ่งที่ แม่สมยงค์ได้อบรมสั่งสอนลูกหลานตลอดจนเยาวชนชาวไทดำ และกำชับว่าเป็นสิ่งที่ไม่สมควรปฏิบัติในการทำเครื่องหอม คือ การวางข้าวของต่างๆ จะไม่วางของบนพื้น ไม่วางของที่ต่ำ ต้องวางที่สูง และที่สำคัญคือ ห้ามข้ามข้าวของ ห้ามไม่ให้เท้าเหยียบ ของต่างๆ มีครุทุกอย่าง เพราะความรู้เหล่านี้เป็นของบรรพบุรุษ ต้องให้ความเคารพ

6.4 การพัฒนาผลิตภัณฑ์

การได้พบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับลูกค้าคือนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมและอบรมที่ศูนย์เรียนรู้ฯ นับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ต่างๆ เพราะการได้ปฏิสัมพันธ์กับผู้ใช้โดยตรงได้ทำให้ทราบถึงความต้องการ ความพึงพอใจและคำติชมจากลูกค้าโดยตรง ส่งผลให้ศูนย์เรียนรู้ฯ ได้นำคำแนะนำข้อคิดเห็นเหล่านั้น มาประเมินถึงความสามารถและความเป็นไปได้ในการผลิต โดยพิจารณาถึงวัตถุดิบพื้นฐานที่มีประกอบกับสภาพเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

นอกจากนี้ทิศทางของการปรับปรุงผลิตภัณฑ์ ยังพยายามที่จะรักษาจุดเด่นของเครื่องหอมปิยะชนกเอาไว้ คือไม่ผลิตตามกระแสค่านิยมมากเกินไป เช่น ผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในสปาต่างๆ การพัฒนาผลิตภัณฑ์จึงเป็นการแตกยอดผลิตภัณฑ์ที่สามารถสนองความต้องการของผู้บริโภคได้ แต่ก็เป็นการตอบสนองความต้องการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริง บนพื้นฐานของวัตถุดิบที่มีอยู่และอยู่บนความพอดี

จากการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในปี พ.ศ. 2551 ผู้วิจัยพบว่าศูนย์เรียนรู้ฯ เครื่องหอมไทยปิยะชนกได้ทำผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ออกมาวางจำหน่ายหลายชนิด ได้แก่

- 1) ยาดมชนิดต่างๆ ได้มีการพัฒนาไปอีก 2 กลิ่น คือ ยาดมกึ่งไม้หอม และ ยาดมผิวมะกรูด
- 2) ยาสระผมมะกรูด
- 3) จี๊ฟ้งหอม 2 กลิ่นใบพลูและกลิ่นบัวสาย
- 4) น้ำมันมะพร้าว

ผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้นมานั้น เป็นการพัฒนาอยู่บนฐานของความรู้และวัตถุดิบที่มีไม่ว่าจะเป็น ยาดมกึ่งไม้หอม ที่เป็นการนำเอาสรรพคุณของเครื่องเทศชนิดต่างๆ เช่น อบเชย ดอกจันทน์เทศ โป๊ยกั๊ก กานพลู และพริกไทยดำ นำมาหมักกับน้ำพิมเสน เพราะเครื่องเทศที่นำมาทำนั้นมีสรรพคุณในการแก้จุกเสียดแน่นท้อง บำรุงโลหิต ช่วยขับลม ส่วนผิวมะกรูดนั้นให้กลิ่นหอมเย็นชื่นใจ

เมื่อผิวมะกรูดถูกนำไปตากแห้ง เพื่อนำไปทำเป็นยาดมแล้ว ผลมะกรูดก็ยังคงถูกนำมาใช้ทำเป็นยาสระผม ซึ่งในความเป็นจริงแล้วการนำผลมะกรูดมาสระผมเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่รู้จักกันโดยทั่วไป หากแต่วัฒนธรรมสมัยใหม่ที่เข้ามาประกอบสภาพสังคมที่เร่งรีบ ทำให้คนส่วนใหญ่ละเลยการใช้วิถีชีวิตตามแบบธรรมชาติ ศูนย์เรียนรู้ฯ จึงนำจุดนี้เข้ามาเป็นจุดขาย โดยพัฒนาให้ผลิตภัณฑ์มาจากรรรรมาอย่างแท้จริงและที่สำคัญคือความสะดวกในการใช้

ผลิตภัณฑ์ “จี๊ฟ้งหอม” นั้น จากเครื่องหอมที่มีอยู่แล้วแต่เดิม คือ จี๊ฟ้งกะทิสด และเทียนอบ จะมีการนำจี๊ฟ้งมาใช้เป็นส่วนผสมพื้นฐานอยู่แล้ว จี๊ฟ้งหอมจึงเป็นการนำความรู้เกี่ยวกับการทำยาหม่องมาใช้ โดยใช้ส่วนผสมของจี๊ฟ้งแท้ แทนการใช้สารสังเคราะห์ เดิมแต่กลิ่นและสีธรรมชาติ

ส่วนน้ำมันมะพร้าวนั้น อาจเรียกได้ว่าเป็นการนำภูมิปัญญาที่ได้คลุกคลีอยู่กับมะพร้าวหอม มาต่อยอดผลิตภัณฑ์ คือการนำมะพร้าว น้ำหอมที่แก่จัดจนเป็นมะพร้าวทึนทึก นำมาผ่าน

กระบวนการสกัดเย็นด้วย การนำไปแช่ช่องแข็ง แล้วจึงนำไปผ่านความร้อน เพื่อรักษาคุณภาพให้น้ำมันมะพร้าวสามารถคงอยู่ได้นานปีไม่มีกลิ่นเหม็นหืน

การพัฒนาชนิดผลิตภัณฑ์ต่างๆ จึงเกิดขึ้นจากความพร้อมทั้งในเรื่องของเวลาและสภาพเศรษฐกิจ เพราะถึงแม้ว่าจะมีพื้นฐานในการทำเครื่องหอมอยู่แล้ว แต่การพัฒนาต่อยอดผลิตเครื่องหอมชนิดต่างๆ ออกมาก็เป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลาและความทุ่มเทมาก นายปิยะได้เล่าว่า “...ต้องมีเวลามากพอ เพราะงานที่ทำอยู่ในขณะนี้เกี่ยวกับการต้อนรับนักท่องเที่ยวที่แวะเวียนมาเยี่ยมชม ก็ทำให้ไม่ค่อยมีเวลาในการพัฒนาผลิตภัณฑ์มากนัก การทำเครื่องหอมมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาอย่างมากๆ แต่เราก็ต้องยอมรับและเข้าใจว่า บางสิ่งบางอย่างถ้ามันพัฒนาไม่ไหวมันก็ไม่ไหว ถ้ามีโอกาสและมีเวลามากพอคงต้องพัฒนาให้มากกว่านี้แน่นอน...” (ปิยะ ภูแบ่ง, สัมภาษณ์, 2550)

6.5 การตลาดและการจำหน่าย

แนวทางการทำการตลาดของเครื่องหอมไทยปิยะชนกนั้น เครื่องหอมปิยะชนกเริ่มต้นการขายผลิตภัณฑ์ด้วยการออกแบบ ส่วนในเรื่องของการตลาดนั้นเป็นเรื่องของการทดลองผิดลองถูก เพราะการตลาดไม่ได้เป็นสิ่งที่ชำนาญมากนัก จึงไม่ได้มุ่งเน้นในเรื่องของแผนการตลาดมากนักในระยะแรก จึงทำให้ไม่ได้ขยายผลิตภัณฑ์ออกไปข้างนอก จำหน่ายแค่ในชุมชน เมื่อสินค้าใช้ได้ดี มีคุณภาพจึงมีการบอกต่อ

ในเรื่องของการออกแบบนายปิยะได้ใช้พื้นฐานความรู้ทางศิลปะที่มี โดยใช้มุมมองที่ว่าสิ่งของที่สวยงามคือสิ่งที่ขายได้ ถ้าออกแบบให้สวยผลิตภัณฑ์เครื่องหอมย่อมขายได้แน่นอน ต่อมาเมื่อมีโอกาสไปออกบูธกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือการออกร้านตามสถานที่ต่างๆ เช่น งานวัฒนธรรมไทยของโรงละครแห่งชาติ ซึ่งถือเป็นโอกาสและช่องทางทำให้สินค้าที่ผลิตขึ้นได้เป็นที่รู้จักมากขึ้น แต่การไปออกบูธหรือออกร้านตามดังที่กล่าวมา นับเป็นเพียงแค่ความสำเร็จในจุดเล็กๆ จุดหนึ่ง ซึ่งถึงแม้ว่าจะเป็นข้อดี แต่การไปออกร้านทำให้มีความจำเป็นในเรื่องของค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น เพราะนอกจากเงินทุนที่ได้มาจากการขายสินค้า จะต้องนำไปซื้อวัตถุดิบ เพื่อที่จะนำมาทำผลิตภัณฑ์เพิ่มแล้ว ยังต้องนำเงินทุนไปเป็นค่าใช้จ่ายในเรื่องของค่าที่พัก ค่าอาหาร ค่าเดินทาง เวลาที่ต้องไปออกร้านนอกสถานที่ด้วย จากประสบการณ์ดังกล่าวทำให้ร้านนายปิยะเกิดการเรียนรู้และมีความพยายามที่จะทำผลิตภัณฑ์ให้ดีขึ้นมีคุณภาพ ซึ่งจะเป็นการดึงดูดลูกค้าให้เข้ามาท่องเที่ยวและใช้บริการอื่นๆ ที่ศูนย์เรียนรู้ฯ ซึ่งจะได้มากกว่าแค่การเข้ามาซื้อเครื่องหอมเพียงอย่างเดียว

จากการศึกษาทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปถึงช่องทางในการนำสินค้าออกสู่ตลาดของเครื่องหอมปิยะชนก ซึ่งสามารถแบ่งได้ดังนี้

- 1) ผลิตและจำหน่ายเอง ซึ่งเป็นการจำหน่ายสู่ผู้ซื้อโดยตรง ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 ทาง คือ
 - (ก) จำหน่ายเองภายในศูนย์เรียนรู้ฯ กลุ่มผู้ซื้อ คือ กลุ่มนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่มาอบรมที่ศูนย์เรียนรู้ฯ ที่มักจะซื้อติดไม้ติดมือเป็นของฝากของที่ระลึกเล็กๆ น้อยๆ เพื่อเตือนความทรงจำว่าได้เคยมาเที่ยวหรือฝากญาติพี่น้องเพื่อนฝูงว่าได้ไปเที่ยวที่ไหนมา
 - (ข) จำหน่ายเองด้วยการออกบูธ ออกร้าน ตามงานต่างๆ เช่น งานเที่ยวทั่วไทย ซึ่งการออกบูธตามงานต่างๆ เช่น งานเที่ยวทั่วไทย นอกจากเครื่องหอมแล้ว ยังได้นำเสนอขายโฮมสเตย์ และแผนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอีกด้วย
- 2) ผลิตและวางขายตามร้านเพื่อสุขภาพต่างๆ เช่น ร้านเลมอนฟาร์ม ร้านสุวรรณชาด โกลเด้น เฟลส เป็นต้น ซึ่งการนำสินค้าไปวางขายตามร้านต่างๆ นั้น จะนำเครื่องหอมบางชนิดเท่านั้นไปวางขาย เช่น จี๊ฉิ่งกะทิสด, แป้งขมิ้นสด และแป้งพวง

6.6 บทวิเคราะห์ : เครื่องหอมปิยะชนกกับบทบาทเครื่องหอมที่เปลี่ยนแปลงไป

สืบเนื่องจากนโยบายของรัฐบาล ได้เป็นกลไกที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง จากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีประกอบกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของยุคโลกไร้พรมแดนได้ทำให้ประเทศทั่วโลกต้องก้าวไปสู่เวทีแห่งการแข่งขันอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง ประเทศไทยจึงได้เริ่มเข้าสู่กระแสใหม่ของการเปลี่ยนที่เรียกว่า สังคมความรู้ (Knowledge society) และเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge-base economy) ที่ใช้ความรู้และนวัตกรรมเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาและการผลิตมากกว่าเงินทุน จึงทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องนำความรู้ต่างๆ มาพัฒนาและปรับใช้ตาม โดยนำมาจัดการมาผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมในแต่ละชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาเน้นการเดินทางสายกลางที่มีความพอประมาณและมีเหตุตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9

จากแนวคิดดังกล่าวจึงทำให้รัฐบาลได้มี นโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจระดับรากหญ้า โดยจัดโครงการ หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product) หรือ โอท็อป เพื่อส่งเสริมสนับสนุนกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นสร้างชุมชนเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ให้ประชาชนมีส่วนร่วม

ในการสร้างงานสร้างรายได้ด้วยการนำเอาทรัพยากรในท้องถิ่นมาพัฒนาเพิ่มพูนมูลค่าเป็นผลิตภัณฑ์และบริการคุณภาพ และให้แต่ละชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาสินค้า

เครื่องหอมปิยะชนก มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ด้วยเหตุปัจจัยหลายประการ ความต้องการสร้างงานสร้างรายได้ โดยการเป็นเจ้าของกิจการมากกว่าการเป็นลูกจ้างนับว่าเป็นเหตุปัจจัยหนึ่ง ประกอบกับนโยบายของรัฐบาลได้เป็นตัวกระตุ้นให้เกิด “การสำรวจตัวเอง” และเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วพบภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มี จึงได้ก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนกขึ้น เปิดแหล่งชุมชนของตนเองให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ดังที่ เอกวิทย์ ฌ ฌกลาง (2540:4) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาเอาไว้ว่า “ในสังคมไทยได้มีการตื่นตัวและกระตุ้นให้คนในสังคมหันกลับมาค้นหาสิ่งที่เป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเอง หรือการหันมาทำความเข้าใจวัฒนธรรมของเราอย่างถ่องแท้ อันหมายรวมถึงการเข้าใจและรู้คุณค่า ภูมิปัญญา ปรัชญาธรรมสั่งสมที่มีอยู่ในวัฒนธรรมของเรา”

“เครื่องหอมไทย ของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก จังหวัดนครปฐม” จึงได้เป็นตัวอย่างในการแสดงให้เห็นถึงสถานภาพของเครื่องหอมไทยในปัจจุบัน ซึ่งเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่ได้รับการเปลี่ยนแปลงบทบาทไป ไม่ใช่เพียงแต่เป็นเครื่องสำอางเพื่อการประพินเพียงอย่างเดียว แต่ยังมี การปรับตัวนำเสนอบทบาทหน้าที่และประโยชน์ใช้สอยในด้านอื่นๆ ที่ถูกนำไปใช้นอกเหนือจากวัตถุประสงค์เดิม คือ การกลายเป็นสินค้าที่ระลึก (ศรีศักร วัลลิโภดม 2521:330) ซึ่งในกระบวนการกลายเป็นสินค้าที่ระลึกนี้ ยังสอดคล้องกับแนวคิดของโคเฮน(Cohen:1983) ที่ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของศิลปหัตถกรรมเอาไว้ว่า สามารถเกิดจากการผลิตด้วยความริเริ่มของคนภายในชุมชนเอง หรือมาจากแรงสนับสนุนจากองค์กรภายนอก

การพัฒนารูปแบบ ลวดลาย และสีสันทนของเครื่องหอมปิยะชนก จึงเป็นผลของหน้าที่ใหม่ที่เห็นได้อย่างชัดเจน ตัวอย่าง เช่น แป้งพวงปิยนก ซึ่งนับได้ว่าเป็นสินค้าที่โดดเด่นที่ได้รับการพัฒนาจากเดิมอย่างเด่นชัด นอกเหนือไปจากการนำไปประดับมวยผมตามหน้าที่ที่มีอยู่เดิม แป้งพวงปิยะชนก ยังมีหน้าที่ของการเป็น “ของชำร่วย” “ของฝาก” และ “ของที่ระลึก” ที่สามารถนำไปตกแต่งบ้านเพื่อเพิ่มความหอม หรือ แม้แต่มีหน้าที่ในการเป็น “ของสูง” เพื่อการเป็นอามิสบูชา นอกจากนี้ยังมีสีสัน ขนาด ให้เลือกได้ตามความพึงพอใจ อีกทั้งยังมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงในด้านรูปแบบให้กับเครื่องหอมชนิดต่างๆ ให้มีบรรจุกฎภัณฑ์ที่เด่นสะดุดตาเท่ากับในปัจจุบันนี้ ทั้งนี้เพื่อการเพิ่มคุณค่าให้แก่เครื่องหอมให้น่าซื้อน่าใช้มากขึ้น

ในแง่ของกระบวนการผลิต วัตถุดิบ ส่วนผสมที่ใช้ ที่เป็นการนำเอาภูมิปัญญาความรู้ดั้งเดิมของบรรพบุรุษของตนมาปรับใช้ ซึ่งเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับสมุนไพรและการทำเครื่องหอมมาผนวกเข้าไว้ด้วยกัน เพราะภูมิปัญญา คือการสั่งสมความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ที่กลุ่ม

ชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพ (เอกวิทย์ ฌ ฌกลาง : 2540,4) ดังจะเห็นได้จาก ในอดีตการผลิตเครื่องหอมปิยะชนก จะเป็นการผลิตเพื่อใช้บริโภคภายในครัวเรือนเท่านั้น ไม่ได้ผลิตไว้เพื่อขาย ต่อเมื่อมีการก่อตั้งศูนย์เรียนรู้ฯ มีการเปิดชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จึงได้นำภูมิปัญญาดั้งเดิมเข้ามาพัฒนาสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ โดยนำเอาความรู้ทางพืชสมุนไพร มาผสมผสานกับความรู้ในการทำเครื่องหอม ประกอบกับการค้นคว้า แสวงหาความรู้เพิ่มเติม เกิดการประยุกต์ผสมผสาน ซึ่งก็เป็นการนำเอาทุนความรู้ภูมิปัญญา ทุนทางทรัพยากร และทุนทางสังคมที่มีอยู่ มาผ่านกระบวนการวิเคราะห์ปรับประยุกต์และนำคุณค่าทางสังคมเหล่านี้ มาใช้จนกลายเป็น “เครื่องหอมไทดำ” ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก และ เครื่องหอมปิยะชนก จึงเป็นผลผลิตทางภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรมอย่างเด่นชัด

จากการเก็บข้อมูล ทำให้ผู้วิจัยมองว่า ถึงแม้ว่าเครื่องหอมปิยะชนกจะถูกนำเสนอในบทบาทใหม่ ให้เป็นสินค้าทางชาติพันธุ์ เพื่อเป็นจุดขายหรือเป็นสินค้าส่วนหนึ่งที่เป็นตัวแทนหรือเป็นแบบอย่างของชุมชน และถูกจัดทำขึ้นเพื่อเป็น “สินค้าที่ระลึก” ให้แก่นักท่องเที่ยว แต่สำหรับศูนย์เรียนรู้ฯ แล้ว “เครื่องหอม” ได้มีการให้ความหมายในฐานะที่เป็นตัวแทนที่ดีของการรู้จักใช้นาภูมิปัญญาดั้งเดิมมาพัฒนาสืบสานต่อ เป็นการสร้างคุณค่าให้แก่ภูมิปัญญาและงานศิลปหัตถกรรมของไทย เป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่มีให้ตกทอดต่อไปถึงลูกหลาน มิให้ถูกลืมเลือนหรือสูญหายไป อีกทั้งยังรู้จักนำมาปรับประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัย ถึงแม้จะเป็นการผลิตเพื่อการจำหน่ายและเพื่อการสร้างอาชีพและรายได้ก็ตาม

ในด้านการดำเนินงานและการจัดการการท่องเที่ยวของศูนย์เรียนรู้ฯ ที่ได้เปิดแหล่งชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งได้แสดงให้เห็นถึงการรู้จักตนเอง การคำนึงถึงศักยภาพ และความตระหนักรู้ถึงความเป็นชาติพันธุ์ “ไททรงดำ” ที่ตนเองมี นักท่องเที่ยวที่เข้ามาอบรมดูงานทัศนศึกษาจะได้สัมผัสถึงวัฒนธรรมที่แตกต่างในหลากหลายแง่มุม ทั้งในส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ในด้านรูปธรรมนั้น นักท่องเที่ยวจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาในด้านต่างๆ ทั้งด้านเทคโนโลยี การใช้เครื่องมือต่างๆ งานศิลปหัตถกรรมต่างๆ เป็นต้น เช่น การทำเครื่องหอม การทอผ้า เป็นต้น (ชนัญญ วงษ์วิภาค, 2547: 89) ในส่วนนามธรรมนั้น นักท่องเที่ยวจะได้เรียนรู้ถึงวิถีชีวิตของชาวไทดำ ในเรื่องต่างๆ เช่น วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อในด้านต่างๆ ที่มีเอกลักษณ์ของความเป็นท้องถิ่นไทดำ

นอกจากนี้ ศูนย์เรียนรู้ฯ ก็ได้เป็นศูนย์กลางในการช่วยประสานงาน ส่งเสริมและสนับสนุนให้คนในชุมชนหมู่บ้าน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรม การนำนักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมแหล่งผลิตสินค้าและผลิตภัณฑ์ หรือกิจกรรมตลาดน้ำไทดำยามเย็นบ้านสะแกราย ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนี้ จะก่อให้เกิดการมีจิตสำนึกต่อ

การรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น อีกทั้งยังก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งเคารพในวัฒนธรรม ศักดิ์ศรี และผู้คนของตนเองด้วย ตลอดจนยังเป็นการปลูกฝังสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความรัก ห่วงแหน รักษา และดึงชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรของตนด้วย ส่วนชุมชนเองยังได้รับประโยชน์ตอบแทนจากการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ เช่น การจ้างงาน การบริการนำเที่ยว การให้บริการที่พัก การขายสินค้าที่ระลึก เป็นต้น (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548: 286)

ถึงแม้ว่าศูนย์เรียนรู้ฯ จะไม่ได้ตั้งเป็นกลุ่มทำเครื่องหอม เพื่อสร้างธุรกิจชุมชนที่ชัดเจน แต่ศูนย์เรียนรู้ฯ ก็ได้นำเอานโยบายการดำเนินงานแบบธุรกิจชุมชนมาใช้ เพื่อเป็นแบบอย่างในการสร้างงานและรายได้ให้แก่ตนเอง ด้วยของการนำเอาภูมิปัญญาการทำเครื่องหอมมาใช้ในการพัฒนาสินค้า เพื่อให้มีรายได้เพียงพอกับรายจ่ายนำไปสู่ การพอมีพอกิน สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดี (ภัทรธิดา ผลงาม, 2548 : 3) และนำเอาการท่องเที่ยวเข้ามาขับเคลื่อนให้เกิดการจ้างงาน สร้างงาน สร้างรายได้ ภายในชุมชนมีการจ้างงานคนในชุมชน ซึ่งผลที่ได้จะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตและการได้รับผลตอบแทนเพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการชุมชนและแหล่งท่องเที่ยว ในที่สุดก็จะเกิดการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน (ภัทรธิดา ผลงาม, 2548 : 3)

การดำเนินธุรกิจที่อยู่บนความพอเพียงและการประมาณตน ทำให้ศูนย์เรียนรู้ฯ ยังสามารถที่จะดำเนินกิจการการทำเครื่องหอมประกอบกับกิจการการบรรยายอบรมให้แก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาทัศนศึกษาดูงานของศูนย์เรียนรู้ฯ ได้ ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่ฤดูกาลของการท่องเที่ยว ซึ่งอาจจะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาในแหล่งชุมชนน้อย แต่ก็ยังสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั่นเอง

ในส่วนของแง่มุมการเปลี่ยนแปลงทางศิลปหัตถกรรมที่ปรับตัว เครื่องหอมปิยะชนกก็ได้พยายามดัดแปลงเครื่องหอมของตนให้เป็นไปตามกระแสนิยม “สปา” (Spa) หรือรสนิยมของผู้บริโภคอย่างเต็มที่ หากแต่มีความพยายามที่จะดำรงรักษาเอกลักษณ์ของเครื่องหอมของตนเองเอาไว้ ขณะเดียวกันเครื่องหอมที่กลายเป็นสินค้า ก็มีได้ทำลายความหมายของตนเองที่มีอยู่ หากแต่การนำมาเป็นสินค้าและการปรับเปลี่ยนทางศิลปหัตถกรรมที่เกิดขึ้นก็เพื่อความอยู่รอดของผู้ผลิต และได้ช่วยให้เกิดการดำรงอยู่ได้ท่ามกลางสภาพสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง

จากผลการศึกษาผู้วิจัยพบว่า ภูมิปัญญาการทำเครื่องหอมปิยะชนก ได้เป็นตัวแทนและเป็นที่แสดงออกถึงภูมิปัญญาและวิทยาการอันเกิดจากการสั่งสมความรู้ของบรรพบุรุษ รวมทั้งความสามารถที่สั่งสมมาของผู้ทำ คือ แม่สมยงค์ ภูแบ่ง ภูมิปัญญาดังกล่าวได้กลายเป็นมรดกทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้รับการสืบทอดความรู้ที่เกี่ยวกับสมุนไพร กรรมวิธีในการผลิตเครื่องหอม ตลอดจนวัตถุดิบที่ใช้ ในส่วนของการถ่ายทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง

ก็เป็นไปอย่างต่อเนื่อง และไม่ได้จำกัดในเรื่องของเพศ แต่การถ่ายทอดภูมิปัญญาในกระบวนการผลิต ความรู้ เทคนิคต่างๆ รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร ตลอดจนกรรมวิธีการทำที่ลึกซึ้ง ยังถูกจำกัดอยู่ในวงตระกูลไม่แพร่กระจายออกไปสู่คนภายนอก เพราะถือว่าเป็นมรดกภูมิความรู้จากบรรพบุรุษ อีกทั้งยังมีมูลค่าในทางเศรษฐกิจด้วย

กระบวนการทำเครื่องหอมปิยะชนกจึงเกิดจากสติปัญญาและประสบการณ์ของผู้ทำจากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่ง ซึ่งได้แสดงถึงประสบการณ์จากอดีตถึงปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง และเป็นการถ่ายทอดเชื่อมโยงส่วนดีของอดีตมาปรับปรุงใช้ในปัจจุบันและอนาคต และได้สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต นอกจากนี้แล้วทักษะต่าง ๆ ยังได้มาจากการเรียนรู้และจากประสบการณ์ของผู้ทำที่ได้พบเจอมาจากในสภาพแวดล้อมของการทำงานและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอีกด้วย ทั้งหมดนี้เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้ทำเครื่องหอมที่ได้คิดสร้างสรรค์คิดค้นและพัฒนางานของตน

นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ได้เกิดจากการพัฒนาให้แหล่งชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม อาจส่งผลในด้านความสัมพันธ์ระหว่างกันภายในชุมชนบ้างไม่มากก็น้อย แต่ศูนย์เรียนรู้ฯ ก็ได้พยายามรักษาความสัมพันธ์ ด้วยการเชื่อมโยงช่วยเหลือ แลกเปลี่ยนข่าวสารและประสานงาน ให้กับคนในชุมชน อีกทั้งยังมีการกระจายรายได้ด้วยการรับซื้อพืชผลทางการเกษตรเพื่อนำมาแปรรูปเป็นวัตถุดิบในการทำเครื่องหอมบ้าง จ้างแรงงานในชุมชนบ้าง ประกอบกับสายสัมพันธ์เดิมที่นับญาติกันแบบฉันทพี่น้อง ทำให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลและถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ส่วนความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกชุมชน เช่น นักท่องเที่ยว นั้น ก็มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล ตลอดจนประสบการณ์ ความคิดเห็น ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์ต่างๆ นอกจากนี้สำหรับเครือข่ายทางความสัมพันธ์ต่างๆ เช่น พิพิธภัณฑ์ แหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ก็มีการช่วยเหลือด้วยการให้ข้อมูลที่เชื่อมโยงกันในฐานะที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวใกล้เคียง เช่น พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้ง อุทยานหุ่นขี้ผึ้งสยาม เป็นต้น

เครื่องหอมปิยะชนก จึงได้แสดงให้เห็นว่า “เครื่องหอมไทย” ได้รับการเปลี่ยนแปลงหน้าที่ที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งในแง่บทบาทของที่เคยจำกัดอยู่เฉพาะสำหรับชนชั้นสูง ได้กลายเป็นของที่ใช้กันอย่างแพร่หลายทั่วไป สำหรับผู้ที่มีรสนิยมชื่นชอบกลิ่นหอมแบบไทยๆ อีกทั้งยังมีส่วนที่ได้รับการพัฒนา ปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ทั้งรูปแบบ กรรมวิธีการทำ อีกทั้งตลอดจนเปลี่ยนบทบาทหน้าที่การใช้งานจากเดิมเป็นแบบใหม่ เพื่อสนองความต้องการของตลาดในปัจจุบัน กลายเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่มีคุณค่าโดยใช้พื้นฐานจากการนำภูมิปัญญาดั้งเดิมมาพัฒนาสร้างสินค้าเพิ่มมูลค่าจากภูมิปัญญา อันเป็นการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจแก่ตนเองและชุมชน นอกเหนือไปจากคุณค่าซึ่งเป็นเอกลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่เคยเป็นมาด้วย

บทที่ 7

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

7.1 สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับเครื่องหอม : ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก ผู้วิจัยได้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ

1. ศึกษาถึงประวัติความเป็นมาและวิธีการผลิตเครื่องหอมไทยของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก
2. ศึกษากระบวนการถ่ายทอด และการนำภูมิปัญญาในการผลิตเครื่องหอม เพื่อให้ดำรงอยู่ได้ในยุคสมัยที่สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงตามแบบสมัยใหม่อย่างรวดเร็ว

โดยงานศึกษาครั้งนี้สามารถเป็นตัวอย่างในการนำภูมิปัญญาความรู้ดั้งเดิมของบรรพบุรุษ มาปรับประยุกต์ใช้ เพื่อให้เกิดคุณค่าทางวัฒนธรรม อีกทั้งยังสามารถนำแนวทางการจัดการในการนำองค์ความรู้ดั้งเดิมมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและแก่ชุมชนด้วย

ในส่วนของการดำเนินการศึกษาวิจัย เริ่มจากการนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม มาเรียบเรียงวิเคราะห์ มาเรียบเรียงวิเคราะห์ ร่วมกับแนวคิดทฤษฎี บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแนวคิดทฤษฎี ที่ใช้วิเคราะห์ ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลง และแนวคิดทฤษฎีการหน้าที่ เพื่อวิเคราะห์เชื่อมโยงข้อมูลให้เหมาะสมกับข้อมูลที่ได้ ทำการศึกษา และนำเสนอข้อมูลด้วยการวิเคราะห์ในเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical description) ซึ่งจากผลการศึกษาทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

เครื่องหอมไทย ไม่ได้เป็นของใหม่หรือของที่คนไทยเพิ่งรู้จักทำขึ้นมาเพื่อการใช้ประโยชน์ในอดีตแต่อย่างใด แต่เครื่องหอมเป็นงานศิลปหัตถกรรมชั้นสูง เป็นมรดกทางงานศิลปหัตถกรรมชิ้นหนึ่งของวัฒนธรรมไทย ที่เกิดจากการสั่งสมความรู้ และการสร้างสรรค์ด้วยการนำเอาวัตถุดิบ พืชพรรณไม้ ไม้ดอกไม้กลิ่นหอม พืชสมุนไพรชนิดต่างๆ มาดัดแปลงประยุกต์ใช้เพื่อความจรรโลงใจในชีวิต เครื่องหอมจึงเป็นผลรวมของระบบความรู้ ที่แสดงออกมาในรูปของวัตถุสิ่งของอันเกิดจากการคิดและการกระทำสร้างสรรค์โดยฝีมือของมนุษย์ (กาญจนา แก้วเทพ, 2537 : 81)

บทบาทหน้าที่ของเครื่องหอมที่พบว่ามีผลต่อคนไทยในสมัยก่อนนั้น คือนอกจากจะถูกนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตในช่วงต่างๆ แล้ว ยังเป็นเครื่องสำอางเพื่อการประพินโฉม และแม้ว่าเครื่องหอมจะเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือความต้องการขั้นพื้นฐานคือปัจจัยสี่ หากแต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ถูกคิดค้นสร้างสรรค์จนกลายเป็นวัฒนธรรม อีกทั้งยังเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่สร้างความรื่นรมย์และสร้างความจรรโลงใจ แสดงถึงความรู้ร่ายทางวัฒนธรรม ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรที่มี วิถีชีวิตคนไทย เครื่องหอมจึงมีความเกี่ยวเนื่องและเป็นสิ่งที่ผูกพันอยู่กับคนไทยในแทบจะทุกช่วงชีวิต

นอกจากนี้จากการค้นคว้าศึกษา ยังพบว่าแม้เครื่องหอมจะเป็นที่ชื่นชอบหลงใหลของหมู่ชนทั่วไป แต่กรรมวิธีการทำเครื่องหอมนั้นถูกจำกัดอยู่ในเฉพาะแวดวงของชนชั้นสูง ข้าราชการบริวารและในวังในวังเสียเป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งการถ่ายทอดกระบวนการทำ ไม่ว่าจะเป็นกรรมวิธีการ ขั้นตอนต่างๆ ส่วนผสมเครื่องปรุง วัตถุดิบ ตลอดจนการคัดเลือกวัตถุดิบ ซึ่งมีผลต่อการผลิตเครื่องหอมแต่ละชนิดนั้น ก็มีการถ่ายทอดเฉพาะกลุ่มและมีแบบปิดบังความรู้หรือไม่เช่นนั้นก็จะมีการเรียนรู้ในลักษณะของครูพักลักจำ นอกจากนี้เครื่องหอมบางชนิดก็ยังมีรูปแบบการใช้ที่จำกัดอยู่ในชนชั้นสูงเช่นกัน เช่น น้ำอบ แป้งกระแฉังจันทร์ เป็นต้น

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นส่งผลให้เครื่องหอมได้ถูกลดบทบาทลงจากวิถีชีวิตของคนไทยอย่างมากมาย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนี้เกิดขึ้นจาก เนื่องจากการติดต่อสัมพันธ์กับต่างชาติอย่างกว้างขวางในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยนั้นมักจะเริ่มจากในพระราชสำนักก่อน จึงมีผลกระทบต่อกองเครื่องหอมไทยและความนิยมใช้เครื่องหอมไทย จากการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ทำให้คนไทยในสมัยนั้นได้รับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ซึ่งการแพร่กระจายของวัฒนธรรมตะวันตกได้ส่งผลกระทบต่องานเครื่องหอมในด้านดี คือ เกิดการนำเอาเครื่องหอมของชาวตะวันตกมาประยุกต์ใช้กับเครื่องหอมไทย โดยการนำเอาหัวน้ำหอมหรือส่วนผสมที่นำมาจากต่างประเทศเข้ามาผสมกับตัวน้ำอบไทย เป็นต้น โดยการนำเอาส่วนผสมแบบใหม่ คือ แอลกอฮอล์เข้ามาใช้ เพื่อให้กลิ่น

ของเครื่องหอมติดอยู่ทนนานยิ่งขึ้น ซึ่งก็คือ น้ำปรุง แต่ในด้านลบวัฒนธรรมตะวันตกได้ส่งผลต่อการนิยมการใช้เครื่องหอมของคนไทย และเป็นอิทธิพลสืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ความนิยมเครื่องหอมไทยลดลงและไม่แพร่หลายเท่าที่ควร สืบเนื่องจากความนิยมในเครื่องหอมไทยลดลง ส่งผลต่อการทำเครื่องหอมไทยให้ลดน้อยลงไปด้วย ภูมิความรู้ต่างๆ ในการทำเครื่องหอมพลัดหายตกหล่นกระจัดกระจายไป นอกจากนี้บทบาทเครื่องหอมยังเปลี่ยนไปจากที่ผูกพันกับคนไทยในทุกช่วงชีวิตและแทบจะทุกโอกาส ได้เปลี่ยนไปใช้เฉพาะไม่ได้ใช้ในทุกช่วงชีวิตอีกต่อไป ทั้งงานมงคล เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ ที่ใช้น้ำอบผสมแป้งกระแจะเพื่อเอิมให้เป็นสิริมงคล หรือใช้ในงานอวมงคล เช่นงานศพ เป็นต้น

ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก ได้ก่อตั้งขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวไทดำ มิให้สูญหายไป และเผยแพร่ความรู้ภูมิปัญญาให้คงอยู่กับสังคมไทยต่อไป ประกอบกับนโยบายของรัฐบาลยุคหนึ่ง ที่ส่งเสริมสนับสนุนกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นสร้างชุมชนเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างงานสร้างรายได้ด้วยการนำเอาทรัพยากรในท้องถิ่นรวมถึงภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีมาพัฒนาเพิ่มพูนมูลค่า จึงเปิดชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนกได้ นำภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษซึ่งมีความรู้ในการแพทย์แผนโบราณมาต่อยอด เพื่อพัฒนาเป็นสินค้า เพื่อการสร้างอาชีพสร้างรายได้ จากการเปิดให้ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวส่งผลให้เกิด “เครื่องหอมไทยปิยะชนก” ซึ่งได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของเครื่องหอมที่ได้เปลี่ยนแปลงไป ตามเหตุและปัจจัยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสภาพเศรษฐกิจ ค่านิยม ฯลฯ

ในด้านการบริหารงานของศูนย์เรียนรู้ฯ และการผลิตเครื่องหอม เป็นการบริหารงานด้วยความรู้และประสบการณ์ของคนในครอบครัว เยาวชนและคนในชุมชนบางส่วนมีส่วนร่วมในการเป็นแรงงาน เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้

เครื่องหอมปิยะชนก มีหลายประเภท ดังนี้ แป้งขมิ้นสด, แป้งถนอมผิวพรรณ, แป้งพวง, น้ำอบไทย, น้ำปรุง, กำยาน, ขี้ผึ้งกะทิสด, เทียนอบ, ยาคุมสัมมือ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นการพัฒนาต่อยอดมาจากภูมิปัญญาความรู้ทางพืชสมุนไพรและการทำเครื่องหอม จากการที่ได้พบปะกับนักท่องเที่ยวทำให้เกิดเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันโดยตรงมีผลให้เกิดการพัฒนาต่อยอดและพัฒนาผลิตภัณฑ์ออกไป ดังนี้ ยาคุมชนิดต่างๆ ได้มีการพัฒนาไปอีก 2 กลิ่น คือ ยาคุมกิงไม้หอม และ ยาคุมผิวมะกรูด, ยาสระผมมะกรูด, ขี้ผึ้งหอม 2 กลิ่นใบพลูและกลิ่นบัวสาย, น้ำมันมะพร้าว ซึ่งการพัฒนาต่อยอดนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี สภาพเศรษฐกิจและวัตถุดิบที่มี

การถ่ายทอดความรู้การทำเครื่องหอมบางอย่าง ยังจำกัดอยู่เฉพาะในวงตระกูล เพราะภูมิปัญญาความรู้ต่างๆ มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ

ในด้านของความสัมพันธ์กับคนในชุมชน เป็นไปอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยและมีการช่วยเหลือกันในด้านต่างๆ เช่น การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนมีการจ้างงานด้วย ด้านความสัมพันธ์กับภายนอก มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นและตลอดจนการช่วยเหลือในด้านข้อมูลต่างๆ ทั้งกับนักท่องเที่ยวที่มาอบรมที่ศูนย์ และแหล่งท่องเที่ยว พิพิธภัณฑ์ต่างๆ

7.2 อภิปรายผล

จากการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง เครื่องหอมไทย : กรณีศึกษาศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก” ผลของการศึกษาและการศึกษาวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ภูมิปัญญาการทำเครื่องหอม ตลอดจนเหตุและปัจจัยในการดำรงอยู่ของเครื่องหอมไทย และสามารถสรุปสาระสำคัญ ได้ว่า

“เครื่องหอมไทย” เป็นมรดกทางวัฒนธรรมชิ้นหนึ่งของไทย ที่ได้แสดงถึงภูมิปัญญาของคนไทยที่ได้ถูกคิดค้นขึ้นมา ซึ่งสะท้อนถึงความช่างคิด ช่างสังเกต และการสร้างสรรค์ของคนไทย ได้กลายเป็นระบบคุณค่าที่ปรากฏอยู่ในรูปของงานศิลปหัตถกรรม

เครื่องหอมที่พบนั้น มีความผูกพันกับคนในสังคมไทยมาตั้งแต่ในอดีต หน้าที่หนึ่งของเครื่องหอมคือการเป็นเครื่องสำอาง อีกทั้งยังเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่สร้างความรื่นรมย์และสร้างความจริงใจ แสดงถึงความรู้ร่ายทางวัฒนธรรม ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรที่มีวิถีชีวิตคนไทยจึงมีความเกี่ยวเนื่องกับเครื่องหอมอยู่ในแทบจะทุกช่วงชีวิต เหตุเพราะคนไทยเป็นชนชาติที่มีการเรียนรู้ รู้จักปรับตัว และรู้จักนำเอาภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตในช่วงต่างๆ การดำรงชีวิตของคนไทยจึงมีทั้งความเชื่อ ค่านิยม ซึ่งถ่ายทอดออกมาในรูปของประเพณี กิจกรรม และงานสร้างสรรค์ศิลปหัตถกรรมต่างๆ ซึ่งเครื่องหอมจึงเป็นภูมิปัญญาที่กลั่นกรอง เพื่อตอบสนองความต้องการด้านจิตใจเป็นหลัก

งานเครื่องหอมของไทย จึงได้แสดงให้เห็นถึงความมีศาสตร์และศิลป์ของคนไทยได้เป็นอย่างดี เพราะการปรุงเครื่องหอม เปรียบเหมือนกับการทดลองทางวิทยาศาสตร์ เกิดการลองผิดลองถูกมามากมายจนนับไม่ถ้วน กว่าที่เครื่องหอมจะประกอบกันผสมผสานจนลงตัว และยังต้องใช้ศิลปะในการปรุงเพื่อให้ได้ทั้งกลิ่น สี ที่ตรงตามรสนิยมของผู้ปรุง ซึ่งก็ได้แตกแขนงเป็นเครื่องหอมตำรับต่างๆ มากมาย ดังเช่นที่ปรากฏอยู่ในทุกวันนี้ และกลายเป็นภูมิปัญญาการสร้างสรรค์ที่หลงเหลือมาให้กับชนรุ่นหลัง และหากจะพิจารณาถึงศาสตร์ในด้านการบำบัด

“เครื่องหอมของไทย” ก็อาจจะเป็นศาสตร์ของ “การใช้กลิ่นหอม” เพื่อการบรรเทา และผ่อนคลายโรคทางกายและทางใจ เพราะ “กลิ่นหอม” มีส่วนช่วยในการกระตุ้นการทำงานของระบบประสาท เมื่อได้มีการสูดดมแล้ว จะทำให้รู้สึกผ่อนคลายมีอารมณ์ดี และมีความสุขขึ้น องค์ความรู้นี้เป็นสิ่งที่บรรพบุรุษของเราได้รับทราบเป็นอย่างดี จึงประดิษฐ์คิดค้นเครื่องหอม ซึ่งมีกลิ่นหอมเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว และเครื่องหอมยังเป็นรูปแบบของการสร้างความงาม ให้แก่สตรีได้ในอีกมิติหนึ่ง

ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก ได้นำเครื่องหอมมาสร้างคุณค่าทางภูมิปัญญาด้วยการสร้างให้เป็น “ของที่ระลึก” “ของฝาก” และ “ของชำร่วย” กระบวนการนี้เกิดขึ้นจากการเปิดให้แหล่งชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยว เครื่องหอมยังได้ถูกดัดแปลงให้มีรูปแบบที่สวยงามดึงดูดใจผู้ซื้อ อีกทั้งการออกแบบผลิตภัณฑ์ก็เป็นไปอย่างอิสระ เพราะเป็นการผลิตและบริหารงานโดยใช้แรงงานในครอบครัว และเครื่องหอมปิยะชนก ยังได้เป็นแบบอย่างให้กับชุมชนในการนำภูมิปัญญาที่เกิดขึ้น โดยการใช้สภาพแวดล้อมที่อาศัยอยู่ประกอบการผสมผสานความรู้ดั้งเดิมมาต่อยอด โดยมีเครื่องหอมเป็นตัวแทนการใช้ภูมิปัญญาอย่างคุ้มค่า

7.3 ข้อเสนอแนะ

การที่ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษา เรื่อง เครื่องหอมของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก ทำให้ผู้วิจัยได้เกิดองค์ความรู้และความเข้าใจในกระบวนการผลิตเครื่องหอมไทยในแง่มุมต่างๆ อีกทั้งยังได้เห็นวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวัฒนธรรมของชาวไททรงดำในชุมชน การศึกษาในครั้งนี้ ทำให้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าสามารถขยายผลการศึกษาในระยะต่อไปได้ เช่น การศึกษาถึงระบบการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน, หรือแง่มุมในเรื่องของงานงานศิลปหัตถกรรมต่างๆ ที่ยังคงมีความเกี่ยวข้องกับสังคมไทย เช่น ศิลปหัตถกรรมการทอผ้าของชุมชน, การสร้างเรือนอยู่อาศัยแบบไททรงดำ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ยังคงไม่สมบูรณ์เนื่องจากข้อจำกัดบางประการ แต่ผู้วิจัยก็เชื่อว่าหากสามารถนำเอาองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ไปเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาหรือการนำลงสู่การปฏิบัติการในด้านการส่งเสริมภูมิปัญญา การพัฒนาชุมชน หรือ การส่งเสริมและพัฒนากการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนดังกล่าว หรือนำไปเป็นแบบอย่างไปประยุกต์กับชุมชนอื่นๆ ที่มีลักษณะเช่นเดียวกัน ก็น่าจะมีความสัมฤทธิ์ผลได้เป็นอย่างดี

เครื่องหอมไทย : กรณีศึกษาศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก นครปฐม
(THAI FRAGRANCES : A CASE STUDY OF PIYACHANOK THAI WISDOM
INFORMATION CENTER IN NAKHON PATHOM)

นิติรัตน์ บุญเรือง 4636675 LCCS/M

ศศ.ม. (วัฒนธรรมศึกษา)

คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : พรทิพย์ อุดมรัตน์ ศศ.บ.,ศศ.ม., อภิญญา บัวสว่าง ศศ.บ.,
M.A., ลักขณา ดาวรัตน์หงษ์ อบ.,ศศ.ม., Doctorat de l'EHESS, เรืองเดช ปิ่นเชื่อนชัย พธ.บ., M.A.,
Ph.D.

บทสรุปแบบสมบูรณ์

ความเป็นมาและความสำคัญของหัวข้อวิจัย

การใช้ความหอมของมนุษย์ในยุคแรกๆ เป็นกลิ่นที่ได้จากธรรมชาติโดยตรงไปตรงมา ทั้งสูดดมเอาจากดอกไม้ ใบไม้ เปลือกไม้ หรือส่วนต่างๆ ของพืชพรรณไม้ที่ให้กลิ่นหอม หากต้องการให้ความหอมนั้นติดตัวนานขึ้น ก็อาจจะแซมดอกไม้ ใบไม้ไว้ตามร่างกาย หรือการนำดอกไม้ ใบไม้ที่มีกลิ่นหอมลงแช่ในน้ำ เพื่อใช้น้ำที่หอมมาอบขโลมเนื้อตัวให้มีกลิ่นหอมก่อนจะพัฒนาต่อเนื่องมาเป็นเครื่องหอมชนิดต่างๆ ที่มีอยู่ในแต่ละสังคมแต่ละชุมชน

ตำนานการใช้กลิ่นหอมของหลายๆ ชนชาติ ระบุตรงกันว่า การใช้เครื่องหอมในยุคแรกๆ นั้นกระทำโดยการเผาให้เกิดควัน โดยการนำเครื่องหอมหรือไม้หอมต่างๆ มาเผาในพิธีเพื่อให้เกิดกลิ่นหอมเป็นการบวงสรวงบูชาเทพเจ้า เชื่อกันว่าอียิปต์เป็นชนชาติแรกที่ใช้เครื่องหอมนั้น โดยการนำยางไม้และเนื้อไม้บางชนิดที่มีกลิ่นหอมมาป่นและคลุกเคล้าเข้าด้วยกัน เป็นเครื่องหอมที่ใช้ในการเผาบูชาเทพเจ้า จึงเป็นที่เข้าใจกันว่ารูปแบบแรกๆ ของเครื่องหอมคือการเผาเพื่อให้เกิดควันหอม

สำหรับชนชาติไทยเอง แม้วิชาการทำเครื่องหอมจะไม่ได้ก้าวหน้าพัฒนาเท่าเทียมกับต่างประเทศ แต่ตำนานความหอมของไทยเรา ได้ผ่านวันเวลามาเนิ่นนานกว่าที่คนไทยจะได้มี

ตัวอักษรใช้จารึกไว้เป็นหลักฐานเสียอีก นั่นหมายความว่า ชีวิตของเครื่องหอมไทยอาจนับย้อนไปได้อย่างน้อยที่สุดถึงกว่า 700 ปี คนไทยรู้จักการนำพรรณไม้หอมมาใช้อย่างยาวนาน โดยนำพรรณไม้หอมมาใช้ประโยชน์ในรูปของการให้กลิ่นหอมเพื่อสร้างบรรยากาศในบริเวณบ้าน หรือนำมาปรุงอาหารเพื่อเพิ่มกลิ่นหอม จนเกิดเป็นภูมิปัญญาการทำเครื่องหอมไทย

ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก ตั้งอยู่ที่หมู่ 9 ตำบลคอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม จัดตั้งขึ้นเพื่ออนุรักษ์ศิลปหัตถกรรม และรักษาภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไว้มิให้สูญหาย อีกทั้งยังเป็นการสร้างงานสร้างอาชีพให้แก่บุตรหลานและชาวบ้าน ซึ่งทางศูนย์เรียนรู้ฯ ได้พยายามสืบสานภูมิปัญญาของการทำเครื่องหอมไทย ด้วยการนำภูมิปัญญาความรู้ในการทำเครื่องหอมไทย มาผลิตเป็นเครื่องหอม อีกทั้งยังได้เรียนรู้เกี่ยวกับการทำเครื่องหอมจากที่ต่างๆ เพิ่มเติม และศึกษาจนชำนาญ ทำให้เครื่องหอมแบบเดิมที่ทำใช้กันเองภายในครัวเรือน ได้มีการพัฒนาคุณภาพและรูปแบบจนสามารถนำออกขายเป็นของที่ระลึกเล็กๆ น้อยๆ แก่นักท่องเที่ยวเมื่อมาเยี่ยมชมที่ศูนย์เรียนรู้ฯ ต่อมาผู้ก่อตั้งได้นำความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวมาพัฒนาศูนย์เรียนรู้ฯ ให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว และทัศนศึกษาดูงาน เพื่อให้เกิดกระบวนการการเรียนรู้ตลอดชีวิต เน้นให้สัมผัสกับประสบการณ์จริง ซึ่งจะนำไปสู่การถ่ายทอดความรู้ และเกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกันและกันของผู้มาเยี่ยมชม

ภูมิปัญญาการทำเครื่องหอมของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนกได้สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาที่เปลี่ยนแปลงตามสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่แปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัย โดยมีเรื่องของการท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้น สิ่งที่น่าสนใจศึกษาคือ ภูมิปัญญาในการทำเครื่องหอมของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก วิธีการสืบทอดไปสู่ชนรุ่นหลัง และความสามารถในการนำภูมิปัญญาที่มีมาแต่เดิมมาปรับใช้ให้เข้ากับการทำเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมและเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดนครปฐม เพราะได้ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีอยู่มาเป็นรากฐานในการดำรงชีวิตและรู้จักนำความรู้ใหม่มาปรับใช้ก่อให้เกิดภูมิปัญญาการทำเครื่องหอมที่มีลักษณะโดดเด่นจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวอย่างน่าสนใจยิ่ง ทำให้สามารถดำรงกิจการอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม และเศรษฐกิจ อีกทั้งยังนำมาเป็น “สินค้า” พร้อมกับการถ่ายทอดความรู้ในการทำเครื่องหอมไทยแบบศูนย์เรียนรู้ปิยะชนกผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

วิธีดำเนินการวิจัย

งานศึกษาชิ้นนี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีแนวพรณนาความโดยการวิเคราะห์ (Analytical Description) จากข้อมูลภาคเอกสาร (Documentary) และข้อมูลจากภาคสนาม (Field) ซึ่งการค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารผู้วิจัยได้ค้นคว้าข้อมูลเพื่อเป็นส่วนประกอบในการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเครื่องหอม ด้านานเครื่องหอม การใช้เครื่องหอมของชนชาติต่างๆ และเครื่องหอมไทยเพื่อให้ความรู้ความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับความเป็นมาของเครื่องหอมไทย ส่วนการเก็บข้อมูลภาคสนาม ซึ่งใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม คือ ได้ร่วมในการฝึกหัดปฏิบัติจริง โดยการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปเรียนรู้วิธีการขั้นตอนต่างๆ ในการทำเครื่องหอมรวมทั้งได้ฝึกหัดทำเครื่องหอม ประกอบกับทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก เมื่อได้ข้อมูลทั้งสองส่วนจึงนำมาข้อมูลมาเรียบเรียง และนำไปสู่การวิเคราะห์และตีความด้วยแนวคิดทฤษฎีทางมานุษยวิทยาต่อไป

ผลการศึกษา

เครื่องหอมไทย ไม่ได้เป็นของใหม่หรือของที่คนไทยเพิ่งรู้จักทำขึ้นมาเพื่อการใช้ประโยชน์ในอดีตแต่อย่างใด แต่เครื่องหอมเป็นงานศิลปหัตถกรรมชั้นสูง เป็นมรดกทางงานศิลปหัตถกรรมชิ้นหนึ่งของวัฒนธรรมไทย ที่เกิดจากการสั่งสมความรู้ และการสร้างสรรค์ ด้วยการนำเอาวัตถุดิบพืชพรรณไม้ ไม้ดอกที่มีกลิ่นหอม พืชสมุนไพรชนิดต่างๆ มาคัดแปลงประยุกต์ใช้เพื่อความจรรโลงใจในชีวิต เครื่องหอมจึงเป็นผลรวมของระบบความรู้ ที่แสดงออกมาในรูปของวัตถุสิ่งของอันเกิดจากการคิดและการกระทำสร้างสรรค์โดยฝีมือของมนุษย์

บทบาทหน้าที่ของเครื่องหอมที่พบว่ามีผลต่อคนไทยในสมัยก่อนนั้น คือนอกจากจะถูกนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตในช่วงต่างๆ แล้ว ยังเป็นเครื่องสำอางเพื่อการประพินโฉม และแม้ว่าเครื่องหอมจะเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือความต้องการขั้นพื้นฐานคือปัจจัยสี่ หากแต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ถูกคิดค้นสร้างสรรค์จนกลายเป็นวัฒนธรรม อีกทั้งยังเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่สร้างความรื่นรมย์และสร้างความจรรโลงใจ แสดงถึงความรู้มรดกทางวัฒนธรรม ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรที่มี วิถีชีวิตคนไทย เครื่องหอมจึงมีความเกี่ยวเนื่องและเป็นสิ่งที่ผูกพันอยู่กับคนไทยในแทบจะทุกช่วงชีวิต

นอกจากนี้จากการค้นคว้าศึกษา ยังพบว่าแม้เครื่องหอมจะเป็นที่ชื่นชอบหลงใหลของหมู่ชนทั่วไป แต่กรรมวิธีการทำเครื่องหอมนั้นถูกจำกัดอยู่ในเฉพาะแวดวงของชนชั้นสูง

ข้าราชการและในครัวในวังเสียบเป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งการถ่ายทอดกระบวนการทำ ไม่ว่าจะเป็นกรรมวิธีการ ขั้นตอนต่างๆ ส่วนผสมเครื่องปรุง วัตถุดิบ ตลอดจนการคัดเลือกวัตถุดิบ ซึ่งมีผลต่อการผลิตเครื่องหอมแต่ละชนิดนั้น ก็มีการถ่ายทอดเฉพาะกลุ่มและมีแบบปิดบังความรู้หรือไม่เช่นนั้นก็จะมีการเรียนรู้ในลักษณะของครูพักลักจำ นอกจากนี้เครื่องหอมบางชนิดก็ยังมีรูปแบบการใช้ที่จำกัดอยู่ในชนชั้นสูงเช่นกัน เช่น น้ำอบ แป้งกระแจะจันทร์ เป็นต้น

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นส่งผลให้เครื่องหอมได้ถูกลดบทบาทลงจากวิถีชีวิตของคนไทยอย่างมากมาย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนี้เกิดขึ้นเนื่องจากการติดต่อกัมพันธ์กับต่างชาติอย่างกว้างขวางในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยนั้นมักจะเริ่มจากในพระราชสำนักก่อน จึงมีผลกระทบต่องานเครื่องหอมไทยและความนิยมใช้เครื่องหอมไทย จากการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ทำให้คนไทยในสมัยนั้นได้รับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ซึ่งการแพร่กระจายของวัฒนธรรมตะวันตกได้ส่งผลกระทบต่องานเครื่องหอมในด้านดี คือ เกิดการนำเอาเครื่องหอมของชาวตะวันตกมาประยุกต์ใช้กับเครื่องหอมไทย โดยการนำเอาหัวน้ำหอมหรือส่วนผสมที่นำมาจากต่างประเทศเข้ามาผสมกับตัวน้ำอบไทย เป็นต้น โดยการนำเอาส่วนผสมแบบใหม่ คือ แอลกอฮอล์เข้ามาใช้ เพื่อให้กลิ่นของเครื่องหอมติดอยู่ทนนานยิ่งขึ้น ซึ่งก็คือ น้ำปรุง แต่ในด้านลบวัฒนธรรมตะวันตกได้ส่งผลกระทบต่อรสนิยมการใช้เครื่องหอมของคนไทย และเป็นอิทธิพลสืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ความนิยมเครื่องหอมไทยลดลงและไม่แพร่หลายเท่าที่ควร สืบเนื่องจากความนิยมในเครื่องหอมไทยลดลง ส่งผลต่อการทำเครื่องหอมไทยให้ลดน้อยลงไปด้วย ภูมิความรู้ต่างๆ ในการทำเครื่องหอมพลัดหายตกหล่นกระจัดกระจายไป นอกจากนี้บทบาทเครื่องหอมยังเปลี่ยนไปจากที่ผูกพันกับคนไทยในทุกช่วงชีวิตและแทบจะทุกโอกาส ได้เปลี่ยนไปใช้เฉพาะไม่ได้ใช้ในทุกช่วงชีวิตอีกต่อไป ทั้งงานมงคล เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ ที่ใช้น้ำอบผสมแป้งกระแจะเพื่อเจิมให้เป็นสิริมงคล หรือใช้ในงานอวมงคล เช่นงานศพ เป็นต้น

ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก ได้ก่อตั้งขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวไทยดำ มิให้สูญหายไป และเผยแพร่ความรู้ภูมิปัญญาให้คงอยู่กับสังคมไทยต่อไป ประกอบกับนโยบายของรัฐบาลยุคหนึ่ง ที่ส่งเสริมสนับสนุนกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นสร้างชุมชนเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างงานสร้างรายได้ด้วยการนำเอาทรัพยากรในท้องถิ่นรวมถึงภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีมาพัฒนาเพิ่มพูนมูลค่า จึงเปิดชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนกได้นำภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษซึ่งมีความรู้ในการแพทย์แผนโบราณมาต่อยอด เพื่อพัฒนาเป็นสินค้า เพื่อการสร้างอาชีพ สร้างรายได้ จากการเปิดให้ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวส่งผลให้เกิด

“เครื่องหอมไทยปิยะชนก” ซึ่งได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของเครื่องหอมที่ได้เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุและปัจจัยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสภาพเศรษฐกิจ ค่านิยม ฯลฯ

ในด้านการบริหารงานของศูนย์เรียนรู้ฯ และการผลิตเครื่องหอม เป็นการบริหารงานด้วยความรู้และประสบการณ์ของคนในครอบครัว เยาวชนและคนในชุมชนบางส่วนมีส่วนในการเป็นแรงงาน เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้

เครื่องหอมปิยะชนก มีหลายประเภท ดังนี้ แป้งขมิ้นสด, แป้งถนอมผิวพรรณ, แป้งพวง, น้ำอบไทย, น้ำปรุง, กายาน, จี๊ผึ้งกะทิสด, เทียนอบ, ยาคุมสัสมือ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นการพัฒนาต่อยอดมาจากภูมิปัญญาความรู้ทางพืชสมุนไพรและการทำเครื่องหอม จากการที่ได้พบปะกับนักท่องเที่ยวทำให้เกิดเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันโดยตรงมีผลให้เกิดการพัฒนาต่อยอดและพัฒนาผลิตภัณฑ์ออกไป ดังนี้ ยาคุมชนิดต่างๆ ได้มีการพัฒนาไปอีก 2 กลิ่น คือ ยาคุมกิงไม้หอม และ ยาคุมผิวมะกรูด, ยาสระผมมะกรูด, จี๊ผึ้งหอม 2 กลิ่นใบพลูและกลิ่นบัวสาย, น้ำมันมะพร้าว ซึ่งการพัฒนาต่อยอดนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี สภาพเศรษฐกิจและวัตถุดิบที่มี

การถ่ายทอดความรู้การทำเครื่องหอมบางอย่าง ยังจำกัดอยู่เฉพาะในวงตระกูล เพราะภูมิปัญญาความรู้ต่างๆ มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ

ในด้านของความสัมพันธ์กับคนในชุมชน เป็นไปอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยและมีการช่วยเหลือกันในด้านต่างๆ เช่น การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนมีการจ้างงานด้วยด้านความสัมพันธ์กับภายนอก มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นและตลอดจนการช่วยเหลือในด้านข้อมูลต่างๆ ทั้งกับนักท่องเที่ยวที่มาอบรมที่ศูนย์เรียนรู้ฯ และแหล่งท่องเที่ยวพิพิธภัณฑสถานต่างๆ

อภิปรายและสรุปผล

จากการทำวิทยานิพนธ์เรื่อง เครื่องหอมไทย : กรณีศึกษาศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก” ผลของการศึกษาและการศึกษาวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ภูมิปัญญาการทำเครื่องหอม ตลอดจนเหตุและปัจจัยในการดำรงอยู่ของเครื่องหอมไทย และสามารถสรุปสาระสำคัญ ได้ว่า

“เครื่องหอมไทย” เป็นมรดกทางวัฒนธรรมชิ้นหนึ่งของไทย ที่ได้แสดงถึงภูมิปัญญาของคนไทยที่ได้ถูกคิดค้นขึ้นมา ซึ่งสะท้อนถึงความช่างคิด ช่างสังเกต และการสร้างสรรค์ของคนไทย ได้กลายเป็นระบบคุณค่าที่ปรากฏอยู่ในรูปของงานศิลปหัตถกรรม

เครื่องหอมที่พบนั่น มีความผูกพันกับคนในสังคมไทยมาตั้งแต่ในอดีต หน้าที่หนึ่งของเครื่องหอมคือการเป็นเครื่องสำอาง อีกทั้งยังเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่สร้างความรื่นรมย์และสร้างความจรโลงใจ แสดงถึงความรู้ร่ายทางวัฒนธรรม ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรที่มี วิถีชีวิตคนไทยจึงมีความเกี่ยวเนื่องกับเครื่องหอมอยู่ในแทบจะทุกช่วงชีวิต เหตุเพราะคนไทยเป็นชนชาติที่มีการเรียนรู้ รู้จักปรับตัว และรู้จักนำเอาภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต ในช่วงต่างๆ การดำรงชีวิตของคนไทยจึงมีทั้งความเชื่อ ค่านิยม ซึ่งถ่ายทอดออกมาในรูปของประเพณี กิจกรรม และงานสร้างสรรค์ศิลปหัตถกรรมต่างๆ ซึ่งเครื่องหอมจึงเป็นภูมิปัญญาที่กลั่นกรอง เพื่อตอบสนองความต้องการด้านจิตใจเป็นหลัก

งานเครื่องหอมของไทย จึงได้แสดงให้เห็นถึงความมีศาสตร์และศิลป์ของคนไทยได้เป็นอย่างดี เพราะการปรุงเครื่องหอม เปรียบเหมือนกับการทดลองทางวิทยาศาสตร์ เกิดการลองผิดลองถูกมากมายจนนับไม่ถ้วน กว่าที่เครื่องหอมจะประกอบกันผสมผสานจนลงตัว และยังต้องใช้ศิลปะในการปรุงเพื่อให้ได้กลิ่น สีส ที่ตรงตามรสนิยมของผู้ปรุง ซึ่งก็ได้แตกแขนงเป็นเครื่องหอมตำรับต่างๆ มากมาย ดังเช่นที่ปรากฏอยู่ในทุกวันนี้ และกลายเป็นภูมิปัญญาการสร้างสรรค์ที่หลงเหลือมาให้กับชนรุ่นหลัง และหากจะพิจารณาถึงศาสตร์ในด้านการบำบัด “เครื่องหอมของไทย” ก็อาจจะเป็นศาสตร์ของ “การใช้กลิ่นหอม” เพื่อการบรรเทาและผ่อนคลายโรคทางกายและทางใจ เพราะ “กลิ่นหอม” มีส่วนช่วยในการกระตุ้นการทำงานของระบบประสาท เมื่อได้มีการสูดดมแล้ว จะทำให้รู้สึกผ่อนคลายมีอารมณ์ดี และมีความสุข องค์กรความรู้นี้เป็นสิ่งที่บรรพบุรุษของเราได้รับทราบเป็นอย่างดี จึงประดิษฐ์คิดค้นเครื่องหอมซึ่งมีกลิ่นหอมเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว และเครื่องหอมยังเป็นรูปแบบของการสร้างความงามให้แก่สตรีได้ในอีกมิติหนึ่ง

ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปิยะชนก ได้นำเครื่องหอมมาสร้างคุณค่าทางภูมิปัญญาด้วยการสร้างให้เป็น “ของที่ระลึก” “ของฝาก” และ “ของชำร่วย” กระบวนการนี้เกิดขึ้นจากการเปิดให้แหล่งชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยว เครื่องหอมยังได้ถูกดัดแปลงให้มีรูปแบบที่สวยงามดึงดูดใจผู้ซื้อ อีกทั้งการออกแบบผลิตภัณฑ์ก็เป็นไปอย่างอิสระ เพราะเป็นการผลิตและบริหารงานโดยใช้แรงงานในครอบครัว และเครื่องหอมปิยะชนก ยังได้เป็นแบบอย่างให้กับชุมชนในการนำภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นโดยการใช้องค์ความรู้ที่อาศัยอยู่ประกอบกับการผสมผสานความรู้ดั้งเดิมมาต่อยอด โดยมีเครื่องหอมเป็นตัวแทนการใช้ภูมิปัญญาอย่างคุ้มค่า

ข้อเสนอแนะ

การที่ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษา เรื่อง เครื่องหอมของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยปียะชนก ทำให้ผู้วิจัยได้เกิดองค์ความรู้และความเข้าใจในกระบวนการผลิตเครื่องหอมไทยในแง่มุมต่างๆ อีกทั้งยังได้เห็นวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวัฒนธรรมของชาวไททรงดำในชุมชน การศึกษาในครั้งนี้ ทำให้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าสามารถขยายผลการศึกษาในระยะต่อไปได้ เช่น การศึกษาถึงระบบการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน, หรือแง่มุมในเรื่องของงานศิลปหัตถกรรมต่างๆ ที่ยังคงมีความเกี่ยวข้องกับสังคมไทย เช่น ศิลปหัตถกรรมการทอผ้าของชุมชน, การสร้างเรือนอยู่อาศัยแบบไททรงดำ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ยังคงไม่สมบูรณ์เนื่องจากข้อจำกัดบางประการ แต่ผู้วิจัยก็เชื่อว่าหากสามารถนำเอาองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ไปเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาหรือการนำลงสู่การปฏิบัติการในด้านการส่งเสริมภูมิปัญญา การพัฒนาชุมชน หรือ การส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนดังกล่าว หรือ นำไปเป็นแบบอย่างไปประยุกต์กับชุมชนอื่นๆ ที่มีลักษณะเช่นเดียวกัน ก็น่าจะมีสัมฤทธิ์ผลได้เป็นอย่างดี

**THAI FRAGRANCES : A CASE STUDY OF PIYACHANOK THAI WISDOM
INFORMATION CENTER IN NAKHON PATHOM**

NITIRAT BOONRUANG 4636675 LCCS/M

M.A. (CULTURAL STUDIES)

THESIS ADVISORY COMMITTEE : PORNTHIP USUPARAT B.A.,M.A.
APINYA BUASUANG B.A.,M.A., LAKANA DAORATANAHONG B.A., M.A.,
Doctorat de l'EHESS, RUENGDET PANKHUENKHAT B.A.,M.A.,PH.D.

EXTENDED SUMMARY

Rationale and significations of the Study

Fragrance in human societies is known for thousands of years. At the beginning, the things giving fragrance are from flowers, leaves, raisins, woods, also spices and herbs. We inhaled good smell of those things when put them on the body, or soaked them in water, and bathing is a method of odor stability. Nowadays these processes are improved in different societies.

Legends of scent usage indicated that in the old time perfumes came from the burning of incense and aromatic herbs used in religious services, that was praying to show respects to gods. The Egyptians were the first who used perfume by piercing and well mixing fragrant raisins and barks together, then burning them, and praying to gods and goddess. Thus, it is believed that fragrance burning was the first way of scent use.

Even Thai perfume uses are not well developed as some nations but Thai fragrance legends are in Thai society more than 700 years ago. The Thais have known

how to use fragrant plants and herbs in making good smell in house, or used them as ingredients of daily food. This proves Thai wisdom in fragrance use.

Piyachanok Thai Wisdom Inform Centre, located at Moo 9, Don Yaihom Sub-district, Muang District, Nakhonpathom Province, is founded to conserve ancestral knowledge and the art of handicraft. The founders also want their descendants continue this valuable heritage and try to help the villagers find work in their home town. Nevertheless, the Center have to keep some knowledge about Thai perfume recipes as secret. They have also studied other recipes from different places. Thus, this improves the traditional methods and gets better products, and these products can be sold as souvenirs for the tourists. Then, the founder has developed the centre as a visiting place for the tourists and as an educational point for everyone.

The wisdom on production of the Piyachanok Center reflects cultural and social chronological changes, including tourism development in the community. The studies are focused on how the products are traditionally done, the way the Center applies traditional knowledge and talents in producing fragrant objects, and the adaptation of new methods to make unique products for the Center. Moreover, the studies are also done on how the traditional knowledge is transferred to the founder's descendants, and how the Center has become one of the most amazing tourist centre of Nakhonpathom Province.

Research Methodology

Qualitative research with analytical description is mainly used in this study. Documentary research is done on the history of fragrance and perfume uses in ancient societies and in Thailand. Field research is done at Piyachanok Thai Wisdom Inform Centre by the method of participant observation which provides the researcher direct experiences concerning steps of producing the fragrant products. In-depth interview of the personal of Piyachanok Centre is equally done. Thus, combining all of two parts together, the data is analysed and interpreted by cultural anthropological visions.

Result of the study

Thai fragrance is not new comer to Thai society, nor only simply traditional useful proposes but it is an unique exclusive handicraft originated by gathering and creating their knowledge. Collection of plant flower, aromatic plants, herbs and application on the method that are the ways to make their pleasure for their life. So aroma is the final result of the educational process shown on the products that begin from the thought and human handicraft creation.

In old Thai society, fragrance is not only used in daily life but also used as a cosmetic. It is also the cosmetic products to make up the beauty. However fragrant uses are not fundamental needs but it is a cultural creation and handicraft for their pleasure. Moreover these means richness of its culture and its natural resource in the country. Thus the way of Thai life and perfume are jointly united and it is continuously bound almost of life.

Although perfume is generally used, the method of production are known only in high society and royal court. The procedure, the ingredient and the quality of raw material which are important for fragrance are kept in secret and taught limitedly in some group of people. Moreover, some of scent were used only between them such as Thai scented perfume, Kra Jea Jun (Powder).

By the way, there were some changes in Thai culture that decades Thai fragrant role cause of the relationship between the foreigners and Thai people during the reign of RAMA V. These changes that affected Thai scent product consumption was originally began in Thai royal court. After the cultural relation between the Westerns and the Orientals Thai people had applied occidental culture into their life. It was advantage that Thai aromatic products mixed with alcoholic extract were more stable odour. On the other side, occidental culture affects the taste of fashion on perfume consumption. It means that Thai aromatic products are decades its role and it was not more popular in Thai society. The products were limited, thus, some technics, secret recipe and methods were disappeared. As well as Thai life was along with Thai

scent but nowadays it is used only during the festivals or some holy celebration as new home inauguration or sorrowful ceremony like cremation.

Piyachanok Thai Wisdom Inform Centre is founded to conserve the knowledge of Thai Dam Minority, to propagandize their wisdom that would be along with Thai society. Moreover, the governmental policy objects to develop and stable the community by participation, employment and cost accommodation the local resources. After opening as a tourist centre, Thai traditional knowledge as medical products became the local wages and incomes for the community as well as there are social changes as economy and culture but the Wisdom Center proves the eternal existence to Thai products.

The management and production of the centre are experimentally made as family. Children and Adults participate these activities. The wages are spread to all community.

The products of the Wisdom Center including Curcuma powder (Turmeric Powder), Beauty powder, Bunch of Powder, Thai Scented Perfume, Thai Eau de Cologne, Benzoin joss- stick, Coconut balm, Fragrant Candle, and Coconut orange inhalant are recreated from traditional knowledge on the plants and the technic on the production. The exchanges between the visitors and maker improves its products, its advantages as herbs and spices inhalant, peel of bergamot inhalant, bergamot shampoo, 2 odour bee wax (betle and lotus root), coconut essence based on the balance between the local material raw sans local economy.

The succession of the method on fragrant production is limited only between relatives because the methods mean expensive cost.

Otherwise, internal social relationship is friendly and helpfully to the community as the exchanges their news and waging. On other side, external relationship illustrates document exchanges between the visitors, tourist centre and the exhibition.

Conclusion

After the case study of Thai fragrance, the result of the case study and educational analyses, perceiving the role of Thai fragrant wisdom, cause and reason of Thai aromatic existence could conclude that;

Thai fragrance is a unique treasure of Thai culture. It represents Thai knowledge creation, reflection on their thought and observation. It becomes a useful system through handiwork. Thai scents that are along with Thai society for long time ago have been used as cosmetic and ingredient in the kitchen. It is the art of handicraft to make the pleasure, mental enhancement, representation of richness of culture and also refit on natural resource. That the reasons Thai people know to adjust and apply their knowledge to their life. It involves their belief, culture representing on the celebration, cultural activity and hand making creation. This is the wisdom selection to principally mental pleasure.

Thai aromatic production is a real science and authentic art. To get the best product is as scientific experiments with uncountable tries on each step to get the best odour, colour and identical taste of the day that shattered to many recipes succeeded to generation by generation. In mention of treatment, Thai perfume is one of art. The odour of the scent is a kind to relax and mentally treat, cause of its stimulation of nervous system. This is known that Thai ancestors created a unique perfume and more than that for Thai women charming beauty.

Piyachanok Wisdom Center has shown their wisdom on the production as souvenirs and gifts after opening the wisdom center as tourist centre. The products are more attractive with new design. The management and production are mainly made by family. This is a simply sample on local application on natural resource and Thai fragrance is representation to fulfill their wisdom value.

Recommendations

The research on Thai Fragrance: A Case Study of Piyachanok Thai Wisdom Learning Center has come up with knowledge and understanding of Thai-fragrance production process. Also, it has provided a glimpse into Thai Dam ways of life and culture. The researcher thus would like to recommend that future researches be conducted on the Thai Dam community's tourism management and other forms of its arts such as woven items or houses.

Despite some limitations in the research on Thai Fragrance: A Case Study of Piyachanok Thai Wisdom Learning Center, the researcher is confident that the research findings give useful information that can be applied to the promotion of Thai wisdom, community development and promotion of tourism in each local area. The Piyachanok Thai Wisdom Information Center, after all, can be a good model based on which other centers are to be developed with aim to strengthen communities with similar cultural, social and economic context.

บรรณานุกรม

- กรมพระนารายณ์ประพันธ์พงศ์. (2505). จดหมายเหตุลาลูแบร์. พระนคร : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์.
- กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร. “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.” [ออนไลน์].
เข้าถึงได้จาก: <http://www.tkc.go.th/eng/index.aspx?pageid=157&parent=111&directory=1204&pagename=content> (วันที่ค้นข้อมูล: 2 ตุลาคม 2551).
- กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมากูร. “น้ำอบไทย ดอกไม้สด หนึ่งในตำนานเครื่องหอมไทยโบราณ.” ความรู้คือประทีป (เม.ย.-มิ.ย.37) : 3-9.
- ขวัญใจ เอ็มใจ. “ศาสตร์และศิลป์ของกลิ่นหอม.” สารคดี ปีที่ 13 ฉบับที่ 154 (ธันวาคม 2540) : 90-108.
- จิราพร อาจเจริญ. (2545). ศึกษาภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหินในชุมชนบ้านบุ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาชนบทศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ. (2536). “ป่าชุมชนภาคเหนือ.” ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ชนัญ วงษ์วิภาค และคณะ. (2547). การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.
- ทิพย์วาณี สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. (2532). เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก เล่ม1. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: การพิมพ์สตรีสาร.
- _____. (2533). เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก เล่ม2. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: การพิมพ์สตรีสาร.
- _____. (2541). เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก เล่ม3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร.
- _____. (2544). เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก เล่ม4. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร.
- ธนิสา บุญถนอม. “เครื่องหอมไทย กลิ่นอายุจากอดีตดูจะร้างเลย.” สารคดี ปีที่ 7 ฉบับที่ 82 (ธันวาคม 2534) : 74-100.

- นริศรานุกิตติวงศ์. (2521). สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาและพระยาอนุমানราชชน. บันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- นวลปราง น่องใจ. (2537). สุวรรณบำบัดและเครื่องหอมจากสารสกัดธรรมชาติ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กำแก้ว.
- นันทวัน กลิ่นจำปา (เอกวโรภาส). (2545). เครื่องหอมไทย : ภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : บริษัทซีเอ็ดยูเคชั่น จำกัด (มหาชน).
- นิโกลาส แชรแอส. (2506). ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยามในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. พระนคร : ก้าวหน้า.
- บังอร โพธิ์นิ่มแดง. “เสน่ห์และคุณค่าเครื่องหอมไทย.” เกษตรกรรมธรรมชาติ. ฉบับที่ 6 (2546) : หน้า 19-22.
- บุญยงค์ เกศเทศ. (2517). สถานภาพของสตรีไทยในวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงปี พ.ศ. 2325-2394 (รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3). วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ(ประสานมิตร).
- บุญเลิศ จิตต์วัฒนา. (2548). การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิชาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- เบญจกัลยาณี หม่อมเจ้าหญิง. (2538). คู่มือกุลสตรีและการเรือน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ book train publishing.
- ประเทืองศรี สินชัยศรี. “พืชเมืองร้อนที่ให้กลิ่นหอม.” เกษตรกรรมธรรมชาติ. ฉบับที่ 9 (2543) : หน้า 23-24.
- ประเวศ วะสี. (2536). “การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา” ชุมชนพัฒนา. 1:5 (ม.ค.-ก.พ. 2530).
- “ปรากฏการณ์สภา ทางเลือกแห่งการบำบัดจากธรรมชาติ.” กนิรี. ปีที่ 21, ฉบับที่ 11 (พ.ย. 2547) : หน้า 64-68.
- ปรานี วงษ์เทศ. (2525). พื้นบ้านพื้นเมือง. กรุงเทพฯ : เจ้าพระยา.
- ปัทมา บุญอินทร์. (2537). การปรับตัวของเพลงพื้นบ้าน : ศึกษากรณีเพลงโคราช จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปานดา ดารามิตร. (2546). จากวัฒนธรรมการอาบน้ำถึงสปา. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- เพ็ญภา ทรัพย์เจริญและคมสัน หุตะแพทย์. (2549). มหัศจรรย์พรรณไม้หอมและเครื่องหอมไทย.
นนทบุรี : ศูนย์พัฒนาตำราการแพทย์แผนไทย มูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนา.
- ภัทรธิดา ผลงาม. (2548). แนวทางการวิจัยธุรกิจชุมชน. หนังสือประกอบการสอนคณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- มรกต กฤษณะวนิช. (2533). เครื่องหอมไทย. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิตสาขาวิชามานุษยวิทยา
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มหาวิทยาลัยนเรศวร. คณะวิทยาการจัดการ. (2548) ทองตะนาวเครื่องหอมไทยเดิม มรดกของชาติ
ภูมิปัญญาไทย. [ซีดี - รอม]. โครงการค้นหาและถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น: ฐานข้อมูล
มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ.
- มัลลิกา คณานุรักษ์. (2524). การชมความงามของนางในวรรณคดีไทย. ภาควิชาภาษาไทยและภาษา
ตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขต
ปัตตานี.
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. (2541). “พิธีกรรมของกลิ่นกาย.” เผยร่าง-พรางกาย : ทดลองมองร่างกายในศาสนา
ปรัชญาการเมือง ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และ มานุษยวิทยา, 237-260.
กรุงเทพฯ : คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เรณู เหมือนจันทร์เชย. (2542). โลกทัศน์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย: ความเชื่อเรื่องผีของไทย
โซ่ง. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมมิก จำกัด.
- วิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์), ชุน. (2513). กรุงเทพฯ: บำรุงสาส์น.
- วิเศษไชยศรี. “เรื่องไทยไทย.” ดิฉัน ปีที่ 20 ฉบับที่ 477 (ธันวาคม 2539) : 126-128.
_____. “เรื่องไทยไทย.” ดิฉัน ปีที่ 20 ฉบับที่ 478 (ธันวาคม 2539) : 114-116.
_____. “เรื่องไทยไทย.” ดิฉัน ปีที่ 20 ฉบับที่ 479 (ธันวาคม 2539) : 118-120.
- ส.พลายน้อย. (2541). ร้อยแปดเรื่องไทย. กรุงเทพฯ : สารคดี.
- สนธิ สมัครงการ. (2538). การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม.
กรุงเทพฯ : โครงการเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตบริหารพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุดแดน วิสุทธิลักษณ์. (2534). ความเปลี่ยนแปลงการผลิตผ้าพื้นเมือง ชุมชนบ้านหาดเสี้ยว
อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุกัพันธ์ โตดาบ. (2544). วัฒนธรรมความงาม กรณีศึกษาค่านิยมการลดความอ้วนของนักศึกษา.
สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิตสาขาวิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เสรี พงศ์พิศ. (2529). กลิ่นสู่รากเหง้า. กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ.

โสภภาพรรณ อมตะเดชะ.(2536). เครื่องหอมและของชำร่วย. กรุงเทพฯ : ศรีสยามการพิมพ์.

“หลากหลายคุณค่าเครื่องหอมไทย.” เกษตรกรรมธรรมชาติ. ฉบับที่ 7 (2545) : หน้า 26-28.

อรชร เอกภาพสากล. (2547). มหัศจรรย์น้ำมันหอมระเหย. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดี.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). ภูมิปัญญาชาวบ้าน: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้-แก้ปัญหาของชาวบ้านไทย. กรุงเทพฯ : มูลนิธิปัญญา.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

10 เครื่องเทศแห้งยอดนิยมในเมืองไทย

เครื่องเทศที่ใช้ในอาหารไทยแต่ละจานก็มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ทั้งในเรื่องรสชาติที่เผ็ดร้อน สีสันที่สวยงาม และที่สำคัญคือกลิ่นหอมอบอวลของเครื่องเทศ ไม่เพียงแต่จะใช้ประกอบอาหารเท่านั้น เครื่องเทศยังมีสรรพคุณทางยาโรคอีกด้วย เพราะในเครื่องเทศบางชนิดมีสารที่เป็นตัวยาเป็นองค์ประกอบ ดังนั้น เมื่อเราได้รับประทานอาหารที่ปรุงจากเครื่องเทศหลากหลายชนิด ก็เท่ากับเราได้รับยารักษาโรคที่พิเศษจากการทานอาหารนั้นด้วย

เครื่องเทศส่วนหนึ่งมีถิ่นกำเนิดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่อีกส่วนหนึ่งเดินทางมาจากต่างแดน อันเป็นที่มาของชื่อเครื่องเทศ ซึ่งคาดว่าเครื่องเทศเข้ามาสู่ครัวไทยตามการอพยพโยกย้ายของชาวอินเดียที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งในเมืองไทย สำหรับเครื่องเทศที่นิยมใช้ในอาหารไทยแบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ เครื่องเทศสด และเครื่องเทศแห้ง

- 1) เครื่องเทศสด ได้แก่ พืชสวนครัวที่มีน้ำมันหอมระเหยในขณะที่ยังสดอยู่ และจะค่อยๆ ระเหยจางไปกับความแห้ง ซึ่งจะทำให้ความหอมลดลงหรือหมดไป เช่น ผักชีฝรั่ง โหระพา แมงลัก ขึ้นฉ่าย กะเพรา สะระแหน่ จิง ข่า หอมแดง ใบมะกรูด ตะไคร้ เป็นต้น
- 2) เครื่องเทศแห้ง จะให้น้ำมันหอมระเหยเมื่อแห้ง และยิ่งหอมมากขึ้นเมื่อได้รับความร้อน ซึ่งจะกระตุ้นให้ลายกลิ่นหอมออกมา ดังนั้นก่อนนำไปใช้ปรุงอาหารจึงนิยมนำไปคั่วก่อน ได้แก่ อบเชย จันทน์เทศ โป๊ยกั๊ก กระจวาน พริกไทยดำ ดีปลี กานพลู ยี่ห่วย เป็นต้น

1. กานพลู ใช้ดอกตูมแห้ง มีสีน้ำตาลเข้ม กลิ่นหอม และรสเผ็ดร้อน คนเฒ่าคนแก่สมัยก่อนยังนิยมเอากานพลูร่วมกับหมากเพื่อให้มีกลิ่นหอม สรรพคุณทางยา ช่วยย่อยอาหาร ขับลม แก้อาการท้องอืด ท้องเฟ้อ เป็นยาชาเฉพาะที่ แก้ปวดฟัน อีกทั้งดอกกานพลูยังมีแคลเซียมและฟอสฟอรัส ช่วยบำรุงกระดูกและฟันให้แข็งแรง วิธีใช้ในการประกอบอาหาร แกะเอาเกสรออกก่อนจึงคั่ว เพื่อให้มีกลิ่นหอมและมีรสเผ็ด ถ้าใส่ในพริกแกงต้องป่นก่อน เช่น แกงมัสมั่น แกงบุ่มไป เป็นต้น หรือจะใช้ทั้งดอกก็ได้ เช่น ใส่ในต้มเนื้อ

2. ลูกกระวาน มีการใช้กันมากทั้งในด้านการครัวและการแพทย์ กระวานมีลักษณะเป็นลูกกลมรี ขนาดเล็ก เปลือกสีขาวไม่แข็ง ภายในมีเมล็ดสีน้ำตาลจำนวนมาก มีกลิ่นหอมฉุน มีรสเผ็ดเล็กน้อย และมีรสขมปนหวาน สรรพคุณทางยา ใช้เป็นยาบำรุงธาตุ ช่วยขับลมในกระเพาะอาหาร ขับเสมหะ แก้อาการท้องเดินท้องอืดท้องเฟ้อ จุกเสียดแน่น และใช้เป็นส่วนผสมในยาถ่ายเพื่อบรรเทาอาการใช้ท้อง วิธีใช้ในการประกอบอาหาร เวลาใช้ต้องคั่วก่อนแล้วบิบให้เปลือกแตก ใช้แต่เมล็ดใน ไม่ต้องโขลกให้ละเอียด ใช้ดับกลิ่นคาว และทำให้แกงมีกลิ่นหอม นิยมใช้เป็นเครื่องเทศในน้ำพริกแกง เช่น แกงเผ็ด มัสมั่น แกงกะหรี่ แกงพะแนง เป็นต้น และยังใช้แต่งกลิ่นและสีของอาหารหลายชนิด เช่น ขนมปัง อาหารหมักดอง และผลิตภัณฑ์เนื้อสัตว์ต่างๆ

3. ใบกระวาน ตามจริงแล้ว ใบตากแห้งซึ่งเป็นส่วนที่ใช้ทำเครื่องเทศนั้น ไม่ใช่ใบของต้นกระวาน แต่เป็นใบของต้นเทพธาโร ซึ่งมีกลิ่นหอมฉุน และรสเผ็ดร้อน สรรพคุณทางยา ขับลม บำรุงเลือด บำรุงธาตุ แก้อาการท้องอืด ท้องเฟ้อ วิธีใช้ในการประกอบอาหาร เวลาใช้ฉีกเอาก้านกลางออกแล้วไล่เป็นชิ้นๆ เพียงเล็กน้อย ใช้ดับกลิ่นคาวเนื้อสัตว์ หรือนิยมนำไปลวกน้ำแกง เช่น แกงมัสมั่น

4. พริกไทย ผลแก่ตากแห้งทั้งเปลือก เรียกว่า พริกไทยดำ ส่วนผลแก่เอาเปลือกออกเหลือแต่เมล็ด เรียกว่า พริกไทยขาวหรือพริกไทยอ่อน มีกลิ่นหอมค่อนข้างฉุน รสเผ็ดร้อน สรรพคุณทางยา ขับเหงื่อ ขับลม แก้อาการท้องอืดท้องเฟ้อ แก้อาการผูก ปวดฟัน ช่วยเจริญอาหาร วิธีใช้ในการประกอบอาหาร ใช้ทั้งเมล็ดหรือนำไปปั่นละเอียด ใช้แต่งกลิ่นอาหาร ช่วยดับกลิ่นคาว ใช้ถนอมอาหารประเภทเนื้อสัตว์ และเป็นส่วนประกอบของน้ำพริกแกง เช่น แกงเผ็ด พะแนง แกงเขียวหวาน มัสมั่น เป็นต้น นอกจากนี้ยังนิยมนำพริกไทยขาวใส่ในแกงจืด

5. พริกแห้ง ใช้ผลตากแห้ง ผลสุกจะเป็นสีแดงหรือแดงปนน้ำตาล มีกลิ่นฉุนและรสเผ็ดร้อน ส่วนที่เผ็ดที่สุดของพริกอยู่ที่ในเมล็ดและไส้พริก ยังช่วยแต่งสีในอาหารให้ดูสวยงามอีกด้วย สรรพคุณทางยา ขับเสมหะ ขับลม บำรุงธาตุ ช่วยย่อยอาหาร ช่วยเจริญอาหาร วิธีใช้ในการประกอบอาหาร ใช้ทำน้ำพริกแกงเผ็ด แกงคั่ว แกงส้ม พะแนง และฉู่ฉี่ เพราะให้สีและไม่เผ็ดมาก

6. จันทน์เทศ มีสรรพคุณทางยา ขับลม บำรุงธาตุ แก้อาการท้องอืด ท้องเฟ้อ ช่วยย่อยอาหาร และใส่เป็นส่วนผสมในยาหอม ช่วยแก้ลมกองละเอียด วิธีใช้ในการประกอบอาหาร การใช้ต้องคั่วแล้วป่นก่อนใส่อาหาร ใช้ดับกลิ่นคาวและเพิ่มความหอมในแกง เช่น แกงมัสมั่น แกงบุ่มไป แกงจืดจวน เป็นต้น รวมทั้งใช้ในการถนอมอาหาร ข้อควรระวัง ดอกจันทน์เทศมีสารไมริสดีซิน (Myristicin) ถ้ากินมาก ทำให้เกิดอาการคลื่นไส้ การกินลูกจันทน์เกินกว่า 5 กรัม จะทำให้คลื่นไส้อาเจียน มึนงง หัวใจเต้นผิดปกติ ปากแห้ง และอาจถึงตายได้ นิยมใช้ทั้งในส่วนของผู้จันทน์เทศและดอกจันทน์เทศ

- 1) ลูกจันทน์เทศ เป็นผลของต้นจันทน์เทศ ส่วนที่ใช้เป็นเครื่องเทศคือ ส่วนในของเมล็ด เพราะเมล็ดมีเปลือกแข็งต้องทุบเปลือกออก ใช้เพียงส่วนเมล็ดภายในสีดำ กลิ่นหอมฉุน และรสฝาด
- 2) ดอกจันทน์เทศ ส่วนที่เรียกกันว่าดอกจันทน์เทศนั้น ความจริงไม่ใช่ดอก แต่เป็นผิวที่หุ้มลูกจันทน์ หรือที่เรียกว่า เชื้อหุ้มเมล็ด (รก) ลักษณะเป็นเส้นใยแบน สีเสด กลิ่นหอมฉุนมาก รสค่อนข้างเปรี้ยวอมฝาด

7. โป๊ยกั๊ก หรือ จันทน์แปดกลีบ เป็นเครื่องเทศจากจีน ส่วนที่ใช้คือ ผลแก่ตากแห้ง ลักษณะผลเป็นรูปดาวแปดแฉก สีน้ำตาลอมแดง มีกลิ่นหอมอ่อนๆ รสเผ็ดหวาน สรรพคุณทางยา ขับลม ขับเสมหะ บำรุงธาตุ แก้อาการอาหารไม่ย่อย วิธีใช้ในการประกอบอาหาร ก่อนใช้นิยมนำไปเผาไฟหรือต้มให้หอมก่อน ใส่อาหารประเภทต้ม ตุ่นหรืออบ ทำให้มีกลิ่นหอมน่ารับประทาน หรือนำไปปั่นให้ละเอียดเป็นส่วนผสมสำคัญในการต้มพะโล้ ส่วนทางภาคเหนือใช้ใส่ในลาบ

8. ลูกผักชี ใช้ผลแก่ตากแห้ง ลักษณะลูกกลมเล็ก สีขาวหม่นหรือน้ำตาลซีด มีกลิ่นหอม ความหอมจะมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับความแก่ของเมล็ด รสของลูกผักชีจะมีรสชาอ่อนๆ คล้ายชะเอม สรรพคุณทางยา ช่วยเจริญอาหาร แก้อาการปวดท้อง ท้องอืดท้องเฟ้อ ขับลม และขับปัสสาวะ วิธีในการประกอบอาหาร ก่อนนำไปประกอบอาหารต้องล้างเสียก่อน ล้างแล้วโขลกขยี้หรือหั่นให้ละเอียด ใช้เป็นเครื่องแกงของแกงเผ็ด พะแนง แกงเขียวหวาน มัสมั่น นิยมใช้ร่วมกับเมล็ดยี่ห่วย

9. ยี่ห่วย หรือ เทียนขาว ใช้ผลแก่ตากแห้ง ลักษณะผลรูปรียาวแบน สีเหลืองอมน้ำตาล มีกลิ่นหอมมาก รสเผ็ดร้อนและขม ยี่ห่วยเม็ดเล็กๆ จะหอมกว่าเมล็ดใหญ่ สรรพคุณทางยา ช่วยย่อย ขับระดูขาว ขับลม แก้อาการท้องอืดท้องเฟ้อ และเป็นส่วนผสมในยาหอม วิธีในการประกอบอาหาร ก่อนใช้ต้องทุบก่อนจึงจะหอม ใช้หมักเนื้อสัตว์ดับกลิ่นคาว นิยมใช้ร่วมกับเมล็ดผักชี นำมาคั่วไฟอ่อนๆ ให้กลิ่นหอม นำไปปั่นละเอียดผสมในเครื่องแกง เช่น แกงเผ็ด แกงเขียวหวาน พะแนง หรือใช้แต่งกลิ่นอาหารประเภทขนมปัง ขนมเค้ก

10. อบเชย ส่วนที่ใช้คือ เปลือกของต้นอบเชย สีน้ำตาลปนแดง มีกลิ่นหอมนุ่มนวล รสขมหวานฝาด สรรพคุณทางยา ขับเหงื่อ แก้อ่อนเพลีย แก้อ่อนเพลีย ขับลม ใช้เป็นส่วนผสมของยานัตถ์ น้ำมันอบเชยเทศมีฤทธิ์ฆ่าเชื้อราและเชื้อจุลินทรีย์ วิธีในการประกอบอาหาร ก่อนใช้ต้องคั่วหรือเผาก่อน จึงจะมีกลิ่นหอม ใช้ดับกลิ่นคาวของเนื้อสัตว์ ใส่ทั้งชิ้นหรือปั่นละเอียดผสมในเครื่องแกง เช่น แกงมัสมั่น พะโล้ เนื้อตุ๋น เป็นต้น

พรรณไม้ 10 ชนิดที่ใช้ในการทำเครื่องหอม

ศาสตราจารย์กสิน สุวตะพันธุ์ ได้เขียนถึงของหอมที่ใช้ในการทำเครื่องหอมต่างๆ ไว้ในสารานุกรมไทยฉบับเยาวชนฯ เล่มที่ 22 ซึ่งเป็นเครื่องหอมที่คนไทยนิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในอดีต และบางอย่างก็ยังใช้มาจนถึงปัจจุบัน พรรณไม้ที่ศาสตราจารย์กสิน สุวตะพันธุ์ ได้กล่าวไว้นั้นเป็นพรรณไม้ที่ได้จากส่วนอื่นๆ ของพืชที่ไม่ใช่จากดอกไม้ 10 อย่าง ดังนี้

1. กฤษณา มีลักษณะเป็นแก่นไม้สีน้ำตาล หรือดำปนน้ำตาล ที่เกิดจากต้นกฤษณา (*Aquilaria malaccensis* Lamk. หรือ *A. crassna* Pierre ex H. Lec.) เกิดเป็นแผลแล้วมีเชื้อราบางชนิดเข้าไปเจริญเติบโตในเนื้อไม้ ทำให้ต้นกฤษณาซึ่งเดิมมีเนื้อไม้อ่อนเปลี่ยนเป็นเนื้อไม้แข็งและมีกลิ่นหอม แก่นไม้ที่หอมนี้นำมาใช้ปรุงแต่งเครื่องสำอาง ผสมเป็นเครื่องให้กลิ่นในงานพิธีกรรม หรือใช้เป็นเครื่องปรุงแต่งเครื่องสำอาง ผสมเป็นเครื่องให้กลิ่นในงานพิธีกรรม หรือใช้เป็นเครื่องปรุงยาตามตำรับโบราณ กฤษณาเป็นเครื่องหอมที่นิยมใช้กันมากในประเทศต่างๆ แถบเอเชีย
2. เทพทาโร ได้จากต้นเทพทาโร หรือ ต้นจวง หรือจวงหอม (*Cinnamomum porrectum* Kosterm.) เป็นพันธุ์ไม้สกุลเดียวกับอบเชย เนื้อไม้มีกลิ่นหอมคล้ายการบูร ในสมัยโบราณใช้ทำหีบใส่เสื้อผ้าหรือสิ่งก่อสร้างอื่นๆ กันมด ปลวกและแมลงต่างๆ ได้ดี หรือใช้ปรุงแต่งยา หรือนำไปใช้ในงานพิธีกรรมต่างๆ โดยเผาหรืออบให้เกิดกลิ่นกระจายไป
3. จันทน์แดง ได้จากแก่นของจันทน์แดงหรือจันทน์ผา หรือล็กกะจันทน์ (*Dracaena loureiri* Gagnep.) วิธีการเกิดแก่นจันทน์แดงคล้ายกับการเกิดแก่นกฤษณา คือต้นมีแผลแล้วมีเชื้อราเข้าไปเจริญเติบโต ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในบริเวณโคนต้น เป็นแก่นสีแดงและมีกลิ่นหอม
4. จันทน์ชะมด ได้จากเนื้อไม้ของจันทน์ชะมด ซึ่งมีอยู่ ๒ ชนิด คือ *Mansonia gagei* Drumm. ในวงศ์ Sterculiaceae และ *Aglaia pyramidata* Hance ในวงศ์ Meliaceae ซึ่งเนื้อไม้แห้งมีกลิ่นหอมแรงกว่าเมื่อยังสด
5. กระแจะ ได้จากเนื้อไม้ของต้นกระแจะหรือชะแจะ หรือคุดมั่งหรือพญาขา (*Hesperethusa crenulata* Roem.) ซึ่งอยู่ในวงศ์เดียวกับพวกส้มต่างๆ เนื้อไม้แห้งมีกลิ่นหอม ใช้ฝนทาผิว ทำให้ผิวขาวและหอม

6. ชะลูด หรือหนูด (*Alyxia reinwardtii* Bl.) เป็นไม้เถา เนื้อไม้หอม ใช้ได้ทั้งสดและแห้ง นำมาอบผ้า กลิ่นติดทนนานหรือแต่งกลิ่นแป้งร่ำ ดอกของพันธุ์ไม้ชนิดนี้มีขนาดเล็ก และมีกลิ่นหอมเช่นกัน

7. ลูกช้ด เป็นเมล็ดของพันธุ์ไม้จำพวกถั่ว (*Trigonella faenogrecum* Linn.) ซึ่งเป็นไม้ท้องถิ่นแถบเมดิเตอร์เรเนียน ลักษณะคล้ายเมล็ดถั่วเขียวแต่เล็กกว่า เมล็ดแห้งมีกลิ่นหอม และจะหอมมากขึ้นเมื่อนำมาต้มกับน้ำ คนไทยในสมัยก่อนโดยเฉพาะชาววัง นิยมนำเครื่องนุ่งห่มไปต้มกับลูกช้ด ทำให้เสื้อผ้ามีกลิ่นหอมทนนาน ในอินเดียและจีนใช้เมล็ดปรุงร้ออาหาร ทำยารักษาโรค และบางครั้งใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา

8. ก่ายาน ได้จากยางหรือชันของต้นก่ายาน (*Styrax* spp.) ซึ่งเมื่อไหลออกมาจากต้นแล้วจับตัวเป็นก้อนแข็ง เมื่อนำไปเผาไฟจะมีกลิ่นหอมใช้เป็นส่วนผสมในรูปขี้ปาก หรือใช้ในการอบร่ำต่างๆ และมีการนำไปทำยารักษาโรคได้ด้วย

9. จันทนา เป็นเนื้อไม้ที่มีกลิ่นหอม ได้จากต้นจันทนา หรือที่เรียกในชื่ออื่นๆ ได้แก่ จันทน์ขาว จันทน์หอม จันตะเนี้ย และจันทน์ใบเล็ก (*Tarenna hoaensis* Pitard) ใช้เนื้อไม้บดหรือฝน ผสมน้ำนำไปปรุงแต่งเป็นเครื่องหอม และใช้เป็นยาบำรุงหัวใจ

10. มดยอบ เป็นชันไม้ของต่างประเทศได้มาจากพันธุ์ไม้หลายชนิดในสกุล *Commiphora* ยางหรือชันมีสีแดงอมเหลือง หรือน้ำตาลอมแดงใช้ทำยา แต่งกลิ่นเครื่องสำอาง และใช้ในพิธีทางศาสนา

ภาคผนวก ข.

ความหมายของคำว่า “หอม” หมายถึงอะไร?

คำว่า “หอม” นั้น หมายถึง การรับรู้ของประสาทสัมผัสที่เรียกว่า ฆานประสาท เมื่อมีสารบางอย่างที่ให้กลิ่นกระจายอยู่ในอากาศ แล้วรับรู้ว่าการกลิ่นนั้นเป็นที่พอใจ ซึ่งความพอใจนิยมขึ้นชอบใจต่อกลิ่น ย่อมแตกต่างกันไปตามความเคยชินตามกลุ่มเผ่าพันธุ์ และประเพณีของคนหรือกลุ่มคนนั้นๆ หากเป็นกลิ่นที่ไม่พอใจก็จะบอกว่า “เหม็น”

เรื่องของกลิ่นนั้นเป็นการยากที่จะกำหนดหรือจำแนกเป็นประเภทต่างๆ ให้ชัดเจน และเป็นที่ยอมรับตรงกัน จึงมักจะใช้เปรียบเทียบกับชนิดของพรรณไม้ หรือสิ่งอื่นๆ ที่รู้จักคุ้นเคย ซึ่งใช้ได้เฉพาะกลุ่ม หรือท้องถิ่นหรือประเทศเท่านั้น เช่น คนไทยจะเข้าใจทันทีที่บอกว่า หอมเหมือนกลิ่นใบเตย ซึ่งหมายถึงใบเตยหอมที่คั้นน้ำจากใบมาปรุงแต่งอาหาร แต่สำหรับชนชาติที่ไม่เคยใช้ใบเตยในการปรุงแต่งกลิ่นอาหาร ย่อมไม่สามารถทราบได้ว่าเป็นอย่างไร เป็นต้น ในการขยายความเรื่องของกลิ่นหอมนั้นมีใช้กันหลายคำได้แก่ หอมเย็น หอมหวาน หอมจุน หอมแรง หอมอ่อนๆ หอมเอียน หอมละมุนหอมฟุ้ง หรือหอมคลบ ตลอดจนหอมคลบอบอวล เป็นต้น

กลิ่นหอมที่ได้จากพืชนั้น เกิดมาจากน้ำมันหอมระเหย (essential oil หรือ volatile oil) ซึ่งเป็นผลพลอยได้จากกระบวนการสร้างและสลาย (metabolism) ในเซลล์ของพืช แล้วเก็บไว้ในเซลล์หรือปล่อยออกมาจากเซลล์ สะสมอยู่ในช่องว่างที่ขยายขนาดขึ้น มีลักษณะเป็นต่อม (gland) ที่ส่วนต่างๆ ของพืช น้ำมันหอมระเหยนี้บางกรณีไม่อยู่ตัว (unstable) จะเปลี่ยนไปตามกระบวนการเคมีได้ เป็นสารประกอบที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น เช่น เป็นยาง (gum) และเรซิน (resin) สารที่ได้ใหม่นี้มักจะรวมตัวกับน้ำมันหอมระเหยที่ยังเหลืออยู่ แล้วถูกทำลายจากที่สร้างไปยังส่วนอื่นๆ ของพืช อาจจะ เป็น ใบ ดอก ผล เมล็ด เหง้า ราก ต้น ที่ใดที่หนึ่งหรือทุกส่วน แล้วแต่ชนิดของพืช นอกจากนั้นพืชบางชนิด ปกติไม่สร้างน้ำมันหอมระเหย แต่ถ้าถูกกระตุ้น โดยมีเชื้อราเข้าไปตามแผล ก็จะเกิดกระบวนการสร้างน้ำมันหอมระเหยขึ้นได้ดังที่พบในไม้เนื้อหอมหลายชนิด ส่วนการที่มนุษย์หรือสัตว์บางชนิดจะได้กลิ่นหอมเกิดจากน้ำมันหอมระเหยในพืชระเหยออกมา เมื่อสัมผัสกับอากาศ เกิดปฏิกิริยา ทำให้เกิดกลิ่นฟุ้งกระจาย ปรากฏการณ์เช่นนี้ส่วนใหญ่เกิดเมื่อดอกไม้บานหรือผลไม้สุก ดังนั้นกลิ่นหอมในธรรมชาติจริงๆ จึงมักจะมาจากดอกไม้หรือผลไม้ แต่กลิ่นหอมจากใบหรือ

ส่วนอื่นๆ ของพืชมักจะต้องทำให้เกิดขึ้นโดยผ่านกรรมวิธีต่างๆ และที่สะดวกที่สุดคือ ใช้วิธีทำให้ใบช้ำ หรือขี้ ถ้าเป็นต้น ราก เมล็ด ใช้วิธีบด หรือฝน หรือเผา หรือต้ม เป็นต้น

กลิ่นหอมของดอกไม้ นั้น เกิดจากพืชบางชนิดน้ำมันหอมระเหยที่เซลล์พิเศษ หรือที่ต่อมซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของดอก เช่น ฐานรองดอก กลีบดอก เกสรเพศผู้ หรือ เกสรเพศเมีย กลิ่นที่เกิดขึ้นนี้ ในธรรมชาติจะช่วยดึงดูดแมลงให้มาตอมดอกไม้ มีผลทำให้เกิดการนำละอองเรณูไปตกที่ยอดเกสรเพศเมีย ทำให้เกิดเมล็ดและผลต่อไป ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้หลังจากพืชผลิดอกแล้วออกผลหลังจากนั้น แต่แมลงหรือสัตว์อื่นๆ ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายมาที่ดอกไม้เพื่อสูดกลิ่นหอม แต่มาที่ดอกไม้เพื่อกินน้ำหวานหรือละอองเรณูของดอกไม้ (ส่วนพืชที่ดอกไม้มีกลิ่นนั้นมักจะ มีสีฉูดฉาด รูปทรงของดอก หรือมีต่อมน้ำหวานที่ล่อแมลงหรือสัตว์อื่นให้มาที่ดอกไม้เพื่อช่วยในการผสมเกสร) นอกจากนั้นดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมยังดึงดูดมนุษย์ให้ชื่นชอบด้วย และมนุษย์เราไม่เพียงแต่ชอบได้กลิ่นหอมจากธรรมชาติซึ่งเกิดขึ้นเป็นครั้งคราวเช่นเมื่อดอกไม้บานเท่านั้น เรายังนำกลิ่นหอมจากพรรณไม้มานำใช้ในการทำเครื่องสำอางอบธูปเครื่องนุ่งห่ม ตลอดจนบ้านเรือนอีกด้วย และมีหลักฐานการใช้มานานไม่น้อยกว่า 5,000 ปี เดิมอาจจะใช้ดอกไม้โดยตรง แต่ต่อมาได้มีการคิดค้นวิธีการต่างๆ สกัดกลิ่นหอมออกมาให้ใช้ได้สะดวกยิ่งขึ้น พร้อมทั้งปรุงแต่งจนได้กลิ่นหอมต่างๆ ตามแต่รสนิยมได้เป็นน้ำหอมที่เรารู้จักกันในปัจจุบัน

จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์และจากวรรณคดี จะเห็นได้ว่าชีวิตคนไทยมีความใกล้ชิด และผูกพันกับพรรณไม้เป็นอย่างมาก นอกจากจะใช้พรรณไม้ในพื้นฐานของปัจจัยสี่เพื่อดำรงชีวิตแล้ว ยังเป็นที่มาของจินตนาการต่างๆ ในวรรณคดีเป็นไม้ประดับ เป็นวัสดุที่นำมาเป็นแบบอย่างหรือดัดแปลงตกแต่งอันเป็นที่มาของศิลปะภาพวาด ภาพแกะสลัก การก่อสร้างต่างๆ ในงานประเพณีทุกประเภท ไม่มีงานใดที่ไม่ใช้พันธุ์ไม้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ และมีความหมายต่องานนั้นๆ ยิ่งไปกว่านั้นในเรื่องของกลิ่นหอม ยังเป็นเรื่องพิถีพิถันเป็นพิเศษ ดังจะเห็นได้จากการที่คนไทยนิยมข้างปลาอาหารที่มีกลิ่นหอม เช่น ข้าว เราก็ัดพันธุ์จนได้ข้าวหอมมะลิ ขนมห่างๆ ปรุงแต่งด้วยกลิ่นหอมของดอกไม้ ใบไม้ แม้แต่น้ำดื่มก็ยังนิยมน้ำลอยดอกมะลิ นอกจากเรื่องอาหารแล้วในเรื่องของเครื่องหอมที่ใช้เป็นเครื่องสำอาง อบธูป เครื่องนุ่งห่ม ตลอดจนยาพื้นบ้าน ก็จะใช้ของหอมต่างๆ มาปรุงแต่งให้เกิดกลิ่นตามความนิยม คนไทยนิยมใช้น้ำอบไทยหรือน้ำปรุงกันโดยทั่วไปในสมัยก่อนที่น้ำหอมจากยุโรปจะเข้ามาขาย ทั้งน้ำอบไทยและน้ำปรุงได้มาจากกรรมวิธีสกัดกลิ่นจากดอกไม้เป็นหลัก และดอกไม้ที่นิยมใช้กันมาก ได้แก่ มะลิ กุหลาบ กระดังงา ชำมะนาด ฯลฯ

ภาคผนวก ก.

การเก็บรักษาเครื่องมือเครื่องใช้ รวมทั้งผลิตภัณฑ์เครื่องหอมต่างๆ

การเก็บรักษาเครื่องมือ เครื่องใช้ มีความจำเป็นมากสำหรับการทำเครื่องหอมและของชำร่วย การเก็บรักษาเครื่องมือ เครื่องใช้ สำหรับการทำเครื่องหอม ควรปฏิบัติดังนี้

1. เครื่องมือการทำเครื่องหอมจะมีโลหะเบื่อง หม้อเคลือบ โกร่ง กระบวย ก่อนใช้ ควรล้างน้ำให้สะอาดเช็ดและผึ่งให้แห้ง ขณะใช้น้ำอบไทยไม่ควรล้างน้ำ ควรใช้วิธีเช็ดและผึ่งแดดให้แห้ง หลังจากใช้เสร็จแล้วก่อนเก็บทำได้ 2 วิธี ถ้าไม่สกปรกมาก ให้ใช้ผ้าเช็ดผึ่งแดดให้แห้งแล้วเก็บใส่ตู้ไว้ ถ้าสกปรกล้างน้ำสะอาด เช็ดและผึ่งแดดให้แห้ง สาเหตุที่ขณะทำน้ำอบไทยไม่ให้ล้าง เพราะถ้าล้างแล้วเช็ดไม่แห้ง ยังมีน้ำติดอยู่ จะทำให้น้ำอบไทยบูด หลังจากที่ใช้งานเสร็จแล้ว โถบางใบจะใช้เฉพาะอบ กลิ่นหอม ๆ จะจับอยู่ ถ้าใช้หลาย ๆ ครั้ง กลิ่นหอมจะจับที่ภาชนะ การนำมาใช้ครั้งต่อไปจะทำให้มีความหอมของภาชนะเปื้อนพื้นอยู่แล้ว การอบครั้งต่อไปอาจใช้เวลาลดลง สำหรับผ้าขาวบางหลังจากหลังเลิกใช้งานแล้วจึงซัก และตากให้แห้งจึงเก็บได้

2. ตะคัน ทวน เตาอังโล่ เมื่อใช้งานเสร็จเรียบร้อยแล้ว ควรนำเตาออกให้หมด ส่วนตะคัน ถ้าติดกำยานให้อังไฟให้เรียบร้อยแล้วใช้ไม้ขูดออกให้สะอาด จึงนำไปเก็บ

3. การเก็บรักษาเครื่องปรุงที่เหลือจากการนำมาใช้ เช่น แป้งต่างๆ หวาน้ำหอมกลิ่นต่าง ๆ เช่น ชลูด จันทน์เทศ กำยาน ฯลฯ เครื่องใช้และเครื่องปรุงต่างๆ ควรเก็บไว้ในที่เดียวกัน เพราะของทุกอย่างมีกลิ่นหอมและง่ายต่อการหยิบใช้

- 1) แป้งชนิดต่างๆ ควรผึ่งแดดให้หมดสาบและแห้งสนิท เก็บใส่ถุงหรืออบควันเทียนเก็บไว้ในโถเพื่อให้แป้งหอม และเตรียมไว้ใช้ครั้งต่อไป
- 2) หวาน้ำหอมกลิ่นต่าง ๆ กำยาน ชลูด จันทน์เทศ แยกเก็บเป็นส่วน ๆ

การเก็บรักษาเครื่องมือเครื่องใช้ในการประดิษฐ์ของชำร่วย

เครื่องมือเครื่องใช้ในการประดิษฐ์ของชำร่วยนั้นถ้าเก็บรักษาไม่ดีอาจเสื่อมคุณภาพ เช่น สีย้อมผ้า กาว เข็ม ค้าย กรรไกร ผ้าโปรงลูกไม้

สีย้อมผ้า ขณะใช้ควรใช้ช้อนที่แห้งดกสี แล้วปิดฝากล่องให้แน่น กันน้ำเข้า จะทำให้สีละลายและปนได้

กาว เมื่อใช้แล้วควรปิดฝาให้แน่น มิฉะนั้นกาวจะไหลออกทำให้กาวถูกลมและแห้งได้

กรรไกร เข็ม เมื่อใช้แล้วควรเช็ดให้แห้ง ทาด้วยน้ำมันจันทรหรือวาสลิน เก็บใส่กล่องรวมไว้

น้ำหอม น้ำปรุง น้ำอบไทย เมื่อใช้แล้วควรปิดฝาให้แน่น ควรเก็บไว้ในที่เย็นและไม่ถูกแดด เพื่อกันระเหยและเสื่อมคุณภาพ

ลูกไม้ ผ้าบุหงา โบ ค้าย ลูกไม้ควรอยู่ในพับเมื่อนำมาใช้ลูกไม้จะได้เรียบ ไม่บิด ใสถุงพลาสติกเก็บไว้ ผ้าบุหงาหรือผ้าโปรง พับเก็บถุงให้เรียบร้อย โบ ค้าย ควรม้วนใส่หลอดให้เรียบร้อยทุกอย่าง เก็บใสถุงพลาสติก เพื่อจะได้ไม่มีฝุ่นจับ และเนื้อผ้าไม่เหลือง

อุปกรณ์เครื่องใช้ทุกชิ้น เมื่อใช้แล้วควรทำความสะอาดและเก็บไว้ให้เรียบร้อย เพื่อสะดวกต่อการนำมาใช้ครั้งต่อไป

การเก็บรักษาผลผลิตเครื่องหอมและของชำร่วย

ผลผลิตที่ทำเสร็จแล้ว งานชิ้นนั้น จะมีคุณค่าหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการบรรจุหีบห่อ และการเก็บรักษา

1. ควรบรรจุในกล่องให้เรียบร้อย เพื่อป้องกันฝุ่นละออง แสงแดดและความชื้น
2. ถ้าเป็นเครื่องหอมระหว่างรอการจำหน่าย ควรเก็บโดยการอบ ร้าไว้ จะทำให้กลิ่นคงทนขึ้น
3. น้ำหอมควรเก็บไว้ในที่เย็น ไม่โดนแดด เพราะถ้าถูกความร้อนและโดนแดด จะทำให้น้ำหอมนั้นระเหยได้เร็วและเสื่อมคุณภาพ

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล

นางสาวนิไตรัตน์ บุญเรือง

วัน เดือน ปีเกิด

24 กันยายน 2520

สถานที่เกิด

กรุงเทพมหานคร

ประวัติการศึกษา

โรงเรียนชินอรสวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2538-2541
มหาวิทยาลัยศิลปากร
ศิลปศาสตรบัณฑิต
คณะ โบราณคดี (มานุษยวิทยา)

ปีการศึกษา 2546-2550
มหาวิทยาลัยมหิดล
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (วัฒนธรรมศึกษา)
สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท